

**Волинська обласна рада
Управління культури, з питань релігій та національностей
Волинської обласної державної адміністрації
Волинський краєзнавчий музей
Кафедра музеєзнавства, пам'яткознавства та інформаційно-аналітичної
діяльності Волинського національного університету імені Лесі Українки**

Волинський музейний вісник

Науковий збірник

Випуск 10

Луцьк, 2020

УДК 069.01
В 67

Волинський музейний вісник: Наук. зб.: Вип. 10. / Упр-ня культури, з питань релігій та національностей. Волин. ОДА; Волин. краєзн. музей; каф. музеєзнавства, пам'яткознавства та інформ.-аналіт. діяльн. ВНУ імені Лесі Українки; упоряд. Є. І. Ковальчук. Луцьк, 2020. – 188 с.

У випуску вміщено статті з історії та практики музейної та пам'яткоохоронної справи на Волині та в Україні. В окремих розділах опубліковано матеріали Десятого круглого столу «Музейна справа на Волині: історія, теорія і практика» та Дев'ятнадцятих читань пам'яті В'ячеслава Липинського ««Провідна верства» та її роль у житті народу».

Видання розраховане на науковців, музейних, освітніх працівників, студентів, краєзнавців.

Редакційна група

Гаврилюк Світлана Віталіївна – докторка історичних наук, професорка, завідувачка кафедри музеєзнавства, пам'яткознавства та інформаційно-аналітичної діяльності Волинського національного університету імені Лесі Українки.

Ковальчук Євгенія Іванівна – кандидатка історичних наук, доцентка кафедри музеєзнавства, пам'яткознавства та інформаційно-аналітичної діяльності Волинського національного університету імені Лесі Українки, заступниця директорки з наукової роботи Волинського краєзнавчого музею.

Мігас Микола Васильович – учений секретар Волинського краєзнавчого музею.

Чибирак Світлана Вікторівна – кандидатка історичних наук, доцентка кафедри музеєзнавства, пам'яткознавства та інформаційно-аналітичної діяльності Волинського національного університету імені Лесі Українки, провідна наукова співробітниця науково-експозиційного відділу етнографії та народних промислів Волині Волинського краєзнавчого музею.

Рецензенти

Гаврилюк Олександр Никифорович – кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України та археології Волинського національного університету імені Лесі Українки.

Мірошніченко-Гусак Людмила Андріївна – кандидатка історичних наук, завідувачка науково-експозиційного відділу етнографії та народних промислів Волині Волинського краєзнавчого музею.

Відповідальна за випуск: *Оксана Важатко*

Рекомендовано до друку:

Науково-методичною радою Волинського краєзнавчого музею
(протокол № 7 від 18 листопада 2020 року);

Вченою радою факультету історії, політології та національної безпеки
Волинського національного університету імені Лесі Українки
(протокол № 3 від 24 листопада 2020 року).

Видання здійснене в рамках Регіональної програми розвитку культури, мистецтва та охорони культурної спадщини у Волинській області на період 2016–2020 рр.

РОЗДІЛ 1. ДОСЛІДЖЕННЯ З МУЗЕЄЗНАВСТВА, ПАМ'ЯТКОЗНАВСТВА ТА ІСТОРІЇ ВОЛИНИ

УДК 069:338.48](477.82)

Тамара Андрейчук,
наукова співробітниця
науково-методичного відділу
Волинського краєзнавчого музею.
м. Луцьк

МУЗЕЙНА ІНТЕГРАЦІЯ В ТУРИСТИЧНУ ІНФРАСТРУКТУРУ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

У статті на основі сучасної інтерпретації музейної діяльності в туристичній інфраструктурі розглянуто питання щодо включення музеїв Волинської області та їх мережі до туристичної діяльності. Запропоновано пріоритетні напрямки розвитку музеїв області на шляху їх використання в сфері туризму та рекреації.

Ключові слова: комунальні музеї, культурно-пізнавальний туризм, туристична діяльність.

Постановка наукової проблеми та її значення. Сьогодні, за умов децентралізації управління нашої країни та наслідків нинішньої пандемії в світі, розвиток музейної сфери та туризму області визначає перерозподіл туристичних потоків, інноваційні методи роботи та нові напрямки партнерських відносин. Адже у світі розвиток культурного та пізнавального туризму на основі музейного туристичного продукту є стабільним і постійно зростаючим.

Туризм заохочує, насамперед, ініціативність музею щодо створення як нового культурного продукту, так і системи музейних послуг, які допомагають формуванню та задоволенню запитів потенційних відвідувачів – туристів. Музей у поєднанні з можливостями туризму розвиває не так свої традиційні цілі і завдання, як трансформує їх у бік посилення дозвілля та комунікативної функції. Хоча обмежені фінансові ресурси не дозволяють музеям конкурувати на рівних із лідерами розважальної галузі, які витрачають мільйони тільки на маркетинг своїх продуктів і послуг.

Музеї із багатою, різноманітною та надзвичайно цікавою музейною спадщиною варто активізувати та використовувати на повну міць заради туристичної привабливості області. Особливо цінними є численні комунальні музеї області та їх мережі як носії культурних надбань краю, віддзеркалення його історичного минулого, духовної та ментальної самобутності. Проте, на жаль, музеї втрачають своє чільне місце на туристичних маршрутах. У результаті постає питання щодо залучення музеїв області до туристичної діяльності з метою їх популяризації та пробудження інтересу відвідувачів до пізнання нашого краю.

Аналіз досліджень цієї проблеми показав, що питання діяльності музеїв у туристичній сфері висвітлені лише частково. Із огляду на завдання цієї статті, слід виділити, лише деякі дослідницькі тенденції висвітлення тих чи інших сторін проблеми [1; 5; 6; 8; 9]. До прикладу, фахівець у галузі музеєзнавства України Зіновій Мазурик, досліджуючи дану проблематику, виступає за рівне партнерство музеїв у розвитку культурного туризму, а головне – узгодження дій на основі спільних інтересів розбудови туристичного комплексу регіону. Музейні та туристичні установи мусять докласти зусиль для взаємовигідних промоцій [5]. Експерт із питань туризму та країнознавства Ігор Винниченко у своїй публікації «Чи є майбутнє у музейного туризму» зазначає: «Музей, що працює в сфері туризму, готовий пристосуватися до побажань інших... Тому більше кроків назустріч туризму повинні зробити саме музеї, а також законодавці, які можуть дуже суттєво допомогти музеям у цьому» [1].

Законодавство щодо музеїв потребує стати пристосованішим до умов ринкової економіки та сприяти розвитку музейного туризму. Це не означає, що музеї потрібно відпустити у вільне плавання та перестати їх фінансувати, треба дати можливість їм, що не менш важливіше, – навчити – заробляти додаткові кошти для власного розвитку, та ще й своїми послугами приваблювати відвідувачів: відкриттям кафе та сувенірної крамниці при музейному закладі, законним меценатством [8].

Мета і завдання статті. Основна мета даного дослідження полягає в аналізі ефективності процесу залучення музеїв до туристичної інфраструктури області та перспективи розвитку їх державно-приватного партнерства. Головні завдання, що були поставлені перед нами, стосуються висвітлення актуальних

проблем та варіантів покращення функціонування музеїв області у туристичній галузі, зокрема: створення якісного, конкурентного на вітчизняному та міжнародних ринках туристичного продукту; збереження та популяризації історико-культурної спадщини та природи волинського краю, здатного максимально задовольнити потреби туристів; забезпечення сталого розвитку туристичної галузі з високим рівнем послуг; збільшення кількості туристичних та екскурсійних відвідувань краю; створення позитивного іміджу області на всеукраїнському та міжнародному рівнях.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Держава проголошує туризм одним із пріоритетних напрямків розвитку економіки, відповідно до Закону України «Про туризм», який визначає загальні правові, організаційні та соціально-економічні засади реалізації державної політики України в галузі туризму [11]. Згідно зі статтею 4 Закону організаційними формами туризму є міжнародний і внутрішній туризм. Зокрема, до міжнародного туризму належать: в'їзний туризм – подорожі в межах України осіб, які постійно не проживають на її території, та виїзний туризм – подорожі громадян України та осіб, які постійно проживають на території України, до іншої країни. Внутрішнім туризмом є подорожі в межах території України громадян України та осіб, які постійно проживають на її території.

Залежно від мети подорожі визначено наступні види туризму: пізнавальний (екскурсійний), рекреаційний, розважальний, релігійний, освітній, етнічний, екзотичний, експериментальний, івент-туризм, гірський, пригодницький [16, с.115-117].

Враховуючи реалії сьогодення туристична та музейна сфери є одними із тих, які в умовах пандемії найбільше постраждали. Так, формат туризму змістився із прийому іноземних гостей до внутрішнього туризму, який став навіть популярнішим, ніж це було до пандемії. Але зрозуміло, що це не дає можливості представникам туристичного бізнесу компенсувати свої втрати.

Більше того, всі учасники туристичної галузі мають використати карантин, щоб перезавантажитися й бути готовими після його завершення скористатися створеними для розвитку вітчизняного туризму можливостями.

Тому зараз, як ніколи, час об'єднати зусилля бізнесу, влади, громадського середовища, для пошуку рішень, які дозволили б туристичним та культурним установам просто вижити.

Загалом в експертному середовищі простежується дві достатньо полярні точки зору. Прихильники однієї впевнені, що знадобиться ще зовсім небагато часу, півроку чи рік, і світ повернеться до нормального стану, а з ним – культура та туризм. Інші, так би мовити, песимісти, вважають, що світ уже ніколи не буде таким, як раніше, що ми почали жити у новій реальності і ще не цілком розуміємо, якою вона буде, проте вже зараз треба починати адаптуватись до неї, у тому числі адаптувати культуру та туризм.

Основними напрямками державної політики у сфері туризму є: запровадження Стратегії, яка передбачає здійснення комплексу заходів задля підтримки розвитку туристичної індустрії; об'єднання зусиль органів місцевого самоврядування та органів державної влади з представниками туристичного бізнесу для популяризації країни. На виконання даної Стратегії, розробляють бюджетну програму, на базі якої складають місцеві (регіональні) програми розвитку туризму спрямування бюджетних коштів на розробку та реалізацію програм розвитку туризму [12].

Потенційними посередниками в туристичній індустрії Волинської області є відділ туризму департаменту економіки та європейської інтеграції облдержадміністрації; управління туризму та промоції міста Луцької міської ради; провідні туроператори області («Патріот», «Нові мандри», «Geoexpress»).

Наприклад, у липні 2020 р. Міністерство культури та інформаційної політики презентувало нову Програму для розкриття внутрішнього потенціалу регіонів на 2021-2023 роки, що містить 3 основні пріоритетні напрями, які сприятимуть розвитку регіональної політики в галузях культури та туризму, а саме: реставрація пам'яток культурної спадщини, створення Центрив культурних послуг, туристичні магніти України, в рамках якої в кожній області сформують три-п'ять «туристичних магнітів» – найпривабливіших з погляду туризму об'єктів історико-культурного та природного значення. Відтак, на Волині розробили 7 ключових маршрутів, що передбачають відвідування музеїв чи пам'яток, екстрим – сплави на човнах і байдарках, катання на позашляховиках [3]. Не оминули увагою й популярний нині гастротуризм.

Перший напрямок: Луцьк (Луцький Замок, підземелля, Старе місто, музеї: художній, Волинської ікони, Волинський краєзнавчий, Луцького братства, сучасного мистецтва Корсаків, зоопарк).

Другий напрямок: Луцьк – Затурці (музей В. Липинського) – Зимне (монастир) – Володимир-Волинський (заповідник Древній Володимир) – Устилуг (музей І. Стравінського).

Третій напрямок: Луцьк – Воротнів (заказник) – Олика (резиденція Радзивіллів, костел св. Трійці) –

Цумань (національний природний парк «Цуманська пуша») – Грем'яче (санаторій «Пролісок»).

Четвертий напрямок: Луцьк – Жидичин (монастир) – Рокині (скансен) – Переспа (музей Першої світової війни) – Колодяжне (музей-садиба Лесі Українки) – Ковель.

П'ятий напрямок: Луцьк – Старий Чорторийськ (панорама р. Стир) – Оконськ (джерела, форелеве господарство) – Костюхівка (Центр польсько-українського діалогу) – Маневичі (човен-довбанка) – Любешів (національний парк «Прип'ять – Стохід») – Сваловичі (сплави, екотуризм).

Шостий напрямок: Луцьк – Баїв (Музей меду) – Берестечко – Брани (найвища точка Волинської області) – Павлівка (пивзавод) – Старий Порицьк (екосироварня).

Сьомий напрямок: Луцьк – Шацьк (національний природний парк) – Світязь (активний відпочинок: сплави на човнах, байдарках, мотузковий парк, велокатання, катання на позашляховиках, риболовля, гастрономія тощо).

При створенні цих нових туристично привабливих маршрутів передбачається відвідування низки репрезентативних музеїв того чи іншого краю, що є певною тенденцією розвитку мережі музейних закладів у системі туристичної інфраструктури області. Проте, враховуючи, що Волинь володіє значними туристично-рекреаційними ресурсами, серед яких чільне місце посідають 17 комунальних музеїв у різних районах області, музейні туристичні ресурси використовуються не в повній мірі, маючи потенціал для організації відпочинку для в'їзного та внутрішнього туризму, екскурсійної діяльності.

За організації культурного дозвілля туристів області цими маршрутами музеї є цікавими та змістовно наповненими об'єктами екскурсійно-маршрутного туризму. Оскільки вони, по-перше, експонують матеріальні пам'ятки, зібрані на порівняно невеликій території, і увиразнюють її краєзнавчу спадщину; по-друге, такі музеї можуть мати доволі широку експозиційну палітру, тобто за змістом експонованих об'єктів можуть поєднувати особливості музеїв історичного, природничого, художньо-мистецького, літературного та інших профілів [2]. Вони володіють надзвичайно привабливим для туриста пізнавально-атракційним ресурсом, а тур-посередник – життєво необхідним для музею ресурсом потенційних відвідувачів.

Найефективнішим напрямком в процесі взаємодії даних музеїв із туристичними компаніями може слугувати розробка комплексних екскурсійних турів, які б залучали не один музей, а інші музеї міста, району з метою найповнішого розкриття тематики екскурсії, адже для туристів є цікавішими комплексні екскурсійні програми. Оскільки пріоритетним напрямком діяльності музеїв є експозиційна діяльність та враховуючи той факт, що більшість комунальних музеїв області були створені ще в роки радянської влади та потребують реекспозиції, вони не можуть залишатися консервативними. Оскільки, це може позначитися на екскурсійних потоках, а особливо з огляду на той факт, що 55% відвідувачів музеїв – це діти, учні, студенти, а це найвимогливіша аудиторія, що йде в ногу з часом і потребує інноваційних підходів в експозиціях, наявності анімаційної та розважальної складової. Тому, пріоритетним напрямом інноваційних методів роботи музеїв області має стати запровадження нових технологій в експозиційній діяльності: створення експозицій, що дивують і принаджують несподіваними технічними ефектами (напр., рухома, анімована чи інтерактивна експозиція).

Більше того, музеї в туристичній індустрії області, наразі повинні бути зорієнтовані не тільки на інформаційному забезпеченні своїх відвідувачів, демонстрацію старожитностей, велика увага повинна приділятися рекреаційному аспекту їх діяльності, адже сучасні туристи потребують не тільки пізнавальної насиченості, а й релаксу, вражень та естетичної насолоди. А це, потребує створення у музеях розгалуженої сфери послуг для туристів та відвідувачів: відкриття кафе, сувенірних крамниць, виставкових галерей, що сприятиме збільшенню фінансових витрат – надходжень до місцевих бюджетів.

Не оминати і проблеми ефективної промоції музеїв у медіях, туристських анотаціях, презентаційних сторінках у мережі інтернет, що потребуватиме постійного вдосконалення та оновлення.

Завдяки інтерактивності веб-сайту музею його працівники мають можливість надавати цілу низку платних пошукових, інформаційно-консультативних та експертних послуг численним користувачам глобальної мережі інтернет.

За наявності електронних каталогів і баз зображень музейних предметів, вирішення багатьох дослідницьких і популяризаторських (зокрема, видавничих) завдань стає можливим і без винесення предметів із фондосховища, щопозитивно позначиться на їх зберіганні.

Застосування нових інформаційних технологій значно активізувало видавничу діяльність музеїв і прискорило процес публікації наукових (монографії, каталоги) і популярних (путівники, енциклопедії) видань, у т. ч. на електронних носіях.

Поширюється практика попереднього бронювання та продажу музейних квитків, каталогів, сувенірів

через інтернет. Це набагато зручніше для індивідуального, а особливо корпоративного споживача музейного продукту, це вигідно для туристичних компаній, що формують програмний тур-продукт чи забезпечують культурне дозвілля туриста-індивідуала. Це набагато простіше для людини західного менталітету, яка звикла до безготівкових розрахунків за спожиті послуги, а також — ошадливіше, бо музеї традиційно надають невеликі знижки на квитки і товари, замовлені через інтернет.

Йдеться про спеціально створені аудіо-, відео- і мультимедійні продукти, що виступають рівноправними учасниками експозиціонування поряд із традиційними музейними предметами. Прикладів успішності запровадження таких продуктів у експозиційну практику музеїв більш ніж достатньо. З їх допомогою відвідувач може оперативно отримувати інформацію про нові події та музейні акції, про експоновані предмети та їх каталоги, зробити віртуальну екскурсію музеєм за допомогою електронного путівника тощо.

Мусимо наголосити, що віртуальна екскурсія не здатна замінити людині справжню екскурсію залами музею. Маленькі картинки на екрані монітора не в змозі замінити художні шедеври та музеалії, виставлені в залах того чи іншого музею, комп'ютерні картинки – це звичайнісінька інформаційно-психологічна «наживка», що карбується в пам'яті людини й породжує в неї бажання при нагоді неодмінно завітати в цей музей.

Формується цільова зацікавленість людини комп'ютерної епохи (яку, до речі, важко кудись витягнути через наявність комп'ютера) музейною спадщиною, їй прищеплюються мистецькі й загальнокультурні цінності, інтернет мотивує людину до здійснення пізнавальних туристичних подорожей, в програми яких включено відвідання музеїв.

Таким чином, в інформаційному суспільстві масового споживання поширюється стереотип: якщо музей ефектно не представлений в інтернеті, якщо він не здатен заявити про себе й віртуально репрезентувати свої колекції, то це для пересічного туриста втрачання до нього інтересу (зовсім немає нічого цікавого). А сучасний споживач погоджується витратити свій дорогий час лише на найкращу пропозицію

Дуже важливо, що користувачі інтернету – це здебільшого люди молоді, тобто ті, для кого вибір – піти в музей чи у бар – зважується часто безпосереднім враженням від побаченого чи почутого і для кого часто буває зовсім не зайвою елементарна інформація про саме існування якого-небудь музею, хоча він може бути тричі знаменитий, уже не кажучи про з'ясування його місця розташування і складу його колекції.

Із іншого боку, навіть для переконаних поціновувачів музеїв постійно оновлювана інформація (анонси, прес-релізи) про новинки виставкового та культурно-масового життя знайомого з дитинства музею, прочитані в інтернеті, відіграє визначальне мотиваційне значення при виборі їхніх планів на проведення дозвілля у найближчі вихідні.

Поряд із цим, в добу масового туризму та розмаїття дозвіллевої пропозиції, сучасники не особливо обтяжують себе пошуками саме того музею. Якщо про нього немає інтригуючої загальнодоступної інформації, то турист піде в інший, сусідній музей, який ефектно прорекламував себе в інтернеті й туристичних буклетах.

Таким чином, в інформаційно перенасиченому XXI столітті діє безкомпромісна формула: «Якщо музею немає в інтернеті чи на шпальтах туристичних довідників-путівників, – його взагалі немає».

Окрім того, щоб широка громадськість знала, які скарби зберігаються у цих музеях, які програми вони пропонують – необхідно проводити активну маркетингову політику, завдяки якій потенційні відвідувачі мають можливість своєчасно дізнаватися, де і коли вони можуть подивитись щось цікаве для себе. Такий підхід важливий для формування та подання через туристично-інформаційні центри культурних програм музейних закладів, включення їх у маршрути масового туризму.

У контексті співпраці між музеями та турфірмами можна застосовувати проектну партнерську технологію. Слід пам'ятати, що в туристичному бізнесі існує чотири категорії суб'єктів-партнерів: туроператори (головна ланка, що поєднує в єдине ціле зусилля представників туристичної галузі, займаючись комплектацією послуг у туристські продукти); постачальники туристських послуг (організації розміщення, транспортні компанії, організації дозвілля, консульства, страхові компанії), турагенти (ключова ланка ланцюга посередників, що забезпечують реалізацію сформованих туроператорами тур продуктів туристам, за свою діяльність отримують певну комісійну винагороду), гаранті (страхові компанії та банки, що на договірній основі підтверджують придатність і дієздатність туристичних операторів). Всі ці категорії в туристичному бізнесі об'єднує загальна мета: отримання максимального прибутку на основі забезпечення туристам якісного та безпечного відпочинку.

Часто зіштовхуємось із ситуацією, коли їх туристична пропозиція насправді є дещо однобокою – природно-рекреаційні ресурси, історичні пам'ятки, якщо вони є, розважальні центри, кнайпи і ресторани. Натомість чимало об'єктів, які потенційно можна використовувати із туристичною метою, залишаються поза увагою. Зокрема – музеї, які, здавалося б, ідеально вписуються у схему розвитку туристичної привабливості території, доволі часто залишаються обділені увагою, хоча в багатьох країнах музейний туризм уже успішно працює. Поряд із цим, з огляду на інтерес до музейної спадщини з боку туристів, ці установи традиційно включають до складу туристичної інфраструктури території. Такий стан справ необхідно негайно ламати й замінювати сучасною парадигмою найтіснішого взаємовигідного партнерства між музеєм та тур-посередниками.

Така співпраця – це постійний процес узгодження дій на основі співпраці – це постійний процес узгодження дій на основі спільності інтересів у розвитку туристичного комплексу в регіоні. Рушійною силою зі сторони музеїв є рівновага між дослідженнями й ідеями [5].

Музеї в туристичному кластері області здатні виробити технологію ресурсного забезпечення процесу реалізації конкретних проектних ініціатив, формуючи відносини, побудовані на принципі доповнення, які складаються між організаціями, що володіють несиметрично чи непропорційно розподіленими ресурсами. Усвідомлюючи це, вони добровільно поєднують ці ресурси або спільно їх використовують для досягнення власних чи загальних цілей. Часто у визначених ситуаціях вони діють разом для власного й обопільного інтересу.

Порядок співробітництва музеїв та турфірм визначений договорами про співпрацю, де необхідно визначити її умови, однією з яких є чітке встановлення вартості та системи знижок й агентських відрахувань із огляду на якісний склад туристичних груп (як-от: індивідуальні, групові (у т. ч. іноземні та корпоративні) [11].

Прикладом проектно-партнерської технології може бути спільна розробка туроператора та музеїв міста програми одно-, дводенного екскурсійного туру «Скарбниці Волині», «Мистецькі галереї Волині», «Давні сакральні споруди Волині» тощо. Досвід діяльності національних туроператорів свідчить: значно більший попит в іноземних та українських туристів мають саме комплексні програми екскурсійного обслуговування, ніж відвідування окремих об'єктів.

Співпраця між музеями та туристичними підприємствами вимагатиме від партнерів значної гнучкості. Не виключені у практичній діяльності і такі моменти, які вимагатимуть оперативної розробки та проведення якісно нових тематичних екскурсій для клієнтів однієї з фірм-партнерів (наприклад, якщо в місто інкогніто приїхали з туристичною метою експерти-мистецтвознавці, авторитетні археологи тощо), проведення екскурсій іноземною мовою чи в позаробочий час. Подібні заходи створять необхідну інформаційну базу для туристичних підприємств, які працюють на ринку внутрішнього та в'їзного туризму.

Організація та проведення екскурсій повинні базуватися на основному чиннику: побажаннях споживача-клієнта туристичної фірми. Доцільно визначити культурні потреби та смаки учасників екскурсій, наприклад, із допомогою попередньо проведеного невеликого експрес-опитування.

Часто колоритна особистість екскурсовода-наукового співробітника справляє на туристів набагато більше позитивно-емоційне враження (від задоволення до захоплення), ніж вервечка самих об'єктів екскурсійного показу. Тому ще раз наголосимо: дуже часто мотивація туриста відвідати той чи інший музей міста, в яке він приїхав на один-декілька днів, безпосередньо залежить від цікавої, образної характеристики зібрань цих музеїв, почутої, туристом від екскурсовода турфірми під час першої оглядової автобусної чи пішої екскурсії містом.

До прикладу, туристичні фірми, отримавши абсолютно безкоштовно пропозицію щодо можливостей розширення екскурсійної тематики та кадрового забезпечення кваліфікованими виконавцями, матимуть змогу включити пропоновані екскурсії до своїх турпакетів як основний, так і варіативний компоненти. У подальшому, інформація про музей (звичайно ж включений до переліку об'єктів відвідування) надаватиметься для цього музею уже цілком безоплатно каналами туристичних бізнес-комунікацій (у т. ч. рекламних та агентських). І клієнти, які отримали цю інформацію, але з тієї чи іншої причини не стали клієнтами фірми, яка її запропонувала, зможуть під час індивідуальної подорожі у той чи інший населений пункт стати відвідувачами музею. Навіть якщо туристичне підприємство відразу ж не зацікавилася пропозицією, то у будь-якому випадку, маючи інформацію про музей та екскурсії, які проводять працівники музею, рано чи пізно воно відправить туди хоча б декілька груп туристів чи індивідуалів.

У туристичних маршрутах області і не тільки, важливо, щоб для належної популяризації культурної та історичної спадщини та полегшення пошуку музею як туристичного об'єкта місцеві органи влади

розробляли відповідні програми, одним із пунктів яких є встановлення вказівників-навігаторів та інформаційних двомовних стендів. Підставою для розгляду питання щодо встановлення туристичних вказівників (щитів) та інформаційних стендів на черговому засіданні сесії виконкому ради, можуть бути навіть подані електронні петиції (стаття 5 Закону України «Про звернення громадян») або звернення громадських організацій, депутатів [10]. Зрештою, музеї можуть самі ініціювати вирішення цього питання. Фінансування здійснюватимуть за рахунок обласного бюджету, місцевих бюджетів та інших, не заборонених законодавством джерел. Чи не найголовнішим слід визначити місця розташування та провести погоджувальні роботи з автодорожніми службами, які дають дозвіл на встановлення таких вказівників (за потреби).

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Покращення співпраці музеїв із туристичним сектором – процес, який вигідний обох сторонам. Більше того ця співпраця базується на вирішенні основного завдання – створювати цікаві культурні та туристичні продукти, коли б туристи хотіли повернутися до тих місць, де вже бували. Завдяки новим форматам подання інформації музейні установи можуть зацікавити туристів, бути «магнітами» у туристичних маршрутах.

Зважаючи на той факт, що тенденція відвідування музеїв туристичними групами спадає та вилучення окремих музеїв із процесу формування туристичних маршрутів, навіть попри цінність їх фондів, проблема включення музеїв до туристичних маршрутів вимагає подальшого опрацювання та вивчення.

Нові дослідження діяльності музеїв у туристичному кластері області в перспективі повинні бути скеровані на методи та форми просування музейної промоції до масового споживача не тільки самотужки, а й за допомогою турпосередників, які намагатимуться рекламувати рідні музеї туристам, поширюючи інформації про перелік їхніх екскурсійних пропозицій та музейних послуг. Більше того сприяння поширенню реклами про музеї в туристичній інфраструктурі сприяло б створенню та просуванню культурно-пізнавального туристичного продукту.

Джерела та література

1. Винниченко І. І. Чи є майбутнє у музейного туризму. *Економічна правда* 14 травня 2012. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2012/05/14/323459/> (дата звернення: 24.10. 2020).
2. Водяник Л. Ю. Краєзнавчі музеї України та їх залучення до туристичної діяльності. *Географія та туризм*. 2012. Наук. Зб. Вип. 20, С. 15–157. URL.: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gt_2012_20_24 (дата звернення: 24.10. 2020).
3. Волинь презентувала 7 маршрутів для туристів. Укрінформ. *Мультимедійна платформа*. 10 грудня 2020. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-tourism/3020830-volin-prezentovala-7-golovnih-marsrutiv-dla-turistiv.html> (дата звернення: 24.10. 2020).
4. Казьмирчук М. Г. Вивчення музейного туризму у новітніх зарубіжних дослідженнях. *Наукове видання Київського національного університету. Економічна історія народів Європи*. 2017. Вип. 53. С. 182–189. URL: <http://ethnic.history.univ.kiev.ua/data/2017/53/articles/28.pdf> (дата звернення: 24.10. 2020).
5. Мазурик З. В. Музеї: туризм як виклик. Збруч. *Українська інтернет-газета*. 22.04.2016. URL: <https://zbruc.eu/node/50637> (дата звернення: 24.10. 2020).
6. Мазурик З. В. Музейний персонал як важливий ресурс ефективної діяльності музеїв. *Музейний простір України*. 16.10.2020. URL: <http://prostir.museum.ua/post/43113> (дата звернення: 24.10. 2020).
7. Панкова Є.В. Туристичне краєзнавство. Київ: «Альтерпрес», 2003.– 352 с.
8. Посипанко Д. І. Культурний туризм – непрості відносини. *Європейський діалог*. 27.08.2020. URL: <http://dialog.lviv.ua/kulturniy-turizm-neprostri-vidnosini/> (дата звернення: 24.10. 2020).
9. Посипанко Д. І. Музейний туризм в Україні: недосяжна мрія чи стратегічна перспектива? *Європейський діалог*. 16.06.2020. URL: <http://dialog.lviv.ua/muzeyniy-turizm-v-ukrayini-nedosyazhna-mriya-chi-strategichna-perspektiva/> (дата звернення: 24.10. 2020).
10. Про звернення громадян: Закон України від 2 жовтня 1996р. № 47. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393/96> (дата звернення: 24.10. 2020).
11. Про туризм: Закон України від 15 вересня 1995р. № 31. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95> (дата звернення: 24.10. 2020).
12. Програма розвитку туризму та рекреації у Волинській області на 2016 – 2021 роки затвердженою Рішенням обласної ради від 07.04.2016 № 4/10 зі змінами від 13 жовтня 2020 року № 32/4. *Департаменту економіки та європейської інтеграції Волинської облдержадміністрації*. URL: <http://www.tourism.volyn.ua/> (дата звернення: 24.10. 2020).
13. Роль музеїв у культурному та соціально-економічному розвитку країни: зарубіжний досвід. *Національний інститут стратегічних досліджень*. Аналітична записка. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/gumanitarniy-rozvitok/rol-muzeiv-u-kulturnomu-ta-socialno-ekonomichnomu-rozvitku> (дата звернення: 24.10. 2020).
14. Романуха О. М. Розвиток музейної справи як фактор активізації міжнародного туризму. *Вісник Хмельницького національного університету*. Економічні науки. 2017. Вип. 17. С. 227–231. URL: <http://nbuv.gov.ua/>

UJRN/Vchnu_ekon_2017_2%281%29_44 (дата звернення: 24.10. 2020).

15. Туристичні вказівники: хто замовляє, той і платить?». *Бухгалтерський інтернет-портал*. URL: <https://ibuhgalter.net/articles/351> (дата звернення: 24.10. 2020).

16. Устименко Л. М. Основи туризмознавства: навч. посіб. Київ: «Альтерпрес», 2009. – 320 с.

УДК 726:27-523.42|(477.82)»1834/1913»

Тетяна Борис,
кандидатка історичних наук,
м. Луцьк

ПРАВОСЛАВНА ПАРАФІЯ ЦЕРКВИ СВЯТОЇ ТРІЙЦІ м. УСТИЛУГ ВОЛОДИМИР-ВОЛИНСЬКОГО ПОВІТУ ВОЛИНСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ (1834–1912 рр.)

У статті досліджено невідомі сторінки православної парафії церкви Святої Трійці м. Устилуг Володимир-Волинського повіту Волинської губернії. Проаналізовано ряд наукових публікацій і архівних джерел, які дали можливість прослідкувати історію становлення й еволюцію діяльності, зокрема встановити рік і місце її знаходження.

Ключові слова: Устилуг, церква, парафія, священник, причт, клірові відомості.

Постановка наукової проблеми та її значення. Починаючи з кінця XVIII ст., на території Волині існує чимало церковних пам'яток, які сьогодні потребують капіталовкладень для проведення робіт з реставрації, консервації тощо; відповідного використання та обслуговування, а також вивчення та переосмислення суспільної ролі релігії та церкви. Адже, історія православної церкви в Україні до 1990-х рр. перебувала під «табу». Радянська влада всіляко намагалася вилучити з наукового обігу величезну кількість першоджерел, частина яких втрачена назавжди, а інша стала доступною для широкого кола дослідників лише тепер. Зацікавлення темою парафіяльних церков Володимир-Волинського повіту Волинської губернії кінця XVIII – початку XIX ст. виправдане тим, що певні аспекти знаходяться на початкових стадіях наукового роз'яснення, потребують додаткового вивчення і наповнення інформацією.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Вагомий внесок у вивчення історії м. Устилуг зробили вітчизняні дослідники (В. Гика, С. Михалець), пам'яток сакрального мистецтва в католицькій та православній традиціях (Б. Колосок, О. Огнева), проблем державно-конфесійних відносин (О. Карліна та А. Кирилюк) та ін. [7; 34–37; 40]. Проте, жодна з розвідок не висвітлювала існування православної парафії церкви Святої Трійці м. Устилуг у першій третині XIX – початку XX ст., окрім автора С. Михалець, яка побіжно вказала на її діяльність.

Метою наукової розвідки є систематизація відомостей про православний клір у м. Устилуг при церкві Святої Трійці Володимир-Волинського повіту Волинської губернії. Відповідно до мети поставлено такі завдання: розглянути історичне підґрунтя у становленні православної парафії, рік заснування, місцезнаходження, кількість структурних одиниць, які належали до неї.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Після поділів Речі Посполитої 1793, 1795 рр. волинські землі були приєднані до Російської імперії. Відтоді урядом був розпочатий процес навернення уніатів у православ'я, який призвів до збільшення кількості православних парафій, а також відкриття Житомирської вікарної катедрі при Мінській єпархії. Її правлячим архієреєм призначили єпископа Варлаама Шишацького.

16 жовтня 1799 р. Житомирська єпархія отримала самостійність в управлінні і стала називатися Волинсько-Житомирською. У новостворених православних парафіях, зокрема у м. Устилуг Володимир-Волинського повіту Волинської губернії, виникло багато труднощів із заповненням вакантних місць для священників. Так, наприклад, у 1798 р. Андрій Левіцькій, який був колишнім уніатом і настоятелем храму в с. Пузів Володимир-Волинського повіту, очолив парафію церкви св. великомученика Георгія у м. Устилуг [9; 8, арк. 66].

Устилузька парафія була не новою, ймовірно діяла з 1764 р. Про її існування свідчать лише записи про церковну землю, де чітко вказано, що «до знищеною пожежею Георгієвської церкви є землі під колишньою церквою і погостом 100 саж. кв. садибної і городної 1 десятина 252 саж. орної 38 дес. 525 кв. саж. і сінокісної 16 дес. 738 кв. саж. і на цю землю є документ виданий Станіславом і Гоноратою

Любомирськими 1764 року 4 травня, який зберігається в архіві Волинської Духовної Консисторії» [20, арк. 490]. У березні 1802 р. церква св. великомученика Георгія припинила своє існування, згоріла [10, арк. 19].

Без церкви Устилузький клір існував недовго. Завдяки зібраним коштам прихожан була збудована нова церква у 1803 р. [10; 11]. Вона була цвинтарною на честь св. апостолів Петра і Павла і такою ж залишається до сьогодні. Це єдина парафія у м. Устилуг, яка не припиняла свою діяльність і протягом 1803–1833 рр., і з 1919 і по теперішній час проводить всі богослужіння (хрещення, вінчання, поминали). Винятком став проміжок з 1834 по 1918 рр. У цей період основні церковні обряди проводили в іншій новоствореній парафії при церкві Святої Трійці. В церкві св. апостолів Петра і Павла – в престольне свято і заупокійні богослужіння.

Становлення православної парафії церкви Святої Трійці відбулося на початку 1830-х рр., коли російська влада розпочала закриття римо-католицьких монастирів і костелів, конфіскацію їхнього майна. Зокрема, після виданого указу «Про закриття деяких римо-католицьких монастирів» від 19 липня 1832 р. у м. Устилуг був закритий монастир [35, с. 124–125]. Також парафія костелу капуцинів, яка мала налічувати не менше ніж 100 дворів парафіян-католиків на одного священника (ця кількість зазначалася в одному із пунктів указу як першочерговою умовою для її існування) [4; 38, с. 509]. Тому, Міністерство внутрішніх справ вирішило передати все нерухоме майно у власність Православної Церкви. У 1834 р. у їхніх приміщеннях було розміщено парафію – церкви Святої Трійці [32; 39, с. 415]. У 1908 р. при цій парафії створили приділ іншої – церкви Преподобного Йова Почаївського [25, арк. 1055 зв.].

Про зовнішній і внутрішній стан церкви Святої Трійці можна дізнатися з некрологів часопису «Волинські єпархіальні відомості». В одному з таких некрологів, зокрема за 1910 р., вона згадується як кам'яна споруда прямокутної форми з трьома надбудованими дерев'яними банями та дзвіницею; зазначені роки заснування і побудови будівлі – 1705 р. і 1743 р. Останній знаходився на одній із цеглин святині [41, с. 73].

Як відомо із закордонної і вітчизняної періодики ХХ–ХХІ ст., ці роки відносилися до історії становлення комплексу монастиря і костелу капуцинів. У 1740-х рр. у м. Устилуг дружиною литовського стражника Антонія Поцея Розалією із Загоровських були розпочаті роботи по його створенню. 1745 р. вона уклала декларацію про виділення коштів на будівництво комплексу, а через 6 р. – угоду з маршалком литовської артилерії, архітектором Пауло Фонтана (28.11.1696–17.03.1765) [1]. Для внутрішнього оздоблення споруди запросила художників Шимона Чеховіча і Василя Ясеніцького, золотаря Якова Кока [2; 36, с. 159].

Наприкінці 1890-х рр. екстер'єр церкви майже не змінився, оскільки зберігав традиції католицизму. Зокрема, при вході до святині з обох сторін були збережені дві рельєфні статуї: Йосип Обручник і Богоматір з Предвічним немовлям [39, с. 415], а також перші церковні бані з католицького монастирського храму [41, с. 73]. Двічі оновлювали лише дерев'яну дзвіницю: 1864 р. і 1909 р. На будівництво першої дзвіниці майор Охотського пішого полку Федір Сальков виділив власні кошти (у 1905 р. потребувала нового ремонту) [15, арк. 22; 22, арк. 486], а для другої – з державної скарбниці і зібрані гроші від парафіян (за них придбали дерев'яний матеріал) [25, арк. 1050]. Виконанням спеціальних креслень займався єпархіальний архітектор Кравченко [24, арк. 500].

Інтер'єр церкви був умовно поділений на три основні частини. Передню частину займала дзвіниця. У середній, по боках якої знаходилися колони, розмістили дерев'яні решітки, а вкінці – вітвар. Решітки відділяли людей від католицьких вітварів (можливо їх було декілька для проведення богослужінь духівниками). Згодом за кожною з них встановили ікони в кіотах великого розміру [39, с. 415].

Особливі місця у храмі займали вітвар і жертвник для здійснення літургій, окрема кімната для ризниці. Із останньої можна було потрапити до церкви Преподобного Йова Почаївського. Її створили як приділ церкви Святої Трійці та виокремили в самостійну церкву. До вітваря єрей міг зайти через царські двері іконостасу, на яких були зображення Благовіщення і чотирьох Євангелістів. Сам Іконостас зазнав реконструкції (можливо належав якійсь іншій старій церкві) і датувався 1830-м р. Вільними залишалися бокові частини, зокрема східна частина, яка мала коридор із земляною підлогою. Західна сторона закривала стіною вхід до будівлі монастиря. Святиня вміщувала 400 мирян [41].

Загалом Устилузька православна парафія налічувала чотири церкви: Святої Трійці, св. апостолів Петра і Павла, Преподобного Йова Почаївського та приписну Івана Богослова (с. Пузів Володимир-Волинського повіту). З 1860-го рр. церква Івана Богослова була не придатною для проведення богослужінь. Вона потребувала капітального ремонту [25, арк. 1055 зв.–1056; 13, арк. 161 зв.; 14, арк. 398 зв.].

Також у приміщенні церкви Святої Трійці знаходилася бібліотека та діяло Міністерське однокласне

фундушове училище, в якому вивчали не лише церковні дисципліни, а й вивчали хоровий спів [25, арк. 1051 зв.]. На початку ХХ ст. у хорі співали місцеві дівчата, зокрема жителька с. Вілька Володимир-Волинського повіту Меланія Семенівна Палащук [42].

Свої враження від церкви Святої Трійці залишив Архієпископ Волинський та Житомирський Модест (Стрільбицький), який відвідав її у 1898 р. і додав невеликі побажання в її оздоблення. Для прикладу, запропонував зняти решітки, які у свій час виконували певні функції, а тепер забрали весь вільний простір. Звернув увагу й на престол святині, позаду якого знаходилися два херувими в кіотах. На його думку, вони мали не найкраще технічне виконання, так званої «аляпової роботи». А от живописні зображення ікон були зразковими, проте належали до західноєвропейської орієнтації. Місця для органу та хору, перила потребували оновлення фарбою [39, арк. 415].

Поліпшення умов як для цієї православної парафії, так й інших загалом, уможлиблювалося лише за умови постійного фінансування з боку уряду Російської імперії. При визначенні грошового утримання священникам і причетникам, класу парафії враховували кількість церковної землі, якою вони користувалися, загальну чисельність вірян. Найбільше коштів отримували ті парафії Володимир-Волинського повіту, які мали 30 або менше десятин землі, а де кількість землі збільшувалася, державне забезпечення зменшувалося. Загальний фондуш церкви Святої Трійці у ХІХ ст. наближався майже до 50 десятин (перейшов у володіння від католицького кліру). Це була середня частка землі серед інших парафій. Тому, ремонт і будівництво житлових, господарських будівель парафії, оздоблення храму фінансувалися частково. Як приклад наведемо величину землі парафії Святої Трійці, яка зазначалася у проекті від 24 грудня (можливо червня) [22, арк. 486] 1852 р., затвердженої Волинським губернським комітетом [24, арк. 500] (згідно «Положення про забезпечення православного сільського духовенства землею, будинками і одноразовою допомогою в губерніях Вітебській, Могилівській, Мінській, Віленській, Гродненській, у Ковельському й Овруцькому повітах Волинської та в Білостоцькій області» від 20 липня 1842 р.) [6]. Церковної і «погостної» землі – 200 саж., садибної і городньої, загороджених парканом і відведених для саду – 2 дес. 204 саж. Під колишньою церквою св. великомученика Георгія знаходилося 100 саж. Город із присадибною ділянкою займав 1 дес. 252 саж., орної – 48 дес. 525 саж., сіножатної – 20 дес. 138 саж., а під ярами і тонким болотом – 20 дес. [24, арк. 500]. Протягом сторіччя на ці церковні землі не були встановлені межові знаки, а тому, в деяких місцях були захоплені сусідніми землевласниками [25, арк. 1050 зв.; 26, арк. 1122]. Два документи зберігалися у ризниці церкви Святої Трійці.

Устилузька парафія хоч і мала хороший фондуш, отримала тільки VI клас із VII-ми (церкви I–IV класів мали більші наділи землі, але їхнє фінансування було значно меншим). У 1856 р. із державної скарбниці було виділено 136 руб. сріблом [12, арк. 359–359 зв.], а протягом 1890–1910-х рр. – 350 руб. сріблом щороку [18]. З кожного рубля віддавали у Волинську духовну консисторію проценти по 2 коп. [13]. Також у 1902 р. за матеріальної підтримки Св. Синоду, отця Афанасія Турцевича відремонтували його житлове приміщення, яке знаходилося на другому поверсі костелу капучинів і поділялося на дві частини. Першу половину займав духівник, а другу – за рішенням Волинської духовної консисторії вирішили розібрати. Дерев'яний і кам'яний матеріали використали на ремонт першої половини [19, арк. 474–474 зв.; 21, арк. 499–499 зв.; 22, арк. 486–486 зв.]. Через декілька років приміщення потребувало повторного, але вже капітального ремонту [26, арк. 1123 зв.]. У 1904 р. побудували для дяка новий дерев'яний будинок (на гроші Синоду та прихожан) [20, арк. 490 зв.; 21, арк. 499 зв.], який був погано облицьований штукатуркою, а тому пропускав холод і сирість, потребував наступного оновлення [26, арк. 1123 зв.]. Інші приміщення, такі як стодола, конюшня і три сараї побудували після пожежі 1879 р. [24, арк. 500 зв.]. Їхнє будівництво відбувалося за кошти страхової премії і місцевих мирян. Сума премії сягала 600 руб. У стодолах зберігали «хліб в снопах», сіно, соломку та ін., а у сараї тримали свійських тварин. Цими приміщеннями користувався притч парафії [25, арк. 1050 зв.].

Спархіальне управління намагалося забезпечити добрий матеріальний стан парафії, але цих коштів не вистачало на особисте життя священнослужителів та церковну діяльність притчу. Додатковим джерелом прибутку стали відкриті при церкві Святої Трійці погріб і кам'яна комора [22, арк. 486–486 зв.]. Останню здавали в оренду під лавку. Кожного року її середній дохід становив 100 руб. [26, арк. 1123 зв.].

Окрім вищеописаного грошового забезпечення, парафія збирала пожертви від парафіян і заможних землевласників. Потім за ці кошти купувала найбільш необхідне для оновлення церкви. Таку пожертву сумою у 330 руб. зібрали від прихожан парафії і поміщиць м. Устилуг Людмили (Белянкіна) та Катерини Носенко (Стравінська). Зокрема, придбали кіоти для трьох бокових перед іконостасних частин. У 1902 р. для усіх жертводавців від Високопреосвященної особи передали Боже благословення [33, с. 38].

Завдяки аналізу клірових відомостей парафії церкви Святої Трійці, вдалося знайти інформацію, яка

вказує, що у 1900 р. устилузькому землевласнику Григорію Павловичу Белянкіну запропонували посаду церковного старости, яким він був включно до 1911 р. [25, арк. 1052 б. зв.; 26, арк. 1127 зв.].

Сповідна відомість за 1912 р. – це останній церковний документ парафії церкви Святої Трійці, який зберігся до сьогодні. На жаль, із 1913 р. по 1918 р. не існує жодних клірових відомостей, метричних книг чи сповідних відомостей цього храму. Тому, дізнатися про подальшу її діяльність нам не вдалося.

У 1919 р. приміщення церкви було передане громаді римо-католицького віросповідання [3, с. 162]. Усі богослужіння перенесли до церкви св. апостолів Петра і Павла.

Трагічною також була доля комплексу монастиря і костелу капуцинів, який зазнав значних ушкоджень під час Другої світової війни. Так склалося, що після її завершення, парафія католицького комплексу назавжди припинила свою діяльність та стояла пустою до кінця 1950-х рр.

У червні 1959 р. комісія державної інспекції архітектурно-будівельного контролю УРСР обстежила костел і монастир як пам'ятку архітектури. Вона зробила висновок, що стан костелу був незадовільний, а монастиря – добрий [27, арк. 1–1 зв.].

На одному із засідань виконавчого комітету Устилузької міської ради депутатів трудящих від 24 липня 1959 р. її члени подали клопотання до Володимир-Волинського районного виконавчого комітету про виділення додаткових коштів і необхідних матеріалів для відбудови зруйнованого комплексу (зазначили, що вціліла коробка монастиря). Згодом в ньому планувалося розмістити будинок культури, театральний зал або кінотеатр [27, арк. 4–5; 30, арк. 215].

На початку 1960-го р. у монастирських келіях був розміщений міський будинок культури, а також діяли глядацька зала, чайна «Дружба» і дитяча бібліотека. Наприклад, у спогадах устилужан у чайній, яка була на «торці монастиря», продавали продукти та алкогольні напої, зокрема пиво та раки [45; 5, с. 3]. Пам'ятають завідувачку бібліотеки Віру Володимирівну Матвійчук [43].

Комісія і виконавчий комітет Устилузької міської ради депутатів трудящих прагнули зберегти пам'ятку шляхом відбудови втрачених конструкцій кутової споруди. Не зважаючи на її висновок, у 1961 р. (постанова Ради Міністрів УРСР від 14 червня 1961 р. № 835) першою із списку пам'ятників архітектури пропонували виключити церкву Преподобного Йова Почаївського (у документі Іванівська церква під № 170), потім монастир і костел (додаток № 2 до акту від 23 жовтня 1961 р. – у документі костел та монастир капуцинів під № 171). У даному випадку церква Преподобного Йова Почаївського вказана як та, що згоріла [29, арк. 37], і неіснуюча споруда [30, арк. 93, 206–207], в іншому – включена до списків 1963 р. Щодо цієї церкви інформація є різною. Також зафіксовано зняття охоронних дошок з церкви Преподобного Йова Почаївського та монастиря і костелу капуцинів [31, арк. 106].

На жаль, пам'ятку архітектури зняли з державного обліку та підірвали вибухівкою. Зі слів мешканців м. Устилуг перед тим як мали знищити костел їх не випускали на вулицю, а вікна навколишніх будинків були заклеєні навхрест. Після того як підірвали комплекс від нього майже нічого не залишилося, лише спогади. Один із таких залишився у жителя м. Володимир-Волинський Олександра Ольховського: «а після руйнування була там площадка підлоги з червоної плитки і зверху вхід в підземелля і ми туди з одним однокласником (?) лазили з ліхтариком і ще знаходили якісь купюри великого номіналу польських злотих (а ще до речі десь вони є)...» [44].

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Отже, після виданого указу від 19 липня 1832 р. про закриття римо-католицьких монастирів парафія церкви Святої Трійці була розміщена у приміщенні комплексу монастиря і костелу капуцинів. Починаючи з 1834 р., вона була діючою і виконувала усі християнські обряди, які зазначені у метричних книгах протягом 1834–1860 рр. На сьогодні, не вдалося з'ясувати року закриття парафії церкви Святої Трійці, лише те, що метрики з 1920-х рр. велися вже іншою парафією церкви св. апостолів Петра і Павла. Остання існує по теперішній час.

Подальшого дослідження потребує ґрунтовний аналіз інших напрямків діяльності, зокрема, у висвітленні душпастирської діяльності кліру, складу парафії за віковими та освітніми критеріями та ін.

Джерела та література

1. Miszczak D. Materiały archiwalne do działalności architektonicznej Pawła Fontany. Roczniki humanistyczne. Lublin: Tow. Nauk., KUL, 1973. T. XXI. Zeszyt 4. S. 25–40.
2. Ołdakowski E. Uściług – zapomniany port Wołynia. Znicz. Łuck, 1936. T. 3. № 6. S. 78–85.
3. Orłowicz M. Ilustrowany przewodnik po Wołyniu. Łuck, 1929. S. 160–165.
4. Uściług (parafia). [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.wolhynia.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=57&catid=25&Itemid=101. (дата зкрення 13.09.2020).
5. Виголінський В. Новобудови Устилуґа. Слово правди (газета). Володимир-Волинський, 16 грудня 1967 р. С. 3

6. Высочайше утвержденное положение об обеспечении Православного сельского духовенства землями, домами и единовременными пособиями в губерниях: Витебзкой, Могилевской, Минской, Виленской, Гродненской, в Ковельском и Овручском Волынской и в Белостокской области. 20 июля 1842 г. Полное собрание законов Российской империи. Собрание Второе. СПб.: тип. 2 Отделения Собственной е. и. в. канцелярии, 1842 г. 1843. Т. XVII. № 15 872. С. 771–780.
7. Гика В. Історія окремих населених пунктів Володимир-Волинського району в документах Державного архіву Волинської області. Минуле і сучасне Волині та Полісся. Олександр Цинкаловський і край. Наук. зб. Вип. 27. Матер. 27 Міжнар. наук. іст.-краєзн. конф. Володимир-Волинський, 2008. С. 63–70.
8. Державний архів Волинської області (далі – ДАВО). Ф. 35. Оп. 5. Спр. 1.
9. ДАВО. Ф. 35. Оп. 5. Спр. 3.
10. ДАВО. Ф. 35. Оп. 5. Спр. 7.
11. ДАВО. Ф. 35. Оп. 5. Спр. 8.
12. ДАВО. Ф. 35. Оп. 5. Спр. 33.
13. ДАВО. Ф. 35. Оп. 5. Спр. 40.
14. ДАВО. Ф. 35. Оп. 5. Спр. 41.
15. ДАВО. Ф. 35. Оп. 5. Спр. 43.
16. ДАВО. Ф. 35. Оп. 5. Спр. 50.
17. ДАВО. Ф. 35. Оп. 5. Спр. 56.
18. ДАВО. Ф. 35. Оп. 5. Спр. 69.
19. ДАВО. Ф. 35. Оп. 5. Спр. 79.
20. ДАВО. Ф. 35. Оп. 5. Спр. 80.
21. ДАВО. Ф. 35. Оп. 5. Спр. 81.
22. ДАВО. Ф. 35. Оп. 5. Спр. 82.
23. ДАВО. Ф. 35. Оп. 5. Спр. 85.
24. ДАВО. Ф. 35. Оп. 5. Спр. 86.
25. ДАВО. Ф. 35. Оп. 5. Спр. 87.
26. ДАВО. Ф. 35. Оп. 5. Спр. 88.
27. ДАВО. Ф. Р-1288. Оп. 1. Спр. 78.
28. ДАВО. Ф. Р-591. Оп. 1. Спр. 420.
29. ДАВО. Ф. Р-591. Оп. 2. Спр. 322.
30. ДАВО. Ф. Р-591. Оп. 2. Спр. 368.
31. ДАВО. Ф. Р-591. Оп. 2. Спр. 402.
32. Державний архів Житомирської області. Ф. 1. Оп. 78. Спр. 592.
33. Епархиальные распоряжения и известия. Преподание Архипастырского благословения и награждение набедренником. Волынские епархиальные ведомости. Кременец, 1902. Официальная часть. № 4. С. 38–39.
34. Карліна О. Конфесійна ситуація у Володимиро-Волинському повіті Волинської губернії у першій половині ХІХ ст. *Минуле і сучасне Волині та Полісся. Християнство в історії і культурі Володимир-Волинського та Волині.* Наук. зб. Вип. 47. Матер. 47 Міжнар. наук. іст.-краєзн. конф. Луцьк, 2013. С. 100–107.
35. Кирилук А. Практика закриття римо-католицьких монастирів у Волинській губернії 30-х рр. ХІХ ст. *Історія релігій в Україні:* наук. щорічник. Львів: Логос, 2019. Вип. 29. С. 122–129.
36. Колосок Б. Доля пам'яток культурної спадщини Устилуга. *Минуле і сучасне Волині та Полісся. Володимир-Волинський в історії України і Волині.* Наук. зб. Вип. 32. Матер. 32 Міжнар. наук.-практ. конф. Луцьк, 2009. С. 151–169.
37. Михалець С. Історія міста Устилуг. *Минуле і сучасне Волині та Полісся. Олександр Цинкаловський і край.* Наук. зб. Вип. 27. Матер. 27 Міжнар. наук. іст.-краєзн. конф. Володимир-Волинський, 2008. С. 184–189.
38. Об упразднении некоторых римско-католических монастырей. Именной [указ], объявленный гражданским губернатором министром внутренних дел. 1832. Июля 19. *Полное собрание законов Российской империи.* Собрание Второе. Санкт-Петербург: тип. 2 Отделение Собственной е. и. в. канцелярии, 1833. Т. VII. № 5506. С. 508–510.
39. Обзорение церквей его Высокопреосвященством, Высокопреосвященнейшим Архиепископом Модестом в 1897 году. *Волынские епархиальные ведомости.* Кременец, 1898. Неофициальная часть. № 11–12. С. 410–418.
40. Огнева О. Пам'ятки сакрального мистецтва в католицькій традиції: Устилуг часів перебування родини Стравінських (кін. ХІХ – поч. ХХ ст.). *Волинська ікона: дослідження та реставрація.* Наук. зб. Вип. 15. Матер. 15 Міжнар. наук. конф. Луцьк, 2008. С. 195–199.
41. По епархии. Древнейшие приходские храмы близ г. Владимира-Волынского. *Волынские епархиальные ведомости.* Кременец, 1910. Неофициальная часть. № 4. С. 72–74.
42. Спогад жительки с. Селиськи Володимир-Волинського району Волинської області Ніни Довгонюк.
43. Спогад жительки м. Устилуг Володимир-Волинського району Волинської області Катерини Корольчук.
44. Спогад жителя м. Володимир-Волинський Волинської області Олександра Ольховського.
45. Спогади жительок м. Устилуг Володимир-Волинського району Волинської області Олени Басенюк, Людмили Судак-Сулік, Світлани Пукало.

Оксана Карліна,
кандидатка історичних наук,
доцентка кафедри всесвітньої історії та
філософії Волинського національного
університету імені Лесі Українки,
м. Луцьк

БОРОТЬБА ЗА МІСЬКІ ЗЕМЛІ ЛУЦЬКА В ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ ст.

У статті розглянуто судові конфлікти за земельні ділянки в Луцьку в першій половині ХІХ ст., ініційовані насамперед магістратом з метою отримання додаткових доходів до міського бюджету у вигляді земельного податку. Матеріали судових процесів дають змогу повніше реконструювати просторовий розвиток міста, його межі та топоніміку в зазначеному часовому вимірі.

Ключові слова: Луцьк, магістрат, міський простір, міські землі, топоніміка міста.

У своєму просторовому розвитку Луцьк пройшов декілька етапів, кожен з яких відзначався певними особливостями, зумовленими кількома чинниками: природно-кліматичними змінами, економічними потребами містян, політичними обставинами. До кінця ХVІІІ ст. Луцьк розвивався навколо містотворчого ядра, сформованого в давньоруський період, і не виходив за межі острова, оточеного рікою Стир та її притокою Глушець. Суттєві зміни в його географічних межах почалися в першій половині ХІХ ст., коли місто не тільки почало тісніше поєднуватися з передмістями, притягувати до їх себе, але й поглинати. Для відтворення цього процесу в часовому вимірі, вивчення топоніміки міста, реконструкції міських планів у музейних експозиціях, наповнення екскурсійних матеріалів новими фактами варто звернутися до архівних матеріалів, в яких залишилися «сліди» минулої судової боротьби за міські землі, поглинуті свого часу впливовими сусідами-землевласниками і церковними інституціями.

Просторовий розвиток Луцька наприкінці ХVІІІ – середині ХІХ ст. ще не був предметом окремого дослідження. Переміщення функціональних зон міста прослідковано у роботі Богдана Колоска і Ростислава Метельницького [18]. Фаховий аналіз планів Луцька ХІХ ст. зробив Петро Ричков [24]. Перебування Луцька у складі Російської імперії оцінюється ним як доба архітектурно-просторової деструкції [23, с. 16]. Олена Прищепка показала роль органів міського самоврядування ХІХ ст. у плануванні та забудові волинських міських поселень [21]. На увагу заслуговує цікавий нарис Р. Метельницького про єврейську забудову міста (так звані луцькі штетли), в якому автор дійшов до висновку, що «протягом багатьох століть єврейський компонент луцького міщанства іноді не дуже помітно, а часами в значній і навіть у вирішальній мірі формував особливості забудови міста» [19, с. 146]. Архітектурно-просторовий розвиток Луцька розглянуто у роботах, присвячених вивченню регіональної історико-містобудівельної традиції України [20; 22].

Мета запропонованої розвідки – проаналізувати судові конфлікти за міські землі Луцька та показати розширення міського простору за рахунок повернення місту втрачених свого часу земельних ділянок і приєднання передмість.

Наприкінці ХVІІІ ст. територія Луцька поділялася на окремі юридики. Земельні ділянки у місті належали боніфратрському, кармелітському, домініканському і василіанському монастирям. В кожній з них знаходилася культова будівля, оточена переважно дерев'яними будинками, мешканці яких платили поземельний чинш монастирям. У 1803 р. міський голова Луцька Фадей Добровольський скаржився до губернського правління, що «власники та юридики кляшторні і шляхетські, маючи в місті Луцьку землі, не хочуть нести міських повинностей» [14, арк. 79].

Протягом декількох десятиліть тягнула судова справа щодо земельних володінь, які належали луцькому вйтівству (історія луцького вйтівства ХVІ–ХVІІ ст. представлена в кількох роботах; див.: [1; 16; 28]). Вона почалася ще наприкінці ХVІІІ ст., коли у 1796 р. вйтівство перейшло місту, а Антону Домбровському, котрий мав вотчинне право на нього, магістрат мав виплатити компенсацію у розмірі 3 тис. руб. сріблом з процентами за рішенням Сенату. Доходи від вйтівства були зараховані до міських у 1820 р. [9, арк. 2 зв.]. Тривалий час Домбровський грошей не отримував, тому почав судитися з магістратом. У 1827 р. волинський стряпчий вимагав надіслати документ від 1650 р. на землю, яка належала луцькому вйтівству [9, арк. 2 зв.].

Домбровський стверджував, що війтівство він купив у князя Станіслава Чарторийського. Чарторийські, як власники війтівства, не володіли орною землею, а лише ділянками («пляцями») в місті, проте в привілеї на війтівство, на думку Домбровського, йде ще про «Караїмські поля», тому в позові до магістрату він включив і цю землю. У свою чергу Флоріан Чарнецький, власник Заборольської волості, куди входило село Омеляник, доказував, що «Караїмські поля» належать до Омеляника, адже згадані в привілеї від 1536 р. про пожалування села Омеляника шляхтичам Семашкам і в угоді від 1608 р., де зазначене Караїмське дворище в селі Красному [9, арк. 6 зв. – 7 зв.; 3, арк. 31–34]. Суд у 1842 р., признавши право Домбровського на війтівство, в поверненні «Караїмських полів» відмовив через давність.

Згадки про «Караїмські поля» викликали в чисельної караїмської громади Луцька бажання повернути собі ці землі (на 1842 р. в місті мешкало 230 караїмів обох статей, їм належало близько 30 будинків [25, арк. 66; 17, с. 43]). Представники громади почали збирати необхідні документи. У 1845 р. кагальний караїмів Ілько Турчин звернувся до архіву повітового суду з проханням надати йому витяги з актових книг: із земських книг за 1511–1514 рр. (аркуш 63), де йшлося про підтвердження привілею луцькому наміснику на два двори караїмів на Красному; з таких же книг за 1535–1536 рр. (аркуш 248) – копію королівського листа комісарам на відмежування караїмських земель від села Омеляник; із гродських книг за 1632 р. – витяг з угоди між жидичинським архимандритом і Войцехом Станішевським на володіння селом Малий Омеляничок і караїмським дворищем [4, арк. 7–7 зв.]. Очевидно, цих документів виявилось недостатньо. У 1859 р. повірений караїмської громади Абрам Мошко Фіркович повідомив волинському губернаторові, що знайшов хроніку польською мовою, в якій говориться про «Караїмські поля», надані караїмам великим князем литовським Вітольдом і підтверджені королем Сигізмундом Августом та іншими королями, а оригінали цих привілеїв зберігається «в лемберзькому архіві» [9, арк. 16 зв.]. На запит волинського губернатора губернатор Галичини і Лодомерії відповів, що таких документів в архіві Львова не виявилось [9, арк. 17 зв.]. Тоді ж Зенон Чарнецький (один з трьох синів Флоріана Чарнецького від другого шлюбу з Анною із Скаржинських) вказав, що треба взяти до уваги справу Волинської ліквідаційної комісії про поділ Заборольської волості між державою від імені його брата «бунтівника» Карла, ним і ще одним братом Владиславом від 1841 р. та рішення Сенату від 1851 р. про претензії різних осіб до маєтку його батька Флоріана. Тоді караїмська громада не подала ніяких документів на «Караїмські поля» [9, арк. 19 зв. – 20]. Карл брав участь у Листопадовому повстанні 1830 р., тому його частина маєтку, а саме села Омеляник і Омелянич (61 особа чоловічої статі за 8-м переписом), була конфіскована [3, арк. 240–241, 260 зв.].

Ще один судовий спір, який вів магістрат з Домбровським, стосувалася села Вулька, «яка в давнину називалась Гулевичівським передмістям» [9, арк. 24]. Колись Вулька належала князям Острозьким, потім Гулевичам, далі каштелянові волинському Вижицькому, а Домбровський купив це село від Юзефа Каласанти Олізара у 1794 р. [3, арк. 9–10 зв., 9, арк. 5]. Луцькі міщани претендували на землю у 7 волок «у три руки», посилаючись на декрет від 1650 р. Поля Вульки за самим містом двома ділянками налічували всього 15 і 26 моргів, а основна земля цього села була за Двірцем, точніше між Двірцем і Підгайцями [3, арк. 11–12]. Ось як вона описана в інвентарі за 1781 р.: «землі за Двірцем за гумном, або стодолою, поле Василевщизна в одну руку; за Двірцем поле Поплавщизна в другу руку; під Підгайчиками поле в третю руку; Гриця поле в три руки пусте на 2 дні оранки і кожну руку; озеро під самими Підгайчиками, яке до Вульки належить, вигін до тракту, який іде від Яровиці до бернардинського монастиря, і оболонь по Глушцю і Стиру належать» [9, арк. 33; 3, арк. 45 зв. – 47].

У 1814 р. Домбровський уступив міщанам «частину землі поблизу самого м. Луцька під греко-російське кладовище» розміром 50 на 42 сажні, а взамін отримав міську землю за Двірцем розміром 100 на 84 сажні [3, арк. 12, 19–21]. Суд визнав всі інші землі належними до цього села. Наприкінці 1850-х років власником Вульки був майор Франц Зайковський.

Проблема виділення земельних ділянок під кладовища виникла також у середині 1850-х років, коли при будівництві укріплень у місті в 1854 р. частина єврейського кладовища «відійшла під лінію укріплень», тому воно було закрите, але за якийсь час поліція знову дозволила на ньому хоронити, оскільки іншого місця не було [26, арк. 9, 17 зв. – 18].

За законом для кладовищ мали виділятися ділянки з міських пасовищ. У Луцьку таких земель не було. За проектним планом міста для єврейського кладовища призначалася ділянка землі у передмісті Вулька, яке тоді належало Кунегунді Грановській (спадкоємці Домбровського), а перебувало у володінні Васильковського. Грановська (за першим чоловіком Васильковська) не погодилася на обмін своєї землі на ділянку з міських земель, які називалися Біваки [26, арк. 9, 12].

Необхідні ділянки для кладовища можна було знайти у приміських селах Рованцях, Яровиці,

Вишкові, Кічкарівці і Черчицях, які на той час уже перейшли у державну власність. У Вишкові та Яровиці налічувалось 400 десятин, поділених між селянами, та 18 десятин вільних земель [26, арк. 11 зв., 12 зв.]. Кічкарівка та Черчиці мали 96 десятин орної землі і 76 десятин сіножатей, які разом з фільварковими будівлями були віддані в короткотермінову оренду [7, арк. 3, 23 зв.]. Однак губернська влада не бажала порушувати цілісності державних земельних володінь на користь міста.

З найближчих до міста сіл у приватній власності залишалось Красне (належало полковниці Титович, яке вона успадкувала від свого батька Кувічинського) [2, арк. 301 зв.] і Двірець (власник Вікентій Томашовський). Саме Томашовський погодився надати для міста ділянки для єврейського і караїмського кладовищ взамін на міську землю. З ним у 1854 р. був укладений договір, який підписали представники кожної громади міста: 9 осіб від «граждан», 31 особа від міщан-християн, 31 особа від міщан-караїмів, 97 осіб від міщан-євреїв [26, арк. 15 зв., 21, 33–34]. Відведена під кладовища ділянка площею в одну десятину 1354 квадратних сажнів була зарослим терновими кущами косогором, порізаним рівчаками, якими до р. Глушець стікала вода «з великої трактової дороги», що йшла на Дубно [26, арк. 33]. Єврейське і караїмське кладовище розмістили поряд, відділивши одне від іншого межовим знаком [26, арк. 28–31].

Пошук джерел міських доходів Луцька привів до з'ясування, чому місто мало обмежені ресурси для свого територіального розвитку. Міськими землями, лугами і сінокосами, які тяглися аж до старостинського села Гнідава, заволоділи колишній староста Гнідави Ліпський і поміщик села Двірець Кобилинський. З метою їх повернення ще в 1798 р. місту Луцький земський суд розпочав розслідування і направив матеріали справи (у тому числі королівські привілеї, надані місту) до губернського правління, звідки вони потрапили до надвірного суду губернії, а після його закриття ніби були передані до Волинської цивільної палати. Однак у 1839 р. виявилось, що їх немає ні в архіві надвірного суду, ні в документах палати [12]. Магістрат втратив можливість доказати приналежність місту земель міської округи. Розпочата ним судова справа з поміщицею Гнідави Геленою Ліпською у 1841 р. тягнулася більше десяти років і не принесла позитивного для міста вирішення [13].

У середині XIX ст. тривала судова тяганина щодо визначення меж міських земель, відомих як Біваки. З документів повітового суду відомо, що у 1810 р. шляхтич Ян Піотрович заповів орні і сінокісні землі Луцькому боніфратрському монастирові. Ці міські поля «за 5 верст від Луцька коло дубенського тракту» Луцький магістрат віддав Піотровичу у заставу [15, арк. 3]. Вони розкинулися за селом Двірець і доходили до сіл Підгайці і Теремно, а сінокоси під Луцьком тягнулися в довжину до сіл Яровиця, Красне і Черчиці, в ширину – починаючи від городу колишнього єзуїтського монастиря і до ріки Стир [8, арк. 105, 149]. На цих землях монастир мав невеликий фільварок з житловим дерев'яним будинком на чотири кімнати з пекарнею, господарськими будівлями, фруктовим садом з 300 деревами. У візитації за 1832 р. записано, що висівалося 40 корців жита і 5 корців пшениці. Не маючи можливості самим вести господарство, отці-боніфратри віддавали фільварок в оренду [15, арк. 3 зв. Візитація за 1820 р. не містить інформації про згаданий фільварок, див.: 29].

Після закриття монастиря у 1843 р. ці міські землі були повернуті у власність міста у 1848 р. [26, арк. 13 зв.], але належної передачі (з позначенням меж) не відбулося через неприбуття землеміра і повітових чиновників. Потім виявилось, що повітовий землемір Ренке «ще в минулому році в осінній час сам один відмежував ці землі, які називаються Біваки, і висипав копці, або знаки такого відмежування, але не по тим межах, які використовувалися хутором Біваки, а відокремив від них з невідомих причин, як припускають, приблизно до 10 десятин до села Підгайці і в такій же кількості до села Двірця, яке суміжне з цим хутором» [8, арк. 150 зв.]. Ренке пояснив, що за документами у фільварку Біваки повинно бути землі на 60 корців, тобто 60 моргів, а там більше 100, тому віддав частину землі до Підгаєць, частину до села Двірця, яке межувало з Біваками [8, арк. 105 зв. – 106]. Крім того, міські землі були обмежені власником села Вульки Порської Тележинським, який мав у користуванні хутір із садом і будівлями, що знаходиться на міських землях: «Сінокісний же луг, який місту Луцьку належить, обмежується зі сходу на південь від міста Луцька зробленим ровом, який знаходиться під Інвалідним городом, з півдня на захід рікою Стиром до млина поміщика Кувічинського, а від неї до такого ж млина села Яровиця» [8, арк. 11].

Ось як описані Біваки в документі від 14 червня 1849 р.: «Міські орні землі зі сходу на південь межують, починаючи з копця, насипаного поблизу поля, яке до села Підгайці належить, що знаходиться в користуванні дворянина Гіжівського, по стежці, яка йде між кущами понад самим зарослим дубовим лісом, який належить до села Підгайці, називається Протасовщизна, до другого також підгаєцького лісу, який називається Запустом, біля Шпакової нивки до дороги, яка йде від Теремна до підгаєцької корчми на казенний тракт; за цією дорогою прямо до казенного тракту по проведеній по старому кордону плугом межі при урочищі підгаєцьких полів Люднища, а далі за казенним трактом при підгаєцьких полях, які

називаються Ясинова Долина, до долини, яка знаходиться поблизу ріки Стир, далі до дороги, яка проходить з Підгаєць в м. Луцьк; за цією дорогою знаходяться поля, які свідки називали такими, що належать до передмістя Вульки, і ця ж сама дорога означає межу міських земель від півдня до заходу з такими ж вулецькими до земель села Двірця; від цих земель із заходу до північної межі міські землі межують при початку п'ятої на тракті версти по Стінці понад дворецькими полями, які називаються Гора, до північної межі теремнівськими полями, але на початку цієї північно-західної межі від дворецьких до теремнівських полів відмежовано знову покійним закладним власником села Двірця Яйковським для зарахування до дворецьких земель міської землі на п'ятнадцять плугів за добу; з теремнівськими ж полями при урочищі Жуковка північна межа до східної межі зазначених дворецьких земель позначається по верхній доріжці, або по так званій Стінці, прямо до копця, який знаходиться біля поля, що належить до села Підгайці, яке є в користуванні дворянина Гіжівського, по зроблених згідно з показами присяжних свідків знаках» [8, арк. 10–11, 21–22, 35–35 зв.].

Луцький магістрат вдруге назначив термін для відмежування цих земель на 14 липня 1849 р. На місце прибули міський голова Венцковський, цивільний топограф Білокуров, засідателі земського суду Скирмонт, а свідками були селяни з навколишніх сіл. Вони склали акт, в якому зафіксували, що заставний власник с. Двірць Яйковський захопив із Біваків землі «на 15 плугів за добу, але дійсної кількості землі, приєднаної до Двірця, як і справжніх меж, не відкрито» [8, арк. 106–106 зв.].

Після того магістрат віддав Тележинському в оренду Біваки на 6 років за 66 руб. 10 коп. річного чиншу, але губернське управління не затвердило цей контракт, оскільки не було визначено точних меж міських земель, проте рекомендувало залишити Тележинському ці землі на 6 років без підписання контракту. Тележинський заявив, що частину землі забрали підгаєцькі селяни, а також поміщик Попов. Коли магістрат восени 1855 р. доповів губернському правлінню, що поміщик Попов захопив частину земель, які Біваками називаються, правління вимагало розслідувати цю справу.

19 січня 1856 р. Волинське губернське правління доручило луцькому городничому Корчевському подати матеріали розслідування щодо захоплення міської землі поміщиком, відставним підпоручиком Андрієм Поповим, суміжної із селом Теремно (ним володів Попов) [8, арк. 9]. З'ясувалось, що у володінні Попова знаходилось 40 десятин 1862 сажні, але спадкоємниця Попова пояснила, що вона володіє цими землями на основі акту від 1849 р. Крім орного поля, до теремнівського маєтку відійшло ще 43 десятини сінокосу і дві десятини зарослої кущами землі. У 1856 р. захоплені Поповим землі за присутності городничого, міського голови і понятих землемір Лотоцький позначив межовими знаками [8, арк. 26 зв.].

Можливо, в 1849 р. міський голова Венцловський сам віддав частину міських земель власнику Теремного, а не він їх захопив [8, арк. 77 зв.]. Це стверджував луцький купець 3-ї гільдії Іван Перешевкін, який у 1856 р. він узяв у 12-річну оренду «міську землю Биваки» зі сплатою річного чиншу в розмірі 174 руб. 50 коп. сріблом, тобто більшим у 2,5 рази, ніж його платив Тележинський [8, арк. 77]. Губернське правління затвердило тільки однорічну оренду землі Перешевкіним. Наступний контракт магістрат уклав з міщанином Онуфрієм Щуцьким на оренду цих земель за 130 руб. на рік, але лише тих, які не були захоплені [8, арк. 110 зв.; 21, арк. 648 зв. – 649]. Губернське правління не затвердило цього контракту, а рекомендувало провести нові торги, щоб оренда плата була вищою [8, арк. 113 зв.]. Магістрат повідомив губернському правлінню, що міські землі не вигідно ділити на ділянки і таким чином здавати їх в оренду, бо «міщани не займаються хліборобством, до того ж земля ця віддалена більш, ніж на 4 версти від міста».

У липні 1857 р. справа поступила до повітового суду для винесення остаточного рішення. Він ухвалив призначити на 14 березня 1858 р. «з'їздовий суд» для відмежування міських земель від сусідніх сіл Двірць, Теремно і Вулька Підлуцька, але він не відбувся, бо не прибув землемір і міський голова не подав потрібних документів [8, арк. 145].

Акт про межування був складений 14 червня 1858 р. за присутності повітового землеміра Білокурова, повітового судді Борковського і власників сусідніх володінь: підгаєцького маєтку луцького повітового предводителя дворянства Вікентія Корвін-Піотровського, села Двірця Вікентія Томашовського і повіреного власниці села Вульки Підлуцької Грановської Віктора Домбровського, а також міського голови Венцловського, повірених міщанської громади Луцька Івана Маршевського і Онуфрія Щуцького, повіреного громади «граждан» Луцька Івана Перешевкіна і понятих. Вони «обійшли межі міських земель від села Підгаєць до межі із селом Теремном, при цьому виявилось, що всі межові копці, насипані в 1856 році при обмежуванні землеміром Лотоцьким, існують в натурі, і, як повірені міських громад і поняті оголосили, після цього відмежування міських земель до підгаєцького маєтку не захоплено» [8, арк. 128]. Оскільки не було ні власника Теремного, ні повірених від нього, то далі розмежування відклали до наступної суботи, тобто до 21 червня.

Іван Перешевкін на цьому акті написав заперечення, вказавши що на цьому огляді («з'їзді») не було нового власника Теремного Антона Липського, повіреного власника села Вульки Домбровського, засідателів повітового суду і понятих сусідніх маєтків [8, арк. 129].

Акт від 21 червня 1858 р. був складений у присутності власника Підгаєць Корвін-Піотровського, Теремного Антона Липського, Двірця Вікентія Томашовського, повіреного власниці Вульки Домбровського, міського голови Венцловського, тих же повірених від громад і понятих, а також членів повітового суду: повітового судді Борковського, засідателів Завадського і Моравського, секретаря Пящинського. У документі було знову зафіксовано, що «всі межові копці, поставлені на цих межах [від сіл Теремно, Двірець і Вулька Підлуцька] у 1856-му році, при відмежуванні міських земель землеміром Лотоцьким, існують у натурі непорушеними». Далі всі учасники судового з'їзду «пішли на схід до двох давніх копців, насипаних в урочищі Зарванщина, як пояснюють, у 1820 році при розмежуванні теремнівського і підгаєцького маєтків, і оголосили, що від цих копців починається межа міських земель, які називаються Біваки; ці копці насипані по двох боках дороги, яку ті ж повірені назвали Жуківкою, поняті ж селяни с. Двірця оголосили, що цю дорогу звали інколи Дивінською; починаючи від згаданих копців, [...] повели згаданою дорогою прямо до іншого, подібного до двох перших копців, біля якого вліво вказали на межі дворецьких земель; звідти повели тією ж дорогою до третього копця, а від нього прямо до насипаної могили, яка називається Грицьова, але [...] цією могилою міські землі не обмежуються, звідти повели назад до другого копця, а від нього направо на південь прямо поміж дворецькими полями до доріжки, яку називали поняті Перехресною, а нею вліво прямо на схід до підгаєцького лісу, а звідти повели дорогою вліво навскіс біля двох копців, насипаних один за одним по правому боці цієї доріжки, до перших двох копців на дорозі Жуковка. Вся ця обійдена ділянка, починаючи від копців в урочищі Зарванщина, до другого на дорозі Жуковка копця, а від нього вліво на південь між полями дворецьким до доріжки, Перехресна названої, а по ній до підгаєцького лісу, а від нього по доріжці навскіс до перших двох копців, позначена копцями, в натурі існуючими, [...] захоплена до села Теремного» [8, арк. 133–133 зв.]. Так закінчувалося важливе для розвитку міста виокремлення міських земель.

У 1830-х – 1840-х роках проходило закриття василіанського і католицьких монастирів. Земельні ділянки в місті, які належали василіанському монастирю, перейшли у власність Православної Церкви, а католицьких монастирів – у державну власність, однак особи, які протягом тривалого часу користувалися цими ділянками, намагалися закріпити їх за собою як приватну власність, що й породжувало багаторічні судові спори. Не раз позови щодо власницьких прав на ділянки в Луцьку до повітового суду подавав протоієрей Ісидор Метельський. Спираючись на документи (переважно у формі витягів з різних привілеїв), він доказував, що та чи інша ділянка є церковною власністю, а тому має отримувати чинш від користувачів нею. Прикладом може бути справа про земельну ділянку, на якій стояв дім Ісера Піпи. Протоієрей Метельський доводив, що вона належить Хрестовоздвиженській соборній церкві, а колезький регістратор Вілінський, аргументуючи отриманням чиншу від Ісера Піпи, вважав своєю власністю. Після смерті Піпи у будинку ніхто не мешкав, з 1838 р. він стояв закинутим, був дуже старий, міг завалитися, тому Луцька поліція просила дозволу Волинської губернської будівельної комісії на знесення цього будинку спадкоємцями Піпи. Однак комісія цього не дозволила зробити, а вимагала його перебудувати. У спадкоємців Піпи не було коштів для цього, тому будинок був проданий з торгів за 50 руб. 50 коп. Луцький земський суд власником земельної ділянки визнав Вілінського, з чим не погодився Метельський. На торгах батьківський будинок купила Хая Тесьлова (дочка Піпи), яка його перепродала циркульніку Берку Розенблюму. Той почав будувати новий дім, але з дозволу Метельського і йому зобов'язувався сплачувати чинш до завершення справи щодо прав власності на земельну ділянку [6].

У 1841 р. Ісидор Метельський скаржився до Волинської духовної консисторії, що луцький міщанин Лука Лисаневич «за незаконним контрактом» з поміщицею Гулевичовою володіє частиною землі, яка належить Луцькій соборній церкві. Ця земля була колись зайнята церковним кладовищем. Гулевичова доказувала, що спірну ділянку брати Гнат і Кастан Гулевичі купили в 1802 р. від Івана Лопатинського, а подані Метельським документи не стали переконливими для суду, що вона належить церкві [11, арк. 24–25 зв.].

Намагалися зберегти за собою земельні ділянки в місті й монастирі, які ще продовжували діяти. Для них вони були важливим джерелом доходів. Так, у 1839 р. настоятель Луцького домініканського монастиря Кондзерський скаржився на власника села Лукова Луцького повіту Миколу Плазовського, котрий побудував дім на фундушевій землі монастиря. Плазовський доказував, що забудована ним ділянка не належала монастирю, а він її купив від Кунегунди з Домбровських Грановської у 1835 р. [5, арк. 35], інакше губернська будівельна комісія не затвердила би план фасаду будинку, доданий ним до справи [5,

арк. 40].

Не хотів втрачав свої ділянки і кармелітський монастир. Ще в 1738 р. волинський підстолий і кременецький підстароста Петро Антон Берша Држевецький надав кармелітському монастирю «три пляци», два з яких називались Домбровщина і знаходилися поряд. У документі зазначалось, що «межа їхня, забудована нині огорожею кармелітського городу, йде від притулку (богадільні) з боку вірменського костелу, веде прямою лінією до ріки Стиру, де був колись млин ксьондзів-сзуїтів, доказом чого є палі, які донині є на ріці Стиру, на яких знаходився цей млин» [10, арк. 4]. «Між цією лінією, яка вказувала на власність монастирської землі, і домами з протилежного боку, забудованими до вірменського костелу, була з міста до згаданого млина для проїзду маленька дорога». У 1822 р. сталася повінь, яка знесла огорожу. Настоятелі монастиря не мали коштів на її відновлення, тільки через десять років зробили частину огорожі. На необгородженій ділянці міщанин Йосиф Лістовський збудував дім у 1836 р. поблизу монастиря на відстані не більше шести сажень, також міщанин Мілашевський зайняв частину землі під дім і город [10, арк. 4 зв.]. Лістовський, тодішній ратман магістрату, пояснював, що цю ділянку отримала його дружина Клара від свого брата Франца Магеровського у 1834 р. Раніше там стояв дім Павла Дашкевича, який згорів у 1803 р. До Магеровського ця ділянка перейшла в 1816 р. на основі «компромісного запису» з дочкою Дашкевича Кунегундою як єдиною спадкоємницею [10, арк. 14–15], а віддаль його дому від монастиря не 6 сажень, а аж 19,5. У 1841 р. настоятель Луцького кармелітського монастиря Фелікс Мінер добився створення повітовим судом комісії у складі представника духовенства, настоятеля домініканського монастиря Якова Кондзерського, частинного пристава Токарського, повітового землеміра Алоїзія Корєва і ратмана Дувида Авербуха. Комісія, опираючись на план міста 1803 р., визначила, що земельна ділянка належить кармелітському монастирові [10, арк. 49–50]. Цей висновок комісії Авербух не підписав, виходячи зі свідчень свідків-міщан. Сусід Лістовського Матвій Конашевич стверджував, що ділянка, на якій побудував дім Лісовський, належала Дашкевичу. Його підтримали Ілля Щуцький, Павло Метлінський, Домінік Вишневський і Юзеф Бернацький [10, арк. 67–68]. У 1843 р. Луцький магістрат дійшов до висновку, що спірна земля є міщанською, а не монастирською [10, арк. 129]. Це рішення підтвердила Волинська палата цивільного суду, тому монастирю в позові було відмовлено [10, арк. 133].

Незначний земельний фонд міста негативно відображалася на його доходах. Наприкінці 1850-х років Луцьким виявився тим повітовим містом, в структурі доходів якого поземельний податок (чинш) складав усього 6% [27, арк. 648 зв. – 650].

Відсутність належної кількості міської землі стримувала просторовий розвиток Луцька, однак магістрат уже прийшов до розуміння гострої їх потреби, тому активно включився в судові процеси з метою повернення належних у минулому місту земель. У першій половині XIX ст. Луцьк демонстрував модель економічної, соціальної і культурної організації, характерної для мешканців малого міського поселення в умовах соціально-політичної трансформації, яку переживала Волинь у період Російської імперії.

Джерела та література

1. Білоус Н. Луцькі лентвійти XVI–XVII ст.: характеристика уряду та персоналії. *Patrimonium. Студії з ранньомодерної історії Центрально-Східної Європи*. Київ, 2015. Т. 1: *Ранньомодерна людина: Простір – влада – право XVI–XVIII століть*; за ред. В. Михайловського, Я. Столицького. С. 94–113.
2. Державний архів Волинської області (далі: Держархів Волинської обл.), ф. 229, оп. 1, спр. 319.
3. Держархів Волинської обл., ф. 361, оп. 1, спр. 85.
4. Держархів Волинської обл., ф. 361, оп. 1, спр. 231.
5. Держархів Волинської обл., ф. 361, оп. 1, спр. 361.
6. Держархів Волинської обл. ф. 361, оп. 1, спр. 492.
7. Держархів Волинської обл., ф. 361, оп. 1, спр. 976.
8. Держархів Волинської обл., ф. 361, оп. 1, спр. 1428.
9. Держархів Волинської обл., ф. 361, оп. 1, спр. 1710.
10. Держархів Волинської обл., ф. 485, оп. 1, спр. 36.
11. Держархів Волинської обл., ф. 485, оп. 1, спр. 58.
12. Державний архів Житомирської області (далі: Держархів Житомирської обл.), ф. 17, оп. 4, спр. 531.
13. Держархів Житомирської обл., ф. 17, оп. 4, спр. 748.
14. Держархів Житомирської обл., ф. 67, оп. 1 додат., спр. 16.
15. Держархів Житомирської обл., ф. 90, оп. 1, спр. 1011.
16. Заяць А. Луцькі війти у XV – першій половині XVII ст. *Вісник Львівського університету. Серія історична*. 2015. Вип. 51. С. 140–182.
17. Китченко Ф. Иноверцы в Волынской губернии. *Вестник Юго-Западной и Западной России: Историко-литературный журнал*. 1863. Т. II. Октябрь. С. 43–64.

18. Колосок Б. В., Метельницький Р. Г. Луцьк. Архітектурно-історичний нарис. Київ: Будівельник, 1990. 192 с.
19. Метельницький Р. Деякі сторінки єврейської забудови Луцька. Київ: Дух і Літера, 2001. 178 с.
20. Потапчук Ш. В. Природно-ландшафтні фактори архітектурно-просторової еволюції історичних міст Волині: Автореф. дис. ... канд. архітектури. Львів, 2008. 28 с.
21. Прищепя О.П. Планування та забудова міських поселень на Волині в практичній діяльності міських органів самоврядування (XIX – початок XX ст.) // Архітектурна спадщина Волині: Зб. наук. праць. Рівне: ПП ДМ, 2008. С. 80–85.
22. Рычков П. А. Градостроительное искусство Западной Украины XV – XIX веков: Автореф. дисс. ... докт архитектуры. Москва, 1993. 64 с
23. Ричков П. Луцьк в контексті містобудівної культури України // Минуле і сучасне Волині та Полісся. Луцька міська громада: історія, традиції, люди.: Наук. зб. Луцьк: [б. в.], 2007. Вип. 26. С. 15–17.
24. Ричков П. Плани Луцька в фондах Російського державного історичного архіву // Старий Луцьк: Науково-інформаційний збірник. Луцьк: [б. в.], 2009. Вип. V. С. 171–186.
25. Центральний державний історичний архів України, м. Київ (далі: ЦДАК України), ф. 442, оп. 1. спр. 5228.
26. ЦДАК України, ф. 442, оп. 75, спр. 483.
27. ЦДАК України, ф. 442, оп. 88, спр. 348, ч. 1.
28. Штанько О. Ф. Війти та лава Луцька XVI – першої половини XVII ст. *Науковий вісник волинського національного університету імені Лесі українки. Історичні науки*. 2010. № 22. С. 25–32.
29. Dębowska M. Kościół i klasztor bonifratrów łuckich w świetle wizytacji generalnej z 1820 roku. *Universitati serviens. Księga pamiątkowa ku czci Księdza Profesora Stanisława Wilka SDB*; red. J. Walkusz, M. Krupa. Lublin, 2014. S. 85–94.

УДК 069: 908(477.82): [75.04:27

Людмила Карпюк,
старша наукова співробітниця
Музею волинської ікони,
відділу Волинського краєзнавчого музею,
м. Луцьк

АТРИБУЦІЯ ТА РЕАТРИБУЦІЯ ТВОРІВ ІКОНОПISY XVI–XIX ст. ЗІ ЗБІРКИ ВОЛИНСЬКОГО КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ

Метою статті є пропозиція перегляду чи доповнення музейної документації, яка стосується атрибуції творів давнього волинського іконопису. Під поняттям «музейна атрибуція» розуміють виявлення основних ознак предмета і його опис за певними позиціями, які передбачають встановлення назви (відповідно і призначення), місця і часу створення, авторства, матеріалів, використаних при його створенні, техніки виготовлення, розмірів. Атрибуція передбачає визначення джерела надходження предмета в музейну колекцію, встановлення осіб, причетних до його створення та побутування, зокрема власників. У процесі атрибуції складається безпосередній опис предмета, в якому вказується форма, колір, будова, складові частини, сюжет, особливості декорування, стилеві ознаки, тощо. Розшифровуються написи, підписи, штампи, клейма та інші знаки, нанесені на предмет. Все це дозволяє визначити, крім того, культурне і історичне значення пам'ятки. Завданням музейного науковця, який проводить атрибуцію, є також опис стану збереженості предмета, зазначення характеру пошкоджень та пропозицій щодо того, чи потребує предмет проведення реставраційно-профілактичних робіт. Таким чином атрибуцію можна розглядати і як процес вивчення предмета, і як його результат. Виявлена інформація фіксується в облікових документах, використовується в науково-дослідницькій, фондовій, експозиційно-виставковій та освітній діяльності музею [1].

У процесі дослідження пам'яток волинського іконопису в останні десятиліття, перед науковцями нерідко постають проблеми, які стосуються уточнення їх атрибуції. Ті дані, які зафіксовані у книгах надходжень основного фонду ВКМ впродовж 70–90-х років XX століття, бували неточними, застарілими, подекуди взагалі невірними. Причиною цього міг бути незначний досвід молодих музейників у написанні наукових паспортів ікон. Крім того, після реставраційних робіт до музейної збірки поверталися ікони з сюжетами, які не відповідали первісному опису, адже під шаром бруду чи пізнішого перемалювання неможливо було роздивитися давній живопис. Саме тому уточнена післяреставраційна реатрибуція стала особливо актуальною в останні роки, коли внаслідок плідної співпраці з реставраційними центрами Києва

та Львова музейна збірка поповнилася групою ікон темперного живопису та ікон написаних на полотні. Окрім того, систематичне дослідження давнього волинського іконопису вилилося у ряд друкованих видань, збірників наукових конференцій, каталогів, які є своєрідними джерелами для порівняльної характеристики творів релігійного малярства [2].

З огляду на сказане, перед музейними працівниками постає завдання проведення реатрибуції окремих пам'яток сакрального мистецтва з колекції ВКМ. Предметом нашої уваги стали твори темперного та олійного релігійного живопису XVI–XIX ст. Під час їх вивчення досліджувалася іконографія теми, бібліографія, було уточнено цілий ряд найменувань творів, час їх створення, авторство. Основними методами, які використовувалися, були візуальний та стилістичний. Стилiстичний є одним з найдавніших способів експертизи пам'ятки. В його основі лежить комплексне вивчення особливостей, характерне для певної художньої епохи чи конкретного іконописного осередку. Стилiстична атрибуція поєднує аналіз колориту, композиції та індивідуальних живописних прийомів. Твори іконопису окремо взятого осередку мають певні характерні спільні ознаки, які, проте, не виключають присутність індивідуальних рис, притаманних для ікон конкретного майстра. Причому ці риси можуть змінюватися у творчості майстра залежно від часу написання ікони чи від сюжету. Подібні ознаки творчої манери та стилю ми можемо побачити у творах майстрів осередку під символічними назвами «Малярське коло «Волинського іконописця 1630 р.», «Малоритського майстра», першої половини – середини XVII ст. або ж «Майстрів Білостоцького осередку» першої половини XVIII ст.

Основою вивчення іконописних пам'яток також є порівняльний аналіз стилістичних ознак творів з аналогічними загальними даними, отриманими у результаті вивчення творчості окремих майстрів.

Ще один метод дослідження іконописної спадщини Волині – техніко-технологічний. Він передбачає виявлення специфіки створення та використання іконних щитів, фарбових шарів, левкасів. Результати досліджень, проведених у відділі фізико-хімічних досліджень Національного науково-дослідного реставраційного центру України, допомагають визначити місця створення ікон, оскільки іконописні осередки часто пов'язані з певною географічною локалізацією.

Отримані у результаті комплексного дослідження відомості, складають матеріал запропонованої у статті таблиці (Додаток А). У ній подана невелика група ікон XVI–XIX ст., з обґрунтуванням реатрибуції. У таблиці подана назва пам'ятки, зазначена у книзі надходжень основного фонду ВКМ, інвентарний номер та пропонується зміна в атрибуції. Пропонується зміна у назві, датуванні твору або ж техніко-технологічні особливості, виділені у таблиці жирним шрифтом. Це дасть можливість швидко визначити, яку зміну в атрибуції потрібно внести у книзі надходжень. Окрім того, у графі примітки подається список наукових статей, які стали джерелом для реатрибуції творів.

Джерела та література

1. Перелигіна О. Проблемні питання атрибуції предметів художнього срібла (на прикладі колекції Львівського історичного музею). *Волинський музейний вісник*: Музеї у дослідженні та збереженні пам'яток культурної спадщини західноукраїнських етнічних земель. Науковий збірник. Випуск 4. Луцьк, 2012. С. 47–53.

2. Карпюк Л. Атрибуція пам'яток сакрального мистецтва західноєвропейської традиції у збірці Музею волинської ікони. *Волинський музей. Історія і сучасність*. Матеріали V Всеукраїнської наукової історико-краєзнавчої конференції, присвяченої 23-й річниці Незалежності України та 85-й річниці створення Волинського краєзнавчого музею. Науковий збірник. Випуск 5. Луцьк, 2014. С. 244–250.

Додаток А

Таблиця реатрибутованих ікон зі збірки Волинського краєзнавчого музею

№ п/п	Стара назва ікони	Облікові позначення	Нова назва ікони	Причини реатрибуції пам'ятки
1.	Спас Вседержитель. XVIII ст. Полотно, олія.	I – 145 КВ – 39242	Лукас Шрейдер. Св. Франциск Асизький. 178? р. Полотно, олія	По завершенню реставраційних робіт на звороті полотна був виявлений авторський підпис польською мовою: «Lucas Szreyder Pinxit 178... Die ro...».

				<p>Вивчення іконографії твору, а також порівняльний аналіз композиції з іншими полотнами на цю тему допоміг ідентифікувати образ зображеного як Святого Франциска Асизького.</p> <p>Карпюк Л. Дві пам'ятки з села Вишеньки на Волині. Минуле і сучасне Волині та Полісся. Ковель і Ковельщина в історії України та Волині. Науковий збірник. Вип. 50 Матеріали 50 Всеукр. наук. іст.-краєзн. конф.. Ковель, 12–13 грудня 2013 р. Ковель. 2013. С. 259.</p> <p>Майкапар А. Святой Франциск Ассизский. Жизнеописание. таукараг. ru/saints/saints11</p>
2.	Св. Катерина. XVIII ст. Полотно, олія.	I – 146 КВ – 39243	Св. Текля Іконійська. Перша половина XIX ст. Полотно, олія	<p>Іконографія Святої Теклі відповідає західноєвропейській традиції зображення Святої. Подробиці сюжету та символіка не стосуються традиції зображення Св. Катерини. Після опрацювання енциклопедичних видань та наукових каталогів співробітниками Музею волинської ікони був зроблений висновок, що на полотні зображена постать Св. Теклі Іконійської. Ікона композиційно та іконографічно виконана в манері типовій для академічного мистецтва першої половини - середини XIX століття.</p> <p>Карпюк Л. Дві пам'ятки з села Вишеньки на Волині. Минуле і сучасне Волині та Полісся. Ковель і Ковельщина в історії України та Волині. Науковий збірник. Вип. 50 Матеріали 50 Всеукр. наук. іст.-краєзн. конф. Ковель, 12–13 грудня 2013 р. – Ковель. 2013. С. 259.</p> <p>Задорожнюк А. Знахідки з розкопів вірменського Миколаївського костелу в Кам'янці-Подільському. Пам'ятки України. Історія та культура. 2000. № 3-4,</p>
3.	Зустріч Марії та Єлизавети. XVIII ст. Полотно, олія.	I – 115 КВ – 33609	Трійця Св. Анни. 1732 р. Полотно, олія	<p>Іконографічний сюжет «Трійця Святої Анни» у західноєвропейській традиції називався – «Anna selbdritt», дослівно з німецької – «Анна – сама третя» чи «Трійця Св. Анни»</p> <p>Krotov.info/libr_min/04_g/ri/f.html</p> <p>Откович Т. Вівтар Св. Анни кінця XVI – початку XII ст. з с. Скелівка (Фельштин). Бюлетень 11. Інформаційний випуск, м. Львів, 1 (11) грудень 2010 року. 234 с.</p>

4.	Богородиця Почаївська. 1840 р. Полотно, олія.	Ж – 79 КВ – 16490	Ян Квятковський. Апофеоз Почаївської ікони Богородиці. 1840 р. Полотно, олія.	Під час дослідження пам'ятки співробітниками Музею волинської ікони, у нижньому лівому куті образу був виявлений частково збережений авторський підпис польською мовою: «Pinxit U. Kwiatkowsk... Kowel L. U. 1840». Іконографія відповідає темі прославлення, возвеличення події – коронації Чудотворного образу. Отож, доречним буде найменування образу – «Апофеоз Почаївської ікони Богородиці». Карпюк Л. Атрибуція пам'яток сакрального мистецтва західноєвропейської традиції у збірці Музею волинської ікони. Волинський музей, історія і сучасність. Науковий збірник. Вип. 5. Матеріали V Всеукр. наук. іст.-краєзн. конф.. м. Луцьк. 16 травня 2014 р. Луцьк. 2014. С. 244.
5.	Непорочне зачаття. XVIII ст. Полотно, олія.	I – 117 КВ – 33611	Коронування Богородиці. XVIII ст. Полотно, олія.	Іконографія твору відповідає символічній композиції «Коронування Богородиці», в основі якої лежить обряд коронації чудотворних ікон Богородиці. Василевська С., Вигодник А. Волинські ікона XVI–XVII ст. з колекції Волинського краєзнавчого музею. Каталог. Частина III. м. Луцьк, 2015. С. 123. Музей волинської ікони. Книга-альбом. АДЕФ-Україна. 2012. С. 322.
6.	Богородиця Одигітрія. XIX ст. Полотно, олія.	I – 447 КВ – 12926	Римська ікона Богородиці. XVIII ст. Полотно, олія.	Іконографія пам'ятки відповідає давній традиції зображення ікоони Римської Богоматері з характерними деталями: схрещені руки з хустинкою на колінах Ісуса, ледь повернутий вліво лик Богоматері, книга у руці Ісуса. Марчук Г. Образ Матері Божої Луцької. Пам'ятки сакрального мистецтва Волині. Матеріали VIII міжнар. наук. конф. – Луцьк. 13-14 грудня 2001 р. С. 160. Kondraciuk P. Obraz Matki Bozej z kosciola Dominikanow w Lucku. Сакральне мистецтво Волині. Матеріали IX міжнар. наук. конф. Луцьк. 31 жовтня-1 листопада 2002. С. 118–120.

				Карпюк Л. Традиція зображення образу Римської Богоматері на Волині у XVII–XVIII ст. Волинська ікона: дослідження та реставрація. Матеріали XIV міжнар. наук. конф. м. Луцьк, 2007 року. Луцьк. 2007. С. 77.
7.	Католицький святий. XIX ст. Полотно, олія	Ж-3 КВ-16334	Святий Іоан Богослов. XVIII ст. Полотно, олія	Згідно досліджень співробітників Музею волинської ікони, образ Святого Іоана Богослова репрезентує типовий зразок західноукраїнської барокової ікони XVIII ст. Всі деталі відповідають іконографічній традиції образу Святого Іоана Богослова. Карпюк Л. Живопис західноєвропейської традиції XVIII–XIX ст. Волинська ікона: дослідження та реставрація. Матеріали XX міжнар. наук. конф. м. Луцьк, 2013 року. Луцьк. 2013. С. 78. Музей волинської ікони. Книга-альбом. АДФ-Україна. 2012. С. 318.
8.	Богородиця з немовлям. XVII ст. Полотно, олія	Ж – 4 КВ – 16366	Святе сімейство. XIX ст. Полотно, олія.	Невідомий автор використав за взірць картину італійського художника XVI ст. Андреа Соларі, «Мадонна з зеленою подушкою». Можливо, взірцем стало її граверне зображення. Художник дещо змінив сюжет, доповнивши його зображенням Св. Іосифа та змінив колір подушки. Стиль та художні особливості твору відповідають XIX ст. Карпюк Л. Характеристика збірки сакрального живопису XVI–XIX століть Волинського краєзнавчого музею. Волинська ікона: дослідження та реставрація. Матеріали XXV міжнар. наук. конф. м. Луцьк, 2018 року. Луцьк. 2018. С.26.
9.	Богородиця Одигітрія. XVIII ст. Дерево, левкас, темпера.	I – 159 КВ – 47504	Римська ікона Богородиці. Кінець XVII ст. Дерево, левкас, темпера.	Див. № 6.

10.	Католицьке благовіщення. XVIII ст. Полотно, олія.	Ж-5 КВ-16337	Благовіщення. XVIII ст. Полотно, олія.	Іконографія твору відповідає традиції зображення теми у християнському мистецтві. Стилистичні риси малярства відносять пам'ятку до живопису XVIII ст. Василевська С., Вигодник А. Ікони на полотні XVIII – XIX ст. з колекції Волинського краєзнавчого музею. Волинська ікона: дослідження та реставрація. Матеріали XI міжнар. наук. конф. м. Луцьк, 2004 року. Луцьк, 2004. С. 108–113.
11.	Муки Христа. XVIII ст. Полотно, олія.	Ж-70 КВ-16572	Христос Боремельський. Кінець XVIII ст. Полотно, олія.	Згідно досліджень співробітників Музею волинської ікони, пам'ятка є однією з численних копій місцево шанованої ікони «Христа Боремельського». Вигодник А. Ікони Христа Боремельського на Волині. Волинська ікона: дослідження та реставрація. Матеріали XXI міжнар. наук. конф. м. Луцьк 2014 року. Луцьк, 2014. С.89–95.
12.	Воздвиження хреста. XVIII ст. Полотно, олія.	Ж-77 КВ-16703	Суд у Пілата. XVIII ст. Полотно, олія.	Іконографія твору відповідає темі «Суд у Пілата». Василевська С., Вигодник А. Ікони на полотні XVIII – XIX ст. з колекції Волинського краєзнавчого музею. Волинська ікона: дослідження та реставрація. Матеріали XI міжнар. наук. конф. м. Луцьк, 2004 року. Луцьк, 2004. С.108–113.
13.	Ісус Христос. XVIII ст. Дерево, левкас, темпера.	Ж – 174 КВ-12226	Христос у потирі. 1737 р. Дерево, левкас, темпера	Під час реставраційних робіт у нижній частині ікони була виявлена дата написання твору – 1737 р. Василевська С. Євхаристична тематика на волинських іконах XVIII ст. з колекції Музею волинської ікони. Волинська ікона: дослідження та реставрація. Матеріали XXI міжнар. наук. конф. м. Луцьк, 2004 року. Луцьк, 2014. С. 44–53.
14.	Святий Юрій. Невідома епоха. Волинь.	Ж - 169	Коло «Волинського іконописця 1630 р.». Св. Юрій Змієборець. Перша половина XVII ст.	Ікона атрибутована як твір першої половини XVII ст. волинської іконописної майстерні. Карпюк Л. Ікони Святого Юрія Змієборця XVI-XVIII століть з колекції Волинський краєзнавчий музей. Волинська ікона: дослідження та реставрація. Наук. зб. мат. XVI міжнар. наук. конф., м. Луцьк, 4-5 лист. 2009 р. Луцьк: 2009. Вип.16. С. 48–53.

15.	Спас. Кін. XVII – поч. XVIII ст. Дерево, левкас, темпера.	Ж - 246	Коло «Волинського іконописця 1630 р.». Христос Вседержитель. Друга половина XVII ст.	Ікона атрибутована як твір другої половини XVII ст. волинської іконописної майстерні. Карпюк Л. Особливості живопису майстрів середовища «Волинського іконописця 1630 року» Пам'ятки сакрального мистецтва Волині. Мат. VIII міжнар. наук. конф., м. Луцьк, 13–14 грудн. 2001 р. Луцьк, 2001. Вип. 8. С.21–24.
16.	Богородиця Одигітрія. XVIII ст. Дерево, левкас, темпера	Ж - 259	«Волинський іконописець 1630 р.». Богородиця Одигітрія. Перша половина XVII ст. Реставрована у майстерні ВКМ 1999 р., Л. Обухович.	Ікона атрибутована як твір першої половини XVII ст. волинської іконописної майстерні. Карпюк Л. Особливості живопису майстрів середовища «Волинського іконописця 1630 року». Пам'ятки сакрального мистецтва Волині. Мат. VIII міжнар. наук. конф., м. Луцьк, 13–14 грудн. 2001 р. Луцьк, 2001. Вип.8. С. 21–24.
17.	Христос. XVIII ст. Дерево, левкас, темпера.	Ж - 294	«Маляр з Михнівки». Христос Вседержитель. Кінець XVII ст.	Ікона атрибутована як твір кінця XVII ст. волинської іконописної майстерні. Карпюк Л. Твори XVII–XVIII століть «Маляра з Михнівки» та майстрів його кола. Волинська ікона: дослідження та реставрація. Наук. зб. мат. XIX Міжнар. наук. конф., м. Луцьк, 24–25 жовт. 2012 р. Луцьк, 2012. Вип. 19. С. 89–93.
18.	Св. Микола. XVIII ст. Дерево, левкас, темпера.	Ж - 295	«Маляр з Михнівки». Св. Миколай. 1731 р.	Під час реставрації була виявлена дата написання твору. Корнієнко В. Реконструкція напису-посвяти на іконі XVIII ст. з образом Св. Миколая з Музею волинської ікони. Волинська ікона: дослідження та реставрація. Наук. зб. мат. XVII міжнар. наук. конф., м. Луцьк, 21–22 жовт. 2010 р. Луцьк. 2010. Вип.17. С. 45–46.
19.	Автор: Солунський Дмитро. Ікона з церкви. XVIII ст.	Ж - 296	Св. Дмитрій Солунський. XVII ст.	Ікона атрибутована як твір XVII ст. Авторство невстановлене. Реставрована 2007 р. Василевська С., Вигодник А. Волинські ікона XVI–XVII ст. з колекції Волинського краєзнавчого музею. Каталог. Частина I. м. Луцьк, 2013. С. 77.

20.	Св. Онуфрій. XVIII ст.	Ж - 300	«Маляр з Михнівки». Св. Онуфрій. 1717 р.	Дата була написана у нижній частині пам'ятки, згадується у праці Теодоровича І. М. Теодорович І. Историко-статистическое описание церквей и приходов Волынской епархии. Почаев, 1890. Т. 2. С. 596 Карпюк Л. Твори XVII-XVIII століть «Маляра з Михнівки» та майстрів його кола. Волинська ікона: дослідження та реставрація. Наук. зб. мат. XIX Міжнар. наук. конф., м. Луцьк, 2012 р. Луцьк, 2012 С. 89–93.
21.	Богоматір з дітьми. XIX ст. Полотно, олія.	Ж - 74	Мадонна з Немовлям та Іоаном Хрестителем. XIX ст. Полотно, олія.	Іконографія пам'ятки відповідає західноєвропейській традиції зображення «Мадонни з Немовлям та Іоаном Хрестителем».
22.	Св. Миколай. XVIII ст.	Ж - 307	Моління. 1697 р. Реставрована 2011 р. Львівська філія ННДРЦ України. Реставратор – М. Білецька-Зварич	Реставраційні роботи відкрили живопис нової іконографічної теми. Вигодник А. Донаторські написи на іконах XVII–XVIII ст. з колекції Музею волинської ікони в Луцьку. Волинська ікона: дослідження та реставрація. Наук. зб. мат. XXIII Міжнар. наук. конф., м. Луцьк, 19–20 жовт. 2016 р. Луцьк, 2016. Вип.23. С. 52–57.
23.	Георгій Переможець. XVII ст.	Ж - 202	Георгій Переможець. 1756 р.	У нижній частині ікони – дата 1756 . Вигодник А. Донаторські написи на іконах XVII–XVIII ст. з колекції Музею волинської ікони в Луцьку. Волинська ікона: дослідження та реставрація. Наук. зб. мат. XXIII Міжнар. наук. конф., м. Луцьк, 19-20 жовт. 2016 р. Луцьк, 2016. Вип.23. С. 52 –57.
23-33.	Апостол (Апостольський ряд).	I-17 – I-27	Слав і Томаш Михальські. Апостоли з апостольського ряду. 1750 р.	На звороті однієї з ікон є авторський підпис. На іконі з образом Св. Іоана у нижній частині дата – 1750 р. Єлисеєва Т. М. Донаторські ікони в експозиції Музею волинської ікони. Історія релігій в Україні. Тези повідомлень Міжнародного V круглого столу. Львів. 1995 р. Ч. 2. С. 159–161. Карпюк Л. Творчість Слава і Томаша Михальських на Волині у середині XVIII ст. Волинська ікона: питання історії вивчення, дослідження та реставрації. Наук. зб. мат. X наук. конф., м. Луцьк. 2003 р. Вип.10. С. 58–60.

34.	Богородиця з немовлям Ісусом. XVIII ст..	I - 133	Почаївська ікона Богородиці. 1757 р.	Реставрація 1993 р. творче об'єднання «Еліпс». Г. Волощук. Дата відкрилася після реставрації.
35.	Христос-учитель. XVII ст..	I - 137	Маляр з Михнівки. Христос Вседержитель. Кінець XVII ст..	Реставрація 1992 р. Реставраційна майстерня ВКМ. Л. Обухович. Карпюк Л. Твори XVII–XVIII століть «Маляра з Михнівки» та майстрів його кола. / Людмила Карпюк Волинська ікона: дослідження та реставрація. Наук. зб. мат. XIX Міжнар. наук. конф., м. Луцьк, 24–25 жовт. 2012 р. Луцьк, 2012. Вип.19. С. 89–93.
36.	Ісус Христос-вчитель. XVI ст.	I - 139	Спас у Славі. XVI ст.	Реставрація: реставраційна майстерня ВКМ. А. Квасюк. Пуцко В. Волинські ікони «Спас в силах» / Василь Пуцко. Пам'ятки сакрального мистецтва Волині. Мат. VIII міжнар. наук. конф., м. Луцьк, 13–14 грудн. 2001 р. Луцьк: Надстир'я, 2001. Вип.8. С. 15–19. Василевська С., Вигодник А. Волинські ікона XVI–XVII ст. з колекції Волинського краєзнавчого музею. Каталог. Частина I. М. Луцьк, 2013. С.7
37.	Христос учитель. XVII --XVIII ст.	I - 151	Моління. Перша половина XVII ст..	Реставрація: 2001 р. Львівська філія ННДРЦ України. О. Садова Карпюк Л. Іконописний спадок так званого «Малоритського маляра» XVII ст. у збірці ВКМ та у храмах північної Волині. Волинська ікона: дослідження та реставрація. Науковий збірник 26. матеріали XXVI Міжнар. наук. конф. Луцьк. 2019. С. 47 Василевська С., Вигодник А. Волинські ікона XVI–XVII ст. з колекції Волинського краєзнавчого музею. Каталог. Частина I. м. Луцьк, 2013. С.71
38.	Свята великомучениця Стефанія. XVIII ст.	I - 191	Святий Стефан. Перша половина XVIII ст.	Реставрація 1993 р. Реставраційна майстерня ВКМ. А. Квасюк. Василевська С., Вигодник А. Волинські ікона XVI–XVIII ст. з колекції Волинського краєзнавчого музею. Каталог. М. Луцьк, 2018. С. 249
39.	Пророки Аарон і Ілія. XVIII ст.	I - 196	Томаш Михальський. Пророки Аарон і Єзекиїль. 1768 р.	Під час реставрації на звороті ікони виявлена дата та авторський підпис. Василевська С., Вигодник А. Волинські ікона XVI–XVIII ст. з колекції Волинського краєзнавчого музею. Каталог. М. Луцьк, 2018. С.321.

40.	Пророки Даниїл і Аввакум. XVIII ст.	I - 198	Томаш Михальський. Пророки Аарон і Єзекиїль. 1768 р.	Під час реставрації на звороті ікони виявлена дата та авторський підпис. Василевська С., Вигодник А. Волинські ікона XVI – XVIII ст. з колекції Волинського краєзнавчого музею. Каталог. М. Луцьк, 2018. С. 323.
41.	Пророки Єремія і Мойсей. XVIII ст.	I - 199	Томаш Михальський. Пророки Єремія і Мойсей. 1768 р.	Під час реставрації на звороті ікони виявлена дата та авторський підпис. Василевська С., Вигодник А. Волинські ікона XVI–XVIII ст. з колекції Волинського краєзнавчого музею. Каталог. м. Луцьк, 2018. С. 325.

УДК 94 (477)

Андрій Климчук,
адміністратор сайтів «Віртуальні історичні міста»,
«Kresy.info» та «Віртуальна Польща»,
м. Вроцлав, Польща

ДІЯЛЬНІСТЬ ПОЛЬСЬКОГО ТОВАРИСТВА ОПІКИ НАД ПАМ'ЯТКАМИ СТАРОВИНИ ЩОДО УКРАЇНСЬКИХ ПАМ'ЯТОК

До теперішнього часу діяльність польських організацій, що займалися збереженням пам'яток на теренах України фактично не вивчалась. Хоча ж їхня діяльність була досить продуктивна, а напрацювання – важливими. Товариство опіки над пам'ятками старовини виникло в 1908 р. в Петербурзі. В умовах Першої світової війни діяльність Товариства стала актуальною в децю інших реаліях, а філії виникли в Києві, Харкові та інших містах. В статті висвітлено діяльність окремих більших осередків Товариства. Також Товариство підняло спробу видавати власний часопис «Музеї Польські».

Ключові слова: історія пам'яткоохоронної справи, пам'ятки, охорона спадщини, історична спадщина, пам'яткоохоронні товариства.

Впродовж багатьох століть поляки мешкали на теренах сучасних України, Білорусії, Росії та країн Балтії. Закономірно, що на цих територіях з'явилися нерухомі і рухомі пам'ятки польського етносу. Під час революційних подій і подальших воєнних дій багато маєтків польської інтелігенції і приватних помешкань ставали жертвою грабежів і варварського знищення. Вцілілі рештки колекцій і музейних збірок намагались врятувати і захистити також різноманітні товариства. До теперішнього моменту їхня діяльність якось лишалась поза увагою науковців.

У 1908 році в Петербурзі було створено Товариство опіки над пам'ятками старовини, як філія аналогічного варшавського товариства, яке розпочала свою діяльність двома роками раніше. Ініціатором створення Товариства був Олександр Боравський. Ціллю товариства був пошук, реєстрація та пошук таких пам'яток, що мали відношення до Польщі, з 1917 р. було вирішено «прагнути до повернення втраченого рухомого історичного-культурного доробку, що має значення – від найдавніших часів і до сьогодення». В результаті пошукової праці вдалося викупити чи набути іншим шляхом 1576 стародруків, 26000 книг та багато дзвонів, що раніше були вивезені до Росії [2, 58].

Після закінчення польсько-більшовицької війни в 1920 р. Олександр Ледницькому, як представнику Регенційної Ради не вдалось евакуювати колекції, зібрані Товариством. Лише підписання Ризького договору відкрився шлях до повернення цих речей.

Справа з повернення польських цінностей з СРСР йшла поволі. Наприклад, аж в 1928 р. стараннями Мішаної комісії вдалося вивезти до Польщі рештки бібліотеки Олізарів з Рафалівки (потрапила до Відділу державних бібліотек) та Пшездецьких (повернуто нащадкам).

Аналогічну діяльність провадило також московське товариство, яке спочатку виникло як самостійна одиниця з ініціативи Маріана Мореловського. Активними членами товариства були між інших Олександр

Ледницький, кс. Йосафат Жискар, Марія Чечот, Генрик Дроздовський та Теофіль Вішньовський.

В 1917 р. Товариство через своїх київських колег намагалося вирішити долю викопаних в Кременчузі гармат з польськими гербами.

Значним центром полоніки був Харків, тут проживало близько 26 000 поляків, серед них видатні діячі культури. Діяльність Товариства тут ініціював доктор Мечислав Третер. З ним співпрацювали: Леопольд Стафф, Генрик Тепліц, Зигмунд Заремба, а також Станіслав і Броніслава Островські. Після переїзду до Києва Мечислава Третера Товариство очолив Генрик Тепліц. Товариство діяло під адресою Пушкіна, 51 [4, 85].

В Києві Товариство почало діяти як Відділ опіки над пам'ятками при Київській окружній раді. Тут активну діяльність провадили: гр. Францішек Потоцький (Голова), гр. Людгард Грохольський (Віцеголова), Мечислав Третер, Кліментина Стадницька, Францішек Пуласький та Чеслав Пжибильський. Пізніше воно мало в своїй назві кінцівку «на Русі». Адреса Товариства: Прорізна, 18/9а [4, 85].

Про свою діяльність Товариство оголосило на шпальта польськомовної газети «Українське колосся», яка була читана в середовищі польського населення центральної України: «маємо за ціль розгортання якнайширшої опіки над збірками, пам'ятками культури минувшини, що були евакуйовані чи які ще знаходяться на місцях... Для реалізації запланованих цілей здійснено чимало. Відкрито склади в безпечних місцях... Зібрано декілька тисяч одиниць, вислано кілька разів делегатів в різні сторони краю. Зібрано урядову інформацію щодо місцезнаходження в Росії 4564 пудів книг, що були вивезені під час війни з польських теренів і розпочато їх рятунок, сягаючи аж до Кубані (Шавельська бібліотека в Усть-Лабінську)» [2, 58].

Член Товариства Генрик Дроздовський звертав увагу на необхідність опіки над збірками Антонія Окольського. Він брав участь у військових подіях разом з російськими військами. Від так врятував чимало пам'яток з грабованих маєтків, не шкодував також коштів на викуплення різних речей від солдат [1, 7].

В 1917 р. в непростих умовах Товариство займалося інвентаризацією полоніків в бібліотеках, архівах і музеях Києва. Насамперед опрацьовувались збірки колишнього Кременецького ліцею та приватних колекцій з теренів Волині і Поділля. Опрацьовувались віленські збірки Університету і Медико-хірургічної Академії [1, 9, 11].

Делегати товариства їздили також на периферію. Транспортування збірок із сільських місцевостей до міських складів було трудною справою. В кращому випадку перевезення відбувалось автами, але частіше кіннями.

З великими труднощами і з фактично подальшою втечею з полону була поїздка в маєток Абрамовичів Буків Гжегожа Блажесвського. Колекції родини вдалося перевезти до Сквири. Владислав Тарло-Орліцький займався порятунком решток бібліотеки Лукашевичів з маєтку Нараївка біля села Монастєївка. По прибуттю на місце виявилось, що врятовано було близько 1000 томів вчителем тутешньої польської школи. Частина книг вдалося зібрати навколо розграбованого маєтку.

Київське Товариство цікавилось долею гробівців Вишневецьких. До відома керівництва дійшли інформації про плундрування цих поховань збоку православних семінаристів. З огляду на це готувались відповідні звернення до місцевої влади в справі забезпечення збереженості цих гробівців. До Гайсина вдалося перевезти 740 позицій видань головним чином початку ХІХ ст. [1, 8].

Завдяки інформаціям Олександра Легніцького Товариство отримало цінну інформацію щодо бібліотеки Кременецького ліцею. За його відомостями її було перевезено до Житомира до Першого міського ліцею.

Значних зусиль Товариство докладало щодо збереження колекцій Адама Орловського з маєтку Курилівка, який на той час вже мешкав закордоном. Планувалось всі збірки перевезти до Петничан, однак місцева влада не погоджувалась віддавати збірки, бо вважала їх надбанням української культури. Завдяки старанням Товариства картину Генрика Семирадського «Танець з мечами» було домовлено вивезти до Києва.

Київське Товариство очевидно тісно співпрацювало з Товариством допомоги бідним родинам поляків, що беруть участь у війні та зубожілій через війну польській людності в Смілі. Останнє займалося інвентаризацією пам'яток на Черкащині. Товариство активно цікавилось долею збірок давньої зброї та інших пам'яток Юзефа Березовського. Також є згадки про намагання вивчення ікони Матері Божої із Сміли [1].

Надзвичайно цікавим і цінним джерелом щодо колекціонування на теренах України є приватні листи до керівництва Товариства в справі опіки над цими збірками. В цих листах є згадки про книгозбірню Марії Старжі-Якубовської (кілька десятків томів документів польською і латинською мовами, серед них

оригінали королівських привілеїв), колекцію монет, картин, зброї і книг Броніслави Марії Шанявської з Харкова, бібліотеку по родині Сулатицьких (Юрківці), колекцію архівних матеріалів, картин і польських пам'яток Еуфимії Ейсмонт, бібліотеку та колекцію Кароля Окші-Ожеховського, бібліотеки (близько 5000 томів) Антонія Лехно-Васютинського (Козятин), Марії Бартошевич та кс. Леопольда Шумана [1].

Навесні 1918 р. активність товариства почала зменшуватись, головна причина полягала в тому, що більшість членів покинули Київ. Найдовше залишався в місті гр. Грохольський. В наступні роки напрацювання Товариства використовувались в дипломатичній роботі щодо повернення польських культурних цінностей.

Товариство мало широку мережу організацій по містах України. Поміж документів «Протоколи комісії по поверненню музейних цінностей з РСФСР та інші матеріали по комплектуванню музеїв» фонду «Колекція документальних матеріалів «Польські легіони»» Державного архіву Київської області відклався їх перелік, що теж був надрукований в часописі «Музеї польські»: Бердичів (каноник Фелік Шнарбахівський, фарний костел), Умань (Францішек Котович, Садова, 17), Кам'янець-Подільський (Щенни Токачевський-Карасевич, Шпитальна, 6), Одеса (меценас Пйотр Перезовський, Чорноморська, 22), Ромни (інженер Конрад Засновський), Вінниця (Станіслав Стемковський, готель «Савой»), Житомир (біскуп М. Годлевський та графиня Тишкевич, готель «Європейський»), Пłosкирів. Поза Україною представництва Товариства діяли в таких містах: Казані, Курську, Мінську, Могильові, Нижньому Новгороді, Оренбурзі, Пскові, Річиці, Самарі, Смоленську, Тулі, Вітебську та Воронежі [4, 85].

Товариство займалося також видавничою діяльністю. Органом Товариства став часопис «Музеї польські». В певній мірі видання було продовженням зліквідованих в квітні 1917 р. «Бібліографічних відомостей». Зачинаючи видання часопису Товариство ставило за ціль: «і тут хочемо кинути в'язанку думок про великі проблеми інвентаризації пам'яток, щоб про них не зникла пам'ять, щоб лишився хоча б слід, який дав би можливість здійснення можливих пошуків, коли послідує події принесли б знищення або зникнення цих предметів». На шпальтах часопису побачило світ кілька публікацій, які були результатом пошукової праці з пошуку польських пам'яток в Росії, водночас декілька наукових публікацій дотичних теренів України (Людгард Грохольський «Причинок до історії культури Волині в кінці XIII – на початку XIX ст.», Ян з Токар Токажевський-Карашевич «Наші костели та каплиці»), решта публікацій – інформації про діяльність самого Товариства.

Діяльність вцілому Товариства, як і його осердків потребує подальшого вивчення. Нові дані можуть міститись у центральних та обласних архівах України: у фондах державних установ та особистих фондах колишніх членів Товариства, а також в збірках Польщі.

Джерела та література

1. Центральний державний історичний архів України. Ф. 239 (Грохольські). Оп. 1. Спр. 88.
2. Pomniki kultury polskiej. *Kłosy Ukraińskie*. 1917. nr. 1–2. S. 58–59.
3. Tokarzowski-Karaszewicz Jan z Tokar. *Ochrona zabytków przeszłości – praca dla jutra. Muzeum Polskie*. 1917. z. 1–3. S. 1–3.
4. Z miejscowych organizacji opieki nad zabytkami. *Muzeum Polskie*. 1917. z. 1-3. S. 85.

УДК 94(477.82) «1918»: 323.272–051+94(477) «1918»:323.2

Яна Лис,

старша наукова співробітниця

науково-експозиційного відділу новітньої історії Волині

Волинського краєзнавчого музею,

м. Луцьк

БІЙЦІ КРУТ (1918 р.) ІЗ ЗАХІДНИХ ПОВІТІВ ВОЛИНСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ: ВОЛОДИМИР-ВОЛИНСЬКОГО, КОВЕЛЬСЬКОГО ТА ЛУЦЬКОГО

У статті зібрано дані про усіх відомих учасників бою під Крутами 1918 року, які походили із трьох західних повітів Волинської губернії (фактично нинішні терени Волинської області). Дані містять як загально наукову цінність, так і використовуються в просвітницько-публічних заходах у Волинському краєзнавчому музеї.

Ключові слова: Крути, Українська революція, Армія УНР, Гетьманат, червоногвардійці, Волинська губернія.

29 січня (за старим стилем – 16 січня) 1918 року відбувся бій під Крутами. Трохи більше як півсотні українських воїнів-добровольців на чолі з Аверкієм Гончаренком намагалися стримати наступаючий на Київ приблизно п'ятитисячний загін російських червоногвардійців під командуванням Микити Муравйова [1, с. 34]. Хоча збройні сутички між прихильниками УНР і Радянської Росії тривали ще від листопада 1917 року [16, с. 85], саме бій під Крутами символічно став вважатися першим боєм України проти Росії у XX столітті. Зрештою, УНР проголосила повну незалежність лише 22-24 січня 1918 року [10, с. 5]. Тож бій під Крутами, та ще й на підступах до столичного Києва, став свого роду переломним моментом для багатьох українців, щодо усвідомлення необхідності боротися за свою незалежність [1, с. 37].

Про бій під Крутами, його перебіг, причини поразки та наслідки написано безліч досліджень. Тому не має сенсу на цьому зупинятися детально. «Герої Крут», «тридцять мучнів українських», «лицарі абсурду»: ці вирази, сказані ще сучасниками тих подій, давно стали крилатими. Бій неодноразово аналізували, про його значення (та навіть точну дату: є обґрунтована версія, що він відбувся 30-го, а не 29 січня) неодноразово сперечалися. Ідентифіковані особи значної кількості бійців: однак, досі далеко не всіх. Скажімо, скількох мешканців з теренів сучасної Волинської області було під Крутами? Хто вони були? Як кожен з них показав себе у бою та як склалася доля тих, хто вижив?

І досі про них чомусь майже не згадують навіть на Волині в контексті пошанування захисників Крут. Так, наприклад, 23 серпня 2006 року в Луцьку було відкрито пам'ятний знак Героям Крут: насипаний на пагорбі курган із залізним хрестом і табличкою «Героям Крут – борцям за незалежність України!». Власними зусиллями встановлення пам'ятного знаку організував тодішній директор підприємства «Шлях» Іван Мирка. Адже його дід, Микола Мирка, розповів йому колись про свого брата Михайла, котрий загинув під Крутами. Михайло Мирка приїхав до Києва з Рогатина (нині – Івано-Франківська область), а вже його нащадки пізніше оселилися у Луцьку [19].

У 2006 році це пам'ятний знак узагалі був єдиним на Західній Україні. Тож ініціатива Івана Мирки заслуговує на глибоку повагу. Одне лише прикро: на інформаційному стенді поруч з пам'ятним знаком – ні слова про крутян із Луцького повіту чи й теренів сучасної Волинської області загалом. Про них справді, збереглося не так багато відомостей. Але все ж, вони заслуговують на публічне пошанування у себе на малій батьківщині. Отож, далі про них. Для початку – про двох уродженців Луччини.

Про Остапа Гаврилюка відомо, що він народився у селі Ботин Луцького повіту (тепер – Луцького району). Під час проголошення УНР навчався в Києві у радіотелеграфному училищі. Вступив у лави воїнів-добровольців УНР, був відправлений захищати позиції до залізничної станції Крути. Зі слів його сина Олександра, Остап Гаврилюк розповідав, що коли скінчилися набої він разом з частиною крутян ще пішов у рукопашний бій [6, с. 11]. Ну а після відступу воїнів УНР із Києва на терени Волинської губернії, а потім визволення 2 березня 1918 року столиці від більшовицької окупації [10, с. 6] повернувся до рідного Ботину.

Оскільки по завершенню Української революції Західна Волинь потрапила під владу Польщі, на початку 1920-х років був призваний до лав Війська Польського. Відслуживши, пішов працювати на залізничну станцію Арматнів Луцького повіту (нині – Луцький район). Однак, у 1938 році йому поставили ультиматум: або прийняття католицького віросповідання, або звільнення з роботи. Він обрав друге, відмовившись зрікатися православ'я. Рік був безробітним. З приходом у вересні 1939 року радянської влади він знову попросився на залізницю. Його прийняли. Але коли НКВД наступного року з'ясувало, що він «петлюрівець» – Остапа Гаврилюка арештували. Цікавий штрих: Олександр Гаврилюк залишив спогад, що батько за Польщі купив картину «Бій під Крутами», яка постійно висіла у них в хаті.

Після слідства колишнього вояка УНР засудили на 6 років позбавлення волі. Але 23 червня 1941 року в Луцькій тюрмі, де тоді перебував Остап, розпочався сумнозвісний розстріл в'язнів. У результаті кілька тисяч волинян було знищено. Та колишньому крутянину пощастило – він чудом вижив під тілами розстріляних. А от ув'язненому тут же його брату Антону так не поталанило – він загинув.

У роки німецької окупації проживав у рідному селі. Але коли у 1944 році на Волинь повернулася радянська влада, Остапа Гаврилюка знову арештували та засудили тепер уже на 10 років позбавлення волі з конфіскацією майна. Відбув свій строк повністю у таборі поблизу Воркути. Після виходу в 1954 році на волю, через заборону повертатися в Україну ще два роки жив у місті Інті (автономна Республіка Комі). Завдяки початку хрущовської «відлиги» у 1956 році отримав дозвіл повернутися на Волинь. Тут на роботу його відважився взяти директор «Облжилснабстрою» Гершензон. Там колишній політв'язень і пропрацював до самого виходу на пенсію. Помер Остап Гаврилюк у 1972 році, реабілітований – у 1997 році [6, с. 11].

Тепер – про другого крутянина з Луччини. Матвій Данилюк народився у 1892 році в селі Ватин

Луцького повіту (тепер – Луцького району). З початком Першої світової війни був призваний до Російської Імператорської армії, воював на Галичині. На момент більшовицького перевороту у Петрограді 7 листопада (25 жовтня) 1917 року, перебував зі своєю частиною вже на перепочинку в глибокому тилу, аж у Рязані. Скориставшись розвалом Російської імперії, повертається в Україну. Спочатку на Катеринославщину (Дніпровщину), де перебували, як біженці, його батьки. Потому не повернувся до додому, як тоді зробила більшість демобілізованих українських солдат, а відправився до Києва, де став до лав Гайдамацького кошу на чолі з Симоном Петлюрою [9, с. 12].

Так склалося, що саме він зі сотнею колишніх фронтовиків був направлений на підмогу необстріляним юнкерам і студентам, яких з Києва направили захищати залізничну станцію Крути [13, с. 110]. У бою Матвій Данилюк був поставлений подавати з залізничного вагона патрони у цинкових ящиках. Наприкінці бою він здалеку став свідком оточення червоногвардійцями однієї чоти українських студентів, що стояла найближче до станції [9, с. 12].

Виживши під Крутами, Матвій Данилюк продовжив службу в Армії УНР. За Гетьманату Павла Скоропадського потрапив у технічний курінь, який займався саперними роботами. У 1919 році воював проти Червоної Армії та Війська Польського на Волині. Зрештою, потрапив у польський полон, до табору для інтернованих воїнів УНР у Вадовіце, де, за його спогадами, українців годували кониною. Після підписання 21 квітня 1920 року між Симоном Петлюрою і Юзефом Пілсудським Варшавського договору про військово-політичну антибільшовицьку співпрацю, поляки відпустили волинянина до Армії УНР. Тож Матвій Данилюк до самого кінця приймав участь у збройній боротьбі УНР проти агресії Радянської Росії.

Після поразки Української революції повернувся до рідного села. У роки Другої світової війни був вивезений нацистами на примусові роботи. Три роки і три місяці пропрацював на алюмінієвій фабриці в Німеччині. А у цей час його син Володимир діяв у підпіллі ОУН–УПА. З повторним приходом на Волинь Червоної Армії потрапив під призив. На щастя, сталінський СМЕРШ не встановив його приналежність до українського національного Руху опору. Тож Володимир дійшов з боями до Німеччини, де у 1945 році визволив власного батька.

Матвій Данилюк зумів уникнути арешту, як «зрадник Батьківщини»: так тоді ставилися до всіх остарбайтерів, неважливо, що вони працювали на німецьких підприємствах зовсім не з власної волі. Повернувся до рідного села. У ньому він дожив до глибокої старості. Характерний штрих до його особистості: весь цей час він спав на подушці, у яку зашив заборонений у СРСР синьо-жовтий прапор [9, с. 13]. І таки його мрії збулися: він дожив до проголошення незалежності України! На початку 1990-х років колишнього крутянина називали «останнім ветераном Армії УНР». У 1992 році він ще встиг взяти участь в урочистих заходах із приводу відзначення 50-річчя створення УПА на Волині. Помер Матвій Данилюк 1994-го, на 103 році життя [8, с. 55].

Тепер згадаємо двох крутян, які походили з теренів Ковельського та Володимир-Волинського повітів. Мартинюк Гнат народився у 1897 році в селі Годовичі Ковельського повіту (тепер – Ковельського району). На початок революційних подій у 1917 році навчався у військовому училищі в Петрограді. Потому переводиться до Києва. Учасник бою під Крутами в складі 1-ої Української військової школи ім. Б. Хмельницького. У 1918–1919 роках служив у Армії УНР у званні хорунжого. Старшина Охорони Головного Отамана у 1920–1921 роках. У грудні 1921 року закінчив Спільну юнацьку школу при 3-ій Залізній дивізії. У 1922 році повернувся у рідне село, де працював викладачем української мови, заснував український хор імені Кирила Стеценка. Під час Другої світової війни прийняв сан, був священиком у селі Великий Пореськ на Ковельщині. Загинув за нез'ясованих обставин у 1943 році [21].

Іван Грушецький народився 2 вересня 1895 року в селі Дружкопіль (нині – Журавники) Володимир-Волинського повіту (нині – Луцького району). Поручник Армії УНР, учасник бою під Крутами в складі старшого курсу 1-ої Української військової школи ім. Б. Хмельницького. Старшина Спільної юнацької школи. За часів II Речі Посполитої висвятився у священики (під іменем о. Йосип), був настоятелем православної церкви в селі Сирники Луцького повіту. Переслідувався поляками за прихильність до українізації Православної церкви, відтак у 1935–1937 роках не мав свого приходу. З 1937 року служив священиком у селі Даничів Рівненського повіту. З приходом Червоної армії на Волинь, 21 жовтня 1939 року був заарештований. У жовтні 1940 року переведений у в'язницю НКВД у Харкові. З початком німецько-радянської війни евакуйований до Норильлагу в Красноярському краї. 2 грудня 1942-го засуджений на 8 років виправно-трудових таборів. Подальша доля невідома [21].

Іноді, до цих двох учасників бою під Крутами долучають, як представника Луцького повіту, також Митрофана Швидуна. Хоча це не зовсім вірно. Справа у тому, що він не є, насправді, корінним

волинянином. Народився Митрофан 31 травня (12 червня, співвідносно до сучасного нового стилю) 1896 році в селі Монастирище Ніжинського повіту Чернігівської губернії [5, арк. 59]. У Києві навчався в Першій військовій школі ім. Богдана Хмельницького. Потому – пішов добровольцем у одну із сотень, сформованої з юнкерів цього військового навчального закладу для захисту незалежності УНР.

У бою під Крутами його було поранено у праву ногу вище коліна. З поля бою його винесли товариші. У 1918 році, за Гетьманату Павла Скоропадського, служив у Запорізькій дивізії. Потому – у Дієвій Армії УНР на панцирних потягах «Стрілець», «Вільна Україна» (1919 р.) та «Кармелюк» (1920 р.). У грудні 1918 році був важко поранений у ліве плече. Зрештою, рука зовсім всохла і у квітні 1920 року він був визнаний військовим інвалідом, але залишився на стройових посадах в Армії УНР при штабі 1-ї Запорізької дивізії [18, с. 175].

Героїв Крут шанували в Армії УНР. Так, 7 березня 1921 року Головний Отаман Симон Петлюра звернувся до командувача Армії УНР генерала Михайла Омеляновича-Павленка з листом, у якому попросив того представити йому реєстр «бувших юнаків 1-ї та 2-ї українських юнацьких військових шкіл», для надання тим з них, хто ще її не мав «першої старшинської ранги». У листі Симон Петлюра відзначав участь цих воїнів Армії УНР у перших боях під станціями Крути та Гребінка, а також в обороні Києва у 1918 році [18, с. 172].

Згідно наказу Військам УНР Ч. 72 від 10 серпня 1921 року «за великий активний патріотизм, хоробрість, неустанну енергію та відданість Батьківщині» Митрофан Швидун став хорунжим. Також зазначалося, що він та решта 17 новоспечених хорунжих за чотири роки вислуги у цьому званні автоматично отримували звання поручників. Документ було підписано Симоном Петлюрою та Михайлом Омеляновичем-Павленком [18, с. 173].

Після поразки Української революції Митрофан Швидун короткий час мешкав у Кременці, а потім перебрався у село Котів Луцького повіту (тепер – Луцького району), де одружився з місцевою дівчиною Марією Дяк. Відкрив свою маслобійню на трасі біля села Пальче [15, с. 11]. Десь на зламі 1920-х–1930-х років певний час жив і в самому Луцьку, був активним діячем місцевої української громади [18, с. 175].

1929-го року в подружжя Швидунів народилася донечка, яку (як і першу дочку, яка померла немовлям) назвали Ольгою. Колишній крутянин чомусь дуже любив це ім'я. Відомо, що Митрофан Швидун регулярно возив свою сім'ю до Почаївської лаври [14, с. 11]. Часто бував у Луцьку, був активним діячем місцевої української громади [12, с. 260].

Очевидно, що саме через помітну проукраїнську діяльність Швидун потрапив під репресії польської влади. Так, у травні 1937 року йому було припинено виплату пенсії по інвалідності [5, арк. 62], а в листопаді цього ж року навіть заборонено проживати на території Луцького повіту. До цього, він певний час мешкав уже не в Котові, а у прилеглому до Луцька селі Жидичин [5, арк. 83–83 зв.].

Про короткий радянський період Волині 1939–1941 років у житті Швидуна, нажаль, поки що нічого невідомо. Зрозуміло, що якимось чином йому вдалось уникнути репресій і врятуватись. Після вступу військ вермахту до Луцька 25 червня 1941 року в місті розпочинається процес чергового переформатування життя. З пропагандистською метою нова німецька влада дозволила багатьом з тих, хто зазнав утисків з боку польської та радянської влади на певний час включитись до розбудови місцевої адміністрації.

На початку окупації сотник Швидун очолив «Союз українських комбатантів», секретарем значився поручник Дзюблик [3, арк. 20]. Разом із членами ОУН(б) Митрофан Швидун спробував створити у місті напіввійськовий Відділ окремого призначення ім. Євгена Коновальця [14, с. 29]. Після німецьких арештів низки українських політичних і громадських діячів, у вересні 1941 року було розформовано ВОП ім. Євгена Коновальця, а сотника Швидуна усунуто з керівництва СУКу [4, арк. 97]. У грудні 1942 році він потрапив у Луцьку під суд, де, зокрема, комендант луцької поліції Троїцький звинуватив Швидуна у тому, що той допомагав євреям [5, арк. 87–87 зв.]. Однак, Митрофану Швидуну все таки вдалося уникнути ув'язнення [5, арк. 89 зв.].

За свідченнями родичів, у 1943 році долучився до підпілля УПА. На початку 1944 році емігрував на Захід. Його донька Ольга не схотіла з ним їхати, за що і поплатилася. З приходом радянської влади НКВД її арештувало. Вона отримала 10 років сталінських таборів [7].

Про еміграційне життя Митрофана Швидуна відомо мало. Наприкінці 1970-х років він прислав із Великобританії листа до своєї доньки, яка на той час проживала знову на Волині та мала вже трьох доньок. Виявилось, що він живе у Оксфорді та навіть якийсь час викладав там в університеті. У цьому ж англійському місті наприкінці 1980-х років він і помер [15, с. 11].

З важливою і трагічною сторінкою історії Луцька пов'язаний ще один крутянин, який, однак, не є уродженцем Волині. Федір Тимченко народився на Київщині, якого року – не відомо. Приймав участь

*Фото 1. Остап Гаврилюк (крайній справа),
1914–1917 рр.*

*Фото 2. Остап Гаврилюк (праворуч) у
м. Інті Комі АРСР, 1956 р.*

Фото 3. Матвій Данилюк, 1992 р.

Фото 4. о. Йосип Грушецький, 1939–1941 рр.

Фото 5. Митрофан Швидун (праворуч), разом із сотником 1-го полку Чорних запорожців Коржем, поч. 1920-х рр.

Фото 6. Посвідчення «Союзу українських комбатантів» за підписом Митрофана Швидуна, 1941 р.

Фото 7. Федір Тимченко, 1919 р.

у Першій світовій війні У 1914–1915 роках підпоручик 51-го піхотного Литовського полку. За бій 22 липня 1916 року нагороджений Георгіївською зброєю (01.02.1917). З осені 1917 р – штабс-капітан 1-го Київського полку Георгіївських кавалерів, ініціатор його українізації та перейменування 26 жовтня на 4-й Сердюцький полк ім. Івана Богуна.

У грудні 1917-го – січні 1918 року – військовий комендант Чернігівщини [17, с. 436]. Він міг би командувати боєм під Крутами, але... І тут свідчення різняться. За спогадами Аверкія Гончаренка, Федір Тимченко ще до початку бою поїхав з під Крут до Ніжина, аби просити про допомогу в полку ім. Тараса Шевченка [2, с. 127]. Та полк оголосив нейтралітет і не підтримав крутян. Мало того, після відступу з під Крут до Ніжину, шевченківці мало не роззброїли крутян [2, с. 132].

Однак, в спогадах ще одного бійця під Крутами, Бориса Монкевича, змальовується інша версія. Він зазначив, що сотник Тимченко на початку бою стояв зі штабом на станції Крути за спинами українських бійців. А потім, під час наступу червоногвардійців, утік на потязі разом з боєприпасами [13, с. 112]. Це підтверджує у своїх спогадах і крутянин Іван Шарій, додаючи, що потяг зі штабниками Тимченка намагався пішки догнати та зупинити сотник Гончаренко та не зміг [20, с. 89].

У травні 1918 року, вже за Гетьманату Павла Скоропадського, херсонського повітового коменданта Федора Тимченка було звільнено з посади у зв'язку з розслідуванням обставин бою під ст. Крути. Однак восени того ж року опальний офіцер одним з перших пішов добровольцем до лав республіканців, які підняли протигетьманське повстання. З 24 листопада 1918 року – він отаман Дніпровського козачого загону (згодом – 2-га Дніпровська дивізія) військ Директорії. З початку січня 1919 року – у розпорядженні Військового міністра УНР Олександра Грекова, згодом – Наказного Отамана УНР Олександра Осецького, який командував Холмською групою Дієвої армії УНР на волинській ділянці україно-польського фронту.

5 травня 1919 року полковник Федір Тимченко призначений начальником 2-ї Сірожупанної дивізії Дієвої армії УНР. 16 травня 1919 року потрапив у Луцьку до польського полону (т.зв. «Луцька катастрофа»). 10 вересня 1919 року повернувся з полону у розпорядження штабу Дієвої армії УНР і одразу потрапив під слідство, через що отримав відмову у клопотанні про зайняття старшинських посад в Армії УНР [17, с. 436].

Справа утім, що під час травневого польського наступу він чомусь швидко відступив з Торчину до Луцька, не скоординувавшись із загонами волинських партизан у спробі зупинити польські підрозділи. В Луцьку саме він вранці 16 червня запропонував полякам (неясно, узгодивши це перед тим з Осецьким, чи ні) здачу міста, в обмін на вільний вихід з нього. Пропозиція була відкинута, в ході короткого бою польські підрозділи захопили Луцьк. Однак, після ув'язнення військовополонених, лише Федіру Тимченку та ще двом старшинам (з поміж 120 старшин та 600 козаків, які потрапили у Луцьку в полон) дозволили за підпискою про лояльність до польської влади вільно пересуватися Луцьком [11, с. 17–20]. Тож тепер уже українська республіканська влада підозрювала його у зраді.

Покарання полковник не поніс. Поки він був під слідством УНР і Польща ненадовго стали союзниками у боротьбі проти Радянської Росії. У листопаді 1920 року УНР втратила останню контрольовану нею територію. Як і більшість інших українських старшин, Федір Тимченко відтоді перебував на інтернуванні у Польщі: зокрема, у таборах Домб'є та Щепіорно. Помер у лікарні у міста Горішній Шлезьк у 1926 році [17, с. 436].

Отож, можна стверджувати, що Луччина, Володимир-Волинщина та Ковельщина долучилася до боротьби за незалежність УНР від самого її проголошення. Хочеться також вірити, що зрештою буде укладений і загальний список із біографіями усіх учасників бою під Крутами, родом із історичної Великої Волині. Що потребує, безумовно, пошукової роботи багатьох зацікавлених істориків та історикінь [12, с. 261]. Ну а поки що, авторка даної статті від 2018 року проводить у Волинському краєзнавчому музеї публічні лекції про бійців Крут із західних повітів Волинської губернії.

Джерела та література

1. Бойко О. Бій під Крутами: факти й оцінки. *Крути: проблеми державотворення – від доби Української революції 1917–1921 років до сьогодення*. Матеріали Всеукраїнської наукової конференції / Упор. В. Чепурний. Чернігів – Ніжин: Десна Поліграф, 2011. С. 32–44.
2. Гончаренко А. Бій під Крутами (Бюлетень Союзу бувших українських вояків у Канаді. Торонто, 1962, ч. 10, січень-березень). *Крути: Збірка у пам'ять героїв Крут* / Упор. Зінкевич О., Зінкевич Н. Київ: Смолоскип, 2008. С. 124–132.
3. ДАВО. Ф. Р–1. Луцька міська управа. Ооп. 2. Спр. 4. Книга наказів посадика міської управи м. Луцька 1941 р. Почато: 2 липня 1941 р. Закінчено: 21 жовтня 1941 р., 47 арк.
4. ДАВО. Ф Р–2. Луцький окружний комісаріат. Оп. 2. Спр. 10. Переписка із Союзом українських комбатантів,

«Просвітою», «Українським допоміжним комітетом», товариством «Промінь» та інше про їх реєстрацію. Статут організації. Почато: 6 серпня 1941 р. Закінчено: 9 листопада 1942 р., 113 арк.

5. ДАВО. Ф. Р-71. Луцький мировий суд, оп. 3, спр. 21. Справа по обвинуваченню Швидуна Митрофана в образі Троїцького Віктора і Олійника Михайла. Почато: 23 липня 1941 р. Закінчено: 26 січня 1943 р., 102 арк.

6. Жарчинська О. За бій під Крутами волинянин через 26 літ опинився у тюрмі. Вісник+К. Луцьк, 2007. 25 січня. №4 (564). С. 1, 11.

7. Зек Б., Лис С. Від Крут до Оксфорду: життєпис вояка армії УНР Митрофана Швидуна. *Історична правда*. Київ, 2018. 7 серпня. – URL: <http://www.istpravda.com.ua/articles/2018/08/7/152767/>

8. Криштальський А. Національно-визвольний рух опору на Горохівщині: Історико-краєзнавче дослідження. Луцьк: Надстир'я, 1994. 72 с.

9. Криштальський А. «Я воював під Крутами...» На Волині живе чи не останній учасник бою під Крутами. *Народна трибуна*. Луцьк, 1992. 12 лютого. №12 (122). С. 12–13.

10. Лис С. Волинь в Українській революції 1917–1921 років: передумови, перебіг подій, наслідки. Науково-методичні матеріали. Луцьк: Терези, 2017. 30 с.

11. Лис С. Сірожупанники Дієвої Армії УНР в обороні Луцька від Війська Польського у березні-травні 1919 р. *Наукові записки Рівненського обласного краєзнавчого музею*. Вип. XV. Матеріали наукової конференції «Волинь в Українській революції 1917–1921 рр.». Рівне: ПП Дятлик М., 2017. С. 14–21.

12. Лис С. Уродженці Луцького повіту, які захищали УНР у бою під Крутами в 1918 році. *Старий Луцьк*. Науково-інформаційний збірник. Випуск XIV. Луцьк: ПрАТ «Волинська обласна друкарня», 2018. С. 255–264.

13. Монкевич Б. Бій під Крутами (Поступ. Львів, 1929, ч. 2. Скорочено). *Крути: Збірка у пам'ять героїв Крут* / Упор. Зінкевич О., Зінкевич Н. Київ: Смолоскип, 2008. С. 106–116.

14. Музичук С., Марчук І. Луцький вишкільний курінь, 1941–1943. *Однострій*. Військово-історичний журнал. Рівне, 2004. № 8. С. 28–35.

15. Павлюк О. Волинську родину героя Крут розшукала невідома жінка з Англії. *Вісник+К*. Луцьк, 2017. 16 березня. №11 (1094). С. 11.

16. Скоропадський П. Спогади. Філадельфія – Київ: Східноєвропейський дослідний інститут ім. В. К. Липинського, 1995. 495 с.

17. Тинченко Я. Офіцерський корпус Армії УНР (1917–1921). Книга І. Київ: Темпора, 2007. 536 с.

18. Тинченко Я. Офіцерський корпус Армії УНР (1917–1921). Книга ІІ. Київ: Темпора, 2011. 424 с.

19. У Луцьку вшанували Героїв Крут. *Волинські новини: перше інформаційне агентство*. Луцьк, 2013. 29 січня. – URL: https://www.volynnews.com/news/society/u_lutsku_vshanuvaly_heroyiv_krut/

20. Шарій І. Січовики під Крутами («Народна справа». Київ, 1918, №12–13. Скорочено). *Крути: Збірка у пам'ять героїв Крут* / Упор. Зінкевич О., Зінкевич Н. Київ: Смолоскип, 2008. С. 85–90.

21. Юзич Ю. Ті, що вижили. 37 портретів крутянців. *Історична правда*. Київ, 2018. 5 березня. – URL: <http://www.istpravda.com.ua/articles/2018/01/30/151971/>

УДК 792.2.036(477. 82)

Яна Лис,

старша наукова співробітниця

науково-експозиційного відділу новітньої історії Волині

Волинського краєзнавчого музею,

м. Луцьк

ІДЕОЛОГІЧНИЙ ТИСК НА ВОЛИНСЬКИЙ ОБЛАСНИЙ МУЗИЧНО-ДРАМАТИЧНИЙ ТЕАТР ІМЕНІ Т. Г. ШЕВЧЕНКА В УМОВАХ РАДЯНСЬКОГО «ЗАСТОЮ» (1964–1985 рр.)

У статті на основі архівних матеріалів та документів з фондів ВКМ розглянуто проблему ідеологічного тиску комуністичної влади СРСР на Волинський театр: цензури театральних постановок, нав'язування ідеологічного спрямування вистав тощо. Хронологічно охоплено період брежнєвського «застою».

Ключові слова: театр, ідеологія, русифікація, «відлига», «застій», «перебудова».

Друга половина 1960-х – перша половина 1980-х років – складний і суперечливий період у розвитку українського театрального мистецтва та української культури загалом. З одного боку, дуже пильна увага до галузі з боку держави: проголошення курсу на її розквіт, будівництво приміщень культурних та мистецьких закладів (у 1970-і роки збудовано рекордну кількість театрів), постійне проведення конкурсів-оглядів художньої самодіяльності. З другого – намагання повністю приборкати культурно-мистецький процес, контролювати його, використовуючи для пропаганди комуністичних ідей, для проведення помпезних

свят, приурочених оспівуванню радянського способу життя.

Після кремлівського внутріпартійного перевороту 1964 року до влади в СРСР приходять Л. І. Брежнєв та група консерваторів у КПРС. Після хрущовської відносно ліберальної «відлиги» наступають брежнєвські «заморозки» і «застій». На театральному мистецтві це позначилося не одразу. Так, ще в 1967 році у Волинському обласному музично-драматичному театрі імені Т. Г. Шевченка відчувався дух шістдесятництва і на виробничій нараді з обговорення та прийому вистав директор театру Костянтин Наумов говорив: «У театрі треба, щоб усі розмовляли на українській мові і виправляли вимову під час репетицій» [2, арк. 17]. Треба відзначити, що після цього у тому ж таки 1967 році влада змінила директора театру.

У січні 1969 року вийшла постанова ЦК КПРС «Про підвищення відповідальності керівників органів преси, радіо, телебачення, кінематографії, закладів культури та мистецтва за ідейно-політичний рівень публікованих матеріалів і репертуару» [11, с. 351]. Це був перехід рубікону та початок повномасштабного наступу на українську культуру. Питання української мови, художній рівень – все це стає другорядним, головне – ідеологічне спрямування. Так, на виробничій нараді в тому ж 1969 році з приводу здачі виставки «Р.В.Р.» за Аркадієм Гайдарем режисер-постановник Сидоренко на повному серйозі наставляє акторів: «Ми не добилися революційної динаміки... Ми забуваємо театр тридцятих років – плакатність, агітки і т. д. Ми повинні створити виставу-агітку, плакат» [3, арк. 27]. Цього ж року, крім «Р.В.Р.», волиняни поставили «Любов Ярову» Костянтина Треньова. Вимоги, що звучали під час здачі: ніяких сентиментів, ніякої плаксивості в образі Ярової – залізний темперамент, цілеспрямованість [3, арк. 27].

На зламі 1960-х – 1970-х років було вирішено побудувати нове, більше за розмірами приміщення для Волинського обласного театру. Адже старе приміщення XIX ст. заледве могло вмістити всіх бажаючих відвідати театр. Як згадував тодішній актор, а пізніше директор Волинського академічного обласного театру ляльок та заслужений діяч мистецтв України Данило Поштарук: «Тоді навіть співробітникам театру було важко потрапити на вистави. У нас був такий Олександр Львович Гальперін, він носив в кишені штанів знаменитий засмальцьований записничок, треба було підійти – він його виймав, гортав довго і лише тоді записував тебе на контрамарку. Якщо, припустимо, у січні це було – то на якесть-то там лютого, не раніше. Тоді зал вмщував близько 570 місць, і театр був щодня переповнений, включно з балконом. У ті роки це був єдиний культурний заклад в області – сюди й ходили» [6].

Керівництво області наставляло на тому, щоб спорудити нове приміщення (для певного ідеологічного протиставлення) поблизу Луцького кафедрального Свято-Троїцького собору. Взагалі, драмтеатр був запроєктований у Києві ще в 1965 році. Головною архітекторкою нового приміщення стала Олександра Крилова. За її ідеєю (в якій ще відчувалася творча свобода «відлиги»), однією з головних особливостей театру мало бути поєднання із навколишньою природою. Адже у той час на місці теперішнього Театрального майдану ще був парк з рідкісними породами дерев. Отож, згідно первісної задумки архітекторки, білий фон театральних стін мав підкреслити образи живої природи у просторі міста, а великі вікна створити ефект наповненості інтер'єру природою [8].

Однак, зрештою, брежнєвська влада вирішила вирубати парк, хоча модерністську ідею самої будівлі таки було втілено у життя. У 1976 році відбулося урочисте відкриття новозбудованого музично-драматичного театру, з великим залом на 800 місць. Характерно, що спочатку у новому приміщенні 25 грудня 1976 року провели обласну компартійну конференцію, і лише після цього 2 січня 1977 року – першу виставу [7].

А от права на творче самовираження акторів театру брежнєвська влада значно обмежила. Як згадував головний режисер Волинського обласного музично-драматичного театру імені Т. Г. Шевченка, заслужений артист України Еділ Ольшевський: «репертуар театру затверджувався на всіх рівнях (художня рада, обласне управління культури, обком КПУ, Міністерство культури України), потім міністр видавав наказ – такий собі буклет з переліком п'єс та вказівками, коли, де і ким мають бути поставлені... В ті часи слід було ставити 7–8 вистав на рік. Було чітко визначено, скільки яких п'єс має ставитися – українських класичних, українських радянських, зарубіжних, братніх народів і дитячих. А особливо дошкуляли вказівки постановки вистав до дат, а цих «дат» з кожним роком все збільшувалося і «датські» вистави були недовготривалими у репертуарі. Існувала така своєрідна манера «пропаганди» драматургії, внаслідок чого афіші різних театрів мало чим відрізнялися одна від одної» [10, с. 27].

При складанні репертуару треба було пам'ятати і про суворе табу на твори митців-дисидентів. Також заборонено було ставити вистави, брати до роботи сценарії, навіть виконувати пісні, автори яких втекли крізь комуністичну «залізну завісу» на Захід. Суворе табу встановлювалося навіть до тих утікачів, твори яких були абсолютно нейтрального змісту щодо радянського устрою.

Справжні драми у волинському колективі розгорталися навіть з приводу вистав за творами Лесі Українки. 1978 року театр взяв до постановки п'єсу Миколи Олійника «Одержима» – про Лесю Українку. Головний режисер театру Еділ Ольшевський та виконавиця головної ролі Людмила Приходько (нині народна артистка України) запропонували авторові замінити деякі декларативні уривки на тексти творів і листів Лесі Українки. Він погодився. Почалася спільна праця драматурга і режисера в Ірпені, у будинку творчості. Еділ Ольшевський попрацював навіть у Київському музеї Лесі Українки, зустрівся з науковцями, письменниками, які писали про Лесю Українку. Почалися репетиції. Вистава обіцяла бути справді цікавою і глибокою. А після здачі її – довга пауза у залі, після якої експертна комісія не прийняла вистави.

«Причиною цього неприйняття було те, що в ній начебто не прочитується соціал-демократична суть творчості поетеси, не відчувається вплив ідей Мержинського, а натомість чітко прокреслена трагедія кохання, намагання Лесі попри конфлікт з матір'ю, в боротьбі з тяжкою хворобою, не зрадити своїй Музі, своїй любові, довести, що вона – Жінка» [10, с. 32].

Режисерові «запропонували» змінити трактування образу головної героїні, зробити акцент на «революційно-демократичному» характері творчості й життя великої поетеси. Але й після змін виставу не приймали ще два рази. Зрештою вона вийшла. З червоними знаменами через вікна, з поліцейськими свистками, тупотом копит і «Марсельезою», ввімкнутою на повну потужність. Режисер чекав нагоди, аби швидше зняти з репертуару цей покруч, у якому не залишилося нічого від його задуму і який, як зізнався Е. М. Ольшевський, «болісним рубцем залишився на душі» [10, с. 31]. Такі історії цензурування творчості тоді були не поодинокі.

Міністерство культури все більше нав'язує театрам, що треба ставити і де виступати, встановлює ліміт на українські твори. Як згадували актори Волинського обласного музично-драматичного театру, дуже часто під час гастролей (і не тільки в Росію, але й у східні області України) їх змушували давати вистави і навіть співати пісні з них російською мовою. Доводилося терміново робити переклади. Але часто на сцені переклад забувався, актори переходили на рідну мову, тоді спохоплювалися, плуталися і продовжували мішаниною – одне слово російською, два українською. Виходило, як казав заслужений артист України Олександр Пуц, щось на зразок «тут, здесь...» [12].

Головний режисер Еділ Ольшевський згадував, як дорогою від Луцька до далекогосхідного Хабаровська актори були змушені за вісім днів перекласти в потягу тексти вистав. Хоча більшість глядачів на Далекому Сході, (нащадків українського діаспорного державного утворення 1918 року Зелений Клин) тепло сприймали спілкування саме українською мовою і хотіли почути вистави, особливо класику, саме нею. Чимало все ще не русифікованих українців та українок вимагали україномовних вистав і в Сибіру та на Крайній Півночі [9; 7].

У Волинському краєзнавчому музеї також зберігаються матеріали про гастролі акторів колективу Волинського обласного музично-драматичного театру імені Т. Г. Шевченка в Магнітогорську та Златоусті, де вони грали у постановці, звичайно ж російськомовної, комедійної п'єси К. Васильєва і М. Пляцковського «Бабий бунт» (музика Є. Птічкіна) за мотивами «Донских рассказов» М. Шолохова. Все це – на честь 325-річчя «возз'єднання України з Росією» [14]. В 1965–1985 роках у гастрольних маршрутах театру зазначені (окрім вже вище згаданих) міста Брест, Воркута, Інта, Сизрань, Тольятті, Таганрог, Іркутськ, Новосибірськ, Новокузнецьк, Міас, Владивосток, Барнаул, Ростов-на-Дону [1, с. 72]. Отже, волинські актори побували і в Білорусі, і на Донських землях, і в середньоазіатській частині Росії, і в Сибіру, і на Далекому Сході, та навіть на Крайній Півночі. Але, звісно, при цьому репертуар вистав перебував під сильним ідеологічним тиском. Наприклад, 31 січня 1975 року до Волинського театру надійшов лист першого заступника міністра культури УРСР Ярослава Вітошинського, в якому той настійно рекомендує обов'язково взяти до репертуару виставу, присвячену 70-річчю революції 1905–1907 років [4, арк. 37].

В доповідній записці Головного управління театрів до колегії Міністерства культури Української РСР цього ж року зазначено: «Протягом січня-червня 1975 року театральний республіканський план – показати глядачам 170 прем'єр за творами радянських і зарубіжних драматургів. З них 47 належать сучасним російським авторам, 39 – українським, 15 – переклади драматургії братніх народів СРСР, 11 – сучасних зарубіжних авторів та 28 творів вітчизняної і світової класики. Переважна більшість п'єс, які театр планує поставити, створені радянськими драматургами, відбивають сьогоднішній день життя нашого народу... Кращими постановками 1975 року про трудові звершення радянського народу в наші дні та героїчне минуле Радянської Батьківщини театр планує зустріти XXV з'їзд Комуністичної партії України» [4, арк. 37]. З цієї доповідної записки можна скласти уявлення про те, яким драматургам і яким творам надавалася перевага.

Фото 1. Сцена з «Наталки Полтавки», постановка Волинського театру ім. Т.Г. Шевченка, 1979 р. На фото: Петро – арт. В. Кропивський, Наталка – арт. Л. Лук'янова, Микола – арт. А. Борисенко [15].

Фото 2. Перехідний прапор «За кращі показники в організації культурно шефської роботи на селі» у приміщенні Волинського театру ім. Т.Г. Шевченка, 1981 р. [16].

Фото 3. Програмки вистав Волинського театру ім. Т.Г. Шевченка «Лісова пісня» (1970) [13] та «Сині коні на червоній траві: революційний етюд» (1987) [17].

З 1976-го театральні колективи починають брати соціалістичні зобов'язання. Обов'язковий пункт у них – виступи в колгоспах, у робітничих колективах. Скажімо, в інформації обласному управлінню культури за 1981 рік Волинський обласний театр звітує, що протягом року «побував у всіх п'ятнадцяти районах області, показав трудівникам села 122 вистави (при плані 96), на них побувало 29 тисяч чоловік». У тому ж році міністерство культури УРСР нагородило театр перехідним прапором «За кращі показники в організації культурно шефської роботи на селі» [16].

В соціалістичних зобов'язаннях колективу Волинського обласного музично-драматичного театру на 1985 рік записано: «Единодушно одобряя и поддерживая внутреннюю и внешнюю политику Коммунистической партии и Советского правительства, каждый работник театра обязуется быть образцом дисциплины на работе и в быту. Коллектив Волинского областного музыкально-драматического театра имени Т. Г. Шевченко взял следующие обязательства: обратить внимание на создание спектаклей высокого идейно-художественного уровня, актуальной проблематики; выходя из задач ЦК КПСС по культурному обслуживанию тружеников села, постоянно развивать и укреплять содружество с колхозами... на протяжении года провести отчет театра перед труженниками колхозов;... усилить шефские связи с производственными предприятиями; выполнить производственно-финансовый план года до 25 декабря» [5, арк. 14].

Радянська система змушувала, звичайно, організовано ходити на нав'язані до постановки вистави. Але при цьому реальна популярність театрів падала. Трагічною була доля багатьох талановитих українських режисерів та акторів, які або ставали неформатними і часто втрачали шанси на повноцінну роботу за фахом і покликанням, або «ламалися», пристосовувалися до системи, втрачаючи при цьому значну частину свого таланту.

При цьому саме українські театри, особливо регіональні, найбільш страждали від радянської ідеологічної машини. Московські та Ленінградські театри зберігали право на певні свободи у виборі репертуару та гру акторів. Тому вони залишалися на світовому рівні. Українське ж театральне мистецтво радянська система прагнула перетворити на провінційно-агітаційний додаток.

Та все ж і в період «застою» помітними подіями в роботі Волинського обласного музично-драматичного театру імені Т. Г. Шевченка були постановки п'єс: «Лісова пісня» Лесі Українки, «За двома зайцями», «Циганка Аза» М. Старицького, «Без вини винні» О. Островського, «Ревізор» М. Гоголя, «Живий труп» Л. Толстого, «Порт Артур» О. Степанова, «Марія Тюдор» В. Гюго, «Мірандоліна» К. Гольдоні, «Украдене щастя» І. Франка, «Відставний жених» за Г. Квіткою-Основ'яненком (музика Я. Цегляра), «Ефект Везувію» М. Зарудного (музика І. Поклада) тощо. Директорами театру в умовах тиску «застійної» цензури були Костянтин Наумов, Борис Лур'є, Еділ Ольшевський, Анатолій Поляк та Михайло Ілляшенко [7].

З приходом у 1985 році до влади в СРСР М. С. Горбачова та початком «перебудови», з її гласністю та поступовим поверненням до дійсно демократичних цінностей, театральне мистецтво в Україні поступово починає виходити із «застойного» сну та отримує новий імпульс до невідконтрольного цензурі розвитку. У 1986 році новим директором Волинського обласного музично-драматичного театру імені Т. Г. Шевченка стає Борис Береза за якого театр починає динамічно розвиватися [7]. Та все ж, аж до 1991 року певний ідеологічний тиск на театральне мистецтво зберігався [17].

Джерела та література

1. Гастрольні маршрути Волинського державного українського музично-драматичного театру ім. Т. Г. Шевченка 1940–1999 рр. *Театральна бесіда, журнал Львівського міжобласного відділення Національної спілки театральних діячів України*. Львів, 2000. №1.
2. ДАВО (Державний архів Волинської області). Ф. Р.–594. Оп. 1. Спр. 208. Протоколи виробничих засідань по обговоренню і прийняттю вистав за 1967 рік (друга половина 1967 року).
3. ДАВО. Ф. Р.–594. Оп. 1. Спр. 228. Протоколи засідань художньої ради за 1969 рік.
4. ДАВО. Ф. Р.–594. Оп. 1. Спр. 277. Прикази и дерективные письма Министерства культуры УССР за 1975 год.
5. ДАВО. Ф. Р.–594. Оп. 1. Спр. 401. Годовой отчет о работе театра за 1985 год.
6. Загурська Е., Липківська А. Історія створення Волинського драмтеатру у фактах та спогадах. Ч. 1. *Волинські новини: перше інформаційне агентство*. Луцьк, 2015. 8 серпня. URL: <https://www.volynnews.com/news/society/istoriia-stvorennia-volynskoho-dramteatru-u-faktakh-ta-spohadakh-chastyna-1/>.
7. Загурська Е., Липківська А. Історія створення Волинського драмтеатру у фактах та спогадах. Ч. 2. *Волинські новини: перше інформаційне агентство*. Луцьк, 2015. 9 серпня. URL: <https://www.volynnews.com/news/society/istoriia-stvorennia-volynskoho-dramteatru-u-faktakh-ta-spohadakh-chastyna-2/>.
8. Котис О. За що ми любимо луцький драмтеатр. *Волинь Post*. Луцьк, 2012. 2 жовтня. URL: <http://www.volynpost.com/blogs/252-za-scho-my-lyubymo-luckyj-dramteatr>.

9. Лис В. Режисерські життєві рекорди Еділа Ольшевського. *Волинь*. Незалежна громадсько-політична газета. Луцьк, 2009. № 954.
10. Ольшевський Е. Частина моєї долі. Сповідь-спогад. *Театральна бесіда, журнал Львівського міжобласного відділення Національної спілки театральних діячів України*. Львів, 2000. №1.
11. Про заходи по протидії нелегальному розповсюдженню антирадянських та інших політично шкідливих матеріалів. *Національно-визвольний рух в Україні. Середина 1950-х – початок 1990-х років* / А. Русначенко. Київ: Вид-во ім. Олени Теліги, 1998.
12. Пуц О. Тут-здесь виступали, не по-нашому співали // Віче, обласна газета Волині. Луцьк, 2000. № 11.
13. Фонди Волинського краєзнавчого музею (далі – ВКМ). ДМ 2298.
14. Фонди ВКМ. Інв. № КДФ 6117–6119.
15. Фонди ВКМ. Інв. № ДМ 9655.
16. Фонди ВКМ. Інв. № ДМ 14032.
17. Фонди ВКМ. Інв. № ДМ 20431.

УДК 904(477.81/.82=114.2/.3)»638.7»

Григорій Охріменко,
кандидат історичних наук, доцент,
м. Луцьк

Ігор Маркус,
старший науковий співробітник відділу
музейного розвитку та екскурсійного забезпечення
Волинського краєзнавчого музею,
м. Луцьк

Світлана Локайчук,
кандидатка філологічних наук,
доцентка кафедри історії та культури української мови
Волинського національного університету
імені Лесі Українки,
м. Луцьк

СТАРОЖИТНОСТІ ГОТІВ НА ВОЛИНІ

Рідкісні, незвичайні старожитності готів, особливо предмети еліти (прикраси, коштовності, скарби, ритуальний, імпортований посуд, ігри та ін.), дають можливість повніше відтворити різнобічні грані життя носіїв вельбарської культури – економіки, торгівлі, обміну, дозвілля, обрядів, моди. Усе це значно доповнює інформацію, отриману в ході археологічних розкопок, де опис жителів, поселень, кераміки, знарядь залишає «за кадром» деталі мистецтва, духовного життя, господарства.

Ключові слова: вельбарська культура, готи, прикраси, коштовності, ритуальний посуд, імпортована кераміка.

Черняхівська культура була яскравим етнокультурним утворенням, багатоетнічним суспільством, відкритим до всього нового, у т. ч. здобутків античної цивілізації. Толерантність до людей різного походження – характерна ознака цієї спільноти: чоловіки-готи брали заміж дівчат місцевого походження (слов'янок, сарматок, дакійок та ін.). Новаціями у них стали гончарний круг, ручні жорна, орне землеробство, млини, плуг. З'явилися гроші, вино, скляний посуд. У місцях поширення черняхівської культури знаходять вироби кочівників, балтів, скандинавів, імпорт із Центральної Європи, провінцій Римської імперії.

Черняхівці жили ближче до кордонів римської цивілізації і хоч їхній етнічний склад, як і вельбарської культури на Волині, був переважно готським, проте вони мали свої особливості. Основою економіки тих і тих було скотарство, землеробство, ремесло, меншою мірою торгівля. Грабіжницькі походи на римські провінції, «імперські виплати за дотримання миру», винагорода найманним загонам, «посередництво у торгівлі рабами» давали прибутки [16, с. 7–9]. Саме на теренах черняхівської культури, як вважають, утворилася держава Германаріха.

Темою перебування готів на Волині, як відомо, успішно займався Д. Н. Козак [7, с. 154–168; 1, с.

94–101] та інші дослідники. За довідником І. К. Свешнікова, Ю. М. Нікольченка відомо, що поселення черняхівської культури відкриті біля сіл Сутець, Кургани Острозького р-ну, а знахідки римських монет траплялися в с. Межиричі, золота монета – ауреус та ціла посудина знайдені в Острозі [15, с. 83–87]. В інших районах Рівненщини, особливо чорноземної зони, готських пам'яток так само багато, наприклад, на Дубенщині [17, с. 70, рис. 1].

Описуючи пам'ятки Рівненщини, І. К. Свешніков, Ю. М. Нікольченко подали інформацію про різні археологічні роботи неподалік с. Могиляни Острозького р-ну, зокрема, що в 1974 р. К. В. Каспарова досліджувала тут поховання городоцько-здовбицької та стжижовської культур. А перед тим у 1970 р. на пам'ятці розкопувалися могили вельбарської культури [15, с. 86]. Участь у цих роботах брав також аспірант з Ленінграда Марк Щукін, який пізніше став відомим археологом, доктором історичних наук, автором книг «Путь готов» (2005 р.), «На рубеже эр» (2008 р.). Він же був учасником дослідження вельбарського могильника в с. Баїв поблизу Луцька.

Однією з визначальних рис черняхівської культури є кераміка, яка, як зазначає М. Щукін, «вважає високою якістю виготовлення, різноманітністю форм та вишуканістю пропорцій мисок, глечиків, триручних ваз, кубків, ... це вироби майстрів найвищої кваліфікації», що створили шедеври прикладного мистецтва. Вони є проявами «високих технологій» того часу [21, с. 164] (рис. 5). Згаданий автор порушує слушне запитання: звідки був переданий досвід виготовлення цього гончарного посуду сірого кольору? Проста відповідь – від майстрів римських провінцій (від Ольвії, Тіри, з Фракії) – автора не задовольняє. За його словами, «цілий ряд форм черняхівського посуду – миски з пластичними вушками, ... яйцеподібні горщики з виділенням валиком» нагадують кельтську сіру лошену кераміку. Так само, як і горни з центральною топочною стінкою. Тобто М. Щукін був прибічником ідеї про «своєрідний кельтський ренесанс» в різних частинах Європи (і в різних сферах діяльності, в духовній культурі теж). І з тим важко не погодитись.

На землях Європи спостерігався процес германізації, хоча «германці перебували під сильним впливом кельтської цивілізації». «Кельтська культурна вуаль» була накинута у II–I ст. на все населення від Середнього Дунаю до Південної Скандинавії, а також до носіїв зарубинецької культури Подніпров'я [19; 20; 5; 21, с. 165–167].

Унікальні вироби черняхівських гончарів – дві вазоподібні посудини з Лепесівки (в басейні Горині, на межі Волині та Поділля) – помітив Б. Рибаків, назвавши їх «чарами» (від слова чарки), і відніс до ритуального посуду [14, с. 167], призначеного для магічних дій, пов'язаних з календарем (або календарними святами). Під вінцем – «ажурний фриз із трикутників», три ручки. На вінцях-комірцях – «загадкові рисунки-пиктограми. Самі посудини циліндричної форми. Їх висота – 3,5 см, діаметр – 42 см [21, с. 167–168]. Б. Рибаків розшифровував зображення на лепесівських вазах – «чарах» [13, с. 164–194]. Форма цих посудин дуже рідкісна, але подібна до «ваз-фруктовниць» липицької культури [23, tabl. VII, 7, 9], а також посудини з м. Пет поблизу Нової Загори в Болгарії та ін. [21, с. 169]. Цікаво, що цитований дослідник Марк Щукін теж працював на розкопках поблизу поселення Лепесівка [19] і відносив його до особливо великих і визначних пам'яток черняхівської культури («специфічний феномен»). Дослідник намагався з'ясувати, чи був тут сакральний або ремісничо-торговий центр? За його підрахунками, кераміка черняхівської культури в Лепесівці значно переважає, але наявна також вельбарська (39%) та пшеворська (приблизно 12%) [21, с. 169, 170]. І це теж важлива інформація для роздумів.

На території Західної Волині на поселеннях вельбарської культури, зокрема поблизу с. Хрінники Демидівського р-ну Рівненщини, трапляються амфори з Причорномор'я, що підтверджує віддалені торгові зв'язки, та червонолаковий з декором або без нього вишуканий посуд знаті (кілька таких посудин із с. Зимного Володимир-Волинського р-ну можна побачити у Володимир-Волинському історичному музеї).

Цікаву тему, пов'язану з окремими мистецькими декорованими керамічними виробами та металевими прикрасами підняв Іон Винокур. Орієнтуючись на ритуальний посуд з поселень (Гнатки, Черняхів), поховань (Рахівці), він спробував окремі декоративні знаки виокремити як символічні, наприклад, хрест, коло, місячні (?), рослинні зображення [4, с. 108–115]. Можна припустити, що декор на кераміці черняхівської культури мав різне призначення: одні елементи виконували лише орнаментальну функцію, інші ж, особливі, нанесені з великою майстерністю на явно ритуальному посуді, імовірно, мали сакральний зміст (оскільки основним етнокомпонентом черняхівської культури були готи, хоч поряд з ними жили гепіди, вандали, то, можливо доцільно при цьому згадати і рунічні знаки).

Вражають різноманітні прикраси з теренів вельбарської культури та значна кількість виробів з кольорових металів: фібули, золоті ароматниці, перстені, застібки, амулети та барвисті намиста (рис. 3;

Рис. 1. Відерцеподібні золоті ароматниці (інтернет-ресурс).

Рис. 2. Відерцеподібні золоті ароматниці (інтернет-ресурс).

Рис. 3. Золоті підвіски (інтернет-ресурс).

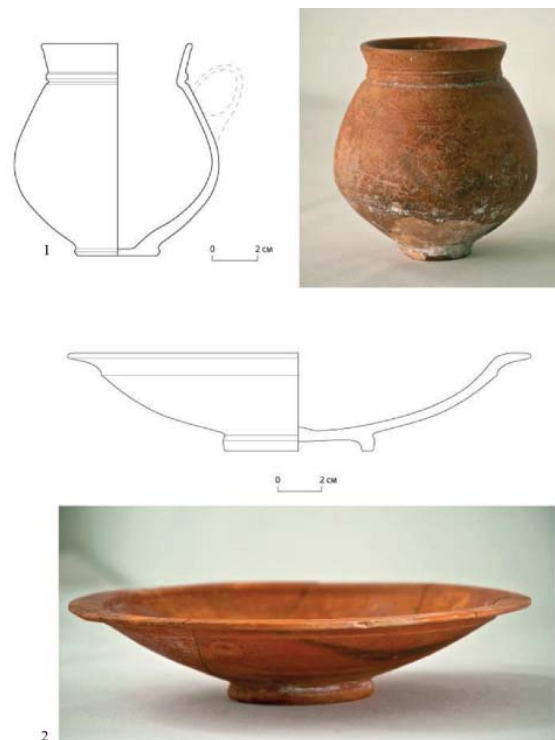

Рис. 4. Червонолощена кераміка готської знаті. с. Зимно, Волинська обл. (за В. Охріменком).

рис. 4). Винятково дорогі відерцеподібні підвіски-прикраси є непоодинокими знахідками. Вони відомі в черняхівській та вельбарській культурах. Їх виготовляли з різних металів – заліза, золота (Каргопольцев, Бажан, 1989), а знаходять в могилах та на поселеннях. Вважають, що вони містили ароматичні речовини. Подібні вироби з'явилися ще з II–I ст. до н. е. в Північному Причорномор'ї. Походження ароматниць, пов'язують з античними трубочками-підвісками, в яких зберігали фрагменти папірусу з заклинаннями або запашні речовини. Найбільш ранні золоті ароматниці начебто походять з Танаїса на Окниці у Румунії, а залізні – з поховань. І. Бажаном та С. Каргопольцевим підготовлена карта поширення відерцеподібних підвісок. Такі прикраси поділені на три періоди: 1) II ст. до н. е. – I ст. н. е.; 2) від 70 до 260 рр. н. е.; 3) 260–450 рр. н. е. Цікаво, що ці вироби знаходять в ареалі вельбарської, пшеворської культур, сарматів, культури карпатських курганів тощо. Археологи зазначали, що подібні знахідки з Великої Волині майже відсутні [21, с. 188–189]. Проте ароматниці знаходять, як бачимо на інтернет-ресурсах, у межах Волинської, Рівненської, Житомирської, Хмельницької, Тернопільської, Вінницької обл. (Поділля) і далі (рис. 1; рис. 2). Приблизна їх кількість на Волині та Поділлі може складати до 30 виробів. Це золоті, часто дуже складної ювелірної роботи, предмети. Вони походять здебільшого з місць проживання готської еліти. Подібні коштовні речі також виявляють біля Луцька.

Марк Щукін звертає увагу і на ще один вид прикрас – трирогі лунниці (рис. 4: 2, 3). Їх форма подібна до фракійських щитів. Тільки ранні з них оздоблені філігранню, зерню, вставками червоних напівкоштовних каменів. Вони відомі зі скарбу Брангетруп в Данії, зі Сквири в Подніпров'ї [18], в Данченах (Подністров'я). Не виключено, що поширення цих виробів пов'язане з балто-чорноморськими контактами, які здійснювались за допомогою черняхівського населення [21, с. 185–188].

У контексті поширення готських прикрас є цікавою стаття Мишеля Казанського «Археологические следы миграции готов в эпоху переселения народов: черняховские находки на Римском Западе» [6, с. 50–75], в якій ідеться про знахідки черняхівських жіночих речей (фібул, гребенів та ін.) в Південно-Західній Галлії, Іспанії. Вони належать до IV–V ст. н. е. [6, с. 50–75]. До речі, про черняхівські гребені ще у 1969 р. вийшла стаття Г. Ф. Нікітіної «Гребени черняховской культуры» [11, с. 147–159]. За її словами, у I–II ст. в Західній Європі поширюються гребені з одної пластини – півкруглої, підтрикутної, трикутної форми (Брест–Трішин та ін.). У II–III ст. гребені зберігають півкруглу форму, але виготовляються з кількох частин [11, с. 147]. В роботі подано зразки гребенів та карти їх поширення.

Громадське життя готського населення було, напевно, цікавим. Проводилися різні свята, в тому числі релігійні, можливо, календарні, народні гуляння, весілля та інше. Готська еліта, познайомившись із звичаями римської провінційної знаті, напевно, запозичила традиції багатого застілля із вживанням напоїв, особливо вина, можливо, пива. На волинських поселеннях вельбарців (Хрінники, Лепесівка та ін.) з'являється імпортна провінційна кераміка – амфори, скляні або полив'яні кубки, бронзовий посуд. Від римських воїнів переймалися ігри.

Відомо, що римляни любили настільні ігри. Вони їх запозичували в греків, народів Сходу. Зокрема, популярною була «гра найманців» – латранкулі (*ludus latrunculorum*) – щось середнє між шахами, шашками та нардами. Гра була складною: гравці мусили «володіти навичками тактичного та стратегічного мислення». Нещодавно кістяні вироби до гри знайдено на заході Норвегії – в кургані (діаметром 8 м, висотою – 0,5 м), де було поховання знатної людини. Дослідження тут проводив Бергенський університет (інтернет-ресурс). У такі ігри грали представники аристократії вищого класу (рис. 7). Знайдені артефакти належать до IV ст.

Надбережя р. Стир багато років поспіль розмиваються водами Хрінниківського водосховища. Біля берегів річки, особливо в перші роки після спорудження дамби, у воді знаходили безліч речей від знищених ділянок вельбарських поселень. Кілька місцевих краєзнавців, а також П. Петровський з м. Луцька, періодично обходили надбережжя, підбираючи незвичайні вироби. Так було піднято найбільш показові цілі та пошкоджені посудини, десятки залізних та бронзових, срібних фібул (близько 200 штук), прясел, ножів, рибальських гачків, наконечників стріл, кольорових намистин, а також дві унікальні, обточені з чотирьох боків кістяні палички – виконані з великим старанням та з нанесеними на них циркульними кружечками. Одну з них сфотографував О. Кричевський, іншу, надзвичайно тонкої роботи, не виключено, зі слонов'ячої кістки, зафіксувати не пощастило. На кінцях згадані вироби звужуються.

Подібна кістяна паличка для римської гри виявлена, як згадувалося, в Норвегії та опублікована разом із шістьма кістяними круглими жетончиками. Прикметно, що кількість окуляроподібних знаків на ній аналогічна хрінниківським і розміщені вони так само. Довжина збереженого виробу з Хрінників становить 8,3 см. На одному боці нанесено по три кола на обох кінцях. З іншого боку – по два кружечки на обох кінцях. З третього боку два циркульні знаки розміщені по центру. На четвертому один кружечок

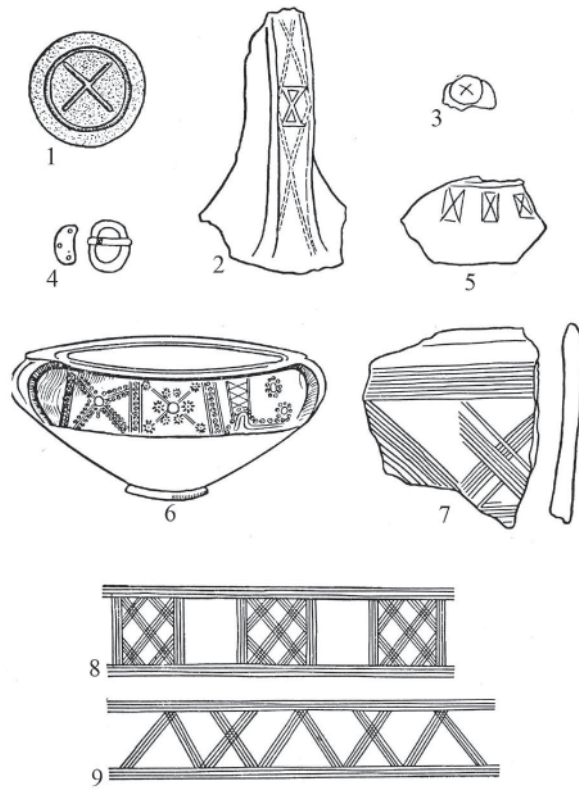

Рис. 5. Хрестоподібні зображення на черняхівській кераміці (за Е. Симоновичем).

Рис. 6. Фішки та «паличка» римської гри латранкулі з с.Хрінники Демидівського р-ну Рівненської обл. (фото О. Кричевського)

Рис. 7. Фішки та «паличка» римської гри латранкулі з Норвегії (інтернет-ресурс)

розміщений в центрі. О. Кричевський зафіксував три «фішки» – одна з кольорового скла (рис. 6).

Можна вважати, що до найзначніших готських центрів Волині належали Хрінники Демидівського р-ну Рівненщини та Лепесівка Тернопільської обл. На першому з них у 2015 р. одержано додаткові свідчення про проживання там знаті: наявність винної тари (амфор), рунічних знаків на пряслах, срібних фібул. Крім того, досліджувалися особливості сільського господарства. Торгівля населення черняхівської культури з античним світом у південно-східній Європі досягла апогею в пізньоримський період (IV ст.). Найбільше це помітно в поширенні амфор. У субсидії за службу готів у римській армії також включалося вино. Частина його доправлялася з Малої Азії, Егейського моря. Різними шляхами цей продукт довозився і в лісостепову зону. Часто тарою були світлоглиняні амфори. Навіть із приходом гунів, аж до початку V ст. торгівля напоями не припинялася [9, с. 52–54].

Залишки керамічних майстерень відкрито, зокрема, на поселеннях Ріпнів, Журавка, Глеваха, Леськи, Лепесівка та ін. У Журавці майстерня мала розміри 5х3 м. Неподалік від неї знаходився горн. Залишки горнів для випалу посуду відомі на 50 поселеннях [3; 8, с. 195–196]. Горни часто вирізалися в ґрунті та мали двоярусну конструкцію. Діаметр топки досягав 2 м. Посуд виготовлявся у стрічковій або джгутовій техніці. Далі його ангобували, рустували чи полірували. Випалювання посуду могло тривати від 18 годин до 3 діб. Одночасно використовували до 250 кг дров [8, с. 196]. Щоб отримати посуд червоного кольору, брали лише сухі дрова. До кухонних виробів відносять горщики, сковорідки, в т. ч так звані підокруглі горщики із зведеними доверху вінцями – кумпфи. Столовий посуд різноманітний: миски, вази, глеки, кухлі, келихи. Серед цих посудин є до блиску лощені, орнаментовані екземпляри. Уважають, що вази використовували для магічних ритуальних дій, під час святкових застіль. Найвишуканішими були кубки, у т. ч. з особливим декоруванням колами, овалами, рядами відбитків зубців (нанесених бронзовим зубчастим коліщатком – подібна знахідка відома із с. Хрінники). Вони імітують скляний посуд. Рідкісні посудини знайдено в Лепесівці, Ромашках, Військового [8, с. 197–199].

У «княжих похованнях» пізньоримського часу прослідковується «потяг германських вождів до римського побуту» – урочистих бенкетів та ін. Адже «почесною долею воїнів у потойбічному світі» є битви, бенкети. Застілля як частина «громадського життя» практикувалося і готською верхівкою. Крім великих ваз для розведення вина, скляних та керамічних кубків, на поселеннях трапляються амфори (винна тара) імпортного виробництва. Це був своєрідний «застільний посуд» [8, с. 199–200]. О. Цинкаловський у книзі «Materiały do pradziejów Wołynia i Polesia Wołyńskiego» (1961 р.) подає фото готської кераміки та скляного келиха з багатого поховання із зони Полісся – поблизу с. Колки Дубровицького р-ну на Горині [22]. Знахідки римських динаріїв часто траплялися на берегах Горині та її притоки Случі.

У 2015 році біля с. Хрінники під час археологічних досліджень виявлено об'єкт – споруду овальної форми, розмірами 7х4 м – заглиблений у материк на 1,2–1,3 м. У ньому знайдено всього 828 фрагментів кераміки, в тому числі 23,4% гончарної, 4% імпортної. Остання – амфори античного виробництва. Це вузькогорлі вироби з двома великими ручками, звуженим кільцеподібним дном. Знайдено тут також прясла з рунічними знаками. Крім того, на площі поселення виявлено вістря дротиків. Варто звернути увагу, що на фрагментах печини виявлено відбитки зернових: проса – 8 одиниць, пшениці-двозернянки, ячменю плівчастого, жита, пшениці голозерної [10, с. 34–65]. До цього додамо, що на поселенні Йосипівка–III на печинах відкрито відбитки зерен сочевиці, гороху, вики ервілії [12]. Серед остеологічного матеріалу О. Журавльов визначив кістки бика, кози, вівці, свині, коня, з диких тварин – оленя, тетерука [10, с. 35–54].

Отже, вихідці зі Скандинавії – готи – перебували на Волині та Поліссі більше двох століть (з кінця II ст. н. е.) і зробили певний внесок у культуру місцевого населення майже на всій території сучасної України. Проте пов'язаних з ними питань залишається ще багато.

Джерела та література

1. Абашина Н. С., Козак Д. Н., Синиця Є. В., Терпиловський Р. В. Давні слов'яни. Археологія та історія : навч. посіб. Київ: Стародавній Світ, 2012. 364 с
2. Бажан И. А., Каргопольцев С. Ю. Об одной категории украшений-амuletов римского времени в Восточной Европе. *Советская археология*. 1989. № 3. С. 163–170.
3. Бобринский А. А. Гончарные мастерские и горны Восточной Европы (по материалам II–V вв. н.э.). Москва: Наука, 1991. 215 с.
4. Винокур І. Деякі язичницькі символи в орнаментиці пам'яток черняхівської культури. *Археологія*. 1970. Вип. XXIII. С. 108–119.
5. Еременко В. Е. «Кельтская вуаль» и зарубинецкая культура. Санкт-Петербург, 1997. 232 с.
6. Казанский М. Археологические следы миграции готов в эпоху переселения народов: черняховские находки на Римском Западе. *Scripta Antiqua V*. 2016. С. 50–75.

7. Козак Д. Етнокультурна історія Волині (I ст. до н. е. – IV н. е.). Київ: Наукова думка, 1991. 173 с.
8. Магомедов Б. В. Кераміка племен черняхівської культури. *Рижов С. М., Бурдо Н. Б., Відейко М. Ю., Магомедов Б. В. Давня кераміка України. Археологічні джерела та реконструкції*. Київ, 2002. Т. 1. С. 193–215.
9. Магомедов Б. В. Римские амфоры в черняховской культуре. *Готы и Рим*. Киев: Стилос, 2006. С. 52–59.
10. Милашевський О., Горбаненко С., Сергеева М., Панікарський А., Бітковська Т., Діденко С. Комплексні дослідження вельбарської культури Хрінники-I (за матеріалами об'єкту 3/2015). *Археологічні дослідження Львівського університету*. Львів, 2016. Вип. 20. С. 34–65.
11. Никитина Г. Ф. Гребени черняховской культуры. *Советская археология*. 1969. № 1. С. 147–159.
12. Пашкевич Г. О., Милян Т. Р. Палеоботанічні знахідки з поселення Йосипівка-III у Побужжі. Львів, 2010. 64 с.
13. Рыбаков Б. А. Календарь IV в. из земли полян. *Советская археология*. 1962. № 4. С. 66–90.
14. Рыбаков Б. А. Язычество Древней Руси. Москва: Наука, 1987. 783 с.
15. Свешніков І., Нікольченко Ю. Довідник з археології України. Ровенська область. Київ: Наукова думка, 1982. 116 с.
16. Тилішак В. Готи над Гнізною. Таємниці давнього некрополя. Київ: Смолоскип, 2018. 144 с.
17. Ткач В. В. Пам'ятки вельбарської культури в басейні середньої течії р. Іква. *Археологія*. 2005. № 3. С. 69–77.
18. Фундуклей И. Обзорение могил, валов и городищ Киевской губернии. Киев, 1948. 128 с.
19. Шукин М. Б. Поселение Лепесовка: Вельбарк или Черняхов? *Kultura Wielbarska w młodszym okresie rzymskim*. Lublin, 1989. S. 197–215.
20. Шукин М. Б. На рубеже эр: Опыт историко-археологической реконструкции политических событий III в. до н. э. – I в. н. э. в Восточной и Центральной Европе. Санкт-Петербург, 1994. 324 с.
21. Шукин М. Б. Готский путь (готы, Рим и черняховская культура). Санкт-Петербург, 2005. 576 с.
22. Cynkałowski A. Materiały do pradziejów Wołynia i Polesia Wołyńskiego. Warszawa: Polskie Towarzystwo Archeologiczne, 1961. 265 s.
23. Smiszko M. Kultury wczesnego okresu epoki cesarstwa rzymskiego w Małopolsce Wschodniej. Lwów, 1932. 192 s.

УДК 81(=162.1)(092)+398(438)(092)

Зінаїда Пахолок,
докторка філологічних наук,
професорка кафедри інформаційної діяльності
та туризму Луцького інституту розвитку людини
Університету «Україна», м. Луцьк

ХРОНІКА РОЗВІДКИ ПРО МИКОЛАЯ КРУШЕВСЬКОГО

Стаття присвячена пробудженню соціального інтересу краян до постаті уродженця Луцька, мовознавця зі світовим ім'ям Миколая Крушевського. Історико-краєзнавче дослідження репрезентоване архівними знахідками; науковими і науково-популярними публікаціями; виступами на конференціях та радіо; створеними кіно- і телесценаріями; випуском настільного календаря.

Ключові слова: Волинь, Миколай Крушевський, мовознавець, хронологія дослідження і популяризації, соціальний резонанс.

Постановка наукової проблеми. Волинь завжди була краєм існування різних культур. Такі велелюдні культури, як українська, польська та російська, представлені знаковими історичними особистостями. Серед них Миколай Крушевський – один із найталановитіших мовознавців XIX ст., шлях визнання якого на Волині виявився довгим, тому що життєві обставини не сприяли поширенню знань про нього. М. Крушевський прожив насичене, але коротке, у 36 років життя, і змінив багато місць проживання (Луцьк, Ковель, Солотвин, Холм, Варшава, Троїцьк, Казань), тому особистий архів не зберігся, а матеріали про нього розпорошені по архівах України, Росії, Польщі. Тривалий час науковець перебував у тіні видатних земляків – Лесі Українки й А. Ю. Кримського, які народилися через 20 років після Крушевського, тому святкування ювілейних дат збіглося, а вибір робився не на користь останнього. Крім того, вченого за співзвучністю прізвища сплутували з М. С. Грушевським і Ю.-І. Крашевським. Наукові праці лінгвіста, надруковані наприкінці XIX ст., були бібліографічною рідкістю. Таким чином, постало питання повернення із забуття імені видатного краянину.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Пізнання особистості й діяльності вченого на Волині почалося лише через сто років після його смерті, коли в «Радянській Волині» С. В. Ткачов запропонував назвати

вулицю в обласному центрі ім'ям Крушевського [17]. Вченого вписали в історію міста О. Г. Михайлюк та І. В. Кічий, які коротко охарактеризували його діяльність: «З Луцька у світ великої науки пішов відомий лінгвіст М. В. Крушевський (1851–1887), майбутній професор Казанського університету. Разом з видатним філологом І. О. Бодуеном де Куртене він висунув теорію фонем і функціональної ролі елементів структури мови, значно випередивши у цій галузі західноєвропейських вчених. Крушевський є одним із засновників Казанської лінгвістичної школи» [9, с. 52].

Мета статті полягає в аналізі та характеристиці результатів вивчення життєвого і наукового шляху Миколая Крушевського. Виходячи з мети, вирішувалися такі **завдання**: визначити основні вектори розвідки та розглянути проблему соціального резонансу результатів дослідження.

Виклад основного матеріалу. Волиняни мали б знати про свого земляка, володіючи повною і точною інформацією. Джерелом такої інформації стало Волинське обласне товариство краєзнавців на чолі з членом-кореспондентом Української Академії історичних наук, заслуженим працівником народної освіти України Г. В. Бондаренком, яке з 1985 р. почало проводити конференції «Минуле і сучасне Волині». Активна діяльність цього товариства і спричинила до заняття авторкою статті темою «Життєвий і науковий шлях Миколая Крушевського», оскільки у процесі підготовки до чергової конференції виявилось, що джерельна база про видатного краянина не вивчена. Ґрунтовною розвідкою виявилася лише стаття І. О. Бодуена де Куртене з критичним оглядом наукових праць мовознавця і побіжними біографічними даними, але про волинський період Крушевського сказано лише двома реченнями [1, с. 146].

Усвідомлення значення особистості мовознавця для історичного краєзнавства Волині привело до дієвої підтримки Волинським краєзнавчим музеєм (надалі – ВКМ) на чолі з директором, заслуженим працівником культури України А. М. Силюком. Зібрані в наукових експедиціях матеріали започаткували в 1990 р. створення меморіального фонду Крушевського, що дало змогу музею розширити виставкову діяльність: у 2001 та 2004 рр. відбулися виставки стаціонарні (надалі – ВС), а у 2002 та 2006 рр. – виставки пересувні (надалі – ВП), присвячені видатному вченому. Свідченням вдячності дослідниці за тісну співпрацю з ВКМ є артефакт, кружка із зображенням Миколая Крушевського і написом «Завдяки Вам повертається ім'я», подарована А. М. Силюку (ВКМ, РЗ-3144).

Оприлюднення результатів дослідження, основну частину якого становили архівні пошуки матеріалів, відбувалося на наукових конференціях в Україні (1991, 1992, 1993, 1994, 1996, 1997, 2003, 2006, 2007, 2014, 2015, 2017), Росії (1992), Польщі (2003, 2004, 2005, 2010) та Естонії (2002).

Наукові статті з'являлися не тільки у вітчизняних книгах (1999), наукових збірниках, періодичних та продовжуваних виданнях (1991, 1992, 1993, 1994, 1996, 1997, 2001, 2002, 2003, 2006, 2007, 2008, 2017), а й за кордоном у Польщі (2002, 2004, 2010, 2016), Росії (1992, 1999, 2000, 2018), Естонії (2003), Литві (2016).

Задля того, щоб зробити спадщину мовознавця доступнішою для вивчення, було здійснено переклад першої наукової праці українською мовою [7] та перевидання другої [6], видано біобібліографічний покажчик [8]. Дослідження постаті вченого поступово переросло у вивчення волинської гілки роду, знайшовши повноту викладу в науково-популярному виданні «Миколай Крушевський і Волинь» [14].

Життя і діяльність Крушевського висвітлювалися у волинських газетах «Народна трибуна», «Вісті Ковельщини», «Народна справа», «Волинь», «Луцьк молодий», «Вісник & К», «Волинь-нова», «Волинська газета», «Волинський монітор», «Волинські губернські відомості», «Наш університет» та київських «Dziennik Kijowski» і «Патріот України». З цим доробком можна ознайомитися не тільки в періодиці, а й у книзі «Луцька homo візія» [13, с. 38–90].

Внутрішній світ мовознавця, глибинні риси особистості можна зрозуміти, читаючи його листи, в яких міститься особисте, таємне, що абсолютно не призначалося для друку. Такими є листи М. Крушевського до І. В. Цветаєва [11, с. 159–182], діловий характер мають листи до Яна Карловича [10, с. 221–231].

Крушевському були присвячені передачі на Волинському обласному (1996, 1997), республіканському (2009) і радіо «Ера на Промені» (2009).

У 2001 р. Вацлав Крушевський, потомок шляхетного роду, довідавшись від професора Ягелонського університету Магдалени Смочинської про біографічні студії, подарував копії родинних фото. Серед них два невідомих зображення Миколая. Одноосібний недатований портрет мав ушкодження, яке завдяки комп'ютерній програмі «Фотошоп» вдалося прибрати, і відновлене фото подати в книзі «Вісім гімнів Рігведи» [6, с. 2]. Виокремлене зображення Крушевського з групового портрета 1878 р., що залишається найбільш раннім, було оприлюднено у виданні «Замовляння як вид російської народної поезії» [7, с. 2]. Увесь портрет представлено в книзі «Вісім гімнів Рігведи» [6, вкладка].

Оскільки потрібно було не тільки займатися дослідженням, а й продовжувати інвестувати у свій науковий інтерес, то у 2002 р. накладом 100 примірників вийшов настільний календар на 2003 р. «Миколай

Крушевський (1851–1887). Видатний лінгвіст – уродженець Волині» (ВКМ, ДМ-61717) і немаркований конверт до нього (ВКМ, ДМ-61719).

Діяльність щодо вивчення й популяризації інформації про видатного крайнина не залишилася непоміченою, оскільки відгуки науковців не забарилися: «Уперше на конференції у спеціально виділеній підсекції всебічно в доповідях і повідомленнях учасників розглядалися життя і творча спадщина видатного лінгвіста Миколи Крушевського. 14 публікацій свідчать про участь дослідників з України, Росії, США» [2, с. 47]. Американка польського походження Джоанна Радванська-Вільямс, яка приїжджала до Луцька, зазначила: «Нещодавно в (колишньому) Радянському Союзі відновився інтерес до Крушевського. В жовтні 1991 року працювала секція, присвячена Крушевському, на конференції, яка відбулася в місті народження Крушевського в Луцьку в Україні. Серед молодого покоління вчених – Зінаїда Олександрівна Пахолук, яка досліджує питання біографії Крушевського та історії його родини» [19, с. 176].

Поміж усних відгуків цінним є думка відомого філолога і музикознавця Б. М. Гаспарова про статтю, присвячену М. Крушевському [12], як найкращу в конференційному збірнику. Цей відгук став відомий завдяки доктору філологічних наук із Даугавпілса О. Є. Корольовій.

Підготовка перевидань творів М. Крушевського та книг про нього спричинила до появи численних внутрішніх (ВКМ, КДФ-26021), а згодом зовнішніх рецензій [3, с. 85–86]. Відрадно є факт, що зовнішні рецензії друкувалися не тільки на Волині [4, с. 4], але й в Україні [16, с. 8].

З нагоди 150-ї і 155-ї річниць від дня народження М. Крушевського 18 грудня 2001 р. і 6 грудня 2006 р. у Палац культури Волинського державного університету ім. Лесі Українки відбулося вшанування видатного волинянина. На перших урочистостях серед високих гостей був присутній Генеральний консул Республіки Польща у Луцьку Войцех Галонзка (Wojciech Gałazka). Бібліотека університету до цієї події підготувала репринтне видання вибраних праць вченого [5], які зберігаються у Львівській науковій бібліотеці імені В. Стефаника НАН України.

Завдяки ініціативі дослідниці з'явився у 2006 р. вишитий Ю. Е. Савкою портрет Миколая Крушевського (ВКМ, Д-2157), а у 2010 р. – скульптурне зображення, виконане М. О. Геруном (ВКМ, С-74). Принагідно слід згадати про портрет мовознавця, створений у 2007 р. волинським художником А. П. Клімовим для проекту П. А. Юшенка «Українці у світі».

На адресу дослідниці надсилали письмові подяки, наприклад, за надіслане фото видавництву JOHN BENJAMINS PUBLISHING COMPANY, яке опублікувало монографію Д. Радванської-Вільямс [19, с. VI] і праці з М. Крушевського [18, с. VI] із цим зображенням, або за подаровані іноземним бібліотекам видання: від Української бібліотеки імені Симона Петлюри в Парижі (2003), Російської бібліотеки в Москві (2005), Університетської бібліотеки в Лодзі (2005), Британської бібліотеки в Лондоні (2008).

У 2003 р. за значні досягнення у справі збереження й пропаганди історичної спадщини волинянина М. Крушевського президія Волинського обласного товариства краєзнавців представила дослідницю на Премію імені Агатангела Кримського. Ця пропозиція була підтримана державними установами: Волинським державним університетом імені Лесі Українки, Волинським краєзнавчим музеєм; громадськими організаціями: президією обласної організації Українського товариства охорони пам'яток історії та культури, Волинським академічним домом, Товариством Польської культури імені Тадеуша Костюшка; волинянами: О. О. Беляковим, А. А. Лецем, Л. В. Шайнюком. І хоча премія дісталася іншим претендентам, однак ім'я Крушевського потужно прозвучало на обласному рівні.

За рішенням семінару «Мова та історія», під керівництвом академіка УАННП О. В. Маловічко, дослідниця була нагороджена у 2004 р. почесним дипломом імені академіка Миколи Державіна за багаторічні ґрунтовні та наполегливі студії над творчістю М. Крушевського, підготовку двох книг із розлогим науковим апаратом та численних статей [8].

Дві подяки отримано за активну науково-дослідницьку та просвітницьку діяльність від Волинської обласної організації Національної спілки краєзнавців України (ВКМ, КДФ-25552) у 2009 р. та Національної спілки краєзнавців України (ВКМ, КДФ-25555) у 2014 р.

Подамо хронологію дослідження і популяризації постаті Крушевського з відображенням соціального резонансу на оприлюднення результатів.

1991

Вегера Л. П. Минуле і сучасне Волині. Історичні постаті краю. Педагог. Луцьк, 1991. 24 жовт. (№ 20). С. 2–3.

Пахолук З. О. Волинь у становленні особистості М. В. Крушевського. Минуле і сучасне Волині. Історичні постаті краю : тези доп. та повідомл. V Волин. іст.-краєзнав. конф. (м. Луцьк, 11–13 жовт. 1991 р.). Луцьк, 1991. С. 135–136.

Пахолок З. О. Вчений наш земляк. Вісті Ковельщини. 1991. 19 груд. (№ 202). С. 3.

Пахолок З. О. Славетний мовознавець. Народна трибуна. 11 груд. (№ 50(A)). С. 6.

1992

Пахолок З. А. Использование биографии Н. В. Крушевского в подготовке учителей начальных классов. Историко-культурное наследие человечества и его изучение при подготовке учителей без отрыва от производства : сборник тезисов выступлений на украинско-российском науч.-метод. симпозиуме (г. Одесса, 26–28 августа 1992 г.). Одесса, 1992. С. 87.

Пахолок З. А. Методические рекомендации к использованию фактов биографии Н. В. Крушевского в подготовке учителей начальных классов. Проблемы внедрения результатов научных исследований в учебный процесс в вузе : тез. докл. респуб. науч.-практ. конф. (г. Казань, 12 марта 1992 г.). Казань, 1992. С. 64–65.

Пахолок З. А. Научная деятельность Н. В. Крушевского в Казанском университете. Польские профессора и студенты в университетах России (XIX–начало XX вв.) : Выступление на Международной науч. конф. (г. Казань, 14 окт. 1992 г.). Казань, 1992.

Пахолок З. О. Микола В'ячеславович Крушевський (до 140-річчя з дня народження). Українська мова і література в школі. Київ, 1992. № 2. С. 74–75.

1993

Пахолок З. О. Варшавський період життя М. В. Крушевського. Шоста Всеукр. наук. конф. з іст. краєзнав. (м. Луцьк, 28 верес.–1 жовт. 1993 р.). Луцьк, 1993. С. 465.

Подяка Пахолок З. О. від видавництва JOHN BENJAMINS PUBLISHING COMPANY за надіслане фото М. Крушевського для книги Joanna Radwańska Williams. Paradigm Lost: The Linguistic Theory of Mikolaj Kruszewski. 1993. 22 листоп. ВКМ, ДМ-62655.

Radwańska Williams J. A Paradigm Lost. The Linguistic Theory of Mikolaj Kruszewski. Amsterdam ; Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, 1993. 200 p.

1994

Пахолок З. О. З нових розвідок про Миколу Крушевського. Минуле і сучасне Волині: Проблеми джерелознавства : тези доп. і повідомл. VII Волин. іст.-краєзнав. конф. (м. Луцьк, 15–16 верес. 1994 р.). Луцьк, 1994. С. 117–118.

Пахолок З. О. Забута постать: М. В. Крушевський (1851–1887). Народна справа. 1994. 25 листоп. (№ 47). С. 2.

1995

Подяка Пахолок З. О. від видавництва JOHN BENJAMINS PUBLISHING COMPANY за надіслане фото М. Крушевського для для книги Mikolaj Kruszewski. Writings in general linguistics. 1995. 30 листоп. ВКМ, ДМ-62654.

1996

Пахолок З. О. Забутий земляками талант : до 145-річчя з дня народження видатного волинянина-мовознавця Миколи Крушевського. Волинь. 1996. 19 груд. (№ 144). С. 3.

Пахолок З. О. Шлях до генія : [Волинське радіо, передача «Наш календар»]. Луцьк. 1996. 16 груд.

Пахолок З. О. Юстина Миколаївна Крушевська. Діяльність бібліотек по збереженню культурної спадщини і відродження духовності народу : матеріали Всеукр. наук.-краєзнав. конф. до 130-річчя Житомир. обл. наук. універсальної б-ки (м. Житомир, 23–25 трав. 1996 р.). Житомир, 1996. С. 178–179.

1997

Пахолок З. О. Видатний лінгвіст з Волині – нащадок древнього роду. Українсько-польський симпозиум : зб. тез. (м. Тернопіль, 16–20 черв. 1997 р.). Тернопіль, 1997. С. 44.

Пахолок З. О. Забута постать: М. В. Крушевський : 145 років від дня народження. Dziennik Kijowski. Kijów, 1997. Stycz. 5. (№ 2). S. 6.

Пахолок З. О. Книгозбірка : [Волинське радіо]. Луцьк. 1997. 16 жовт.

1999

Пахолок З. А. Плоды забвения, или Кто зажжет свечу? (Письма Н. В. Крушевского И. В. Цветаеву). Русский Исторический Вестник. Москва, 1999. Т. 2. С. 159–182.

Пахолок З. О. Відомий мовознавець народився в день святого Миколи. Луцьк молодий. 1999. 23 груд. (№ 19). С. 9.

Пахолок З. О. Життєвий і творчий шлях М. В. Крушевського. «Роде наш красний...» : Волинь у долях краян і людських документах. Луцьк : Вежа, 1999. Т. 3. С. 320–330.

2000

Пахолок З. А. Письма Николая Крушевского к Яну Карловичу. Русский Исторический Вестник. Москва, 2000. Т. 3. С. 221–231.

2001

Крушевський В. подарував копії родинних сімейних фото, серед яких два невідомих зображення Миколая Крушевського.

Огнева О. Д., Златогорський О. Є. Миколай Крушевський-санскритолог. Луцьк, 2001. ВКМ – ВС.

Пахолок З. О. Втрачена парадигма. Луцьк молодий. 2001. 22 листоп. (№ 39). С. 1, 3.

Пахолок З. О. Рід Крушевських – духовний феномен на порубіжжі культур і епох. Науковий вісник ВДУ. Філологічні науки. Луцьк, 2001. № 9. С. 79–87.

Вшанування Миколая Крушевського (1851–1887) : [за участю Генерального консула Республіки Польща у Луцьку Войцеха Галонзки (Wojciech Gałązka)] / ВДУ ім. Лесі Українки, Палац культури. Луцьк, 2001. 18 груд.

2002

Булахов М. Г. Крушевський М. Замовляння як вид російської народної поезії / упоряд., пер., вступ. ст., додатки З. О. Пахолок. Луцьк : Вісник і К°, 2002. 192 с. : іл. Булахов Михайло. [Рецензія]. Проблеми славістики. Луцьк, 2002. № 2/3. С. 85–86.

Булахов М. Г. Лист до Пахолок З. О. Рец. на кн.: Крушевський Миколай. Замовляння як вид російської народної поезії російською та українською мовами. 2002. 18 жовт. ВКМ, КДФ-26032; КДФ-26022; ДМ-70882.

Булахов М. Г. Лист до Пахолок З. О. [про згоду бути рецензентом книги Миколай Крушевський. Замовляння як вид російської народної поезії]. 2002. 15 лип. ВКМ, КДФ-26031.

Дунаєвська Л. Ф. Рецензія на працю Миколай Крушевський. Замовляння як вид російської народної поезії по впорядкуванню перекладу, вступній статті та додатках Зінаїди Пахолок [Рукопис]. ВКМ, КДФ-26021.

Златогорський О. Є. Чужий серед своїх. Волинь. 2002. 26 берез. (№ 34). С. 5.

Календар настільний на 2003 р.: «Миколай Крушевський (1851–1887). Видатний лінгвіст – уродженець Волині». ВКМ, ДМ-61717.

Київська старовина. Критика. 2002. № 7/8(56–58). С. 6. Рец. на журн.: Київська старовина. 2002. № 3.

Ковальчук В. С. Крушевський українською мовою. Волинь. 2002. 17 груд. (№ 144). С. 4.

Миколай Крушевський (1851–1887) : конверт поштовий без марки; б/д. ВКМ, ДМ-61719.

Крушевський М. Замовляння як вид російської народної поезії / упоряд., пер., вступ. ст., дод. З. О. Пахолок. Луцьк : Вісник і К°, 2002. 192 с. : іл.

Мандзюк Ф. Г. Що ви знаєте про замовляння? Вісник & К°. 2002. 26 верес. (№ 41). С. 3.

Миколай Крушевський – українською. Луцьк молодий. 2002. 19 груд. (№ 36). С. 1.

Моклиця М. В. Рецензія на наукове видання праці М. Крушевського «Замовляння як вид російської народної поезії» (упоряд., пер. з рос. мови, вступ. ст., додатки, іл. З. О. Пахолок). 2002. 18 черв. ВКМ, КДФ-26023.

Обговорення першого українськомовного видання уродженця Луцька Миколая Крушевського Замовляння як вид російської народної поезії / ВДУ ім. Лесі Українки, іст ф-т. Луцьк, 2002. 11 груд.

Огнева О. Д., Златогорський О. Є. Миколай Крушевський : 1851–1887 / ВДУ ім. Лесі Українки, іст ф-т. Луцьк. 2002. 11 груд. ВП.

Ольшевський І. Е. Повернення Миколая Крушевського. Луцьк молодий. 2002. 17 жовт. (№ 27). С. 8–9.

Пахолок З. А. Николай Крушевский на пороге XXI века. Вехи короткой биографии (К 150-летию со дня рождения ученого). Przegląd Rusycystyczny. Katowice, 2002. № 1(97). С. 62–71.

Пахолок З. О. Він мовою світ здолав. Волинські губернські відомості. 2002. 12 груд. (№50). С. 10.

Пахолок З. О. Він увібрав у себе культуру нашого народу. Патріот України. Київ, 2002. 13–19 черв. (№ 23). С. 5.

Пахолок З. О. До 150-річчя від дня народження М. В. Крушевського. Київська старовина. 2002. № 3. С. 132–137.

Пахолок З. О. Еліза Ожешко і шляхетний рід Крушевських. Науковий вісник ВДУ. Луцьк, 2002. № 4. С. 68–72.

Pakholok Z. Nieznany Mikołaj Kruszewski. Alma mater. Kraków, 2002. № 37. С. 17–20.

2003

Беляков О. О. Повернення Миколая Крушевського. Луцький замок. 2003. 31 лип. (№ 31). С. 11.

Бондаренко Г. В. Видатний мовознавець, волинянин Миколай Крушевський (1851–1887). Педагогічний пошук. 2003. № 3(39). С. 85–86. Рец. на кн.: Крушевський М. Замовляння як вид російської народної поезії / упоряд., пер., вступ. ст., дод. З. О. Пахолок. Луцьк : Вісник і К°, 2002. 192 с. : іл.

Бондаренко Г. В. Видатний мовознавець, волинянин Миколай Крушевський (1851–1887). Поляки на Волині: історія і сучасність : наук. зб. «Велика Волинь» : праці Житомир. наук.-краєзнав. т-ва дослідників Волині. Житомир, 2003. Т. 30. С. 351–352. Рец. на кн.: Крушевський М. Замовляння як вид російської народної поезії / упоряд., пер., вступ. ст., дод. З. О. Пахолок. Луцьк : Вісник і К°, 2002. 192 с. : іл.

Бондаренко Г. В. До комітету по присудженню обласної премії в галузі літератури, культури і мистецтва у номінації Премія імені Агатангела Кримського. Президія Волинського обласного товариства краєзнавців представила на Премію ім. Агатангела Кримського З. О. Пахолок за значні досягнення у справі збереження і пропаганди історичної спадщини волинянина М. В. Крушевського. Луцьк, 2003. 28 трав. ВКМ, КДФ-26026.

Бондаренко Г. В. Історичне краєзнавство Волині : у 2 кн. Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2003. Кн. 2. 214 с.

Витяг з протоколу № 12 засідання вченої ради Волинського державного університету імені Лесі Українки про підтримку доцента університету З. О. Пахолок як гідну нагородження Премією імені Агатангела Кримського. Луцьк. 2003. 6 черв. ВКМ, ДМ-70885.

Досталь М. Ю. Международная конференция «200 лет русско-славянской филологии в Тарту». Славяноведение. Москва, 2003. № 5. С. 107–111.

Зубович В. С. До комітету по присудженню обласної премії в галузі літератури, культури і мистецтва у номінації Премія імені Агатангела Кримського. Президія Волинського академічного дому підтримує обласне товариство краєзнавців, яке представило на Премію ім. Агатангела Кримського З. О. Пахолок. Луцьк, 2003. 18 лип. ВКМ, КДФ-26027.

Кандидати у лауреати. Віче. 2003. 17 лип. № 29. С. 5.

Кружка із зображенням Миколая Крушевського. Напис «Завдяки Вам повертається ім'я». Фаянс, деколь. ВКМ, РЗ-3144.

Лець А. А. До комітету по присудженню обласної премії в галузі літератури, культури і мистецтва у номінації Премія імені Агатангела Кримського. Вважаю, що Зінаїда Олександрівна Пахолок своєю діяльністю заслуговує високої нагороди, обласної Премії ім. Агатангела Кримського. Луцьк. 2003. 17 лип. ВКМ, КДФ-26030.

Лисенко В. В. Анкета для критиків : краща книжка 2002 року. Слово і час. 2003. № 6. С. 26–36.

Марчук Г. С. До комітету по присудженню обласної премії в галузі літератури, культури і мистецтва у номінації Премія імені Агатангела Кримського. Президія обласної організації Українського товариства охорони пам'яток історії та культури підтримує обласне товариство краєзнавців, яке представило на Премію ім. Агатангела Кримського З. О. Пахолок. Луцьк. 2003. 17 лип. ВКМ, КДФ-26025.

Матвеева Л. В. Рецензія на книгу Миколай Крушевський. Вісім гімнів Рігведи, (упоряд., вступ. ст., дод. Зінаїди Олександрівни Пахолок). 2003. ВКМ, ДМ-70883.

Миколай Крушевський. Замовляння як вид російської народної поезії; упоряд., пер., вступ. ст., дод. З. О. Пахолок. Луцьк : Вісник і К°, 2002. 192 с. : іл. Критика. 2003. № 6(68). С. 31.

Моклиця М. В. Миколай Крушевський. Замовляння як вид російської народної поезії / упоряд., перекл., вступ. ст., дод. З. О. Пахолок. Луцьк : Вісник і К°, 2002. 192 с. : іл. [Рец. на кн.]. Слово і час. 2003. № 6. С. 87–88.

Моклиця М. В. Рецензія на наукове видання праці Миколая Крушевського «Вісім гімнів Рігведи» (упоряд., вступ. ст., дод. іл. З. О. Пахолок). 2003. 3 верес. ВКМ, ДМ-70884.

Мосенкіс Ю. Л. Магія замовлянь. Мова та історія. 2003. Вип. 66. С. 109–111. Рец. на кн.: Крушевський М. Замовляння як вид російської народної поезії / упоряд., пер., вступ. ст., дод. З. О. Пахолок. Луцьк : Вісник і К°, 2002. 192 с. : іл.

Никитин О. В. Международная конференция «200 лет русско-славянской филологии в Тарту», 10–12 октября 2002 года. Русский язык за рубежом. Москва, 2003. № 1. С. 123–128.

Никитин О. В. Международная конференция «200 лет русско-славянской филологии в Тарту». Вопросы языкознания. Москва, 2003. № 4. С. 156–159.

Пахолок З. А. Роль И. А. Бодуэна де Куртенэ в становлении и развитии научного таланта Н. В. Крушевского. Slavica Tartuensia. 200 лет русско-славянской филологии в Тарту. Тарту, 2003. Т. 5 : С. 101–111.

Пахолок З. О. Видатний мовознавець, уродженець Волині – Миколай Крушевський. Вісник і К°.

2003. 30 січ. (№ 5). С. 13.

Пахолок З. О. Генеалогія родини лінгвіста Миколая Крушевського (XV–XX ст.) : століття : Спадщина Анджея Фрича Моджевського у гуманістичній та політичній думці : виступ на Міжнародній наук. конф. (Польща, 2003 р.). Пйотрков Трибунальський (Польща). 2003. 19 верес.

Пахолок З. О. Постаць Ковельського городничого 1852–1861 рр. Минуле і сучасне Волині та Полісся : Ковель і ковельчани в історії України та Волині : матеріали XII Всеукр. наук. іст.-краєзнав. конф. (м. Ковель, 23–24 жовт. 2003 р.). Луцьк, 2003. С. 118–122.

Подяка Пахолок З. О. від Української бібліотеки імені Симона Петлюри в Парижі (Франція) за подаровану книгу Крушевський М. Замовляння як вид російської народної поезії / упоряд., пер., вступ. ст., дод. З. О. Пахолок. Луцьк : Вісник і К°, 2002. 192 с. : іл. 2003. 4 листоп. ВКМ, ДМ-62648.

Поремська Н. В. До комітету по присудженню обласної премії в галузі літератури, культури і мистецтва у номінації Премія ім. Агатангела Кримського. Товариство Польської культури імені Тадеуша Костюшка підтримує обласне товариство краєзнавців, яке представило на Премію ім. Агатангела Кримського З. О. Пахолок. Луцьк. 2003. 21 лип. ВКМ, КДФ-26028.

Претенденти на здобуття обласних іменних премій. Луцький замок. 2003. 17 лип. (№ 29). С. 10.

Пушкар Н. Ю., Златогорський О. Є. Крушевськіана Зінаїди Пахолок. Віче. 2003. 7 серп. (№ 32). С. 4.

Силюк А. М. До комітету по присудженню обласної премії в галузі літератури, культури і мистецтва у номінації Премія імені Агатангела Кримського. Науково-методична рада Волинського краєзнавчого музею підтримує обласне товариство краєзнавців, яке представило на Премію ім. Агатангела Кримського З. О. Пахолок. Луцьк. 2003. 21 лип. ВКМ, КДФ-26029.

Ткаченко К. Замовляння Крушевського. Книжник-review. 2003. № 2(59). С. 8. Рец. на кн.: Крушевський М. Замовляння як вид російської народної поезії. Луцьк : Вісник і Ко, 2002. 192 с.

Шайнюк Л. В. Повернення Миколая Крушевського. Волинь-нова. 2003. 5 серп. (№ 88). С. 3.

2004

Жоль К. К. Рецензія на підготовлене до друку видання Миколай Крушевський. Вісім гімнів Рігведи /упоряд., вступ. ст., дод. З. О. Пахолок. ВКМ, КДФ-26024.

Златогорський О. Є. Діячі польської культури на Волині. Миколай Крушевський. Луцьк, 2004. ВКМ – ВС.

Крушевський М. Вісім гімнів Рігведи / Миколай Крушевський / упоряд., вступ. ст., дод. З. О. Пахолок. Луцьк : Терен, 2004. 137 с. : іл.

Миколай Крушевський. Вісім гімнів Рігведи / упоряд., вступ. ст., дод. З. О. Пахолок. Луцьк : Терен, 2004. 137 с. : іл. [Презентація]. Слово і Час. 2004. № 12 С. 79.

Мосенкіс Ю. Л. Рігведа звучить знову. Мова та історія. Київ, 2004. Вип. 68. С. 95. Рец. на кн.: Крушевський М. Вісім гімнів Рігведи / упоряд., вступ. ст., дод. З. О. Пахолок. Луцьк : Терен, 2004. 137 с. : іл.

Пахолок З. О. Волинський городничий Вацлав Крушевський. Сангушківські читання : зб. наук. пр. : перша наук.-практ. конф. (м. Славути Хмельницької обл., 24–25 січ. 2003 р.). Львів, 2004. С. 178–180.

Пахолок З. О. Генеалогія родини лінгвіста Миколая Крушевського (XV–XX ст.). *Dziedzictwo Andrzeja Frycza Modrzewskiego w myśli humanistycznej i politycznej*. Toruń, 2004. С. 703–718.

Пахолок З. О. нагороджена почесним дипломом імені академіка Миколи Державіна за багаторічні ґрунтовні та наполегливі студії над творчістю відомого філолога Миколая Крушевського, підготовку двох книг із розлогим науковим апаратом (Крушевський М. Замовляння як вид російської народної поезії. Луцьк, 2002 ; Крушевський М. Вісім гімнів Рігведи. Луцьк, 2004) та численних статей. Мова та історія. Київ, 2004. Вип. 69. С. 9.

Пахолок З. О. Талант землі Волинської. Літопис Волині. 2004. № 3. С. 183–197.

Pacholok Z. Zadania lecznicze zakł $\acute{e}$ c ludowych. Z dziej $\acute{o}$ w zdrowia publicznego : I Og $\acute{o}$ lnopolska Konferencja Naukowa (Ł $\acute{o}$ dź, 2–3 grudnia 2004 r.). Ł $\acute{o}$ dź, 2004. S. 15–16.

2005

Відгук Гаспарова Б. М. про статтю Пахолок З. А. Роль И. А. Бодуэна де Куртенэ в становлении и развитии научного таланта Н. В. Крушевского. *Slavica Tartuensia* : 200 лет русско-славянской филологии в Тарту. Тарту, 2003. Т. 5. С. 101–111 як найкращу у цьому збірнику / Олена Євгенівна Корольова, доктор філологічних наук із Даугавпілса (Латвія).

Миколай Крушевський : біобібліогр. покажч. / передм., нарис, хронологія, уклад. З. О. Пахолок. Луцьк : Терен, 2005. 136 с.

Миколай Крушевський : біобібліогр. покажч. / передм., нарис, хронологія, уклад. З. О. Пахолок.

Луцьк : Терен, 2005. 136 с. [Презентація]. Слово і Час. 2005. № 10 С. 94.

Ольшевський І. Е. Из племені ентузіастів. Луцьк молодий. 2005. 20 січ. (№ 3). С. 3.

Ольшевський І. Е. Осягаючи таїну Рігведи. Луцьк молодий. 2005. 22 верес. (№ 30). С. 7. Рец. на кн.: Крушевський М. Вісім гімнів Рігведи / упоряд., вступ. ст. З. О. Пахолок. Луцьк : Терен, 2004. 137 с.

Пахолок З. О. Генеалогія Миколая Крушевського. Ян Бодуен де Куртене (1845–1929) – лінгвіст, публіцист, людина : виступ на Міжнародній конф. Краків (Польща), 2005. 20 верес.

Подяка Пахолок З. О. від Російської бібліотеки в Москві (Росія) за надіслані книги: Крушевський М. Замовляння як вид російської народної поезії / Миколай Крушевський ; упоряд., пер., вступ. ст., дод. З. О. Пахолок. Луцьк : Вісник і К°, 2002. 192 с. : іл. ; Крушевський М. Вісім гімнів Рігведи / упоряд., вступ. ст., дод. З. О. Пахолок. Луцьк : Терен, 2004. 137 с. : іл. ; Миколай Крушевський : біобібліогр. покажч. / передм., нарис, хронологія, уклад. З. О. Пахолок. Луцьк : Терен, 2005. 136 с. 2005. 3 серп. ВКМ, ДМ-62653.

Подяка Пахолок З. О. від Університетської бібліотеки в Лодзі (Польща) за надіслані книги: Крушевський М. Замовляння як вид російської народної поезії / упоряд., пер., вступ. ст., дод. З. О. Пахолок. Луцьк : Вісник і К°, 2002. 192 с. : іл. ; Крушевський М. Вісім гімнів Рігведи / упоряд., вступ. ст., дод. З. О. Пахолок. Луцьк : Терен, 2004. 137 с. : іл. 2005. 24 трав. ВКМ, ДМ-62656.

Пушкар Н. Ю., Златогорський О. Є. Крушевськіана Зінаїди Пахолок. Віче. 2003. 7 серп. (№ 32). С. 4.

2006

Бірюліна О. А., Білик В. А. Фонд Миколая Крушевського у Волинському краєзнавчому музеї / ВДУ ім. Лесі Українки, Палац культури. Луцьк, 2006. 6 груд. ВП.

Вшанування Миколая Крушевського (1851–1887) / ВДУ ім. Лесі Українки, Палац культури. Луцьк, 2006. 6 груд.

Крушевський М. Вибрані праці / репринт. вид. Луцьк : Б-ка ВДУ ім. Лесі Українки, 2006. 180 с.

Мандзюк Ф. Г. Довідник про Крушевського. Вісник & К°. 2006. 9 лют. (№ 6). С. 4.

Пахолок З. О. Волинський меридіан Рігведи: Миколай Крушевський і Леся Українка. Леся Українка і родина Косачів в контексті української та світової культури : матеріали III Всеукр. наук.-практ. конф. (с. Колодязне Волинської обл., 24–25 лют. 2006 р.). Луцьк, 2006. С. 65–69.

Пахолок З. О. Миколай Крушевський і Волинь (до 155-ї річниці від дня народження). Наш університет. Луцьк, 2006. 20 листоп. № 10. С. 8.

Савка Ю. Е. Портрет Миколая Крушевського. Полотно, ручна вишивка у техніці «хрестик». 30X40 см. ВКМ, Д-2157.

2007

Клімов А. П. Миколай Крушевський. Полотно, олія. Проєкт П. А. Ющенко «Українці в світі».

Пахолок З. О. Довге повернення Миколая Крушевського. Волинь-нова. 2007. 22 груд. (№ 149). С. 12.

Пахолок З. О. Життєвими стежками Миколая Крушевського : Видатні філологи Волині : виступ на Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Луцьк, 15 листоп. 2007 р.). Луцьк : ВДУ ім. Лесі Українки, 2007.

2008

Пахолок З. О. Еліза Ожешко та шанувальники з роду Крушевських. Українсько-польські культурні взаємини. Київ, 2008. Вип. 2. С. 38–45.

Пахолок З. О. Історія Холмської греко-католицької гімназії (до історії створення і функціонування). Збірник навчально-методичних матеріалів і наукових статей історичного факультету ВНУ ім. Лесі Українки. Луцьк, 2008. Вип. 14. С. 181–187.

Пахолок З. О. Неопублікована рецензія Л. Ф. Дунаєвської. Берегиня. 2008. № 3. С. 69–72.

Подяка Пахолок З. О. від Британської бібліотеки в Лондоні (Англія) за надіслані Крушевський М. Замовляння як вид російської народної поезії / упоряд., пер., вступ. ст., дод. З. О. Пахолок. Луцьк : Вісник і К°, 2002. 192 с. : іл. ; Крушевський М. Вісім гімнів Рігведи / упоряд., вступ. ст., дод. З. О. Пахолок. Луцьк : Терен, 2004. 137 с. : іл. ; Миколай Крушевський : біобібліогр. покажч. / передм., нарис, хронологія, уклад. З. О. Пахолок. Луцьк : Терен, 2005. 136 с. 2008. 21 квіт. ВКМ, ДМ-62658.

2009

Бондаренко Г. В. Подяка Пахолок Зінаїді Олександрівні за вагомий особистий внесок у розвиток краєзнавства Волинської області, дослідження життя і творчості Миколая Крушевського і у зв'язку з 20-річчям Волинської обласної організації НСКУ. Луцьк. 2009. 17 лист. ВКМ, КДФ-25552.

Несторук І., Пахолок З. Миколай Крушевський – видатний мовознавець з Волині. Каталог матеріалів з фондів Волинського краєзнавчого музею. Волинський музей : історія і сучасність. 2009. Вип. 4. С. 80–85.

Пахолок З. О. Волинськими стежками Миколая Крушевського : сценарій науково-популярного

фільму : [рукопис]. Луцьк, 2009. 4 с.

Пахолок З. О. Дорогою на зустріч : укр. радіо «Культура». Київ. 2009. 27 верес. (Канал духовного відродження).

Пахолок З. О. Лабіринт : радіо «Ера на Промені». Київ. 2009. 7 серп.

2010

Герун М. О. Миколай Крушевський. Дерево (липа), різьба. Вис. 42 см. ВКМ, С-74.

Пахолок З. О. Замовляння у науковій спадщині Олександра Потебні та Миколая Крушевського. *Językowy obraz świata słowian a kultura : Materiały Między-narodowej konferencji naukowej (Lublin, 5–7 listopada 2010 r.)*. Lublin ; Równe, 2010. Т. 1. С. 135–139.

2011

Гунчик І. В. Український магічно-сакральний фольклор: структура тексту та особливості функціонування. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2011. 232 с.

Пахолок З. О. Загублена парадигма. Волинська газета. 2011. 22 груд. (№ 51). С. 10.

Пахолок З. О. Миколай Крушевський: на межі культур. Волинський монітор. 2011. 29 груд. (№ 24). С. 10.

2012

Пахолок З., Несторук І. Миколай Крушевський і Волинь : каталог-довідник. Луцьк : Волинянин, 2012. 156 с. : іл.

Силук А. М. Від редактора. Пахолок З., Несторук І. Миколай Крушевський і Волинь : каталог-довідник. Луцьк : Волинянин, 2012. С. 4–5.

2013

Бондаренко Г. В. Нове дослідження з історії Волині. Слов'янський світ. Київ, 2013. Вип. 11. С. 322–325. Рец. на кн.: Пахолок З., Несторук І. Миколай Крушевський і Волинь : каталог-довідник. Луцьк : Волинянин, 2012. 156 с. : іл.

Ольшевський І. Е. Волинь подарувала світу відомого польського мовознавця. Волинь-нова. 2013. 28 верес. (№ 108). С.10.

Ольшевський І. Е. [Рецензія] Зінаїда Пахолок, Ілона Несторук. Миколай Крушевський і Волинь : каталог-довідник. Луцьк : Волинянин, 2012. 156 с. : іл. Слово і Час. 2013. № 10. С. 123.

Ольшевський І. Е. Миколай Крушевський: волинський контекст. Наш університет. Луцьк, 2013. 20 трав. (№ 5). С. 13.

Яручик В. П. Волинські дороги Миколая Крушевського. Волинський монітор. 2013. 27 черв. (№ 7/8). С. 5.

2014

Пахолок З. О. Родовід Миколая Крушевського. Погляд з XXI століття. Польська культура в контексті волинського тексту : виступ на Міжнародній наук. конф. (м. Луцьк, 3 квіт. 2014 р.). Луцьк : СЛУ ім. Лесі Українки, 2014.

Реєнт О. П. Подяка за активну науково-дослідницьку та просвітницьку діяльність у популяризації історії рідного краю Пахолок Зінаїді Олександрівні. Київ. 2014. 1 жовт. ВКМ, КДФ-25555.

2015

Пахолок З. О. Миколай Крушевський. Повернення із забуття. Діалог двох культур – 2015 : виступ на XI українсько-польському літературно-мистецькому форумі. Кременець, 2015. 5 верес. (Музей Юліуша Словацького).

2016

Пахолок З. А. Духовний континент Миколая Крушевського : сценарій передачі для Вильнюського телебачення : [рукопис]. Вильнюс. 2016. 2 с.

Пахолок З. А. К 165-летию Н. В. Крушевского: жизнь и судьба ученого (18 декабря 1851, Луцк – 12 ноября 1887, Казань). *Slavistica Vilnensis*. Вильнюс, 2016. Т. 61. С. 401–412.

Пахолок З. А. Теоретическое осмысление заговоров в России во второй половине XIX века. *RES HUMANITARIAE*. Klaipeda, 2016. № 20. С. 89–107.

Пахолок З. О. Миколай Крушевський. Повернення із забуття. *DIALOG DWÓCH KULTUR : XII Międzynarodowa konferencja naukowa (Krzemieniec, 1–8 września 2016 r.)* Warszawa, 2016. Rocznik 10, Zeszyt 1. С. 338–344.

2017

Пахолок З. А. Становление научного пути Н. В. Крушевского. Русский язык и литература в средней и высшей школе. Киев, 2017. № 1/2. С. 42–48.

Пахолок З. О. Дебютне дослідження магічно-сакральних текстів М. В. Крушевського на східнослов'янському ґрунті. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 9. Сучасні тенденції розвитку мов. Київ, 2017. Вип. 15. С. 171–183.

Пахолок З. О. Дослідження замовлянь Миколая Крушевського. Актуальні проблеми сучасної освіти та науки в контексті євроінтеграційного поступу : Матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. Луцьк, 2017. С. 265–267.

2018

Пахолок З. А. Крушевский Николай Вячеславович. Русские фольклористы : биобиблиографический словарь. XVIII–XIX вв. : в 5 т. / под ред. Т. Г. Ивановой. Санкт-Петербург : Дмитрий Буланин, 2018. Т. 3 : Краинский – О. С. 34–38.

2019

Пахолок З. О. Луцька homo visia : історико-краєзнавчі нариси. Луцьк : Волинська обласна друкарня, 2019. 480 с.

Пахолок З. О. Дослідження та популяризація творчості мовознавця з Волині Миколая Крушевського. Краєзнавство. 2019. № 4(109). С. 116–132.

Висновки. Проведене впродовж тридцяти років дослідження М. Крушевського дозволило вписати ім'я вченого в історію Волині завдяки науковим і науково-популярним публікаціям, з-поміж яких епістолярна спадщина мовознавця, переклад і перевидання його праць; виступам на конференціях та радіо; кіно- і телесценаріям; настільному календареві. Соціальний резонанс проявився у музейних виставках та ювілейному вшануванні вченого; презентаціях і рецензіях на перевидання творів та книг про нього; відгуках на дослідження авторки; підготовці репринтного видання; створенні портретів та скульптурного зображення мовознавця; подяк за активну діяльність у популяризації історії волинського краю; представленні на обласну премію в галузі літератури, культури і мистецтва та нагородженні дипломом імені академіка Миколи Державіна.

Джерела та література

1. Бодуэн де Куртенэ И. А. Николай Крушевский, его жизнь и научные труды // И. А. Бодуэн де Куртенэ. Избранные труды по общему языкознанию. Москва : Изд-во АН СССР, 1963. Т. 1. С. 146–202.
2. Бондаренко Г. В. Історичне краєзнавство Волині : у 2 кн. Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту імені Лесі Українки, 2003. Кн. 2. 214 с.
3. Булахов М. Г. Крушевський М. Замовляння як вид російської народної поезії / упоряд., пер., вступ. ст., додатки З. О. Пахолок. Луцьк : Вісник і К°, 2002. 192 с. : іл. Булахов Михайло. [Рецензія]. *Проблеми славістики*. Луцьк, 2002. № 2/3. С. 85–86.
4. Ковальчук В. С. Крушевський українською мовою. *Волинь*. 2002. 17 груд. (№ 144). С. 4.
5. Крушевський М. Вибрані праці. Репринт. вид. Луцьк : Бібліотека Волин. держ. ун-ту імені Лесі Українки, 2006. 180 с.
6. Крушевський М. Вісім гімнів Рігведи / упоряд., вступ. ст., дод. З. О. Пахолок. Луцьк : Терен, 2004. 137 с. : іл.
7. Крушевський М. Замовляння як вид російської народної поезії / упоряд., пер., вступ. ст., дод. З. О. Пахолок. Луцьк : Вісник і К°, 2002. 192 с. : іл.
8. Миколай Крушевський : біобібліогр. покажч. / передм., нарис, хронологія, уклад. З. О. Пахолок. Луцьк : Терен, 2005. 136 с.
9. Михайлюк О. Г., Кічий І. В. Історія Луцька. Львів : Світ, 1991. 190 с.
10. Пахолок З. А. Письма Николая Крушевского к Яну Карловичу. *Русский Исторический Вестник*. Москва, 2000. Т. 3. С. 221–231.
11. Пахолок З. А. Плоды забвения, или Кто зажжет свечу? (Письма Н. В. Крушевского И. В. Цветаеву). *Русский Исторический Вестник*. Москва, 1999. Т. 2. С. 159–182.
12. Пахолок З. А. Роль И. А. Бодуэна де Куртенэ в становлении и развитии научного таланта Н. В. Крушевского. *Slavica Tartuensia*. Т. 5 : 200 лет русско-славянской филологии в Тарту. Тарту, 2003. С. 101–111.
13. Пахолок З. О. Миколай Крушевський. *Луцька homo visia*: історико-краєзнавчі нариси. Луцьк, 2019. С. 38–90.
14. Пахолок З. О., Несторук І. Миколай Крушевський і Волинь : каталог-довідник. Луцьк : Волинянин, 2012. 156 с. : іл.
15. Почесний диплом імені академіка Миколи Державіна 2004 року. *Мова та історія*. Київ, 2004. Вип. 69. С. 9.
16. Ткаченко К. Замовляння Крушевського. *Книжничок-review*. 2003. № 2(59). С. 8. Рец. на кн.: Крушевський М. Замовляння як вид російської народної поезії. Луцьк : Вісник і Ко, 2002. 192 с.
17. Ткачов С. В. Вчений-лінгвіст з Волині. *Рад. Волинь*. 1988. 17 серп. (№ 159). С. 3.

18. Kruszewski M. Writings in general linguistics. Amsterdam/Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, 1995. 188 p.

19. Radwańska Williams J. A Paradigm Lost. The Linguistic Theory of Mikołaj Kruszewski. Amsterdam/Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, 1993. 200 p.

УДК 726.1 (438.41)

Олена Семенович,

*старша наукова співробітниця сектору етнографії
КЗ «Рівненський обласний краєзнавчий музей» РОР,
м. Рівне*

З ІСТОРІЇ ІОАННО-БОГОСЛОВСЬКОЇ ЦЕРКВИ с. ОСТРІВЦІ ЛУЦЬКОГО ПОВІТУ

У публікації вміщено інформацію про Іоанно-Богословську церкву с. Острівці Луцького повіту (після 1930-х рр. Володимирецького району Рівненської області), яка базується на періоджерелі – «Летописи Свято-Іоанно-Богословской церкви села Островець Луцкаго Уезда Епархії Волынской учиненой 1867 года 1 января приходським священником той же церкви Василям Шиприкевичемь», яка зберігається у фондах Рівненського обласного краєзнавчого музею.

Ключові слова: церква, повіт, літопис, єпархія, церковне начиння, священник.

У КЗ «Рівненський обласний краєзнавчий музей» РОР (далі РОКМ) зберігається документ «Летопись Свято-Іоанно-Богословской церкви села Островець Луцкаго Уезда Епархії Волынской учинена 1867 года 1 января приходським священником той же церкви Василям Шиприкевичемь», що стосується Іоанно-Богословської церкви с. Острівці (нині Володимирецького району, а до 1930-х рр. Луцького повіту). Історія надходження даного документу до фондів музею губиться у записі «зі старих фондів». Однак дата запису у книгах надходження, 1984 р., дає підстави припускати, що документ був врятований під час обстеження церков, які проходили у 1970-80-х роках, а розібрані були лише у зазначений рік. Надходження літопису до фондів музею оформлено відповідним актом №3954/161 від 27 вересня 1984 р. Завдяки цьому документу ми можемо заповнити певні пробіли в історії церкви у с. Острівці.

Літопис має вигляд альбому з твердою палітуркою розміром 33x21 см темно-зеленого кольору. Фото 1. Складається із 115 листків, 7 листків заповнені від руки чорнилом чорного кольору. На одному з аркушів накреслено план церкви. Фото 2.

Про церкву с. Острівці Луцького повіту знаходимо інформацію у книзі К. Переверзева «Справочная книга о приходах и монастырях Волынской епархии», де він пише про св. Іоанно-Богословський храм, побудований в 1868 р., маломісний, бідно прикрашений [4, с. 233].

На сьогоднішній день Іоанно-Богословська церква в с. Острівці Володимирецького району Рівненської області збережена і приймає своїх прихожан.

Маленька дерев'яна церква збудована у 1868 році, про що свідчать написи, вилиті на п'ятьох церковних дзвонах. Імена талановитих зодчих лишилися невідомими, але створене ними диво стоїть і до цього часу. Церква вкрита білою бляхою. Храм поділяється на три частини: вівтар, середня частина храму і притвор.

Над входом у храм побудована дзвіниця. Як і всі православні храми, побудована вівтарем на схід. Спочатку церква була маленькою, а після забудови у 1937 році було добудовано другу баню. Через певний час реставрується. Всередині храму основну роль в інтер'єрі відіграє високомистецький іконостас. Ікони: Ісуса Христа, Божої Матері, Іоанна Богослова, Святого Миколая і Хрест з виліпленою на ньому постаттю Ісуса Христа. Цінною реліквією є Успіння Пресвятої Владичиці, а також Євангеліє, написане старослов'янською мовою, коштовно оздоблене. Церква є діючою і по цей час [1]. Фото 3.

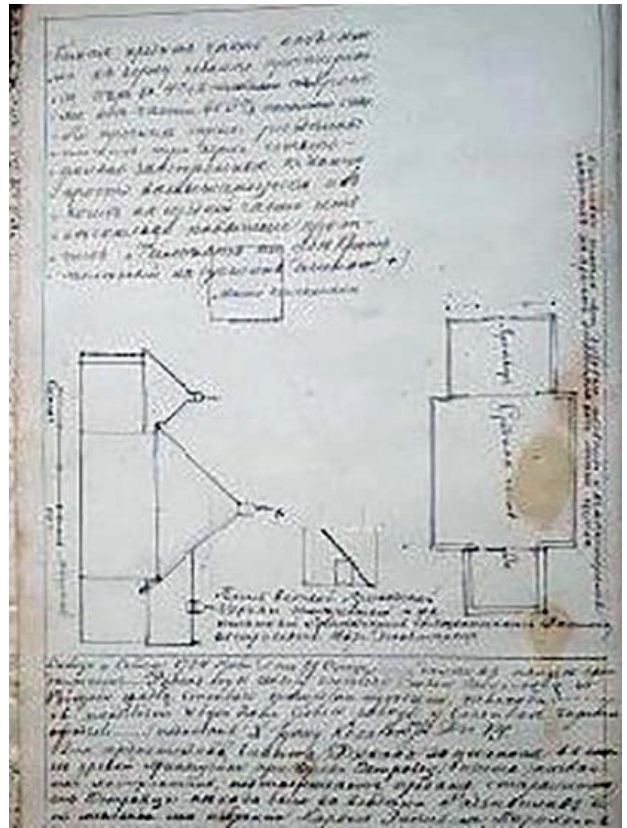
Для дослідників відомий той факт, що описами церков Волинської єпархії займався М. Теодорович – видатний історик, краєзнавець, громадський та церковний діяч, який після здобуття вищої освіти у Санкт-Петербурзькій духовній академії, у 1883 р. був призначений викладачем Священного Письма у Волинську Духовну Семінарію, що була відкрита у 1835 р. в м. Кременці.

У квітні 1886 р. керівництво навчального закладу запропонувало М. Теодоровичу зайнятися складанням «Пам'ятної книги» парафій єпархії.

Він, знайомлячись зі статистичними відомостями благочинних, єпархіальним архівом, аналізуючи

1. Палітурка літопису
Іоанно-Богословської церкви.
с. Острівці. 1867 р.

2. План Іоанно-Богословської церкви.
с. Острівці. 1867 р.

3. Іоанно-Богословська церква. с. Острівці. (Сучасний вигляд).

волинезнавчі сторінки в працях В. Татішева, М. Карамзіна, М. Максимовича, зібрання документів «Архива Юго-Западной России», дійшов думки скласти повне «Историко-статистическое описание Волынской епархии». Короткі клірові описи почав доповнювати історичними текстами, документами, свідченнями священників, іншими записами. Результати своєї праці частинами публікував на сторінках «Волынских епархиальных ведомостей», а потім описи 1477 парафій і церков 10 волинських повітів вийшли окремими книгами.

Науковцем був укладений п'ятитомник «Историко-статистические описания церквей и приходов Волынской епархии» (том I – Житомирский, Новоград-Волынский, Овручский уезды; том II – Ровенский, Острожский, Дубенский уезды; том III – Кременецкий уезд; том IV – Староконстантиновский уезд; том V – Ковельский уезд).

Кожний том «Историко-статистического описания церквей и приходов Волынской епархии» подає ряд нарисів з історії повіту або міста, їх адміністративно-територіального поділу, меж, населення, характеристики ґрунтів, рельєфу, інших геолого-природничих характеристик. Описи населених пунктів повітів включають також розширені нариси про повітове місто і старовинні містечка та описи церков і сіл по благочинних округах.

Окрім того, тексти або примітки містять довідково-краєзнавчу інформацію та витримки з документів латинською, польською мовами або в авторському перекладі.

Серед них: родоводи князів Радзивілів, Любомірських, Чарторийських, Острозьких, Сангушків, Велицьких, Ружинських, окремі унікальні архівні документи тощо.

Проте Микола Теодорович, захопившись краєзнавчими пошуками, користувався не тільки архівними матеріалами, церковними літописами та публікаціями у волинських газетах та альманахах, на що неодноразово вказує у книгах, але й сам об'їздив усі (чи майже всі) села й містечка Волині, зустрічаючись із священниками, вчителями церковно-парафіяльних і народних шкіл, селянами і міщанами. Саме їхні розповіді, спогади і свідчення дали можливість Миколі Івановичу зробити детальні описи церков і приходів, як зазначено у назві книг, як зазначено у назві книг, але й помістити велику кількість матеріалу, що до справ церковних прямого відношення не мав [2. с. 6–7].

На жаль М. Теодорович не уклав ще один том «Историко-статистических описаний церквей и приходов Волынской епархии», у якому містилася б інформація про церкви і парафії Луцького повіту, зокрема про Іоанно-Богословську церкву с. Острівці, тому вважаємо за доцільне дати повний текст оригінального літопису, як першоджерела, яке зберігається у фондах РОКМ. Вважаємо, що ця інформація буде корисною для багатьох дослідників: істориків та краєзнавців, які цікавляться історією даного села та церкви. Мову, особливості побудови речень та стиль написання збережено. Див. Додаток А.

Даний документ 1867 р. є важливим першоджерелом для дослідження історії Іоанно-Богословської церкви с. Острівці і Волині вцілому. Він потребує детального вивчення та аналізу і може послугувати темою для наступних публікацій.

Джерела та література:

1. Відкрий Рівненщину: Володимиреччина: унікальна природа та «Бурштиновий шлях». URL: <https://my.rv.ua/hotnews/vidkryi-rivnensshinu-volodimirechchina-unikalna-priroda-ta-burshhtinovy-shlyah/>.
2. Історія міст і сіл Хмельниччини (за працями Юхима Сіцінського і Миколи Теодоровича). Навчальний посібник /уп. Тимошук О. Хмельницький: Поліграфіст, 2011. С. 6–7.
3. *Летопись Свято-Іоанно-Богословской церкви села Островець Луцкаго Уезда Епархіи Волынской учинена 1867 года 1 января приходським священникомъ той же церкви Васи́лемъ Шиприкевичемъ. Фонди РОКМ. КН 15322/VIII Д 2759.*
4. *Переверзев К. В. Справочная книга о приходах и монастырях Волынской епархии. Издание Волынского Владимирско-Васильевского Братства. Житомир, 1914. С. 233.*

Додаток А

Летопись Свято-Іоанно-Богословской церкви села Островець Луцкаго Уезда Епархіи Волынской учинена 1867 года 1 января приходським священникомъ той же церкви Васи́лемъ Шиприкевичемъ.

Летопись Летопись Свято-Іоанно-Богословской церкви села Островець Луцкаго Уезда Епархіи Волынской учинена 1 января 1867 года.

Изь описи Іоанно-Богословской церкви села Островець, написанной 1806 года пояснено, что церковь

Островецкая неизвестно когда построилась. Однако можно узнать из надписи во второй части церкви над дверью изображенной, что она спорудилась 1743 года мая 4-го. Если бы эта надпись принадлежала бы месту никаких особенных случаев и достопамятных происшествий через все время не имела. Она построена за селом на поле, имеет фундамент деревянный, который от тяжести церкви вошел в землю. так однако подвалы церкви ровною с землею цвинтарною находятся. Материалом составляющий ее есть дерево круглое, не отесаное, положение осьмоугольное. Разделяется на три части: то есть алтарь, середину и так называемый притвор или выход.

Примечка: В книге Описание церкви с. Островец Иоанно-Богословской, сочиненной 1806 года, в статье третьей о грунтах к церкви принадлежащих сказано в конце статьи: Сей фундуш здесь показанный и описанный неизвестно когда и кем надан, поему при церкви ерекция не находится, однак пользование оными грунтами утверждается презентами священникам Самуилу и сыну его Метельским в 1727 году и в 1754 году данными прежде князьями Вышневецкими, а после князем Каролом Радзивилом. Эта статья подписана священником Захаром Метельским, братчиками и несколькими благочинными.

Самая средняя часть от земли кверху не более простирается как в 4 с половиною сажн. Прочие же обе части в 3 с половиною сажн. По причине трех разделов имеет три верха четырехугольно заостренные к концу просто воздвигающиеся из коих на средней части есть несколько повыше протчих и имеет на себе крест железный на аршин длину.

Примечка: Это предпоследняя визита Дзекана записанная в книге древней, хранящейся при церкви Островец (визита) названная экстрактом подтверждает предание старожилов, что Островцы некогда были во владении Радзивилов и по избрании Кароля Радзивила парохом (как можно предполагать новопостроенной церкви села Островец) был сперва Самуиль, а после Василий Метельский.

*Из описи церковной хранящейся в церкви составленной 1806 г.

Остальные два верха имеют также железные кресты меньшей величины. В олтаре есть два окошка длиной около полторы аршина, шириною в аршин. Двери только были одни в претворе на железном крючке из железным замком и деревянною задвижкою. Средняя часть без дверей, некогда были двери, но бывшим приходским священником Никифором Дашкевичем, чтобы церковь сделать вместительней были двери выброшены, а стенка отделяющая от притвора была вырезана.

Постройка сей церкви простой и безискусственной работы. Средняя часть имеет ошалевку, а прочие части без ошалевки. Снаружи имеет кругом ошалевку.

Криша покрыта дубовыми гонтами от верхоты, во многих местах гонты слетели, от чего внутри церкви сильная течь, даже в олтаре близ жервенника.

Внутренность церкви была без всякой окраски. В олтаре под потолком было розтянуто полотно под престолом от разного [ссору], падающего через потолок. На горном месте икона Матери Божьей простой живописи и такой же работы иконы над жертвенником Архистратига Михаила, а сверху – Бога Отца. В олтаре других икон нет.

В средней части к олтарной стенке приделаны иконостас: Царские Врата из досок с Евангелистами изображенными. По правую сторону Царских врат столбец из досок без иконы [потескосте], южные врата, за которыми наместные иконы Спасителя и далее евангелиста Иоанна Богослова храмовая. По левую сторону Царских врат наместная икона Богородицы с предвечным младенцем. Вышепрописанные иконы изображены в половину роста. За южными вратами (южных и северных врат совсем нет и только места для них есть) икона Святой Троицы, изображающей 3-х странников у дуба маврийского над Царскими вратами.

Тайная вечеря с двенадцать праздников в порядке расположенных, а сверху 12 апостолов, посредине коих великий Архидиакон. Все эти иконы написаны довольно хорошо, только очень-очень ветхи, так что представляются темными и в некоторых иконах грунт пошел от ветхости.

В средней части по стенам разставлены иконы перенесенные из бывшей Лозковской церкви, но иконы эти очень искусною рукою написаны. Перед Царскими вратами повешана лампада об одной свечке.

Утварь церковная бедна. Утварь находится только самая необходимейшая и та из недорогих материалов.

На престоле святой Антиминс на холсте прочный, выданный 1795 г. февраля 3 дня Епархии Киевской

Преосвященнымъ Димитріемъ Епископомъ Переяславскимъ. Евангеліе печати московской новое, обложено въ медь желтую побеленную съ изображеніями Воскресенія Спасителя и 4-х евангелистовъ. Дарохранительница на подобіе гробницы изъ побеленной медной жести съ изображеніями. Святыхъ крестовъ два. Одинъ большой стоячій изъ жести медной съ изображеніями, а другой лежащій ручной малый также изъ медной побеленной жести съ изображеніями.

Книги: Триодъ постная и цветная, Служебникъ и Требникъ Московской печати. Въ 1867 году куплены въ Почаевской Лавре 12 книгъ месячныхъ миней. По своей древности достойны вниманія: Часословъ Кіевской печати, изданный 1626 года, общія службы изъ Апологіона или Цветослова Ставропигіи Львовской печати 1637 года сентября дня. Апостоль той же Ставропигіи печатанъ 1719 г. января 30.

Кроме православныхъ книгъ есть униатскіе книги печати Почаевской.

Такъ какъ церковь въ селе Островцахъ неизвестно когда построилась и ктиторы ея также неивестны, то нельзя определить въ начале своего существованія была ли она церковью православною или нѣтъ. Достоверно только известно что при бытности приходскимъ священникомъ сей церкви Василія Метельскаго (отъ 1754 г. по 1795 г.) она находилась въ униі, остатки которой еще и теперь можно видѣть въ утвари и въ книгахъ. Съ 1745 г. парохомъ островецкимъ былъ сынъ вышепрописаннаго Захарія Метельскій въ следствіе распоряженія Императрицы Екатерины II. Въ начале своего священства, какъ рассказываютъ старожилы, изъявилъ желаніе на присоединеніе къ православію.

Первоначально Островецкій приходъ составлялся изъ села Островецъ и деревень [Жолкинъ] и [Любахъ].

Изъ описи, сделанной 1806 года видно, что въ 1727 г. священникомъ Островецкой церкви былъ Самуиль Метельскій, но упоминается и о его сыне, который былъ Василій Метельскій. Посвященъ въ іерея 1784 года. 26 мая (какъ видно изъ записокъ на первой страницѣ сделанныхъ) и былъ парохомъ Островецкой церкви до 1795 г. Съ 1795 г. 5 мая по метрической книгѣ значится уже приходскимъ священникомъ сынъ послѣдняго Захарія Метельскій – по 1830 годъ. 1830 и 1831 годовъ, по смерти прописаннаго наблюдалъ Островецкій приходъ долговольскій приходскій священникъ Феодоръ Новоселецкій. Съ 1831 года по 18 августа 1858 года приходскимъ священникомъ былъ Никифоръ Іоанновъ Дашкевичъ. А 17 августа 1858 года приходъ островецкій зачисленъ за зятемъ послѣдняго священникомъ Василіемъ Яковлевымъ Шиприкевичемъ.

Бывшіе приходскіе священники Метельскіе и Никифоръ Дашкевичъ занимались хозяйствомъ, были великіе любители пчеловодства. Не только пчельные ульи были возле дома, но множество ульевъ было по лѣсахъ на деревѣ и одрахъ, а также и въ бортияхъ пчель было въ достаточномъ количествѣ и пчеловодство въ лѣсахъ нисколько не запрещалось. Особенно священникъ Дашкевичъ, будучи сам очевидцемъ, много старанія приложилъ къ пчеловодству и достигъ до великаго совершенства, такъ что при порядочномъ и хорошемъ годѣ среднимъ числомъ отъ 30 до 40 бываетъ осадъ въ лѣсахъ (т.е. пчель самолетевшихъ въ подготовленные ульи). Ульи и борти были не только во множествѣ въ лѣсѣ, окружающемъ село Островцы, но и въ помещичьихъ лѣсахъ около деревень [Долговоли] и [Лупжукъ Торкба] и вощеніе ульевъ и бортенъ почти всегда были удачны.

Священникъ Никифоръ Дашкевичъ съ 1858 года жилъ съ семействомъ приязне своемъ въ селе Островцахъ въ заштатѣ. Умеръ 29 сентября 1867 года, погребенъ на погостѣ церковномъ, близъ каменнаго фундамента олтаря новой церкви. На погостѣ старой церкви прежде было кладбище, где погребены Метельскіе, исключая Захарія Метельскаго и его семейства, которые погребены на кладбище.

Въ архивѣ церковномъ хранится книга подъ заглавіемъ «KSIQZKI». Эта книга учинена въ 1790 г въ следствіи распоряженія униатскаго епископа Стефана Левинскаго Луцкаго и Острожскаго, даннаго в Рожищахъ отъ 1789 г. дня іірса. Предписано сделать книги: 1. исповедную, 2. метрическую, 3. опись земель церковныхъ, 4. опись церкви, ея имущества, прихода и расхода и опись церковныхъ строеній, 5. на записъ разныхъ бумагъ церковныхъ.

Эта книга почти вся написана по польски. А каждый актъ въ этой книгѣ подписанъ визитаторомъ (благочиннымъ, какъ можно видѣть) [К. Ignasy Kovzakonjki Dw].

1. Книга исповедная содержитъ списокъ крестьянъ села Островецъ: домохозяевъ 16, исповедавшихся 69, неисповедавшихся 29.

Деревня Жолкинъ – домохозяевъ 28,

Деревня Любахъ – домохозяевъ 25.

2. Книга метрическая издавна при Островецкой церкви находится (сделана записка).

3. Книга о землях церковных. Земли коими пользуются священники издавна наданы церкви и документов на них нет никаких.

4. В книге о церковном имуществе между прочим показано, что Антиминс Киприана Стецкого, епископа Луцкого и Острожского, Евангелие Трифолой в листе печати Львовской (Ставроп.). В третьей части сей книги говорится, что церковь Островецкая под титулом Иоанна Богослова в имени Иосифа Олизара Шамбеляна находится. Церковь ветха, дранью покрыта. Колокольня новопостроенная. Колоколов три.

В части четвертой прописано, что издавна бывает хороший доход Парохови. Далее пояснено – при крещении за молитву 3 грош, от кума и кумы по 3 грош и один хлеб, а от породили полотняный подырек.

За брак плата по сыле. За погребение старого и малого 1 злоть (15 коп. серебром). Завывать по 3 грош. За молитву предъ Распятием Христа и Святого Воскресения по 1 грошу и по силе свиного сала. При великопостной исповеди от квитка по 3 гроша. При обходе съ Евангелием по 1 грошу и 1 хлебу. Можно было всегда брать горячие напитки стороне – где угодно.

5. Книга на запись разных распоряжений начальства: 1775 г. марта 16, от Сильвестра Рудницкого епископа Луцкого и Острожского печатным и выданным в Рожищах указом объявлено о избрании Отца Святого Папы Пiusa VI в церкви Островецкой того же года прочитано.

От Киприана Стецкого епископа Луцкого 1782 г. мая 26 дано знать о смерти князя Августа Чарторийского и того же года в церкви Островецкой объявлено.

Стефаном Левинским епископом Луцким 1788 г. 30 октября дано знать о смерти Иасона митрополита и проч.

За 1796 г. в исповедной ведомости написано: «Губернии Волынской Уезда Дамбровицкого села Островець».

Метрическая книга о родившихся с 1756 года января месяца писана на славянском языке.

С 1788 года писана польскими буквами, но введомления славянские.

С 1796 г. при иерее Захарии Метельском началась писаться по русски.

Формулярный список за 1866 годь.

Заштатный священник Никифорь Иоаннов Дашкевич, сын священнической, рожден в селе [Андруге] Луцкого Уезда, обучался в Острожском училище, но по смерти отца по несостоятельности воспитываться уволен в епархиальное веданство и определен дячком к Островецкой Иоанно-Богословской церкви. 1821 года февраля 3 дня рукоположен во диякона Преосвященнейшим Стефаном, бывшим епископом Волынским к церкви Николаевской М Рафаловки. 1823 г. ноября 21 дня рукоположен во священника в село Куклы к церкви Михайловской и того же года по прошению переведен в село Вараш, а 1831 года по прошению переведен к Островецкой Иоанно-Богословской церкви. 1858 года мая 14 дня по его же прошению Високопреосвященником Арсением, бывшим Архиепископом Варшавским и Волынским уволен в заштат по старости. Имеет святой крест (медный) за 1853-54 и 1855-56 гг. на ленти. С 1866 г. назначен пожизненный пенсion за выслугу лет по 90 рублей. От роду 75 лет. В семействе у него жена Анастасия Никифорова – лет 69. Дочь их Екатерина – 37 лет – девица.

Островецкий приход при священнике Никифоре Дашкевиче получили приращение, а именно:

1. В ... году присоединен Лозковский приход – деревня Лозки с церковью Параскевиевской, которая в последствии упразднена, а имущество и самая церковь перевезены в село Островцы в Богословскую церковь.

2. Присоединен долговольский приход, состоящий из деревень Долговоли, [Лупжук], Половель и Зеленицы. Бывшая в селе приходе церковь Михайловская сторела. Оставшиеся колокола перевезены в Островецкую церковь и земля церковная, находящаяся в селе прихода зачислена к Островецкой же церкви.

Церкви Лозовецкая и Долговольская неизвестно когда и кем были построены. Видом и постройкою были похожи на старую Островецкую церковь (что можно видеть из описей сих церквей, составленных 1806 года). В Лозовецкой церкви был последний священник Софроний Воинский, а в Долговольской Феодор Новоселецкий. Долговольский приход имел некогда помещика Генерала Исаева, которому императ. Екатерина II отдала сие имение в пожизненное владение. Помещиком был православный, набожный и благодетель как церкви Долговольской и причта сей же церкви.

Изъ старой церкви 1867 года съ 19 на 20 число месяца октября ночью украдено около 80 рублей серебромъ. Воръ судя по обстоятельствамъ воровства былъ знакомый хорошо съ церковью. По следствию произведенному 25 апреля 1868 года, подозрѣніе пало на пономаря той же церкви Романа Стахѣева Михалевича, но достаточно не былъ уличенъ, а потому и остался не подсудимымъ.

Годъ 1867 былъ очень мокрый и дождливый, а потому и не урожайный: меду, воску и роев пчельныхъ почти вовсе не было. Значительное подвышеніе цены на жизненные продукты, так что [корѣць ржи] (4 четверики около 5 пудов) продавался по три рубля. [Паделле (?)] рогатого скота находился по местамъ близкихъ къ Островецкому приходу, но въ приходе не было.

1868 годъ

Близъ старой приходской церкви построена на казенный коштъ новая деревянная церковь на каменномъ фундаменте четверугольная, имеющая въ длину 8 сажней, а въ ширину 4 сажн. обь одной крыше, покрытой гонтою на середине крыши одна небольшая куполь, покрытая жстью. Стенки церкви снаружи обшиты досками. Все зданіе снаружи окрашено масляными красками. Колокольня при новой церкви не устроена, хотя по плану и предположено было съ фронтона место на колокольню, но при постройке оказалась неудобною, а потому фронтонъ былъ зашить досками.

Внутренность церкви разделенная на две половины. При входе въ церковь – небольшой претворъ съ 2 отдѣленіями. Въ отдѣленіи по правую сторону устроена лестница на церковь ведущая, а съ левой – отдѣленіе на утварь. Самая церковь отъ олтарной части не отделялась особенною стенкою. Олтарная часть одною ступенью выше. Иконостасъ устроенъ изъ досокъ столярной работы, окрашенный голубою краскою съ белыми столбцами. Карнизы и рама съ резьбою, золочены. Царские врата съ резьбою, золочены. Въ нихъ сверху находится изображеніе благовещенія, под. которымъ изображено четыре Евангелиста. Наместные иконы: Спаситель съ правой стороны, а Матерь Божия съ Младенцемъ Иисусомъ съ левой въ ростъ изображены.

Съ правой стороны за иконою Спасителя изображеніе Апостола и Евангелиста Іоанна Богослова, съ левой стороны Святителя Николая Чудотворца так же въ ростъ. На северныхъ изображенія Архангела Гавриіла, а на несенныхъ – Архангела Михаіла. Над Царскими вратами изображена тайная вечеря, а сверху иконостасъ увенчивался деревяннымъ золоченнымъ крестомъ.

Олтарная часть одною ступенью выше средней части церкви. Въ олтаре устроены: престоль деревянный, покрытый деревянною срачицею и одетый въ мишурную одежду. На престоле положены св. Евангеліе съ изображеніемъ на верху воскресенія Спасителя и четыре Евангелиста, св. небольшой жестяной ручный крестъ съ изображеніями, св. Антиминсъ на холсте (выданный 1795 года Димитріемъ Епископомъ Переяславскимъ), Дарохранительница жестяная, стоячій крестъ жестяной, медный съ изображеніями и подсвечники цинковые – два большихъ и два медныхъ малыхъ. Все эти священные вещи взяты изъ старой церкви.

На горномъ месте поставлена икона Спасителя (Иисусъ Христосъ изображенъ сидящимъ на престоле). На жертвеннике икона изображающая Спасителя молящагося въ саду гефсиманскомъ. Эти иконы безъ большихъ рамъ на холсте. Кроме вышепрописанныхъ иконъ въ церкви находилось следующая: св. крестъ деревянный большой съ изображеніями по обеимъ сторонамъ. Плащаница на холсте, обложенная кругомъ надписью [пропаря] благообразный Іосифъ золочеными крупными буквами. Небольшая икона двенадцати праздниковъ на дереве раззолоченная. Две небольшихъ на деревянныхъ шестахъ хоругви съ изображеніями по обеимъ сторонамъ раззолоченные.

Все эти иконы устроены на казенный коштъ и присланы изъ С. Петербурга. На церковный коштъ устроено только две иконы: Іоанна Предтечи и св. Пророка Моісея.

Посвященіе церкви новопостроенной совершилось 1868 года 26 сентября в. день храмового праздника съ разрешения Высокопреосвященнаго Агафангела Архиепископа Волынскаго Благочиннымъ 4 округа приходскимъ священникомъ села Полицъ Іоанномъ Метельскимъ, приходскимъ м. Владимирца Сімеономъ Сухозанемомъ, приходскимъ села Озера Иларіономъ Лимиковичемъ и местнымъ приходскимъ священникомъ при довольно большомъ стеченіи народа.

Предъ наместными иконами поставлено два большихъ жестяныхъ подсвечниковъ. Изъ нихъ одинъ купленъ крестьяниномъ деревни Луписунъ Ефримиемъ Терентіевымъ Дацкомъ.

Въ апреле месяце сего года купленъ на престоль крестъ, стоячій совершенно раззолоченный съ изображеніями за 26 рублей серебромъ женою приходского священника Марфою Никифоровною Шиприкевичъ и два подсвечника жестяныхъ красивой работы о трехъ свечахъ на престоль за 22 рубля

серебромъ. Одинъ изъ сихъ трисвечниковъ заплаченъ крестьяниномъ деревни Долговоли Андреемъ Яковомъ Суськимъ (за 11 рублей серебромъ).

1868 годъ».

Джерело: Фонди РОКМ (Рівненського обласного краєзнавчого музею). КН 15322/VIII Д 2759.

УДК 719(438)(091)

Софія Степанюк,
кандидатка історичних наук,
старша викладачка кафедри історії України та археології
Волинського національного університету
імені Лесі Українки,
м. Луцьк

ДЕРЖАВНА СИСТЕМА ОХОРОНИ ТА ЗБЕРЕЖЕННЯ ПАМ'ЯТОК РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА

У статті пропонується аналіз законодавства із охорони та збереження пам'яток та основних державних пам'яткоохоронних інституцій Польщі. Розглядаються форми охорони пам'яток, державні реєстри та їх ефективність. Детально показано структурні підрозділи Міністерства культури й національної спадщини, відповідальні за охорону об'єктів культурної спадщини, прописано сфери їх відповідальності та висвітлено схему пам'яткоохоронної роботи в регіонах.

Ключові слова: *Республіка Польща, охорона пам'яток, хранитель пам'яток, Міністерство культури й національної спадщини, Реєстр цінностей національної спадщини, Державний реєстр пам'яток, Муніципальний реєстр пам'яток Департамент культурної спадщини та Департамент охорони пам'яток Національний інститут спадщини.*

Необхідність вивчення успішного досвіду зарубіжних країн у сфері управління культурною спадщиною буде для українців актуальною доти, доки ми не напрацюємо свій власний. А досвід Польщі для нас актуальний ще й тому, що це постсоціалістична країна, якій після розвалу Радянського Союзу теж потрібно було популяризувати власну культурну спадщину, підвищити рівень культури споживання пам'яток.

До цього часу тема не знайшла широкого відображення в науці. Заслужує на увагу стаття кандидата юридичних наук Тамари Мазур та доктора історичних наук Івана Мищака, що являє собою порівняльний аналіз пам'яткоохоронного законодавства України та Польщі [1]. Тема нинішньої статті знайшла в статті Т. Мазур та І. Мищака часткове висвітлення. Більше уваги організації пам'яткоохоронної справи Польщі приділено Леонідом Прокопенком та Ксенією Гевель у статті «Досвід державного управління у сфері збереження культурної спадщини в країнах ЄС», де аналізується історія та сучасність збереження культурної спадщини Польщі та Великобританії [2]. Ще одна стаття Ксенії Гевель присвячена співставленню механізмів збереження культурної спадщини у колишніх країнах соціалістичного табору. Таких як Румунія, Болгарія, Словаччина і, зокрема, Польща [3].

У даній статті переслідуються мета дати якнайширший огляд польських державних пам'яткоохоронних органів, та законодавства у сфері охорони та захисту пам'яток.

Охорона пам'яток Республіки Польща регламентується Законом «Про охорону і збереження пам'яток» від 23 липня 2003 р.[5] Польське законодавство розділяє поняття охорони пам'яток та збереження пам'яток. Охорона пам'яток здійснюється державними органами, натомість збереженням пам'яток займаються переважно їх власники та користувачі. Такий підхід до питання охорони пам'яток є імітацією німецьких законодавчих моделей [4, с. 3].

Управління культурною спадщиною в Польській республіці передбачає діяльність органів державної адміністрації з наступною метою:

- забезпечення правових, організаційних та фінансових умов, що дають можливість постійного збереження пам'яток, а також їх розвитку та утримання;
- запобігання таким небажаним явищам як знищення та неналежне використання пам'яток, їх крадіжки, зникнення, незаконний експорт закордон;
- контроль за станом збереження та призначенням пам'яток;
- врахування пам'яткоохоронних завдань у процесі планування, просторового розвитку та

формування навколишнього середовища.

- Відповідно до Закону існує п'ять форм охорони пам'яток:
- внесення до Реєстру пам'яток;
- внесення до Переліку скарбів національної спадщини;
- визнання пам'яткою історії
- створення культурного заповідника;
- встановлення охоронних вимог у комплексному плані просторового розвитку громади або у рішенні про планування і забудову територій [5];

Основною та найефективнішою формою захисту є запис до Реєстру пам'яток (нерухомих, рухомих чи археологічних), який робиться на підставі адміністративного рішення воєводського хранителя пам'яток. Реєстр включає об'єкти надзвичайної вартості, які відрізняються, наприклад стилістикою, просторовою композицією, автентичністю, унікальністю, історією, пов'язаною з особистістю автора тощо. Вони перебувають під суворим пам'яткоохоронним захистом, тобто власник під страхом покарання зобов'язаний отримати дозвіл воєводського пам'яткоохоронного органу майже на всі роботи та заходи, що виконуються в пам'ятці або навколо неї. З іншого боку, існує можливість співфінансування робіт на пам'ятці, внесених до Реєстру (наприклад, за рахунок субсидії міністра культури та національної спадщини, воєводського консерватора пам'яток або органів місцевого самоврядування) та звільнення від податків (на нерухоме майно, сільське господарство, ліс, спадщину та дарування).

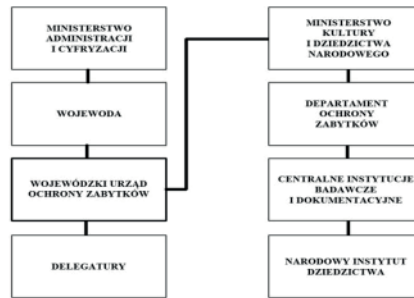
Найціннішим пам'ятникам та культурним заповідникам країни Президент Республіки Польща може присвоїти звання історичної пам'ятки. Однак цей титул є в основному статусним не передбачає жодного додаткового захисту. Однак це дозволяє полегшити доступ до субсидій та популяризує пам'ятку [6].

Також існують муніципальні реєстри пам'яток. Це реєстри пам'яток, що ведуться війтами територіальних громад (гмін) або бургомістрами і мерами міст. Вони містять нерухомі пам'ятки, вписані до воєводського реєстру пам'яток і інші нерухомі об'єкти культурної спадщини, визначені війтом (бургомістром, мером) і погоджені воєводським хранителем пам'яток. Це пам'ятки, значущі для місцевого культурного ландшафту, але не внесені до державного Реєстру пам'яток, а також пам'ятки регіонального характеру. Наприклад, прості дерев'яні будівлі, залишки фільварків, давні промислові споруди, каплиці, хрести та придорожні фігури тощо. Місцеві переписи пам'яток, що зберігалися з 1950-х рр., мали лише інвентаризаційний характер. Єдиною формою їх охорони були відповідні положення місцевого плану просторового розвитку громади, для підготовки яких записи були вихідним матеріалом. Ситуацію змінила поправка до Закону з 18 березня 2010 року, яка також внесла зміни до деяких інших актів, включаючи Закон «Про будівництво». В даний час охорона пам'яток, включених до муніципального реєстру пам'яток, враховується не лише у місцевому плані просторового розвитку, але і у вигляді відповідних положень рішення про умови забудови, визначення місця інвестиції державного призначення, інвестицій у дороги, розташування залізничної лінії або здійснення інвестицій в аеропорт громадського користування. Найважливіша, однак, зміна – це необхідність погодження дозволу на будівництво (реконструкцію, прибудову, знесення) з регіональним зберігачем пам'яток, але слід підкреслити, що це зобов'язання покладається на компетентний архітектурний орган, що видає таке рішення, а не на інвестора, і поширюється лише на об'єкти, які не є розташовані в районі, внесеному до реєстру пам'яток. В доповненні 2010 р. не передбачено ні можливості субсидування робіт із пам'яток із записів, ні будь-яких податкових пільг для їх власників.

Щодо виконавчої гілки влади, то діяльність з охорони та збереження пам'яток покладено на Міністерство культури й національної спадщини. А саме на його Генерального хранителя пам'яток, Департамент культурної спадщини та Департамент охорони пам'яток [7].

Посада Генерального хранителя пам'яток, яку раніше обіймали експерти в галузі, зараз набула політичного змісту. Її обіймає віцеміністр культури і національної спадщини – представник правлячої партії [8]. На даний момент це заступник держсекретаря Магдалена Гавін [9]. На місцях пам'яткоохоронні функції виконують воєводські управління охорони пам'яток на чолі з воєводськими хранителями пам'яток. Вони приймають рішення відносно внесення пам'яток до державних чи муніципальних реєстрів та проведення будь-яких будівельних робіт із пам'ятками воєводства. Воєводські управління охорони пам'яток формально перебувають у підпорядкуванні безпосередньо Міністерства культури й національної спадщини і Генерального хранителя, а не Департаменту охорони пам'яток (див. рис. 1) [10]. Очільником Департаменту охорони пам'яток, своєю чергою, є директор департаменту, а не Генеральний хранитель пам'яток [11]. Хоча на практиці обов'язок координації роботи воєводських хранителів пам'яток спочиває на плечах саме Департаменту.

**SCHEMAT PODLEGŁOŚCI
WOJEWÓDZKIEGO URZĘDU OCHRONY ZABYTKÓW**

Рис. 1. Схема підпорядкування Воєводського управління охорони пам'яток.

Джерело: https://www.wkz.lublin.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=101&Itemid=97

До обов'язків Департаменту охорони пам'яток входить:

Виконання та координація виконання завдань, що впливають з політики Ради Міністрів у галузі охорони пам'яток. Розробка проекту Національної програми охорони та збереження за пам'яток та координація і контроль за виконанням цієї програми. Розробка, оновлення та реалізація Національного плану охорони пам'яток на випадок збройного конфлікту та кризи. Ведення адміністративного судочинства відповідно до компетенції міністра. Виконання діяльності у цивільному та судово-адміністративному судочинстві, включаючи представництво міністра перед Верховним судом, Вищим адміністративним судом, воєводськими адміністративними судами та загальними судами згідно юрисдикції відповідного департаменту. Моніторинг основних завдань воєводських управлінь з охорони пам'яток. Координація та контроль за діяльністю воєводських хранителів пам'яток. Ведення обліку та збір документації щодо домовленостей між воєводськими хранителями пам'яток з директорами музеїв, компетентними органами територіальних громад та повітів щодо обсягу завдань, доручених охороні пам'ятників. Надання субсидій на проведення консерваційно-реставраційних робіт або будівельних робіт на історичних будівлях, внесених до реєстру пам'яток в рамках програм міністра. Фінансування археологічних досліджень за кошти міністерства. Підготовка аналізів та оцінок щодо функціонування охоронних служб, а також організація, проведення та участь у тренінгах для цих служб. Підготовка адміністративних рішень, що визначають дебіторську заборгованість міністерства через використання субсидій у надмірному розмірі або із використанням субсидій у надмірному розмірі, в межах компетенції відомства. Координація питань, пов'язаних з видачею ліцензій на експорт пам'яток. Перевірка стану збереження пам'яток та правильності застосовуваних адміністративних та консерваційних процедур. Опрацювання заявок на нагороди за археологічні знахідки. Опрацювання заявок на отримання премії за археологічні знахідки. Надання послуг оцінювачам міністра відповідно до компетенції відомства. Підтримка Ради з охорони пам'яток та Ради з нематеріальної культурної спадщини, що діють при кабінеті міністра. Підтримка Головного комітету з питань охорони, який діє при Генеральному зберігачеві пам'яток. Нагляду за перебігом конкурсів і нагород Генерального хранителя пам'яток та Міністра культури і національної спадщини. Проведення рекламних та освітніх заходів щодо охорони пам'яток та догляду за пам'ятками. Здійснення спільних заходів з охорони пам'яток з урядовими, місцевими, закордонними органами влади. Виконання повноважень та обов'язків розпорядника Національного фонду охорони пам'яток. Ведення Переліку скарбів національної спадщини. Ведення Національного реєстру нематеріальної спадщини [12].

Департамент культурної спадщини опікується рухомими та нематеріальними об'єктами культурної спадщини. Його діяльність поширюється на:

Ведення організаційних справ, що виникають внаслідок нагляду міністра за музеями та культурними закладами, що діють у сфері політики пам'яті, для яких міністр є організатором або співорганізатором. Діяльність, пов'язана з управлінням музейними експонатами, включаючи юридичні дії та справи, пов'язані з видаленням з музейного інвентарю. Підтримка Ради з питань музеїв та національних меморіалів. Координація завдань у галузі розповсюдження питань, що стосуються охорони, збереження та спільного використання колекцій та співпраця у цьому відношенні з органами пам'яткоохоронної діяльності, та реставраторськими підприємствами. Координація питань, що стосуються надання Державним казначейством поруки на виплату компенсації за знищення, пошкодження або крадіжку незастрахованих експонатів, що складають художні виставки, організовані музеями та іншими організаторами виставок,

що знаходяться в юрисдикції департаменту. Ведення справ щодо кваліфікаційних вимог до спеціалістів - музейників, та координація справ щодо визнання кваліфікацій, набутих у державах-членах ЄС для виконання професії музейного працівника. Ведення Державного музейного реєстру. Ініціювання та координація робіт над стратегіями розвитку музеїв у Польщі та моніторинг змін у законодавстві у галузі музеєзнавства, ініціювання законодавчої діяльності у цій галузі. Координація промоції музейних колекцій та досягнень польської музеології в країні та за кордоном. Координація впровадження стандартів музеєзнавства, що випливають із законодавства ЄС, та нагляд за виконанням міжнародних програм та проектів, пов'язаних з музеями та музеєзнавством, стороною яких є міністр. Реалізація завдань міністра у галузі підтримання та поширення польських національних та державних традицій. Обслуговування Міжнародної ради Освенціму. Виконання завдань міністра, включаючи завдання, що випливають з міжнародних угод, пов'язаних з доглядом національних пам'яток за кордоном Республіки Польща. Здійснення постійних вшанувань пам'яті в місцях національної пам'яті, включаючи місця боїв та мученицької смерті представників польської нації, та вшанування пам'яті пов'язаних із цим фактів, подій та цифр [13].

Окремо варто згадати про таку наукову установу, як Національний інститут спадщини, підпорядкований міністерству культури й національної спадщини. Його було утворено 2011 року, хоча подібні установи працювали в Польщі безперервно з 60-х років минулого століття [14]. Офіційна інтернет-сторінка визначає Інститут національної спадщини як державну культурну установу, яка надає експертну підтримку та підтримку у формуванні поглядів міністру культури та національної спадщини. Директора Інституту призначає міністр культури на національній спадщини [15].

Згідно Статуту, перед інститутом стоїть широке коло завдань, як от:

Розробка та поширення стандартів документації, досліджень, реставрації та оцифрування рухомих, нерухомих та археологічних пам'яток. Підключення, на вимогу Міністра культури та національної спадщини або Генерального хранителя пам'яток, до процесу оцінки та вдосконалення системи охорони та догляду за пам'ятками та до процесу охорони нематеріальної спадщини; надання експертних оцінок щодо діяльності, пов'язаної з пам'ятками, для органів державного управління. Моніторинг та аналіз загроз культурній спадщині та розробка методів протидії цим загрозам, включаючи зокрема об'єктам зі Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО та історичним пам'яткам. Публікація та розповсюдження видань про охорону та збереження об'єктів культурної спадщини. Здійснення спеціалізованих навчальних та інформаційних програм для реставраційних служб та середовищ, пов'язаних зі збереженням пам'яток. Співпраця з власниками та розпорядниками пам'яток з метою належного управління ресурсом культурної спадщини та пропаганди принципів збереження пам'яток. Реалізація програм та соціальних кампаній у галузі популяризації культурної спадщини та її важливості, а також ідеї охорони пам'яток та піклування про пам'ятники. Реалізація освітніх програм та співпраця у галузі соціальної освіти для охорони та збереження матеріальної та нематеріальної спадщини. Здійснення співпраці з метою збільшення рівня суспільного інтересу та участі у системі ідентифікації та охорони культурної спадщини. Збір, обробка, архівування та поширення знань про стан збереження та цінності об'єкта культурної спадщини, включаючи наукові колекції, пов'язані з охороною цієї спадщини. Внесення та управління записами до державного Реєстру пам'яток та, а також реєстрація археологічних досліджень, що проводяться в країні. Створення та розробка загальнодержавної цифрової системи збору та публікації даних про культурну спадщину, включно з даними про геолокацію. Координація виконання процедури подання запиту міністру про визнання нерухомого об'єкта культурної спадщини історичною пам'яткою президентом Республіки Польща. Виконання доручень міністра, що випливають з угод, конвенцій та інших документів, ратифікованих Польщею, щодо охорони та догляду за матеріальною та нематеріальною культурною спадщиною. Проведення за погодженням з Міністром міжнародної співпраці у галузі охорони та збереження об'єктів культурної спадщини. Організація та проведення інших робіт, пов'язаних із охороною культурної спадщини, на прохання Міністра чи Генерального хранителя пам'яток.

Одним із його найважливіших завдань залишається все ж оновлення та публікація державного Реєстру пам'яток. Інститут національної спадщини нараховує 14 територіальних відділень і майстерень у великих містах, та три спеціалізовані територіальні майстерні. Інститут виконує свої завдання, співпрацюючи з реставраційними службами та іншими організаціями, що спеціалізуються на охороні та збереження пам'яток, включаючи університети, наукові установи, культурні установи, музеї, церкви та релігійні об'єднання, а також адміністрацію місцевого самоврядування та неурядові організації [16].

Таким чином, в Республіці Польща охорона та захист об'єктів культурної спадщини пам'яток регламентується Законом про охорону і збереження пам'яток від 23 липня 2003 р із подальшими

доповненнями. Пам'яткоохоронною діяльністю займається розлога система органів державної адміністрації, серед яких Департамент охорони пам'яток та Департамент культурної спадщини Міністерства культури й національної спадщини та воєводські управління охорони пам'яток на чолі з Генеральним хранителем пам'яток. Надання експертної підтримки міністерству та фахової допомоги у оновленні та публікації реєстрів пам'яток, підтримки у формуванні поглядів міністра та ряд інших завдань здійснює науковий Інститут національної спадщини. Подальше висвітлення успішного досвіду у сфері управління культурною спадщиною сусідніх країн, на нашу думку, надасть можливість покращити рівень охорони та збереження пам'яток в Україні.

Джерела та література

1. Мазур Т., Мищак І., Законодавство у сфері охорони культурної спадщини в Польщі та Україні: порівняльний аналіз. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2019 . № 1. С. 166–172
2. Прокопенко Л., Гевель К. Досвід державного управління у сфері збереження культурної спадщини в країнах ЄС// Державне управління та місцеве самоврядування. Вип.1 (12). 2012. С.73-82
3. Гевель К. Збереження культурної спадщини у посткомуністичних країнах Євросоюзу *Актуальні проблеми державного управління*. 2010. Вип. 4. С. 74–77
4. Kurzątkowski M. *Mały słownik ochrony zabytków*. Warszawa, 1989. 457 с.
5. Obwieszczenie Marszałka Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 6 lutego 2020 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. URL: <http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20200000282>
6. Pasek W. Forma i sposób ochrony zabytków URL: <http://konz.pttk.pl/artykuly/23-forma-i-sposob-ochrony-zabytkow>
7. URL: <https://www.gov.pl/web/kultura/>
8. URL: https://pl.wikipedia.org/wiki/Generalny_Konserwator_Zabytk%C3%B3w
9. URL:https://pl.wikipedia.org/wiki/Magdalena_Gawin;<https://www.gov.pl/web/kultura/magdalena-gawin>
10. URL:https://www.wkz.lublin.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=101&Itemid=97
11. URL: <https://www.gov.pl/web/kultura/departament-ochrony-zabytkow>
12. URL: <https://www.gov.pl/web/kultura/departament-ochrony-zabytkow>
13. URL: <http://bip.mkidn.gov.pl/pages/departamenty-i-biura/departament-dziedzictwa-kulturowego.php>
14. URL: https://pl.wikipedia.org/wiki/Narodowy_Institut_Dziedzictwa
15. URL: <https://nid.pl>
16. URL: https://nid.pl/pl/O_NID/Statut

РОЗДІЛ 2.
МУЗЕЙНА СПРАВА НА ВОЛИНІ: ІСТОРІЯ, ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА.
МАТЕРІАЛИ ДЕСЯТОГО КРУГЛОГО СТОЛУ З НАГОДИ
МІЖНАРОДНОГО ДНЯ МУЗЕЇВ
(м. Луцьк, 11 листопада 2020 року)

УДК 069.5:[7.031.2(=161.2):59:[069:908(477/82)+378.4(477.82)ВНУ:069:39

Аліна Андрєєва,
молодша наукова співробітниця науково-експозиційного відділу етнографії та народних промислів Волині Волинського краєзнавчого музею, м. Луцьк.

Вікторія Самчук,
студентка-магістранка кафедри музеєзнавства, пам'яткознавства та інформаційно-аналітичної діяльності Волинського національного університету імені Лесі Українки, смт. Клевань

«ЗООМОРФНІ МОТИВИ В УКРАЇНСЬКОМУ НАРОДНОМУ МИСТЕЦТВІ»: ВИСТАВКА ВОЛИНСЬКОГО КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ І МУЗЕЮ ЕТНОГРАФІЇ ВОЛИНІ ТА ПОЛІССЯ ПРИ ВНУ ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

Висвітлено концепцію, мету, завдання і особливості побудови виставки «Зооморфні мотиви у народному мистецтві». Проаналізована структура виставки і представлені на ній музейні пам'ятки: декоративні тканини інтер'єрного і одягового призначення, художня кераміка, художнє деревообробництво і плетіння, писанки, образотворче мистецтво.

***Ключові слова:** Волинський краєзнавчий музей, Музей етнографії Волині та Полісся, декоративне мистецтво, виставково-експозиційна робота.*

Постановка проблеми. Виставкова робота є одним з основних напрямків діяльності будь-якого музею. Найчастіше виставки приурочуються до якоїсь події: ювілейної дати, наукової конференції та ін., як підсумок завершення певної праці, наприклад, експедиції, завершення реставрації музейних предметів чи демонстрація нових надходжень до музею. Часто виставка – це одна з форм привернення уваги до певного суспільного чи культурного явища в краї, державі чи й у світі. Напередодні Всесвітнього дня захисту тварин, 2 жовтня 2020 року, у Волинському краєзнавчому музеї відкрилась спільна виставка Волинського краєзнавчого музею і Музею етнографії Волині та Полісся при Волинському національному університеті імені Лесі Українки (далі – МЕВП) під назвою «Зооморфні мотиви в українському народному мистецтві». Всесвітній день захисту тварин відзначається 4 жовтня, починаючи з 2008 року, і має на меті привернення уваги до диких і домашніх тварин, гуманного ставлення до них, прийняття заходів щодо необдуманого їх знищення.

Аналіз досліджень. При підготовці виставки опрацьовані численні публікації з проблем декоративно-ужиткового мистецтва та народної орнаментики. Зокрема, праці відомих дослідниць декоративних тканин Р. Захарчук-Чугай [11–12], орнаментування рушників Л. Булгакової [4], волинської кераміки – Г. Івашків, Г. Істоміної [13–14], народної орнаменти О. Коновалової, С. Китової, М. Селівачова та ін. [5; 6; 15; 16; 17]. Певний внесок у дослідження орнаментів на декоративних та одягових тканинах Волині і Полісся зробили студенти і викладачі кафедри музеєзнавства, пам'яткознавства та інформаційно-аналітичної діяльності і працівники відділу етнографії ВКМ О. Моренчук/Березко, В. Семенчук, Т. Андрусик, А. Дмитренко [1–3; 7–10]. Опрацювання музейних предметів та літератури дозволили обґрунтувати концепцію, завдання, структуру виставки.

Мета і завдання. Висвітлити концепцію, мету, завдання і особливості побудови виставки «Зооморфні мотиви у народному мистецтві». У зв'язку з цим проаналізувати структуру виставки і представлені на ній музейні пам'ятки: декоративні тканини інтер'єрного і одягового призначення, художня кераміка, художнє деревообробництво і плетіння, писанки, образотворче мистецтво.

Виклад основного матеріалу. Виставка «Зооморфні мотиви в українському народному мистецтві» підготовлена науково-експозиційним відділом етнографії та народних промислів Волині і кафедрою музеєзнавства, пам'яткознавства та інформаційно-аналітичної діяльності Волинського національного університету імені Лесі Українки, в авторській концепції молодшої наукової співробітниці Волинського краєзнавчого музею Аліни Андрєєвої та здобувачки магістерського ступеню спеціальності «Музеєзнавство, пам'яткознавство» Волинського національного університету імені Лесі Українки Вікторії Семенчук (Самчук).

На виставці представлені матеріали з фондів Волинського краєзнавчого музею та Музею етнографії Волині та Полісся при Волинському національному університеті імені Лесі Українки. Основу виставки склали музейні пам'ятки ХХ – поч. ХХІ ст. із зооморфними мотивами, поділені за тематичними групами (видами народного мистецтва): гончарні вироби (посуд, іграшки-свищики, скульптура), вишивка (рушники, сорочки, фартухи, серветки, доріжки, скатертини), ткацтво (рушники), художня деревообробка (скульптура, іграшки), плетіння з природних матеріалів (солом'яні фігурки, маски ряджених), писанкарство, сувенірна продукція.

Мета виставки – підвищити рівень обізнаності суспільства про тварин та їх захист; показати місце тварин в побуті і світобаченні українців; привернути увагу до збереження народного мистецтва – важливої складової культурної спадщини, а також поширити знання про українську традиційну культуру.

Завдання виставки:

- привернення уваги до екологічної етики та гуманного ставлення до тварин через твори народного мистецтва та традиційний світогляд українців;
- ознайомлення із українським народним мистецтвом крізь призму музейних пам'яток;
- залучення молодого покоління до джерел і процесу творення українського народного мистецтва;
- сприяння розвитку творчих здібностей, художнього смаку відвідувача за допомогою майстер-класів з різних видів українського народного мистецтва (гончарства, плетіння з природних матеріалів, народного розпису, витинанки);
- співпраця із Волинською обласною організацією Національної спілки майстрів народного мистецтва України, Музеєм етнографії Волині та Полісся при Волинському національному університеті імені Лесі Українки та кафедрою музеєзнавства, пам'яткознавства та інформаційно-аналітичної діяльності цього ж закладу вищої освіти;
- сприяння обміну досвідом між майстрами та аматорами народного мистецтва, осередками творчості, культурно-освітніми установами краю.

Перший розділ виставки присвячений українській народній вишивці та ткацтву. У вітринах представлені ткані та вишиті рушники та вишиті картини ХХ ст. із Волинської, Львівської, Рівненської областей. Експонуються комплекси дівочого вбрання Волинського Полісся та вишитий різдвяний обруч із с. Лаврів Луцького р-ну Волинської обл.

Другий розділ висвітлює зооморфні мотиви в українській кераміці і є центром експозиції. На кубках розміщений керамічний зооморфний посуд різних гончарних осередків України. Зокрема, посудини для напоїв опішнянських майстрів Івана Білика та Михайла Китриша (смт. Опішня, Зіньківський р-н Полтавська обл.), посудини для напоїв васильківських майстрів Валерія та Надії Протор'євих (м. Васильків, Київська обл.) та посуд сучасного волинського гончаря Володимира Кусика (м. Луцьк).

Розділ також містить керамічні іграшки-свищики, виготовлені гончарем-аматором Анатолієм Філозофом та членами гуртка «Народні ремесла» (ЗОШ №11 м. Луцька).

У третьому розділі презентуються вироби народної деревообробки. Демонструються дерев'яні народні іграшки у формі птахів, зокрема, іграшка Яворівщини (м. Яворів Львівської обл.). Експонується дерев'яна скульптура орла і сувенірна продукція з дерева (фігурки птахів) ХХ ст.

Четвертий розділ висвітлює традиційне плетіння із природних матеріалів, де представлені плетені солом'яні коники Наталії Любчук (м. Ковель, Волинська обл.).

П'ятий розділ присвячений зооморфним мотивам у писанкарстві. На виставці представлені писанки волинських майстрів писанкарства Софії Пасюк, Людмили Манько, Віри Конської, Романа Петрука, Катерини Кримковської, Володимира Хижинського, Наталії Павлюк. На писанках переважають стилізовані зображення птахів та оленів.

Шостий розділ висвітлює зооморфні мотиви в образотворчому мистецтві. Тут представлені зразки народного розпису на керамічному посуді. На виставці експонуються керамічні миски, декоровані орнітоморфним розписом Василя Газдика (с. Вільхівка Закарпатської обл.).

Вартом уваги експонатом є витинанка художника Андрія Пушкарьова (м. Дніпро). У своїй витинанці

Фото 1. Відкриття виставки «Зооморфні мотиви в українському народному мистецтві XX - поч. XXI ст.». Волинський краєзнавчий музей. 2 жовтня 2020 р.

Фото 2. Студенти ВНУ імені Лесі Українки, групи Музей-27 на відкритті виставки «Зооморфні мотиви в українському народному мистецтві XX – поч. XXI ст.

автор зобразив два дерева, на гілках яких розміщені птахи, а під деревами стоять два козаки.

До всіх представлених на виставці предметів виготовлені особливі етикетки, на яких, окрім даних про місце надходження музейної пам'ятки, є фрагмент декору із неї, що дозволяє більш чітко співставити експонат і підпис до нього.

Відкриття виставки відбулось 2 жовтня 2020 року. Ведучою була Людмила Мірошниченко-Гусак, завідувачка науково-експозиційного відділу етнографії на народних промислів Волинського краєзнавчого музею, яка розповіла присутнім про кількість експонатів, представлених на виставці та наголосила, що її відкриття приурочене до Всесвітнього дня захисту тварин, який відзначається 4 жовтня. Представила виставку Аліна Андреева, молодша наукова співробітниця науково-експозиційного відділу етнографії на народних промислів.

На відкритті виставки була присутня Оксана Важатко – директорка Волинського краєзнавчого музею, яка розповіла про виставкову діяльність закладу. Доцент ВНУ імені Лесі Українки Алла Дмитренко розповіла про частий мотив птахів на вишивках та їх символіку. Володимир Кусик – гончар, голова Волинського обласного осередку Національної спілки майстрів народного мистецтва України розповів про сучасні гончарні вироби та їхню стилістику. Керівник управління культури, з питань релігій та національностей Ольга Чубара відзначила співпрацю двох музеїв і привітала з відкриттям виставки.

Виставка розрахована на професійних художників, майстрів народного мистецтва, студентів, учнів, вчителів та всіх, кого цікавить народне мистецтво українців.

У рамках виставкового проекту передбачено організацію та проведення майстер-класів, зустрічей та авторських екскурсій для різних вікових груп із залученням майстрів народної творчості, викладачів та мистецтвознавців.

Тривалість виставкового проекту: 2 жовтня 2020 р. – січень 2021 р.

Додатково, під час різдвяних свят, планується спеціальна програма лекторіїв і майстер-класів на тему «Атрибути різдвяних свят».

Місце проведення – виставкова зала № 21 Волинського краєзнавчого музею.

Відповідальні за проект: молодша наукова співробітниця науково-експозиційного відділу етнографії та народних промислів Аліна Андреева, студентка спеціальності «Музеєзнавство, пам'яткознавство» Волинського національного університету імені Лесі Українки Вікторія Семенчук.

Тематико-структурний план виставки

«Зооморфні мотиви в українському народному мистецтві» з фондів Волинського краєзнавчого музею та музею етнографії Волині і Полісся при Волинському національному університеті імені Лесі Українки (підготовлений А. Андреевою)

I розділ. Народна вишивка, ткацтво.

1. Ткані та вишиті рушники Волинської, Львівської, Рівненської областей;
2. Комплекси дівочого вбрання Волинського Полісся;
3. Різдвяний обрус (с. Лаврів Луцький р-н, Волинська обл. Перша пол. XX ст.);

4. Вишиті картини в рамках (50-60 рр. XX ст.).

II розділ. Зооморфія в українській кераміці.

1. Керамічний зооморфний посуд Михайла Китриша та Івана Білика (сmt. Опішня, Зіньківський р-н, Полтавська обл.);

2. Керамічний посуд Володимира Кусика (м. Луцьк, Волинська обл.);

3. Керамічний посуд Валерія та Надії Протор'євих (м. Васильків, Київська обл.);

4. Кераміка малих форм (глиняні фігурки, іграшки-свищики).

III розділ. Народна деревообробка в Україні.

1. Іграшки дерев'яні у формі птахів (Софія Пасюк, Семен Тлустий, Галина Шумило);

2. Дерев'яна скульптура орла. 1950-ті рр.;

3. Дерев'яна фігурка журавля. 1987 р.

IV розділ. Традиційне плетіння з природних матеріалів.

1. Солом'яна скульптура у формі коників (Наталія Любчук).

V розділ. Зооморфні мотиви в писанкарстві.

1. Писанки (Софії Пасюк, Людмили Манько, Віри Конської, Романа Петрука, Катерини Кримковської, Володимира Хижинського, Наталії Павлюк).

VI розділ. Зооморфні мотиви в образотворчому мистецтві.

1. Декоративні миски з розписом (Василь Газдик).

Висновки. На основі фондів Волинського краєзнавчого музею та Музею етнографії Волині та Полісся при Волинському національному університеті імені Лесі Українки створена етнографічна виставка «Зооморфні мотиви в українському народному мистецтві». Розроблені тематико-структурний та тематико-експозиційний плани, а також створено авторські екскурсії молодшою науковою співробітницею Волинського краєзнавчого музею Аліною Андреевою та магістранткою спеціальності «Музезнавство, пам'яткознавство» Волинського національного університету імені Лесі Українки Вікторією Семенчук/Самчук. Виставка доповнила загальний експозиційний комплекс і стала додатковим елементом стимулювання відвідувача до походу в музей.

Джерела та література

1. Атрибуція натільного одягу українців (за збірками Музею етнографії Волині та Полісся при СНУ ім. Лесі Українки та Волинського краєзнавчого музею): Навчально-методичний комплекс для студентів 3 курсу історичного факультету, спеціальність 6.020103 «Музейна справа і охорона пам'яток історії та культури» та музейних працівників» / Укл. А. А. Дмитренко. Луцьк, 2017. 122 с.

2. Березко О. Орнітоморфні узорні на рушниках Волині та Західного Полісся (за фондами Музею етнографії Волині та Полісся при Східноєвропейському національному університеті ім. Лесі Українки). *Історія і сьогодення музею: Головні аспекти діяльності, завдання, проблеми, рішення*. Матеріали Всеукр. науково-практичної конференції, м. Чернівці, 15-16 травня 2013 р. – Чернівці: Букрек, 2013. – С. 309–313.

3. Березко О. Особливості виготовлення та орнаментування рушників Шацького, Любомльського та Старовижівського районів (за фондами Музею етнографії Волині та Полісся при Східноєвропейському національному університеті імені Лесі Українки). *Минуле і сучасне Волині та Полісся. Шацьке поозер'я у світовій та українській історії*. Науковий збірник. Випуск 45. Матеріали XLV Міжнародної наукової історико-краєзнавчої конференції. Луцьк: «Волинські старожитності», 2013. 206 с., іл.

4. Булгакова Л. Поліський рушник XX ст. *Полісся України: матеріали історико-етнографічного дослідження*. Вип. 2. Овруччина. - Львів: Інститут народознавства НАН України, 1999. С. 329-340

5. Волковічер Т. Сюжетно-епіграфічні вишивки першої половини XX століття: погляди на явище крізь століття. *Матеріали до української етнології*. Вип. 16. К., 2017. С. 196–199.

6. Вплив брокарівської вишивки на творчість українських вишивальниць. ETNOXATA. URL: <https://etnoxata.com.ua/statti/vishivanki-istorija-i-suchasnist/vlijanie-brokarskoj-vyshivki-na-tvorchestvo-ukrainskih-vyshivalschits/> (дата звернення: 06.10.2020)

7. Дмитренко А. Збірка жіночих сорочок із Любомльського і Шацького районів у фондах Волинського краєзнавчого музею. *Минуле і сучасне Волині та Полісся*. Любомль і Любомльщина в українській та європейській історії. Наук. зб. Вип. 63: Матеріали міжнародної наукової історико-краєзнавчої конференції, присвяченої 730-ій річниці з часу першої відомої писемної згадки про м. Любомль та 810-ій річниці з часу писемної згадки про літописне м. Угровськ (24–25 жовтня 2017 року, м. Любомль). Луцьк, 2017. С. 647–665. URL: <https://drive.google.com/file/d/15DzmxUmiv9XEX8f00qn80lMpoR-erZug/view>.

8. Дмитренко А., Березко О. Сезонна символіка антропоморфних орнаментів на вишитих рушниках (за фондами Музею етнографії Волині та Полісся при Волинському національному університеті імені Лесі Українки). *Літопис Волині: Всеукраїнський науковий часопис*. Число 11. Луцьк: Волинський національний університет імені Лесі Українки, 2012. С. 75–80.

9. Дмитренко А. Етнорегіональні особливості волинської сорочки. *Минуле і сучасне Волині та Полісся*. Старовижівщина та її населені пункти в історії України та Волині. Зб. наук. пр. Вип. 40 / Упорядн. А. Силук, А. Недзельський. Луцьк: Друкарня «Волиньполіграф», 2011. С. 337–344.
10. Дмитренко А., Андрусик Т. Атрибуція жіночих сорочок (за збірками Музею етнографії Волині та Полісся при СНУ ім. Лесі Українки і Волинського краєзнавчого музею). *Волинський музейний вісник*: Наук. зб. Вип. 8. Луцьк, 2016. С. 270–276. URL: http://volyn-kray-mus.at.ua/publ/vidannja/volinskij_muzejnij_visnik_nauk_zb_vip_8/-1-0-382.
11. Захарчук-Чугай Р.В. Народне декоративне мистецтво. *Полісся України*. Вип. 2: Овруччина. Львів, 1999. С. 293–328.
12. Захарчук-Чугай Р.В. Українська народна вишивка. Західні області УРСР. К.: Наук. думка, 1988. 191 с.
13. Івашків Г. Типологія і художні особливості зооморфних керамічних виробів XIX – початку XXI століть. *Народознавчі зошити*. Львів, 2019. № 1 (145). С. 236–252.
14. Істоміна Г.В. Мистецтво народної кераміки Волині другої половини XIX–XX ст. Рівне: Волинські обереги, 2009. 232 с.
15. Китова С. Полотняний літопис України: Семантика орнаменту українського рушника. Черкаси: Брама, Вид. Вовчок О.Ю., 2003. 224 с., іл.
16. Коновалова О.В. Антропоморфні мотиви української народної орнаментики. К.: Київський університет імені Бориса Грінченка, 2015. 156 с.
17. Селівачов М. Лексикон української орнаментики (іконографія, номінація, стилістика, типологія). К.: Редакція вісника «Ант»; Ніжин: ТОВ «В-во Аспект-Поліграф», 2005. XVI, 400 с., іл.

УДК 021.2:908+069.12:908

Геннадій Бондаренко,
кандидат історичних наук, професор
кафедри музеєзнавства, пам'яткознавства та
інформаційно-аналітичної діяльності
Волинського національного університету
імені Лесі Українки,
м. Луцьк

ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БІБЛІОТЕЧНИХ І МУЗЕЙНИХ ЗАХОДІВ: ПІДГОТОВКА, ПРОВЕДЕННЯ, ПІДСУМКИ

У публікації розглянуто вплив інформаційного забезпечення на якість проведення культурних заходів у бібліотеках та музеях. Висвітлено його роль в контексті формування компетентнісного рівня і готовність до дискусії та оцінки учасниками події.

Ключові слова: інформаційне забезпечення, інформаційна система, музей, бібліотека, культурний захід.

Постановка наукової проблеми та її значення. Інформація є важливою стороною забезпечення якості проведення заходів у культурно-просвітницьких установах, зокрема, у музейних і бібліотечних закладах.

Якісне інформаційне забезпечення (ІЗ) може бути лише тоді, коли максимум інформації подається з використанням максимуму можливостей компактного інформування та використання сучасних цифрових технологій. Від інформаційних листів і прес-релізів до висновків і підсумкової інформації.

У музейній і бібліотечній діяльності важливою є виставкова робота, яка спрямована на те, щоб показати можливості фондів, яка може поєднуватися з виданням різного роду буклетів, плакатів, покажчиків тощо. Набуває поширення створення рекламних інформаційних роликів, які створюють інформаційні, професійні, естетичні, морально-етичні передумови зацікавлення інформацією про зміст заходу.

Використання сучасних комп'ютерних і цифрових технологій дає можливість створювати якісну інформацію, яка сприятиме вчасному поширенню її серед користувачів. Важливість інформування визначає розпорядник заходу, він же й визначає напрями її поширення та рівень забезпечення. Інформація є важливою стороною забезпечення якості проведення заходів у культурно-просвітницьких установах, зокрема, у музейних і бібліотечних закладах.

Особливість такої інформації, яка визначає сутність заходу, має бути поширена як рекламна, наукова, ексклюзивна. Такий підхід має забезпечувати спрямованість у врахуванні інтересів і мотивації учасників. Найпростіша інформація подається безпосередньо у самій установі, розташовується у засобах масової

інформації, як повідомлення.

Якісне інформування може бути лише тоді, коли максимум інформації подається з використанням максимуму можливостей компактного інформування. У музейній і бібліотечній діяльності важливою є виставкова робота, яка спрямована на те, щоб показати можливості фондів, яка може поєднуватися з виданням різного роду буклетів, плакатів. Набуває поширення створення рекламних інформаційних роликів, які створюють не лише інформаційні, а й професійні, естетичні, морально-етичні передумови зацікавлення інформацією про зміст заходу.

Мета і завдання статті. Метою публікації є оволодіння працівниками і студентами компетентними можливостями використання ІЗ для різних краєзнавчих заходів Завдання – виокремити складові частини інформаційної системи, проаналізувати вплив інформаційного забезпечення на хід культурного заходу і якість його проведення, а також створення середовища, у якому буде можливість для дискусії та оцінки учасниками події.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Існують вироблені практикою критерії та дефініції, які створюють понятійний апарат інформаційної системи у цілому, в тому числі для музеїв і бібліотек [2, 3, 4, 12].

Інформаційне забезпечення (ІЗ) – це сукупність форм документів, нормативної бази та реалізованих рішень щодо обсягів, розміщення та форм існування інформації, яка використовується в інформаційній системі (ІС).

ІС класифікуються:

- 1) за призначенням (фактографічні, документальні та змішані);
- 2) за структурами даних (ієрархічні, мережаного типу, реляційні)
- 3) за схемою додаткової обробки (постобробка та попередня обробка);
- 4 за локалізацією (локальні та розподілені);
- 5) за мовами (замкнуті системи, системи з базовою мовою та змішані);

Критерії виглядають так:

- 1) за призначенням.

Фактографічні системи мають факти різних типів, що зв'язані в системі в більш чи менш складні структури. Дані, що є результатом пошуку, можуть стати складовою частиною звітів або використовуються різноманітними обчислювальними процесами. Документальні системи орієнтовані на обробку та зберігання документа, внутрішню структуру якого система майже повністю ігнорує, тобто він неподільний з точки зору системи. Споживачем результатів пошуку як правило виступає, кінцевий користувач. Змішані системи включають в себе риси обох вищеназваних варіантів. Переважно більшість сучасних систем слід віднести до змішаних.

До документальних систем відносять:

Дескрипторні або документальні АІС (ДАІС) історично були першими – їх мовою була природна мова - перші ДАІС були призначені для пошуку книг та документів у бібліотеках і великих сховищах, тому їх і почали називати документо-графічними. Основним елементом була анотація або реферат книги, документа, явища чи об'єкта.

- 2) за мовами (замкнуті системи, системи з базовою мовою та змішані) [1];

Замкнуті системи самостійно забезпечують користувача всіма необхідними засобами для локалізації даних і для їх постпошукової чи передпошукової обробки. Недоліком таких систем є - відсутність (або малоефективність) засобів для розробки надбудов – проблемно-орієнтованих комплексів. Системи з базовою мовою передбачають взаємодію користувача з СУБД з середовища якоїсь іншої мови програмування, де і виконуються більшість постпошукових перетворень даних. Такий підхід зручний для розробки різного роду систем як надбудов над СУБД, бо дає можливість створювати високоефективні програми постпошукової обробки даних.

- 3) за локалізацією (локальні та розподілені);

Локальність передбачає розташування всього програмного забезпечення і даних на одному ізолюваному комп'ютері, а розподіленість означає розташування системи на мережі комп'ютерів з певною стратегією рознесення даних.

- 4) за схемою додаткової обробки (постобробка та попередня обробка);

Головним призначенням будь-якої системи баз даних є підтримка функцій локалізації даних, що зберігаються, але дуже важливою властивістю, що може значно підняти інтерфейсний рівень системи, є наявність постобробки даних після їх локалізації в базі даних, чи попередньої обробки.

- 5) за структурами даних (ієрархічні, мережаного типу, реляційні).

Для систем з «ієрархічною» структурою базовою структурою даних є дерево; як правило, вони мають найвищу ефективність функціонування, але виразові можливості їх відносно низькі. Системи з структурами даних типу «мережа» мають кращі виразові можливості, але програють у ефективності функціонування, бо від користувача вимагається значно вищий рівень кваліфікації для ефективної експлуатації таких систем. Сьогодні найбільшого розповсюдження зазнали СУБД «реляційного типу», з щонайпростішою структурою даних, але суттєвим є підвищений рівень мов маніпулювання даними, що максимально употужнює виразові можливості та знижує ефективність функціонування, тому для таких систем потрібні потужні комп'ютери, і вони дуже чутливі до зростання об'ємів даних.

Інформаційне забезпечення повинно відповідати наступним вимогам:

1. цілісність;
2. вірогідність;
3. контроль;
4. захист від несанкціонованого доступу;
5. гнучкість;
6. стандартизація та уніфікація;
7. адаптивність;
8. мінімізація введення та виведення інформації.

У процесі розроблення інформаційного забезпечення варто визначити: склад інформації, що охоплює перелік інформаційних одиниць або сукупностей, потрібних для розв'язання комплексу задач; структуру інформації та перетворення її, тобто формування показників документів; характеристики руху інформації, тобто обсяг потоків, маршрути, терміни; характеристики якості інформації; способи перетворення інформації.

Організація інформаційного забезпечення заходів ведеться паралельно з програмним забезпеченням та інформаційною технологією, зорієнтованою на кінцевого користувача. Інформаційне забезпечення інформаційної системи поділяється на позамашинне та внутрішньомашинне. Основою інформаційного забезпечення ІС є інформаційна база (ІБ), що використовується у функціонуванні ІС. За складом, змістом вона повинна відповідати вимогам тих задач, проектувати ті системи, які розв'язуються на її основі. За сферою функціонування виділяють позамашинну та внутрішньомашинну ІБ.

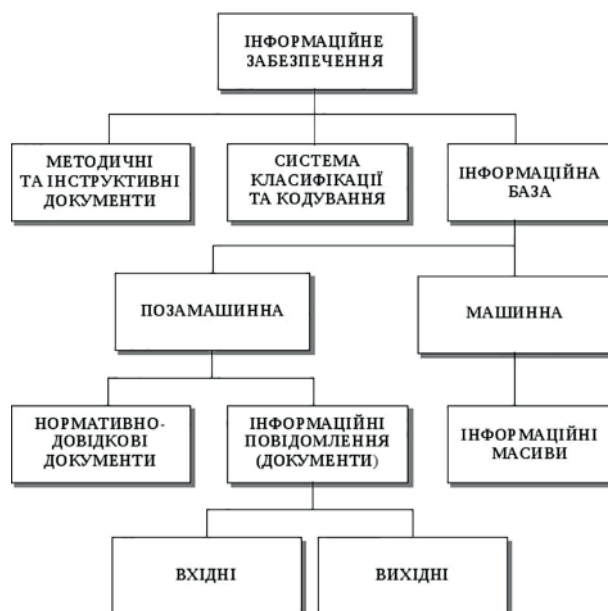

Рис. 1. Структура інформаційного забезпечення

Кожний краєзнавчий захід, як правило, вимагає до себе певної уваги. Планування таких заходів: форумів, конференцій, семінарів, круглих столів, виставок, подорожей та екскурсій починається з оголошень та реклами. Серед важливих оголошень є інформаційні листи та рекламні проспекти. Вони спрямовують учасників на проблематику або тематику, визначають місце і час проведення, умови і формат

спілкування.

Інформаційні листи і запрошення можуть розсилатися на установи, колективи та особисто як звичайною, так і електронною поштою.

Вони мають бути оформлені як рекламна продукція, але досить конкретна та лаконічна і така що приваблює до себе і до теми. Разом з тим, вони повинні враховувати контингент, який має брати участь у заході.

Використання поштового, телефонного зв'язку завжди обумовлюється в рекламній продукції.

У наш час з використанням комп'ютерних і цифрових технологій не має проблем з оформленням рекламної продукції, яка є першим кроком в інформаційному забезпеченні будь-якого краєзнавчого заходу. Останнім часом, рекламно-інформаційна продукція розміщується на сайтах, у першу чергу тих, хто проводить захід.

Можливості комп'ютерної і цифрової техніки дозволяють подавати інформацію і у міжнародній сфері.

Для будь-якого заходу можна використовувати символ-бренд і розміщувати його на всій продукції. Втім, важливо, щоб інформація була на краєзнавчих сайтах. Це може бути сайт Волинської обласної організації Національної спілки краєзнавців України або музейний простір Волині тощо.

Другий етап інформаційного забезпечення, спрямований на проведення заходу, про який може бути оголошено у залі, в окремому інтерв'ю, у прес-релізі, який представляє коротко основний зміст заходу і може використовуватися журналістами ЗМІ. Втім, кожний учасник повинен мати змогу представити свою працю або тему. Для цього складається програма заходу або план проведення. В умовах карантину може відбуватися онлайн захід, який потребує додаткової інформації про формат проведення.

Проведення заходу має бути забезпечене озвученням і технічними засобами, що мають допомогти у реалізації планів роботи учасників. Особливо це стосується конференцій і заходів спрямованих на презентації, навчання і підвищення кваліфікації.

Прикладом може бути LXVIII Всеукраїнська наукова історико-краєзнавча конференція. Минуле і сучасне Волині та Полісся. Любешів і Любешівщина в історії України і Волині 18 вересня 2020 р. Луцьк-Любешів. Яка не могла бути проведена у звичайному форматі, хоча збірники [9] і програми були надруковані [11]. Всі учасники конференції могли брати участь у новому форматі, який передбачав презентацію наукового збірника і короткі виступи. Відбулася онлайн трансляція, на якій виступили організатори з ВІППО, ВООНСКУ, ВКМ і окремі краєзнавці дослідники з Києва, Луцька, Любешова та інших населених пунктів.

Особливе місце займатиме інформування проведення дистанційних заходів. У цьому випадку умови спілкування учасників мають бути чітко представлені в інформаційному листі та у додатках до нього, що обумовлюють обов'язкове виконання вимог організаторів, особливо у часовому аспекті. Насичення краєзнавчих заходів виставками, презентаціями дає можливість розширити його інформаційну систему та забезпечить дохідливість до учасників тих тем і позицій, які були проголошені в інформаційному листі та програмі.

Достатнє або вичерпне інформаційне забезпечення краєзнавчих заходів свідчить про високий рівень культури праці та високої кваліфікації працівників, які залучені до цього заходу. Це також стосується оцінок і результатів, які мають бути доведені до учасників заходу по його завершенні.

Підвищення дієвості інформації та зростання її ролі залежить від того, як ця інформація накопичується, аналізується та надається користувачам.

Ефективний процес інформаційного забезпечення має базуватися на сучасних досягненнях інформаційних технологій, на використанні сучасних інформаційних форм та методів. Фахівці бібліотеки у музеях і ЗВО не тільки вивчати ринок інформаційних ресурсів, а й приділяти увагу багатоглядному аналізу інформаційних потреб користувачів, всебічному вивченню використання ними первинної інформації та створення вторинної.

Активізуючи й модернізуючи роботу в цьому напрямі, бібліотека спрямовує її на повноцінне інформаційне забезпечення науки й освіти через надання інформаційної підтримки основним напрямам наукових досліджень вчених ЗВО, науковцям музею або іншої установи [10].

Нові моделі розвитку й вдосконалення книгозбірні головною метою мають передбачення активної участі бібліотеки в підвищенні якості освітнього та науково-дослідного процесів на основі вдосконалення системи їх інформаційної підтримки і розширення власних інформаційно-інтелектуальних активів. Таким чином, фахівці інноваційної бібліотеки поступово набувають нових рис. Вони стають експертними радниками зі створення, управління й поширення електронних інформаційних ресурсів й технологічних

засобів. Зміст інформаційно-бібліотечної професії криється в максимальному розумінні потреб науковців, дослідників та вільній орієнтації в насичених потоках інформації, пошукових та навігаційних стратегіях наукової і освітньої сфери [5–7].

Саме такий фахівець може забезпечити якісне інформаційно-бібліографічне обслуговування. Показовими рисами високого професіоналізму є: комунікабельність, інноваційність, високий загальноосвітній рівень. Для підвищення свого суспільного статусу сучасні бібліотекарі повинні проявляти себе як фахівці в галузі інформації, спеціалісти у сфері культури, інформаційні архітектори [2].

Різнобічна робота висококваліфікованих фахівців бібліотеки та впровадження інновацій в інформаційно-бібліографічну діяльність наукових бібліотек, особливо ЗВО [3], дають змогу розширити межі інтелектуального розвитку студентів, викладачів і науковців, і тим самим впливати на формування інтелектуальної еліти. Основна місія бібліотечних працівників та інших інформаційних працівників – забезпечувати необмежений і неопосередкований доступ до інформації задля власного розвитку, освіти, культурного збагачення [8]. Тому, краєзнавчі заходи будуть найбільш ефективними, коли про них буде достатньо підсумкової аналітичної інформації, спрямованої на користувачів.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Постійне вдосконалення ІС впливає на ефективність краєзнавчих заходів. Це стосується музейних і бібліотечних методик і технологій, що змінюють інформаційне забезпечення і самі змінюються відповідно до потреб сучасних інформаційних систем і цифрової техніки. Перспективним напрямом є вивчення досвіду застосування нового програмного забезпечення для оцифрування фондів музею та бібліотек Волинської області.

Джерела та література

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. В. Т. Бусел]. Київ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2002. 1440 с.
2. Женченко М. Загальна і спеціальна бібліографія: навч. посіб. Київ : Жнець, 2011. 255 с.
3. Калашникова С. В., Кучеренко Ю. В. Новий рівень інтелектуалізації бібліотечних кадрів ВНЗ як обов'язкова вимога технологічних віянь ХХІ ст. *Бібліотека вищої школи на новому етапі розвитку соціальних комунікацій* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 24–25 жовт. 2013 р. Дніпропетровськ, 2013. С. 46–50.
4. Колесникова Т. О. Бібліотека ВНЗ: відповідальність за поширення результатів наукових досліджень. *Вища школа*. 2014. № 5–6. С. 7–26.
5. Колесникова Т., Миргородська А. Науково-видавнича модель «Library Publishing» в універсальних бібліотеках України та світу. *Вісник Книжкової палати*. 2015. № 3. С. 24–28.
6. Колесникова Т. О. Впровадження інноваційної моделі бібліотеки університету як чинник глибокої інтелектуалізації бібліотечної професії. Ч. 2. *Вісник Книжкової палати*. 2013. № 1. С. 19–24.
7. Колесникова Т. О. Впровадження інноваційної моделі бібліотеки університету як чинник глибокої інтелектуалізації бібліотечної професії. Ч. 1. *Вісник Книжкової палати*. 2012. № 11. С. 21–22.
8. Левченко О. И. Информационно-библиотечное обслуживание ученых: современное состояние и основные направления развития. *Библиотековедение*. 2012. № 4. С. 116–122.
9. *Минуле і сучасне Волині та Полісся. Любешів і Любешівщина в історії України і Волині*. Науковий збірник. Випуск 68. Матеріали LXVIII Всеукраїнської наукової історико-краєзнавчої конференції. Луцьк : ПП Іванюк В. П., 2020. 442 с.
10. Ніколаєнко Н. Роль бібліотеки у формуванні науково-освітнього інформаційного простору ВНЗ. *Вища школа*. 2013. № 5. С. 48–59.
11. *Програма LXVIII Всеукраїнської наукової історико-краєзнавчої конференції «Минуле і сучасне Волині та Полісся. Любешів і Любешівщина в історії України і Волині»*, 18-19 вересня 2020 р. Луцьк : ПП Іванюк В. П., 2020. 8 с.
12. Швецова-Водка Г. М. Вступ до бібліографознавства: навч. посіб. Рівн. держ. гуманіт. ун-т. 3-тє вид., випр. та допов. Рівне, 2011. 231 с.

Тарас Верба,
завідувач науково-експозиційного відділу
давньої, середньовічної та нової історії Волині
Волинського краєзнавчого музею,
м. Луцьк

ДІЯЛЬНІСТЬ ЗИГМУНТА ЛЕСЬКОГО ІЗ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ЗБЕРЕЖЕННЯ АРХЕЛОГІЧНОЇ СПАДЩИНИ НА ВОЛИНІ (1929-1938 рр.)

Розглянуто основні аспекти наукової діяльності керівника відділу праісторії Волинського музею, археолога Зигмунта Леського в часи роботи у музеї. Проаналізовано його працю із дослідження та збереження археологічної спадщини. Визначено роль дослідника у формуванні фондів Волинського музею.

Ключові слова: Волинський музей, З. Леський, археологія, міжвоєнний час.

Постановка наукової проблеми та її значення. Проблема систематизації та структуризації знань про археологічні дослідження міжвоєнного часу на Волині досі не знайшла належного висвітлення в окремих наукових працях. Ідеологічна боротьба комуністичного режиму з міжвоєнним науковим та культурним спадком краю та його замовчування призвели до фрагментарного та поверхневого огляду доробку вчених, що працювали у 1920–1930-х рр. на Волині. Залишається неповністю розкритою і роль особистостей у розвитку регіональних досліджень. Незначна кількість наукових праць, які були написані про археологічні дослідження проведені Волинським музеєм, присвячені переважно діяльності Я. Фіцке і висвітлюють здебільшого його доробок.

Аналіз досліджень проблеми. Проблема відтворення процесів розвитку археологічної науки у Волинському воєводстві загалом та Волинському музеї у Луцьку зокрема знайшли висвітлення у працях А. Гачола, Г. Охріменка, О. Златогорського, М. Кучинка. Окрема обширна та детальна біографічна публікація присвячена З. Леському видана під авторством Є. Куснежа. Музезнавчі аспекти діяльності археологів міжвоєнного часу викладені у працях Є. Ковальчук, Н. Кінд-Войтюк, Ю. Мазурика. Окремі питання формування археологічної збірки у 1920-1930-ті рр. описала Н. Пушкар.

Мета і завдання статті. Мета статті – провести аналіз наукової спадщини З. Леського у міжвоєнний час, визначити його вплив на розвиток регіональної науки та значення для формування археологічної збірки Волинського музею в Луцьку.

Виклад основного матеріалу. Першим працівником Волинського музею, який почав проводити повноцінні археологічні дослідження став З. Леський, польський осадник родом із Варшави. Достеменною інформацією про освіту вченого поки не віднайдено, однак за спогадами нащадків, він був добре обізнаний з історією, археологією, цікавився етнографією. З. Леський переїхав на Волинь у 1920-х рр. та оселився у с. Коршів. Тут він одружився з місцевою шляхтянкою Марією Дувіклер. У 1929 р. З. Леський став керівником відділу праісторії у новоствореному Волинському музеї і займав цю посаду до свого тимчасового звільнення у 1938 р. З. Леський ще до початку роботи у музеї самостійно проводив археологічні розвідки у с. Коршів. Також він зібрав значну колекцію різночасових артефактів з Волині, яку протягом 1930-х рр. дарував та продавав Волинському музею [7, с. 21–30].

Одними з найгрунтовніших досліджень, проведених З. Леським, були розкопки на території пам'ятки «Замчисько» у с. Коршів. Перші незначні роботи на пам'ятці дослідник проводив самостійно у 1922, 1926, 1927 та 1929 рр. А вже у 1934 р. З. Леський спільно з польською дослідницею О. Карпінською розпочав більш масштабні дослідження, під час яких було виявлено старожитності лужицької культури епохи бронзи – раннього заліза [7]. В 1935 р. З. Леський імовірно проводив розкопки самостійно, хоча згадок про це немає, однак передані за цей рік знахідки засвідчують археологічну активність на пам'ятці. У 1936 р. дослідження були поновлені вже за участі нового директора Волинського музею Я. Фіцке. Протягом тижня у другій половині вересня науковці довершили польові роботи. В їх ході було розкопано та досліджено 4 землянки періоду середньовіччя. Недалеко від пам'ятки було виявлено та розкопано ще одне аналогічне житло [10]. Під час робіт З. Леський склав детальний план городища із зазначенням решток фортифікаційних споруд, існуючої забудови, назв урочищ та інших географічних об'єктів. У 1937 р. результати робіт були опубліковані у авторитетному виданні «Przegląd Archeologiczny». Судячи із записів у інвентарних книгах, З. Леський проводив розвідкові роботи також в період 1937-1938 рр., однак

звітної інформації про це не виявлено.

Матеріали із досліджень на городищі «Замчисько» стали важливим доповненням для фондів музею, адже включали широкий спектр різночасових знахідок. З робіт 1929 р. З. Леський продав музею наступну колекцію знярядь епохи неоліту: крем'яний скребок, крем'яний серп, 1 крем'яну та 4 кам'яні сокири. Крім того, музею було передано 3 крем'яні пластини, чотириохгранну кам'яну сокиру, крем'яний наконечник, крем'яний серп, 29 відщепів, фрагмент посудини епохи бронзи.

Після робіт 1934 р. до музею потрапила колекція яка включала артефакти періоду неоліту та епохи бронзи. Серед матеріалів зокрема були: кам'яна шліфувана сокира, 2 кам'яних розтирачі, 6 відщепи, 4 пряслиця, понад 60 неорнаментованих фрагменти ліпних посудин періоду неоліту неоліт, більше 30 фрагментів посудин з шнуровим орнаментом епохи бронзи.

Збірка знахідок польового сезону 1935 р. складалася з 7 залізних ножів, кресала, 2 пряжок, 2 фрагментів гончарного посуду, частини кістяного ковзана та 4 глиняних пряслець періоду середніх віків, а також включала колекцію неолітичних артефактів: 2 сокири, 20 крем'яних відщепів, 5 фрагментів сокир, 9 цілих крем'яних пластин та 2 фрагменти, 4 скребки. За результатами досліджень на коршівському городищі, проведених у 1936 р., З. Леський передав музею глиняне пряслице, кістяне шило, 2 фрагменти кістяного гребеня та кістяну шийну прикрасу періоду середніх віків, а також фрагмент кам'яної сокири періоду неоліту і 33 крем'яних відщепи. В наступному році музейні фонди було поповнено середньовічними залізними наконечниками стріл у кількості 4 штук, оселком, глиняною намистиною, серією із 49 фрагментів орнаментованого гончарного посуду, а також 9 крем'яними відщепами, кам'яною сокирою та 15 фрагментами ліпного посуду імовірно періоду неоліту. У 1938 р. науковцем було передано та опрацьовано з Коршева невелику колекцію всього із трьох предметів – крем'яного скребка, фрагменту кам'яної сокири періоду неоліту та середньовічного оселка. В інвентарній книзі також є записи про передавання З. Леським знахідок з Коршева, що однак не мають хронологічної прив'язки до досліджень. Ця збірка включала 10 фрагментів ліпного посуду з вдвленим орнаментом, імовірно лужицької культури, середньовічний бронзовий браслет та залізний наконечник періоду Київської Русі [5].

Ще однією місцевістю, де активно працював З. Леський було с. Дерев'яне Рівненського повіту. В ході польового сезону 1935 р. З. Леський провів дослідження тілопального могильника римського часу, що зробило його відомим у наукових колах Польщі. Під час робіт було відкрито площу у 40 м² на якій виявлено 4 кремаційних інвентарних поховання, з них три жіночих та одне чоловіче.

Жіночі поховання 1 та 2 були здійснені за обрядом повного трупоспалення, а глибина виявлення становила 1,75 м від рівня денної поверхні. Супровідний матеріал поховання 1 складався з 2 урн, 7 посудин-приставок та глиняної намистини. Поховання 2 мало менш чисельний інвентар до якого входили 1 урна, 3 посудини-приставки, 1 скляна намистина та кістяний гребінь. Весь посуд з поховань був кружальним та мав форми типові для носіїв вельбарської культури [8, с. 60].

Інші два поховання було виявлено на глибині 2 м від рівня денної поверхні. Поховання 3 належало жінці і було здійснене за обрядом повного трупоспалення, поряд із ним виявлено чоловіче поховання, здійснене за обрядом часткової кремації. Чоловіче поховання було орієнтоване по лінії північ – південь, а залишковий остеологічний матеріал представлений великою стегноюю та гомілковими кістками. Загалом, поховальний інвентар складався з 2 ліпних урн, 3 ліпних посудин-приставок, частини кістяного гребеня, бурштинової намистини, глиняного пряслиця, фрагмента бронзового дроту, пошкодженої фібули та 2 залізних пряжок. За обрядом та інвентарем дослідник відніс поховання до пшеворської культури. Загалом З. Леський продатував пам'ятку III–V ст. н. е. [8, с. 61] Також в ході робіт у культурному шарі було виявлено 3 фрагменти посуду та 94 фрагменти посуду римського часу та тваринні кістки.

Вчений проводив регулярні археологічні роботи у с. Городок, де було виявлено пам'ятки неоліту, епохи бронзи та періоду середньовіччя. З цих пам'яток походила збірка, накопичена та передана З. Леським, в період 1934–1936 рр. Так, у 1934 р. археолог дарував музею частину посудини з шнуровим орнаментом епохи бронзи; кам'яний розтирач, 2 фрагменти сокир, 3 фрагменти ліпного посуду періоду неоліту. В наступному році збірка поповнилася середньовічним глиняним пряслицем, 5 фрагментами ліпного посуду КЛСК, один з яких був прикрашений лінійним орнаментом. Також, під час розкопок 1936 р. в с. Городок було випадково виявлено 2 жорна і фрагменти двох посудин з шнуровим орнаментом епохи бронзи. Крім того до збірки увійшли предмети без точного року їх виявлення: частина крем'яної сокири, 2 крем'яних ножі, відщеп періоду неоліту, глиняне пряслице, 2 фрагменти скроневих кілець та залізний ніж періоду середньовіччя.

Кульмінацією досліджень в Городку можна вважати розкопки 1936 р. курганного могильника, якими керував Я. Фіцке. Під час експедиції З. Леський заклав розвідкову траншею на прилеглий до місця

розкопок поселенській пам'ятці. В ході робіт було досліджено тілопокладне поховання V ст. до н. е. та 3 житла городоцько-здовбицької культури [5].

З. Леський досліджував і пам'ятки Луцька. В період з 5 по 17 квітня 1937 р. по вул. Пілсудського, 161 (зараз вул. Героїв УПА) він спільно з Я. Фіцке провів розкопки в ході яких на глибині близько 1 м від рівня денної поверхні було виявлено 6 овальних заглиблених споруд періоду середньовіччя. В заповненні об'єктів виявлено керамічний та остеологічний матеріал. Під середньовічними об'єктами було виявлено культурні нашарування періоду неоліту та епохи бронзи [9]. Результативність досліджень підтверджується значною колекцією переданих матеріалів, яка включала 157 фрагментів посуду періоду середньовіччя, частину жорен, крем'яні відщепи, 14 фрагментів ліпного посуду епохи бронзи [5].

Осіною того ж року під керівництвом З. Леського було проведено археологічні роботи по вул. Крижовій, що знаходилася у луцькому передмісті Гнидава. Під час розкопок вдалося дослідити житлову споруду з двома опалювальними пристроями, яку вчені датували періодом середньовіччя [10, с. 14]. З цих розкопок походила колекція фрагментів гончарного посуду та часток обпаленої глини кількістю 490 одиниць.

У 1935 р. З. Леський передав частину оселка періоду середніх віків та фрагмент посудини з шнуровим орнаментом, виявлені в Луцьку біля сирітського будинку. З Луцька походять передані ним в різні роки середньовічна гончарна посудина, знайдена на вул. Кафедральній, 5 фрагментів посуду та кістяне шило періоду середньовіччя із замку Любарта.

Одним із місць, де волинські археологи працювали стабільно протягом багатьох років підряд, була цегельня Глікліха у луцькому передмісті Гнидава. Окремими розкопками в різні роки керував Леський. З досліджень 1936 р. археолог передав розтирач кам'яний періоду неоліту та колекцію середньовічних предметів, яка складалася з фрагментів неорнаментованого посуду та остеологічних решток кількістю біля 400 предметів, а також з понад 500 фрагментів середньовічного посуду з хвилястим та лінійним орнаментом. Вся колекція була отримана в ході дослідження 7 середньовічних жител. Завдяки поновленню розкопок у 1937 р., фондова збірка поповнилася фрагментами ліпного посуду, прикрашеного штриховим орнаментом, сокирою кам'яною, які відносилися до КЛСК, а також значною колекцією фрагментів гончарного посуду, глиняними тягарцями, залізним наконечником стріли та кістяним шилом періоду середньовіччя. В 1938 р. до музею надійшло лише 18 фрагментів ліпного посуду епохи бронзи. За роки досліджень З. Леський передав з цегельні Глікліха також колекцію предметів періоду неоліту: біля 300 фрагментів посуду КЛСК та синхронні їм пряслиця, 2 кам'яних сокири, жорна, розтирач, які імовірно відносилися до епохи брози та понад 200 фрагментів середньовічного посуду [5].

З. Леський активно проводив розвідкові роботи, які полягали у зборі підйомного матеріалу та складанні планів пам'яток. Метою розвідок було виявлення нових пам'яток археології та перевірка стану збереженості вже відомих. В ході таких обстежень в с. Білосток у 1936 р. З. Леський зібрав 57 фрагментів гончарного посуду періоду середньовіччя. В ході спільних розвідок 1937 р. з Я. Фіцке у с. Вишків було зібрано крем'яні відщепи та колекцію середньовічних знахідок, що включала 21 фрагмент посуду з хвилястим та лінійним орнаментом. Під час обстеження Білівського городища вченим було зібрано та передано до фондів музею фрагменти випаленої глини та шліфований камінь, який можливо був розтирачем. Заразом Леський передав колекцію фрагментів гончарного посуду з Новожуківського городища.

З розвідок у с. Чорниів, що біля Устилуга походять 4 вінця гончарних посудин періоду середньовіччя. Також середньовічний посуд було передано З. Леським і з Торговиці. На Замковій горі в Острозі вченим було виявлено частину ритуальної посудини, що хронологічно відноситься до лужицької культури. З. Леський передав у музей знайдений ним у Дубовій Корчмі фрагмент крем'яного серпа [5].

З. Леський брав активну участь у пам'яткоохоронній роботі. Завдяки його поданню до Консерваторського управління у 1937 р. було зупинено руйнування замчиська ранньомодерного часу біля с. Пересопниця. [10, С. 17–18]. Крім власних досліджень дослідник брав участь у більшості археологічних робіт тогочасного директора Волинського музею Я. Фіцке. Останній високо оцінював свого колегу і в особистій переписці з проф. Т. Рейманом зазначав, що «Леський розбирається в багатьох речах» [6].

Висновки та перспективи подальших досліджень.

З. Леський, працюючи на посаді керівника відділу праісторії Волинського музею відновив професійний рівень регіональної археологічної науки, яка занепала після Першої світової науки та заклав підґрунтя для становлення Луцька як воєводського наукового центру. Вчений залишив вкрай мало публікацій, однак його вклад в наповнення фондів Волинського музею важко переоцінити. Загальна кількість переданих З. Леським предметів, по неповних та найповерхневіших даних становить біля 2000

артефактів, при їх загальній кількості у фондах, станом на 1938 р., у 9000. Особливо цінним був вклад З. Леського у дослідження старожитностей періоду неоліту, епохи бронзи, римського часу та середньовіччя. Більшість предметів переданих вченим були втрачені в ході Другої світової війни, натомість збережена частина доступна до опрацювання, що дає перспективи подальших досліджень сучасними науковцями.

Джерела та література

1. Археологічна спадщина Яна Фіцке / за заг. ред. Г. Охріменка. Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2005. 488 с.
2. Ковальчук Є. І. Польський період історії Волинського краєзнавчого музею (1929–1939 роки). *Праці Центру пам'яткознавства*. Київ, 2014. вип. 25. С. 108–120.
3. Кучинко М., Златогорський О. Пам'ятки археології Луцького району Волинської області: навчальний посібник. Луцьк: Волинські старожитності, 2010. 280 с.
4. Кучинко М., Охріменко Г., Златогорський О. Археологічні пам'ятки Волинської області (матеріали до «Зводу пам'яток історії та культури України. Волинська область»). Луцьк: Вежа-Друк, 2017. 710 с.
5. Фонди Волинського краєзнавчого музею. Облікова фондова документація. Інвентарна книга за 1929–1939 рр. Т. III.
6. Jan Fitzke: archeolog, badacz przeszłości Wołynia, muzeolog. *Z Wołynia 1936-1939 / zebra., oprac. A. Gaczol, W. J. Kowalów. Ostrog : Wołanie z Wołynia, 2009. 307 s.*
7. Kuśnierz J. Zygmunt Leski (1896-1965), archeolog z Muzeum Wołyńskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Łucku – szkic biograficzny. *Волинський музей: історія і сучасність: наук. зб.* Луцьк, 2009. Вип. 4. С. 21–30.
8. Leski Z. Prace archeologiczne na Wołyniu. *Z Otchłani Wieków*. Poznań, 1936. R. XI. Z. 4–5. S. 60–61
9. Nowe wykopaliska. *Z Otchłani Wieków*. Poznań, 1937. R. XII, Z. 11-12. S. 81–82
10. Sprawozdanie z działalności Wołyńskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk za lata 1935-1937. Luck, 1938. 61 s.

УДК 061.1:069

Світлана Гаврилюк,

*докторка історичних наук, професорка,
завідувачка кафедри музеєзнавства, пам'яткознавства
та інформаційно-аналітичної діяльності
Волинського національного університету
імені Лесі Українки,
м. Луцьк*

МУЗЕЙ СВІТУ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ COVID-19: ПРОБЛЕМИ І ДОСВІД ВИЖИВАННЯ

У статті висвітлюється діяльність музеїв світу в умовах COVID-19, аналізується вплив пандемії на їх безпеку, збереження колекцій, фінансовий стан, комунікацію, життєдіяльність загалом. Особливе місце відводиться ролі ЮНЕСКО, міжнародних музейних організацій, Українського національного комітету ICOM (Міжнародної ради музеїв), ICCROM (Міжнародного центру досліджень у галузі консервації та реставрації культурних цінностей) щодо консолідації зусиль для пошуку нових напрямів руху, активізації нарощення потенціалу музеїв, соціального захисту музейного персоналу, оцифруванню та інвентаризації колекцій, розробки онлайн-контенту.

Ключові слова: пандемія COVID-19, музей, ЮНЕСКО, міжнародні музейні організації, Український національний комітет ICOM, ICCROM.

Постановка наукової проблеми та її значення. У нинішньому динамічному світовому соціумі важливу роль продовжують відігравати музейні заклади усіх профілів. Саме вони є вагомим містком між минулим і сучасним, забезпечуючи вивчення, збереження і представлення кращих надбань людства, популяризуючи набуті впродовж століть традиції поколінь, формуючи ментальність націй і відповідно світоглядну політику держав. Належне функціонування музеїв забезпечується відповідною правовою базою як з позицій міжнародного права, так і законодавства абсолютної більшості країн світу. Держави – лідери світового розвитку – дбаючи про власну туристичну інфраструктуру, функціонування якої приносить немалі прибутки, вишукують можливості забезпечення наймодерніших аспектів діяльності музейних закладів як складової цієї інфраструктури. Вони сприяють культурним проектам і грантовим програмам, вигідним для розвитку музейництва, залученню інвесторів і благодійників, підтримують впровадження у музеях найновіших досягнень науки і техніки тощо. Все це важливо для забезпечення

комунікації музейних закладів, роботи з відвідувачами і потенційними споживачами музейного продукту. За даними ЮНЕСКО на середину 2020 р. кількість музеїв світу порівняно з 2012 р. зросла на 60% і становила 95 тис. таких закладів. Це засвідчує вагому роль музейної галузі у національній культурній політиці [1].

В Україні нині діє майже 5 тис. музеїв, 543 з яких перебувають у державній і комунальній власності [1]. Навіть до початку пандемії коронавірусу (COVID-19) українські музеї зіштовхувалися з низкою проблем, що їх ще більше загострив карантин, уведений у зв'язку з цією пандемією. Так, порівняно з першими роками незалежності, в українських музеях значно знизилася відвідуваність. У їх фондах зберігається близько 12 млн. музейних предметів, але через обмаль площ в експозиціях представлено лише 3–5 % від наявного у фондових сховищах [1]. Постійною проблемою є недостатнє фінансування музеїв. Витрати на розвиток музейної сфери не лише не зростають, а зменшуються. Більша частина музейного бюджету – це видатки на заробітну плату працівників і оплату комунальних послуг. Для багатьох українських музеїв навіть якісний Інтернет – проблема. Далеко не всі музейні заклади мають власні сайти (таких налічується лише 150; більшість не мають англійської версії).

Тому не дивно, що пандемія COVID-19, яка з березня 2020 р. почала стрімко набирати обертів, стала справжнім випробуванням і для музеїв України, і для музеїв світу загалом, внесла відчутні корективи в їх діяльність. У квітні 2020 р. майже всі музеї світу зачинилися для відвідувачів через поширення пандемії. А в травні 2020 р. на основі проведеного аналізу ситуації прозвучала думка, що кожен восьмий музей у світі невдовзі може зникнути [9]. А вже в умовах COVID-19 виникли економічні труднощі, пов'язані із відсутністю відвідувачів і різким зменшенням надходження коштів. Постало питання збереження музейного персоналу чи його скорочення. На порядку дня і сьогодні перебувають питання вишукування резервів для повноцінного функціонування і розвитку музеїв. В такій ситуації моніторинг напрацьованого музеями досвіду, його поширення, аналіз рекомендацій ЮНЕСКО, міжнародних музейних організацій дасть можливість музейному соціуму не розгубитися у нелегкий для нього час, а сконцентрувати зусилля для виживання, збереження і поповнення музейних колекцій та їх популяризації.

Аналіз досліджень цієї проблеми. З теми статті дослідниками поки що не підготовлено монографій чи ґрунтовних наукових статей. Таким чином, на сьогодні у вітчизняній історіографії вона залишається не вивченою. Тому означена тематика, враховуючи подальше перебування світового соціуму в умовах боротьби з пандемією COVID-19 і пошуку шляхів та ресурсів для функціонування музейних закладів, зберігає для українського музейництва теоретичну і практичну актуальність. Для підготовки статті використовувалася інформація інтернет-ресурсів (зокрема, із сайтів музейних закладів, документів ЮНЕСКО, міжнародних музейних організацій, публікацій окремих авторів).

Мета статті – висвітлити діяльність музейних закладів світу в умовах пандемії COVID-19. Відповідно до поставленої мети виокремлені наступні завдання: показати реакцію світової культурної громадськості, насамперед музейних працівників і шанувальників культурної спадщини, на ситуацію з виживання музеїв в умовах пандемії COVID-19; проаналізувати роботу окремих музеїв у цей нелегкий час, узагальнити та представити набутий ними досвід, важливий для подальшого збереження та примноження музейних збірок і функціонування самих музеїв; охарактеризувати заходи ЮНЕСКО, міжнародних музейних організацій, насамперед Міжнародної ради музеїв (ICOM), з пошуку шляхів забезпечення життєдіяльності музейних установ, їх безпеки, належних умов зберігання їх колекцій, прогнозованості економічних проблем, що виникають, розвитку комунікацій, пошуку інвесторів тощо.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Пандемія COVID-19, що охопила світ на початку 2020 р., стала серйозною перепорою розвитку усіх сфер життя людської цивілізації. Не оминула вона і музеї, негативно позначившись на їх налагодженій впродовж тривалого часу життєдіяльності, поставивши на межу фінансової скрути і виживання. Проблема набула настільки загрозливого характеру, що лише у значній мірі завдяки втручанням ЮНЕСКО, міжнародних музейних організацій вдалося послабити напругу і врегулювати окремі питання діяльності музеїв в період пандемії. «Музеї відіграють основну роль у забезпеченні сталого розвитку наших суспільств. Ми повинні допомогти їм впоратися з цією кризою...» – заявила Генеральний директор ЮНЕСКО Одрі Азуле [1]. Тому за дорученням цієї організації Міжнародна рада музеїв (ICOM) з метою збору інформації про вплив COVID-19 на культурний сектор у коротко- та довготривалій перспективі провела масштабне опитування серед музеїв світу та їх працівників. Воно охоплювало п'ять тем: поточна ситуація для музеїв та персоналу, прогнозований економічний вплив, цифровий зв'язок та комунікація, безпека музею та збереження колекцій, музейні фахівці-фрілансери. Вдалося проаналізувати майже 1600 відповідей від музеїв та музейних працівників із 107 країн світу усіх континентів, які були зібрані з 7 квітня по 7 травня

2020 р. [4].

Паралельно ЮНЕСКО спрямувала зусилля на вивчення впливу пандемії COVID-19 на музейні установи, адаптацію музеїв в нових особливих умовах. У травні 2020 р. ця організація підготувала звіт «Музеї у всьому світі перед обличчям COVID-19» [4]. Він містить інформацію про згубні наслідки пандемії коронавірусу для музейних закладів, тенденції діяльності музеїв під час карантину, їх заходи у цей період та дії, що їх пропонують музеї під час та після виходу з кризи. Практично аналогічний документ підготувала й ICOM. Дослідження ЮНЕСКО та ICOM були оприлюднені 18 травня 2020 р., тобто, з нагоди Міжнародного дня музеїв. Документи констатують, що 90% музейних закладів, тобто понад 85 тис., зачинилися на різні періоди часу. Крім того, в Африці і малих острівних державах тільки 5% музеїв змогли запропонувати онлайн-контент для своїх аудиторій. Майже 13% музеїв по всьому світу можуть ніколи не відчинитися [1].

Проведений моніторинг також показав, що діяльність, пов'язана з діджиталізацією, зросла на 15%, а присутність музеїв у соціальних мережах зросла вдвічі для більш ніж половини музеїв. За даними соціальних мереж, впродовж весни – осені 2020 р. майже 70% музеїв посилили свою присутність в інтернеті, 80% музеїв активізували свою онлайн-діяльність [2]. Більшість музейних працівників протягом карантину працювали дистанційно; 6% музейних фахівців заявили, що договори з ними були розірвані або не поновлені. 82,6% респондентів зазначили, що музейні програми скорочуються, а 29,8% очікують скорочення персоналу [1]. Безпека музейних колекцій забезпечується, необхідні заходи проводяться і навіть посилюються. Однак невідомо, на який час вистачить ресурсів. Тому Генеральний директор ЮНЕСКО Одрі Азуле заявила: «Ми повинні допомогти їм (музеям) впоратися з цією кризою і підтримати зв'язок зі своєю аудиторією. Ця пандемія також нагадує нам, що половина людства не має доступу до цифрових технологій. Ми повинні працювати над тим, щоб забезпечити доступ до культури для всіх – особливо для найбільш уразливих і ізольованих» [1].

У рамках руху ResiliArt ЮНЕСКО в середині травня 2020 р. розпочала серію дебатів, присвячених роботі музеїв в умовах пандемії. Ставилася мета вивчити конкретну ситуацію по регіонах планети з метою надати фінансову підтримку митцям, музейним працівникам під час і після спалаху COVID-19. Рух ResiliArt підтримує обмін досвідом між фахівцями в галузі культури на міжнародному рівні. Адже проведені дослідження засвідчують, що музеї, позбавлені відвідувачів, зіткнулися зі зменшенням прибутків, а це може серйозно вплинути на обсяги підготовки музейних працівників, діяльність самих музеїв та перспективи їх розвитку. Чинна на той час президент ICOM Суай Аксой висловила переконаність, що професіонали музейної справи готові вирішувати проблеми, пов'язані з пандемією COVID-19. Однак музейний сектор не може існувати самостійно без підтримки державного та приватного секторів. Тому необхідно мобілізувати кошти для надання надзвичайної допомоги і вжити заходів щодо захисту фахівців-музейників [1].

Чимало держав світу надають першочергового значення нарощуванню потенціалу музеїв, соціальному захисту музейного персоналу, оцифруванню та інвентаризації колекцій, розробці онлайн-контенту, наданню технічної допомоги і підтримки, зокрема, через обладнання новітніх лабораторій та інформаційних центрів. ЮНЕСКО виокремлює вимоги в межах цифрової політики музеїв, що постали перед викликами пандемії. Серед них – оцифрування колекцій, їх сучасний опис, мінімальна матеріальна база (фотографування, сканування, комп'ютери), стабільний доступ до Інтернету, а також активний музейний персонал, що має достатні навички роботи з онлайн-ресурсом. За умов наявності перерахованого кожен музей має можливість ефективно працювати в умовах карантину [2].

Значна частина музеїв світу на початок пандемії COVID-19 уже мали оцифровані власні колекції, підготовлені віртуальні тури, Інтернет-видання, цифрові виставки. Багатьом стала в нагоді платформа Google Arts & Culture, що є одним із найефективніших способів для музеїв мистецького та історичного профілів стати цифровими завдяки опції віртуального туру. Google Arts & Culture пропонує нині 2,5 тисяч безкоштовних віртуальних турів усім світуом. Такі музеї, як Лувр, Національна галерея мистецтв у Вашингтоні, Художня галерея Йоганнесбурга, Британський музей, Національний художній музей України, чимало інших закладів на високому професійному рівні представляють віртуально власні колекції, пропонують віртуальні екскурсії, запрошують до наукових дискусій, виставляють цікаві теми для обговорення, спонукають до спілкування на музейну тематику тощо [2].

Переважає більшість музеїв і галерей світу в час пандемії активізували роботу з оцифрування власних колекцій та використання такої форми представлення експозицій на повну потужність. Прикладом є діяльність в умовах пандемії Українського музею у Нью-Йорку [10], галереї Уффіці у Флоренції, музею д'Орсе в Парижі, Рейксмузеум в Амстердамі. Наприкінці лютого 2020 р. американський Смітсонівський

інститут, що включає комплекс музеїв і дослідницьких центрів з 17 установ, виклав для користувачів майже 3 млн. світлин і матеріалів. Захоплюючи подорож сторінками американської історії можуть забезпечити Музеї авіації та космічних польотів, пошти і філателії, африканського або азійського мистецтва, що входять до складу вищезгаданого комплексу [1; 3].

Україна як член ЮНЕСКО, маючи Український національний комітет Міжнародної ради музеїв, активно долучається до обговорення питань діяльності музеїв в умовах пандемії COVID-19. Адже українська культура унікальна тим, що їй доводиться виживати в умовах кількох криз одночасно: і війни та окупації частини територій, і наслідків та ризиків пандемії. Якщо в першому випадку це руйнування пам'яток культури, втрата їх через захоплення країною-агресором, незаконне вивезення культурних цінностей на територію Російської Федерації, то виклики пандемії носять інший характер.

У травні – червні 2020 р. міжурядова організація ICCROM (Міжнародний центр досліджень у галузі консервації та реставрації культурних цінностей) провела міжнародний вебінар «Глобальні голоси: культурна спадщина і пандемія». Організатори переконані, що в час кризи мережа міжнародних інституцій, у якій діляться досвідом «агенти змін», є особливо важливою; що дослідження і збереження культурної спадщини зробить світ кращим; що культура здатна впливати на економіку та соціальну стабільність у світі. На сайті організаторів вебінару зазначено, що їх команда працює над створенням цільового віртуального простору, який пропонуватиме ресурси та поради, що допоможуть подолати кризу усім, хто працює з культурною спадщиною [5].

Україну на вебінарі представляв Ігор Пошивайло – генеральний директор Національного музею Революції Гідності, віце-президент міжнародного комітету ICOM, що займається питаннями готовності музеїв до надзвичайних ситуацій і реагування на них. На цю посаду він обраний Генеральною конференцією ICOM, що проходила в Кіото (Японія) у вересні 2019 р. І. Пошивайло – музеолог, кандидат історичних наук, громадський активіст, автор низки міжнародних проєктів культурно-мистецького спрямування, семінарів з музейної справи. І. Пошивайло відомий як експерт ЮНЕСКО (з 2009 р.), учасник науково-дослідних експедицій з порятунку об'єктів культурної спадщини у Великій Британії, Бельгії, Франції, Німеччині. Він пройшов навчання в Амстердамі за програмою «Перша допомога культурній спадщині в надзвичайних ситуаціях». Виступ І. Пошивайла на міжнародному вебінарі звучав 15 травня 2020 р. під час першої панелі «Наслідки COVID-19: аналізуючи розвиток кризи». Ішлося про те, чому у складні часи збір достовірної та вичерпної інформації вкрай важливий, як цю інформацію аналізувати, які рішення в різних частинах світу ухвалюють ті, хто працює з культурною спадщиною [5].

Міністерство культури та інформаційної політики України спільно з Національним науково-дослідним реставраційним центром підготували й оприлюднили для використання рекомендації щодо забезпечення збереження музейних предметів Музейного фонду України на період карантину, зумовленого COVID-19 [7]. Провідні музеї України організують широке обговорення сучасних проблем виживання музеїв, приділяють увагу комунікації з відвідувачем через музейні соціальні мережі, діляться досвідом організації власної роботи. Приклад цього – проведення Дніпропетровським національним історичним музеєм імені Д. Яворницького Всеукраїнського онлайн-форуму «Музейний менеджмент перед викликами COVID-19» (1–2 жовтня 2020 р.) [8].

Багатий досвід роботи українських музейних закладів у час пандемії COVID-19 оприлюднений на їх сайтах, у мережі Facebook, в окремих публікаціях в Інтернет-виданнях тощо [3; 4; 6].

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Таким чином, пандемія COVID-19 і запровадження спричиненого ним карантину змусили музеї усього світу пристосовуватися до нових умов і, як наслідок, перебудовувати власну діяльність. Один з головних її напрямів сьогодні – розширення цифровізації своїх колекцій і представлення для загального доступу в соціальних мережах. Заклади ширше пропагують фондові збірки, надають доступ до бібліотечних зібрань, активніше беруть участь у культурно-освітніх програмах, грантових проєктах, онлайн флешмобах, майстер-класах, виступають організаторами дистанційних наукових конференцій і різного роду інших наукових заходів. Звертається увага на залучення зацікавленої аудиторії до співпраці через соціальні мережі, на використання нових форм роботи з наймолодшою аудиторією – дітьми, співпрацю із школами шляхом проведення онлайн тематичних екскурсій. Зокрема, під час карантину працівники музейних закладів України запропонували освітні програми для школярів, які користуються попитом. Так, заслуговує на увагу ініціатива Волинського краєзнавчого музею щодо підготовки випускників шкіл до зовнішнього незалежного оцінювання з історії, яка, зокрема, реалізовується і з застосуванням онлайн-технологій. Українські музеї, у тому числі Волинський краєзнавчий музей, проводять збір предметів, пов'язаних із запровадженням карантину.

Спільно із закладами вищої освіти українські музеї проводять онлайн заходи до Міжнародного

дня музеїв, який у цьому році за рішенням ICOM відзначається у листопаді. Така ж форма роботи використовується для проведення наукових конференцій, участі в міжнародних і всеукраїнських грантових програмах, підготовки і відкриття виставок, спільного видання наукових збірників тощо.

Тим не менше доводиться констатувати загалом негативний вплив пандемії COVID-19 на музейний сектор. Уже зараз очевидно, що музеї несуть відчутні фінансові збитки, не можуть планувати залучення нових працівників через відсутність вакансій, живуть в тривожному очікуванні можливого скорочення музейного персоналу. Такий стан справ може серйозно вплинути на забезпечення збереження колекцій та їх безпеку. Ситуація загострила проблему застарілої матеріально-технічної бази переважної більшості музеїв України, відсутності досконалого Інтернету, постійних перебоїв із зв'язком, недостатнього забезпечення кадрами, які фахово володіють Інтернет-технологіями та англійською мовою, слабких міжнародних контактів. Ці та інші проблеми життєдіяльності українських музеїв в умовах пандемії COVID-19, рекомендації щодо розв'язання існуючих зловбоденних питань повинні стати предметом подальшого розгляду не лише музейних працівників, а й фахівців галузей, тісно пов'язаних з специфікою роботи музеїв, а також науковців. Дотримуючись усіх необхідних заходів для стримування пандемії, музейні заклади України як складник світової музейної мережі повинні й далі шукати шляхів ефективною і дієвою роботи, аби виконувати свою найважливішу місію – збереження і гідного представлення культурних надбань людства.

Джерела та література

1. Андрощук Г. COVID-19 і музеї: економічний вплив, цифровізація, комунікація, безпека. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/covid-19>.
2. Буцикіна Є. Музеї після нокдауну: відкриваючи нові напрями руху. URL: www.korydor.in.ua/ua/ideas/museums-after-lock-down.html.
3. Віртуальні тури Україною та онлайн-експозиції музеїв: чим займатися черкащанкам в умовах пандемії корона вірусу. URL: <https://provce.ck.ua>.
4. Музеї, музейні фахівці та COVID-19: ICOM та ЮНЕСКО підготували звіти. URL: prostir.museum.ua/post/42886.
5. На міжнародному вебінарі говорили про наслідки COVID для музеїв. URL: <https://www.prostir.ua/?news>.
6. Пустиннікова І. Працюють навіть у пандемію. *Подолання*. 2020. 23 жовтня.
7. Рекомендації щодо забезпечення збереження музейних предметів Музейного фонду України на період встановлення карантину або обмежувальних заходів, пов'язаних із поширенням гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої корона вірусом SARS-CoV-2. URL: <https://restorer.kiev.ua/?p=6821>.
8. Роботі музейників під час пандемії присвятять всеукраїнський форум у Дніпрі. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-tourism/3101549>.
9. ЮНЕСКО: Кожен восьмий музей у світі через пандемію може закритися назавжди. URL: <https://ms.detector.media/trendi/post/24710/2020-05-20-yunesko>.
10. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-diaspora/3077699>.

УДК 069(477/82):069.12+378.09-057.87:069

Алла Дмитренко,
кандидатка історичних наук,
доцентка кафедри музеєзнавства, пам'яткознавства
та інформаційно-аналітичної діяльності
Волинського національного університету
імені Лесі Українки,
м. Луцьк

МАТЕРІАЛИ САЙТУ «МУЗЕЙНИЙ ПРОСТІР ВОЛИНИ» ЯК ЗАСІБ КОМУНІКАЦІЇ З МУЗЕЙНОЇ АУДИТОРІЄЮ ТА ЙОГО МІСЦЕ У ПІДГОТОВЦІ СТУДЕНТІВ СПЕЦІАЛЬНОСТІ «МУЗЕЄЗНАВСТВО, ПАМ'ЯТКОЗНАВСТВО»

Розкривається місце матеріалів сайту «Музейний простір Волині» у залученні музейних відвідувачів а формуванні його «смаків»; в системі підготовки студентів спеціальності «Музеєзнавство, пам'яткознавство». Проаналізована структура і тематичне наповнення сайту, доступність вміщеної інформації. Відзначено можливість використання інформації при вивченні окремих навчальних курсів.

Ключові слова: Волинь, музеї, музеєзнавство, культурна спадщина, Волинський краєзнавчий музей, сайт «Музейний простір Волині», спеціальність «музеєзнавство, пам'яткознавство».

Постановка проблеми. Розвиток інформаційних технологій та глобальної мережі Інтернет дають можливість доступу до великих масивів інформації. Мережа Інтернет є своєрідним «сховищем» найрізноманітнішої інформації. Це забезпечує наповнення навчального процесу на всіх його етапах – від аудиторної до самостійної роботи студентів – значними обсягами навчальних, методичних та ін. матеріалів.

Аналіз досліджень, джерела. Створення музейних сайтів – світова тенденція. Зважаючи на їх популярність, в мережі інтернет розміщуються інструкції з пошуку інформації на типовому музейному сайті. У зв'язку з цим аналізується структура типового музейного сайту, який складається з таких розділів: INFORMATION – загальна інформація (адреса, робочі години, як доїхати тощо); EXHIBITION – постійна експозиція (permanent exhibition) та тимчасові виставки (temporary exhibitions); ACTIVITIES – повідомлення про заходи, що відбуваються у музеї; MUSEUM – історія музею (history), історія будинку (the building) тощо; RESEARCH – відомості про науково-дослідну діяльність музею; COLLECTIONS – опис колекції музею. Може включати вибрані експонати (masterpieces, masterworks) з ілюстраціями та описами. Крім того, може надаватися розширена інформація про колекцію (gallery, repository). Деякі сайти надають доступ до ПОВНОЇ бази даних ([on-line]database) своєї колекції, де містяться фотографії та описи (інколи лише національною мовою) ТИСЯЧ предметів [6].

В останні роки музейні веб-сайти отримали велику популярність і в Україні. Сьогодні вони є в усіх великих музеїв, у т. ч. два сайти має Волинський краєзнавчий музей – «Музейний простір Волині» [3] і «Волинський краєзнавчий музей» [1].

Однак, як відзначають дослідники, не всі музейні сайти містять інформацію, необхідну насамперед для музейного відвідувача. Причина бачиться в тому, що музейні сторінки зазвичай існують завдяки ентузіазму певних працівників. Потрібна певна ініціатива не тільки музеїв, а й профільного міністерства та уряду. Музейні сайти потребують подальшого вдосконалення, а почати, як наголошує О. Зінченко, потрібно «із виправлення смаку» відвідувачів, замовників і розробників [2].

Щодо сайту «Музейний простір Волині», то саме він став музейною подією України 2011 року [5], чим було визнано і якість роботи розробників і наповненості матеріалами, лаконічністю їх викладу та ін.

Джерельну базу дослідження склали матеріали сайту «Музейний простір Волині» [3].

Мета даного дослідження – з'ясувати місце матеріалів сайту «Музейний простір Волині» у комунікації з музейними відвідувачами та системі підготовки студентів спеціальності «Музеєзнавство, пам'яткознавство» освітніх рівнів Бакалавр і Магістр. Завдання – проаналізувати структуру та інформаційне наповнення усіх розділів сайту «Музейний простір Волині»; показати місце вміщеної інформації для різних груп відвідувачів сайту, у т. ч. музейних відвідувачів, музейних працівників і студентів; відзначити роль працівників наукового відділу Волинського краєзнавчого музею в інформаційному наповненні сайту.

Сайт «Музейний простір Волині» діє з березня 2011 року. Створений Дмитром Мочкошем з ініціативи та за безпосередньої участі тодішнього директора музею Анатолія Силюка.

Упродовж усього часу змістового наповнення сайту здійснює вчений секретар Волинського краєзнавчого музею Мігас Микола Васильович, про якого колишня співробітниця музею Олександра Нагорна сказала: «інтелігентний, ерудований, добросовісний працівник і просто порядна людина» [4].

2012 року сайт «Музейний простір України» став переможцем VII Всеукраїнської акції «Музейна подія року», зайнявши третє місце. Музей отримав диплом «За створення інтернет-порталу «Музейний простір Волині» (volyn-museum.at.ua)» та премію в розмірі 10 тис. грн. Загалом в акції взяло участь 27 музейних подій, що відбулися 2011 року [Створення ВКМ сайту].

Табл. 1. Структура сайту «Музейний простір Волині»

«Музейний простір Волині»	
1	головна сторінка
2	новини музеїв
3	анонси
4	музей-школі
5	галерея музеїв
6	статті музеїв

7	конференції
8	музейникам
9	відвідувачам музеїв

Інформація, розміщена на сайті, може використовуватись при вивченні різноманітних навчальних курсів.

Значний обсяг матеріалів містить головна сторінка сайту «Музейний простір Волині» (далі – МПВ). Тут дана інформація 55 музеїв різного профілю і форм власності, які можна об'єднати у кілька груп.

До першої віднесемо ВКМ та його структурні підрозділи – Музей волинської ікони, Художній музей, Музей історії Луцького братства, Колодяженський літературно-меморіальний музей Лесі Українки, Музей «Лісової пісні» в урочищі Нечимному, Затурцівський меморіальний музей В'ячеслава Липинського.

Другу групу складають районні краєзнавчі: Камінь-Каширський, Ківерцівський, Любомльський, Маневицький, Рожищенський і Старовижівський та районні, міські і сільські історичні музеї: Берестечківський, Володимир-Волинський, Горохівський, Іваничівський, Ковельський, Нововолинський і Торчинський. Окремо слід назвати музеї, експозиція яких висвітлює різні сторінки Другої світової війни: Кортеліський, Лобненський і Лопатенський, а також музеї історії села: Купичівський і Соловичівський Турійського р-ну. За тематикою до історичних музеїв віднесемо і Музей жертв тоталітарних режимів.

До третьої групи віднесемо в області два історико-культурних заповідники – «Старий Володимир» і «Старий Луцьк». У складі останнього діють музеї дзвонів, книги і «Лесина вітальня».

Четверта група – музеї при закладах освіти різного рівня. Сайт містить інформацію лише про два шкільні музеї – «Світлиці» Луцької гімназії № 4 імені Модеста Левицького КЗ Луцький навчально-виховний комплекс «Гімназія № 14». Два музеї містить Шацький лісовий коледж: Музей історії та Музей фауни. Обидва волинські виші мають музеї історії: Музей історії Луцького національного технічного університету і Музей історії Волинського національного університету імені Лесі Українки. Окрім того, у структурі другого ЗВО діють наступні музеї: Музей археології, Музей етнографії Волині та Полісся, Музей Лесі Українки, Геологічний музей.

До п'ятої групи віднесемо меморіальні музеї: Устилузький народний музей Ігоря Стравінського та Музей академіка Михайла Кравчука (с. Човниця Ківерцівського р-ну).

Шосту групу складають відомчі музеї Волині: Волинський регіональний музей українського війська та військової техніки, Музей волинської державної телерадіокомпанії, Музей волинського лісу, Музей волинської пошти, Музей історії становлення судової палати на Волині, Музей освіти Волині при Волинському інституті післядипломної педагогічної освіти, Народний музей історії органів внутрішніх справ Волині, Аптека-музей. Сюди ж віднесемо Музей історії кінематографії та фотомистецтва Волині, який діє на базі аматорської фото- і кіностудії «Волинь».

Окремо виділимо музей-скансен – Рокинівський музей історії сільського господарства Волині та музей декоративно-ужиткового мистецтва – Музей солом'яного мистецтва «Солом'яне диво» у с. Купичів Турійського р-ну.

На сайті є відомості лише про один приватний музей – Музей технічного прогресу.

Інформацію, вміщену на головній сторінці, доповнюють матеріали із розділу «Галерея», де вміщені 606 фото музеїв, фрагментів експозицій і виставок, окремих експонатів та музейних предметів, афіш та ін. з різних музеїв Волині.

Відомості із головної сторінки сайту стануть корисними насамперед потенційним музейним відвідувачам, які можуть обрати той чи інший музей для відвідування і ознайомлення з експозицією чи виставками. Стануть в нагоді викладачам і студентам кафедри музеєзнавства, пам'ятокознавства та інформаційно-аналітичної діяльності при розробці і вивченні курсів «Вступ до спеціальності», «Історія музейної справи», «Музеї науки і техніки», «Культурних туризм», «Туристичні ресурси», «Історико-туристичні ресурси України», «Археологія», «Україна: історія, культура, ментальність», «Історія Європи» та ряду вибіркових дисциплін.

Сайт має розділ «Новини», у якому подається інформація про різноманітні події в галузі музейництва, що відбулися чи мають відбутися: виставки, конференції, зустрічі, круглі столи, дискусії, дні відкритих дверей, майстер-класи, тематичні вечори, фестивалі, презентації, науково-освітні заходи, програми і гранти у галузі культури, спогади музейників, ювілеї, нагороди і відзнаки; музейні предмети, колекції, експозиції та нові надходження до музеїв, відкриття нових музеїв, нормативні документи у галузі музейництва, а також дні пам'яті і некрологи музейників та ін. відомих людей. Вся ця інформація стане в нагоді при вивченні майбутніми музейниками багатьох навчальних дисциплін професійного і вибіркового

циклів: «Пам'яткознавство», «Проектний менеджмент і культурний грантрайтинг», «Міжнародні музейні організації», «Фондова і науково-дослідна робота музеїв», «Експозиційно-виставкова робота музеїв», «Культурно-освітня робота музеїв», «Менеджмент і маркетинг туристичної та виставкової діяльності».

У першій половині жовтня 2020 року «МПВ» повідомляв про наступні події:

– проведення у Луцькому замку церемонії нагородження недержавним орденом «Народний герой України»;

– фотодокументальну виставку до ювілею Волинського інституту післядипломної педагогічної освіти;

– розповідь-спогади директора волинського музею-скансену Олександра Середюка про лавки на Поліссі;

– відкриття спільної виставки ВКМ і Музею етнографії Волині та Полісся при ВНУ ім. Лесі Українки «Зооморфні мотиви в українському народному мистецтві» та запрошення відвідати її;

– День пам'яті Олени Пчілки і науково-освітній захід до дня пам'яті Олени Пчілки «Зливається зі своїм рідним», проведений у Колодяженському музеї;

– обговорення ідей розвитку туризму та збереження культурної спадщини міста Володимира-Волинського;

– відкриття Музею іграшок у Волинському національному університеті імені Лесі Українки;

– картину художника епохи відродження Лукаса Кранаха Старшого;

– перший захід культурно-мистецького проекту «Королівство Русь» та презентацію проекту у Художньому музеї м. Луцька;

– запрошення на майстер-клас з гончарства від Володимира Кусика;

– конкурсні програми «Українського культурного фонду»;

– урочисту академію та Міжнародну наукову конференцію «Маневицький човен – проблеми реставрації, консервації, збереження та вивчення» і огляд науковцями НАНУ волинського човна-довбанки;

– нові надходження до музеїв: глиняної люльки козацького періоду до Колодяженського музею; сумки фельдшера середини ХХ ст. до Аптеки-музею; картини Олександра Дишка до Художнього музею м. Луцька; два італійські свічники і особисті речі Андрія Задорожного, який загинув на російсько-українській війні до Ковельського музею;

– відкриття виставок: гончаря-самородка Миколи Полякова у Затурцівському музеї; картин Миколи Савчука у Рожищенському музеї; «Тріумф людини. Українці, які перемогли ГУЛАГ» і «"Клич нескорених" – друковане слово УПА, як опір тоталітарному режиму» у ВКМ; «Малює осінь добру казку» у Ковельському історичному музеї; козацьких люльок в Іваничівському музеї;

– початок роботи в Україні осередку Комітету CIDOC Міжнародної ради музеїв;

– привітання з Днем захисника України;

– свято Покрови в іконах (за фондами Музею ікони);

– програму ХХVІІ міжнародної наукової конференції «Волинська ікона: дослідження та реставрація».

Інформацію про наукові конференції, круглі столи і читання, які проводяться в музеях, закладах освіти, наукових інституціях не лише Волині, а й інших регіонів України, містить розділ «Конференції».

Розділ сайту «Анонси» є своєрідною дошкою оголошень, як то: «З 1 жовтня експозиції ВКМ, його відділів та філіалу працюють за новим розпорядком роботи», «ВКМ пропонує з 12 по 18 жовтня 2020 року» – повідомлення про майстер-класи і виставки у музеях та інформація про запобіжні заходи, яких слід дотримуватися до офіційного скасування карантину.

У розділі «Музей – школі» пропонуються матеріали на допомогу вчителям та учням навчальних закладів Волинської області, де вміщені відомості про заходи, які проводять музейні заклади Волинської області, а також їх адреси і контакти дані. На жаль, матеріали розроблені на 2017–2018 н. р., тому потребують уточнення і доповнення на поточний навчальний рік.

Надзвичайно інформативним є розділ «Статті музеїв», який пропонує 254 публікації з проблем музейництва і культурної спадщини, що були опубліковані у різних наукових збірниках (Волинський музейний вісник, Минуле і сучасне Волині та Полісся, Волинська ікона та ін.). Серед них варто назвати такі підняті проблеми:

– археологічні дослідження і пам'ятки у музеях;

– пам'ятки козацької епохи у музеях;

– писемні джерела в колекціях музеїв та печатки на них;

– рукописи у музеях Волині: рукописні книги ХVІ–ХVІІІ ст.,

– етнографічні матеріали у фондах та експозиціях музеїв: Колодяженського музею; Любомльського

краєзнавчого; Нововолинського історичного;

- комплектування і дослідження етнографічних матеріалів у музеях Волині;
- реставрація музейних предметів і реставратори: Лариса Обухович, Анатолій Квасюк;
- комплекси документів відомих особистостей у музеях: Тадеуш Костюшко, Агатангел Кримський, В'ячеслав Липинський, Митрополит Іларіон (Іван Огієнко), актори Анатолій Юзницький і Федір Балабуха, Олена Хомко (виступала на сесії ООН), Григорій Маковський, Ніна Річинська, Федір Стравінський, Юзеф Крашевський, Даміан Герштанський, родина Липинських, Микола Звойницький, родина Шуровських з Володимира-Волинського, Дмитро Степовик, Тадеуш Чацький, Микола Ковальський, Юзеф Чехович, Олександр Цинкаловський;
- волинські дисиденти (за музейними фондами): Данило Шумук, Валентин Мороз, Дмитро Іващенко, Микола Коц, Євген Сверстюк, Наталія Каразія;
- реабілітовані історією;
- художники, художні колекції і виставки: Наполеон Орда, Мирослав Зубінський;
- формування і вивчення окремих музейних фондів: сакрального мистецтва у ВКМ; твори «Маляра з Михнівки»; іконописець Антон Байковський; тема Різдва в іконописі; сакральне малярство Андроника Лазарчука; західноєвропейські сакральні пам'ятки;
- твори сакрального мистецтва у музеях: ікони св. Юрія Зміборця, Богородиці Одигитрії, «Спас у терніях», Святого Миколая з житієм; Святої Параскеви П'ятниці; Холмський Чудотворний образ Богородиці;
- предмети геральдики у колекціях і експозиціях музеїв Волині;
- пам'ятки палеографії в музеях;
- фотоколекції музеїв;
- музейна філокартія;
- музейна нумізматика: скарб праських грошей;
- Леся Українка і родина Косачів у музейних дослідженнях;
- музейна шевченкіана;
- окремі музейні предмети і колекції: математична рахівниця у Ковельському музеї; вишитий рушник із с. Ладинь у ВКМ; колекції люльок і тютюну у ВКМ; збірка пристосувань для ткання; колекція настільниць і скатертин; колекції керамічних виробів у музеях: кахлі; колекція писанок;
- колекції і майстри декоративно-ужиткового мистецтва: Віра Оніщук, Ганна і Світлана Махонюки, зібрання Галини Мельник-Калужинської; рушники Волині;
- ремесла: ливарництво;
- музейні експозиції та виставки: «Шевченківська світлиця Миколи Куделі»,
- нагороди: кавалери ордену Олександра Невського, ордену Слави на Волині;
- некрополі Волині: католицькі поховання у Володимирі-Волинському; братське поховання 1920 р. у Луцьку;
- колекція хрестів;
- волинське і західноукраїнське музейництво в різні періоди;
- музеї просто неба;
- Волинський краєзнавчий музей та його відділи: Колодяженський літературно-меморіальний Лесі Українки, Затурцівський меморіальний; Художній музей; Музей волинської ікони;
- Музеї Луцька: Волинський регіональний музей війська та військової техніки; заповідник «Луцький замок»; Музей історії Луцького братства;
- районні і міські музеї: Іваничівський історичний, Камінь-Каширський краєзнавчий, Старовижівський музей; Ковельський музей;
- музеї в сільській місцевості: Музей Ігоря Стравінського, Торчинський музей, Городоцький музей барона Штейнгеля, Кортеліський історичний;
- музеї при ЗВО: Музей Лесі Українки ВНУ імені Лесі Українки, Музей археології ВНУ імені Лесі Українки;
- шкільні музеї: Музей бойової слави у Ратнівській школі; Історичний музей при Голобській школі; музей Михайла Кравчука у Човницькій школі; Історичний музей «Витоки» у Жидичинській школі; Музей у Забродівській школі (Ратнівський р-н); шкільне музейництво Камінь-Каширщини;
- співпраця музеїв та освітніх і позашкільних закладів: ВКМ і ВЦТСЕ; музей і школа;
- форми роботи музеїв: еколого-освітні заходи; музейне свято до дня першокласника; культурно-освітня діяльність; науково-освітня робота; музейна педагогіка; музейні свята у Музеї етнографії Волині

та Полісся; національно-патріотичне виховання; етнографічні заходи у музеях;

- експертна комісія ВКМ;
- музейна бібліотека;
- виставки і експозиції: виставка «Традиційне вбрання волинян і поліщуків»; створення актуальних експозицій з новітньої історії; тема націонал-демократичного опору в експозиції;
- музейні колекції у навчальному процесі: у викладанні історії;
- атрибуція музейних предметів: художнього скла; пам'яток сакрального мистецтва;
- історія музейної справи в окремих регіонах: на Володимирщині;
- внесок окремих музейних працівників у розвиток музейництва краю: Наталія Пась, Петро Хомич, Лариса Куль, Тетяна Андреева, Олекса Ошуркевич, Григорій Гуртовий, Віра Комзюк, Дмитро Остапук, Анатолій Григоровський;
- захист інтелектуальної власності працівників музею;
- методико-інструктивні листи про відзначення певних подій у музеях: 70-річчя від початку Великої Вітчизняної війни, 20-річчя Незалежності України;
- музейні меценати;
- нові надходження до музеїв;
- конференції та круглі столи у музеях: Перший круглий стіл у ВКМ, круглий стіл у Ківерцівському музеї;
- музейний маркетинг;
- садиба Косачів у Колодяжному;
- музейні каталоги: Микола Ваврисевич – педагог, краєзнавець, літератор; Євген Бобко – вчений-селекціонер; Юзеф Крашевський; Павло Тутковський;
- приватні колекції і музеї: колекція Григорія Гуртового
- дослідники історії, культури і природи Волині: Йосип Пачоський;
- військові події на території Волині: рівненсько-луцька наступальна операція 1942 р.; Луцьк в період окупації;
- діяльність УПА на Волині у виставково-експозиційній, навчально-виховній і науково-дослідній роботі музеїв: виставки до 70-річчя УПА, ; міні-фестиваль до 70-річчя УПА у Затурцях; Волинський обласний провід ОУН;
- історія міст і сіл Волині: Володимир-Волинський,
- історія окремих українських земель: Холмщина;
- храми і монастирі Волині: Домініканський монастир у Володимирі-Волинському;
- церковні братства: Свято-Володимирське;
- публікації про окремі події в культурному житті Волині: 100 років завершення Лесею Українкою «Лісової пісні»;
- Волинський обласний драмтеатр;
- історія освіти на Волині;
- євреї на Волині;
- шляхи сполучення на Волині у давню добу;
- Великдень на Волині;
- фестивалі: Ігор Стравінський і Україна;
- краєзнавці: Наталія Грабарчук; Зіновій Євницький.

Як бачимо, матеріали розділу «Статті» є своєрідною енциклопедією волинського музеєзнавства, пам'яткознавства, краєзнавства. Вони активно використовуються не тільки музейними працівниками при роботі над певними частинами експозицій чи створення тематичних виставок, а й краєзнавцями, дослідниками культурної спадщини Волині, а найбільше вчителями, викладачами закладів передвищої та вищої освіти і студентами не тільки музейних, культурологічних спеціальностей, а й істориками, географами та ін.

Наступний розділ сайту «МПВ» – «Конференції», де повідомляється про підготовку наукових збірників, майбутні наукові конференції і круглі столи. Наприклад, серед останніх публікацій є інформаційний лист і програма конференції «Волинська ікона: дослідження та реставрація» та повідомлення про підготовку десятого числа «Волинського музейного вісника».

Багато музеєзнавчої інформації містить розділ «Музейникам». Тут опубліковані різноманітні документи, методичні рекомендації, повідомлення та ін., які можна об'єднати у кілька груп. До першої віднесемо законодавчі і нормативні документи серед яких:

- Порядок надання музеями платних послуг;
  - Рішення МК про безкоштовний день відвідування музеїв;
  - Зміни до переліку платних послуг у закладах культури;
  - Примірні штатні розписи державних та комунальних музеїв (МК);
  - Про зміну порядку повернення предметів музейного фонду у разі загрози їх знищення;
  - Управління музейної справи та культурних цінностей: корисні справи;
  - Про затвердження порядку визначення вартості та надання платних послуг закладами культури...»;
  - Комунальні музеї за оренду держмайна платитимуть державі 1 гривню на рік: КМ вніс зміни до Методики розрахунку орендної плати за державне майно;
  - Про зміни до Закону України «Про засудження комуністичного і націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні і заборона їхньої пропаганди та символіки»;
  - Про внесення змін до Закону України «Про охорону культурної спадщини» (щодо визначення поняття «пам'ятка культурної спадщини»), 2018 р.;
  - Інструкція з організації обліку музейних предметів;
  - Про зміни до «Порядку обліку музейних предметів в електронній формі», 2018;
  - Про внесення змін у додаток 2 до постанови КМУ від 30 серпня 2002 р. № 1298», 2019 р.;
  - Кодекс музейної етики ICOM;
  - Звернення МКСМ та профспілки працівників культури щодо умов роботи під час карантину;
  - Рекомендації ICOM щодо роботи музеїв під час карантину;
  - Безпека культурної спадщини під час карантину: виклики для музейних працівників та служб охорони: рекомендації від ICOM-INTERPOL;
  - Тимчасові рекомендації щодо організації протиепідемічних заходів під час проведення культурно-мистецьких заходів на період карантину у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19).
- Окремо виділимо звіти, огляди, рекомендації, звернення:
- Витяг з «Аналітичного звіту Міністерства культури» за 2012 рік;
  - Музеї, заповідники, заклади музейного типу України, відкриті для відвідування;
  - Рекомендації Музейної ради щодо вирішення проблем «чорної археології»;
  - Звернення координаційної групи антитерористичного центру при УСБУ у Волинській області;
  - Огляд діяльності історико-краєзнавчих музеїв західного регіону України за 2017 рік.
- Названі вище документи, окрім того, що використовуються у практичній роботі музейних працівників, стануть в нагоді при вивченні курсів «Музеєзнавство», «Пам'яткознавство», «Музейний менеджмент та маркетинг» та ін.
- До третьої групи віднесемо методико-інструктивні листи і методичні рекомендації про:
- відзначення 70-річчя початку Другої світової війни;
  - діяльність музеїв по відзначенню 20-річчя Незалежності України;
  - відзначення 70-річчя з часу утворення УПА;
  - висвітлення подій Революції Гідності в музейних закладах України;
  - вшанування пам'яті жертв фашизму;
  - Календар ювілейних дат Української революції 1917–1921 років на 2017 рік;
  - 5-річчя від початку збройної агресії РФ проти України;
  - Відзначення Дня пам'яті та примирення і дня перемоги над нацизмом у Другій світовій війні.
- В наступну групу виокремимо методико-інструктивні листи різних установ і організацій та методичні рекомендації по роботі з музейними предметами різних груп збереження та ін., підготовлені працівниками Волинського краєзнавчого музею. Окрім їх практичного використання працівниками музеїв, вони надзвичайно важливі при вивченні курсів «Експозиційно-виставкова робота музеїв», «Фондова та науково-дослідна робота музеїв», «Культурно-освітня робота музеїв» та ін. Опубліковані наступні методичні рекомендації:
- Робота з уніфікованими паспортами (Наталія Пушкар);
  - Порядок реставраційно-консерваційних робіт (Наталія Пушкар);
  - Основні принципи створення наукових каталогів (Наталія Пушкар);
  - Облік і зберігання музейних предметів з дорогоцінних металів і каміння (Наталія Пушкар);
  - Науковий опис предметів нумізматики, фалеристики, боністики, сфрагістики, геральдики, ч. 1–3 (Наталія Пушкар);
  - Наукову і охоронну документацію експозиції (Наталія Пушкар);
  - Науковий опис предметів документального, ч. 1–7 фонду (Наталія Пушкар, Ольга Корецька);

- Дванадцять сходинок обов'язкового лікнепу (замість інструкції) (Наталія Пушкар);
  - Правила користування музейними предметами основного фонду (Наталія Пушкар, Ольга Корецька, Ілона Несторук);
  - Порядок і режим зберігання музейних колекцій у фондах та експозиції (Наталія Пушкар, Ольга Корецька, Ілона Несторук);
  - Зброя: її вивчення, науковий опис, облік та зберігання (Наталія Пушкар, Олександр Матейчук, Наталія Карабін);
  - Доступ до архівів: путівник для імплементації рекомендацій № R (2000) 13 щодо європейської політики доступу до архівів;
  - Право на правду. Практичний poradnik із доступу до архівів;
  - Як правильно діяти? Рекомендації Управління ДСНС у Волинській області про дії при загрози бойових дій;
  - Створення сільського музею на громадських засадах (Олександр Вернидубов, Лариса Криштапук);
  - Інвентарний опис, порядок зберігання та експонування предметів речового фонду (Наталія Пушкар, Людмила Кревська, Наталія Карабін);
  - Природничо-історичні матеріали у музейній колекції, їх склад та основні правила зберігання (Наталія Пушкар, Тетяна Тищенко);
  - Діяльність музейних закладів в умовах децентралізації (Євгенія Ковальчук);
  - Пам'ятки образотворчого мистецтва у музейній колекції (Наталія Пушкар, Ілона Несторук);
  - Основні правила використання музейних предметів основного фонду (Наталія Пушкар, Ілона Несторук);
  - Основні правила використання музейних предметів основного фонду (Наталія Пушкар, Ілона Несторук);
  - Оцифрування музейних фондів для внутрішнього використання: організаційно-правові аспекти (Національний музей історії України).
- До п'ятої групи віднесемо опубліковані в розділі повідомлення про семінарські програми і практикуми, тренінги і навчання для музейних працівників, конкурси, акції, обговорення проектів та ін., які можуть бути корисними і для студентів-музейників у їх майбутній професійній діяльності. Зокрема, це повідомлення про:
- семінарську програму в рамках проекту «PROMUZEUM»;
  - семінари-практикуми: «Сучасні технології в роботі музейних установ», «Сучасні форми роботи музеїв з дітьми», «Першочергові заходи під час обставин непереборної сили в музейних закладах України», «Організація роботи районних та сільських музеїв в сучасних умовах»; «Роль музеїв області в охороні культурної спадщини Волині»; «Музей в екстремальній ситуації. Першочергові завдання»; «Нові акценти музейництва», «Проблеми побудови музейної експозиції», «Сучасний музейний простір: проблеми, перспективи, інновації»;
  - тренінги і навчання для музейників: «Перша допомога культурній спадщині в умовах надзвичайних ситуацій: міжнародні стратегії для України»; «Форми та методи діяльності літературних музеїв»;
  - лекцію Зеновія Мазурика «Музейна політика в Україні і тенденції розвитку музейництва у Львові»;
  - Міжнародний день музеїв 2012, 2013, 2014, 2016, 2019 років;
  - проведення I, III, IV V Національного музейного форуму;
  - конкурс різдвяної атрибутики у ВКМ;
  - громадське обговорення проекту концепції державної цільової національно-культурної програми до 2018 року;
  - видання «Календаря знаменних і пам'ятних дат Волині» на 2013 рік;
  - IV, V, VII обласну рейтингову акцію «Музейна подія року на Волині»;
  - Всеукраїнську акцію «Музейна подія року – 2013»;
  - VIII молодіжний конкурс «Новітній інтелект України»;
  - стажування для музейників: у Львівському музеї історії релігій;
  - акцію «Передплати пресу для захисника України»;
  - конкурс спільних українсько-французьких науково-дослідних проектів на 2015–2016 рр.;
  - 10-річчя Всеукраїнського музейного фестивалю;
  - Пересувні виставки Національного музею «Меморіал жертв голодомору»;
  - програми семінарів-практикумів, музейних фестивалів;
  - презентацію стипендій і грантових можливостей;

- освіти для музейників;
- Комунальні і громадські музеї у 2011, 2012, 2013, 2014, 2015, 2016, 2017, 2018, 2019 рр.;
- Виступи на конференціях на музейну тематику: Євгенія Ковальчук: Музей у сучасному світі: розробка наукової концепції; Світлана Гаврилук: Поняття «музейна пам'ятка»: зародження та еволюція.

Відвідувачам музеїв сайт пропонує Довідку «Музеї Волинської області», яка містить перелік музейних установ області.

Варто відзначити, що всі матеріали, розміщені на сторінках сайту, супроводжуються супровідною інформацією. Так, якщо мова йде про ті чи інші події, зазначено час і місце їх проведення. Інформація про конференції містить назву конференції і також місце і час проведення. Статті – назву публікації й інформацію про те, де вона початково була розміщена. Окрім того, всі публікації мають короткі анотації, в яких коротко висвітлюється зміст інформації, що вміщується на сайті. Наприклад, повідомлення про екскурсію «Стежками стародавнього Володимира» супроводжує така анотація: «Володимир-Волинський – місто з давньою і багатою історією. Нещодавно місцеві жителі, науковий співробітник Володимир-Волинського історичного музею Богдан Янович та оператор-любитель Василь Прокопюк створили відеофільм «Стежками стародавнього Володимира». У фільмі тривалістю понад годину розповідається про історію володимирських церков, соборів, пам'ятників, видатних людей. Відео супроводжується гарною музикою і авторськими віршами Богдана Яновича. Згаданий проект є одним з напрямків роботи Володимир-Волинського історичного музею у галузі туризму».

Загалом структура сайту побудована достатньо логічно, що дозволяє легко знайти необхідну інформацію.

Інформація на сайті постійно оновлюється, що дозволяє орієнтуватися в усіх новинках музейної роботи і волинського краєзнавства.

Висновки і перспективи подальшого дослідження. Як бачимо, сайт «Музейний простір Волині» насамперед сприяє актуалізації музейної роботи волинських музеїв та краєзнавчих досліджень загалом. Матеріали сайту стануть в нагоді для різних груп користувачів: музейних працівників, вчителів і викладачів, учнів і студентів, відвідувачів. Мотивація відвідати сторінки сайту зазвичай в усіх буде різною. Працівники музеїв шукатимуть матеріали, необхідні у їхній практичній діяльності. Викладачі ЗВО використовують інформацію, вміщену на сайті, для розробки навчальних курсів, підготовки силабусів, формуванні тематики курсових і магістерських робіт, організації практик студентів та ін. Вчителі, учні та студенти скористаються матеріалами сайту при підготовці до уроків, практичних і семінарських занять, написанні курських і випускових робіт тощо. Матеріали сайту користуються увагою у краєзнавців, які досліджують різноманітні аспекти місцевої історії. Потрібен сайт і музейним відвідувачам, які можуть зорієнтуватися в музейних подіях і новинках (фестивалі, майстер-класи, виставки та ін.) і прийти до музею, де були неодноразово. Або ж, познайомившись з інформацією про той чи інший музей, відвідати його вперше, відкривши для себе невідому сторінку в історії, культурі, природі рідного краю. Адже, на думку дослідників, основна функція музейних сайтів – «заманювати» до музею відвідувачів та формувати «смак» музейних відвідувачів [2].

Вважаємо, що більше уваги варто звертати на різні форми діяльності сільських та шкільних музеїв, що сприяло б активізації їх пошукової, дослідницької, виховної роботи, залученню місцевих мешканців до поповнення їх колекцій та проведення заходів. Саме місцеві музеї здатні закласти основи «музейної культури». З цим пов'язано і перспективи подальших досліджень – місце матеріалів сайту у системі загальної освіти і шкільного музейництва.

Ще один аспект, на який потрібно звертати більшу увагу на сторінках сайту – популяризація музейних колекцій, що також є однією з важливих функцій музейних сайтів. Дуже добре, що на сторінках сайту є інформація про нові надходження, але цікаво було б прочитати більш повну інформацію про той чи інший музейний предмет, познайомитись з його «легендою», атрибутуванням та ін. Така конкретна інформація може бути цікавою для різних груп користувачів сайту.

Загалом сайт «Музейний простір Волині», завдяки його інформаційному наповненню, відіграє важливу роль у популяризації культурної спадщини і сприяє залученню музейних відвідувачів.

Джерела та література

1. Волинський краєзнавчий музей. URL: <http://volyn-kray-mus.at.ua/>. (Дата зверн. 16-30.10.2020).
2. Зінченко О. Що не так із сайтами українських музеїв. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2013/01/21/108504/>. (2013) (Дата зверн. 16.10.2020).
3. Музейний простір Волині URL: <http://volyn-museum.com.ua/>. (Дата зверн. 16.10.2020).
4. Нагорна О. Про себе і своїх колег. URL: http://volyn-kray-mus.at.ua/publ/pro_sebe_i_svojikh_koleg/1-1-0-285.

(Дата зверн. 16.10.2020).

5. Створення Волинським краєзнавчим музеєм сайту „Музейний простір Волині” – серед найкращих музейних подій України 2011 року. URL: http://volyn-kray-mus.at.ua/news/stvorennja_volinskim_kraeznavchim_muzeem_sajtu_muzejnij_prostir_volini_volyn_museum_at_ua_sered_krashhikh_muzejnikh_podij_ukrajini/2012-05-29-26. (2012) (Дата зверн. 16.10.2020).

6. Як знайти потрібну інформацію на типовому музейному сайті. URL: http://mundm.kiev.ua/AUXG/SITECAT_H.HTM. (Дата зверн. 16.10.2020).

УДК 069.5:392

Адріана Зозуля,
молодша наукова співробітниця
науково-експозиційного відділу давньої,
середньовічної та нової історії Волині
Волинського краєзнавчого музею,
м. Луцьк

ТЕМАТИКО-СТРУКТУРНИЙ ПЛАН ПОБУДОВИ ВИСТАВКИ «ЇСТИ, ПИТИ, ХОРОШЕ ПОХОДИТИ» (сільський шинок XIX ст.)

У статті розкрито концепцію створення виставки «Їсти, пити, хороше походити», місією якої є висвітлення ролі шинків як своєрідного культурного й ділового осередку в житті суспільства XIX ст. Відображено тематичні частини до створення виставки, яка стосується історії українського шинкарства.

Ключові слова: шинок, шинкарство, виставка, тематико-структурний план.

Постановка проблеми. На жаль, зараз шинки асоціюються в основному з негативними явищами як пияцтво, розпуста, падіння духовних цінностей. Виставка «Їсти, пити, хороше походити» (сільський шинок XIX ст.) спрямована на відновлення історичної правди, пов'язаної з шинкарством і висвітленням усієї багатогранності цього явища, як невід'ємної частини української історії та культури.

Аналіз останніх досліджень. Питанням історії розвитку українського шинкарства займалися Олексій Сокирко, який в своїй статті «Козацький шинок: міфи та історичні реалії» [3] дав відповіді на питання побуту в шинку. Валентина Русавська в статті «Корчма як заклад української гостинності» розглянула особливості функціонування шинку та дала визначення цьому поняттю. Микола Тимошик у статті «Шинок і шинкарство на Шинковій» розглянув питання шинкарства на прикладі шинка в Данині.

Головна мета – показати шинкарство як історичне явище, що прийшло до нас крізь віки у вигляді культурного феномену і на сьогодні є одним з елементів української національної самоідентифікації, а також розглянути шинкарство як складне явище, в якому відобразились побутові, суспільні, соціальні відносини епохи. **Завдання** даної виставки – розвінчати міф про моральний занепад українського села у часи польського та російського панування і показати шинок, як осередок збереження української культури.

Виклад основного матеріалу. Виставка «Їсти, пити, хороше походити» (сільський шинок XIX ст.) була відкрита 20 квітня 2018 року у Волинському краєзнавчому музеї, розроблена відділом давньої історії та відділом фондів.

При дослідженні теми шинкарства використовувалися джерела: писемні (праці Гійома де Боплана, Павла Чубинського), етнографічні (побутові речі XIX ст.), археологічні (побутові речі XVII-XVIII ст.), художні (фотокопії картин XIX ст.).

Здавна шинки виконували значну роль у селах. Їх функціонування було неодмінною ланкою у процесі існування тодішнього суспільства. Шинки, наряду з сільськими майданами та церквами, були центрами наймасовіших публічних зібрань. Більшість знакових подій у житті села, таких як дні народження, народження дітей, хрестини часто пов'язувались саме з шинками. Як слушно зазначив Микола Тимошик: «На початку шинок і справді виконував незлу місію своєрідного культурного й ділового осередку села. Тут дізнавалися про новини, звідси розходилися в усі боки округи всілякі плітки та побрехеньки. У шинку домовлялися й оформляли крупні й дрібні купівлі-продажі (корови, коня, поросяти, воза, пару десятин землі тощо).» [4]. Крім цього, саме у шинку можна було пізнати усю різнобарвність та багатогранність української кухні та мистецтво виготовлення різноманітних, як алкогольних так і безалкогольних напоїв.

Шинки розташовувались на околиці села або на перехресті великих доріг. Серед хат шинок відрізняється формою – видовженою за рахунок довгої світлиці, заставленої столами. Замість печі,

всередині стояв прилавок (шинквас). За ним на полицях – великі пляшки (сулії), графини, посуд. У глибині – двері до комори з продуктами і питвом [1]. А ще є місце для речей, які брали під заставу, коли відвідувачам не було чим оплатити своє замовлення. Була така традиція давати медовий напій в борг. Для цього було заведено спеціальну реєстрову книгу, де записувалися боржники. Довго не повертати такий борг у селі вважалося ділом ганебним [2, с. 64].

Страви готувалися за ширмою, за шинквасом або в невеликій комірчині. Перекусити пропонували звичайною сільською їжею: хліб, каша (ячмінна, гречана, пшоняна), галушки, квасоля, горох, часник, цибуля, свіжі або солоні огірки. Серед гарячих страв – капуста, борщ. Заможнішим гостям пропонували варене або тушковане м'ясо – яловичину, частіше свинину, баранину або птицю. Але основні клієнти – бідні селяни. Їли вони небагато і вдома. В шинках – пили. Найдавніші напої, що продавалися – квас, пиво, мед, вино, горілку.

П. П. Чубинський зазначав, що корчма для селянина є місцем, де можна відпочити: «у вільну хвилину до нього [шинка] заходять, це – свого роду клуб для бесід. У свято тут грає «музика», зазвичай скрипка й бубен, а молодь – дівчата й парубки танцюють» [5, с. 354].

В основу виставки покладений тематико-ансамблевий метод, який дозволяє показати епізод з повсякдення XVIII–XIX ст. шляхом створення інтер'єрного показу історико-етнографічної реконструкції сільського шинку. Ансамблевий показ, який є одним з найстаріших методів побудови експозицій та виставок має суттєвий недолік, на який вказують чи не всі відомі музейні теоретики – це штучність образу, викликаного поєднанням одночасових речей, адже в реальному житті в одному приміщенні, будь це хата, шинок чи палац переплітались речі та побут кількох поколінь чи навіть епох. Також існувала проблема надання виставці об'ємності. Так як численні копійні та ілюстративні матеріали у поєднанні з значною текстовою частиною не дають бажаного результату, призводять до перевтоми відвідувача та є морально застарілими. Тому для подолання такої штучності та надання виставці об'ємності був застосований метод ансамблевого показу з використанням побутових речей середини XVIII – кінця XIX століть, які відображають накопичення майна шинку його власниками протягом понад сторічного періоду, що дає змогу розкрити перед відвідувачем «живу» дійсність епохи.

Виставка складається з чотирьох тематичних частин:

1. «Гостьовий стіл шинку XIX ст.». Ансамблева частина, що присвячена традиції трапезування та показує побут епохи. Складається з обіднього столу, його наповнення, декорацій та лав для сидіння.

Експозиційний комплекс: речі побуту, столові речі та атрибути (ложки, тарілки, миски, підсвічники, пляшки, сковорідки), муляжі овочів, фруктів, м'ясних продуктів, риби.

2. «Шинковий прилавок XIX ст.». Ансамблева частина, що показує декор шинків, процес оплати придбаних товарів, їх зважування і показує комерційну частину шинку. Складається з елементів стінного декору, власне прилавку та його атрибутів.

Експозиційний комплекс: гроші, особисті речі, стіл-прилавок, окремі товари, декорування стін, муляжі овочів, ваги торгіві.

3. «Типові шинкові товари XIX ст.». Ансамблева частина, що показує різноманітність напоїв, продуктів харчування та столових речей. Розміщена на стінній частині залу у спеціальних полицях, мисниках.

Експозиційний комплекс: пляшки, бутлі, сулії, бочечки, барильця, миски, баняки, муляжі овочів, фруктів, риби.

4. Текстово-ілюстративна частина. Призначена для самостійної роботи відвідувача з виставкою і складається з текстів про традицію шинкарства, ілюстрацій, описів різних страв та напоїв, їх рецептів.

Експозиційний комплекс: тексти, фотокопії картин українських художників XIX ст.

Висновки та узагальнення. Виставка ознайомлювала відвідувачів музею з повсякденним життям та побутом людей минулих епох, культурою шинкарства в українському селі, яка стала неодмінним атрибутом української культури. Тематико-структурний план побудови виставки «Їсти, пити, хороше походити» (сільський шинок XIX ст.) в майбутньому може використовуватися як основа для створення більш масштабної виставки або ж повноцінного музею шинкарства.

Джерела та література

1. Карюк С. В. Гід українськими шинками часів гетьманщини [Електронний ресурс]. WAS. 2019. Режим доступу: <https://was.media/uk/2018-01-15-gid-ukrainskimi-shinkami/>.

2. Русавська В. А. Корчма як заклад української гостинності [Електронний ресурс]. Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв. 2013. № 4. С. 64. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vdakkkm_2013_4_14.

3. Сокирко О. Г. Козацький шинок: міфи та історичні реалії [Електронний ресурс]. *izhakultura*. 2018. Режим доступу: https://yizhakultura.com/material/20181227_1709.
4. Тимошик М. С. Шинок і шинкарство на Шинковії [Електронний ресурс]. *Український тиждень*. 2015. Режим доступу: <https://tyzhden.ua/History/146096>.
5. Труды этнографическо-статистической комиссии в Западно-Русский край. Юго-Западный отдел. Т. 7. Вып. 2: материалы и исследования; собр. П. П. Чубинским. СПб., 1877. С. 354.

УДК 061.2(477-25):719(091)

Леся Качковська,
кандидатка історичних наук,
доцентка кафедри музеєзнавства, пам'яткознавства
та інформаційно-аналітичної діяльності
Волинського національного університету
імені Лесі Українки,
м. Луцьк

КИЇВСЬКЕ ТОВАРИСТВО ОХОРОНИ ПАМ'ЯТОК СТАРОВИНИ І МИСТЕЦТВА: ФОРМУВАННЯ ТЕОРЕТИЧНИХ ЗАСАД І ПРОВЕДЕННЯ ПРАКТИЧНОЇ ПАМ'ЯТКООХОРОННОЇ РОБОТИ (1910–1914 р. р.)

У статті висвітлено передумови становлення та окремі форми роботи з виявлення і збереження історичного надбання Правобережної України Київським товариством охорони пам'яток старовини і мистецтва. Досліджено та охарактеризовано звітну документацію річних засідань та листування дійсних членів КТОПСІМ з органами влади впродовж 1910–1914 рр.

Ключові слова: Київське товариство охорони пам'яток старовини і мистецтва, КТОПСІМ, статут, звіт, письмове клопотання, археологічна пам'ятка, архівний документ, проект закону.

Національна культурна спадщина своєю збереженістю зобов'язана представникам українського пам'яткознавчого та пам'яткоохоронного рухів багатьох поколінь. Їх кращі традиції, досвід і наукова спадщина не втратили свого значення і сьогодні. Справа в тому, що чимало пам'яткознавчих проблем, які потребували вирішення у XIX–XX ст., перегукуються з багатьма аналогічними проблемами у культурному та духовному житті сучасного українського суспільства.

Вирішення питання вивчення й збереження матеріальної та духовної культури передбачає використання досвіду пам'яткознавчої і пам'яткоохоронної роботи, яка здійснювалася у всіх регіонах України в минулому, в тому числі протягом XIX – початку XX ст. в межах Правобережної України. У цьому контексті актуальною є проблема вивчення діяльності пам'яткознавчих і пам'яткоохоронних товариств того часу, їх внеску у відродження української культури, збереження національного культурного надбання.

Звернення до пам'яткознавчої і пам'яткоохоронної діяльності Київського товариства охорони пам'яток старовини і мистецтва, показ окремих видів його роботи, насамперед археологічних здобутків у пошуку, виявленні й реставрації архітектурних пам'яток за допомогою наукових і науково-публіцистичних праць, розпочалися лише наприкінці XX ст. У радянській історіографії тема практично не висвітлювалася. Тільки із здобуттям Україною незалежності виникли можливості об'єктивного трактування історії українських земель у XIX – на початку XX ст., у тому числі вивчення діяльності загальноросійських і місцевих пам'яткознавчих товариств. Авторами, які торкалися означеної теми, виступили такі науковці як М. Стрихар, І. Гирич, С. Заремба, П. Тронько, В. Горбик.

В кінці XX – на початку XXI ст. в українській історіографії з'явилися наукові праці, які суттєво доповнили знання про пам'яткознавчу і пам'яткоохоронну діяльність Київського товариства охорони пам'яток старовини і мистецтва (далі – КТОПСІМ) у Правобережній Україні. Зокрема, у монографії С. Гаврилюк досліджено формування зацікавленості місцевими старожитностями, діяльність державних структур, світських і церковних громадських товариств, зокрема КТОПСІМ та його пам'яткознавчий аспект, окремих видатних вчених, громадських діячів, деякі з них являлися дійсними членами цього Товариства [1]. Докладніша інформація щодо діяльності Товариства зі збереження старожитностей зустрічається у публікації Т. Григор'євої і Г. Денисенко. Не можна оминати ґрунтовні дослідження Л. Федорової з вищезазначеної тематики. В її виданнях висвітлюються напрями діяльності Товариства.

Охарактеризовано його мету щодо виявлення, вивчення і збереження пам'яток старовини і мистецтва [8; 9].

Метою публікації виступає аналіз діяльності Київського товариства охорони пам'яток старовини і мистецтва як провідної пам'яткоохоронної установи у формуванні теоретичних засад і проведенні практичної роботи з виявлення та збереження культурної спадщини на Правобережній Україні. До завдань включено: з'ясувати передумови, мету діяльності Київського товариства охорони пам'яток старовини і мистецтва та окреслити внесок окремих його членів у збереження археологічних і археографічних пам'яток.

В умовах інтенсивного промислового розвитку, масового будівництва в містах на початку ХХ ст. в Російській імперії процес нищення пам'яток набув широкого характеру. Між тим пам'яткоохоронна справа залишалася поза увагою держави. Пам'ятки археології, історії, архітектури, мистецтва не облікувалися, і тим більше не реставрувалися. Не існувало навіть чітко визначеного поняття «пам'ятка». Журнал «Старые годы» – перший загальноросійський часопис, присвячений питанням збереження пам'яток – мав окрему рубрику, де висвітлювалися факти нищення пам'яток архітектури і мистецтва, стихійних перебудов на історичних спорудах, нецільового пристосування і використання культурних надбань тощо [2].

На сторінках даного періодичного видання, як стверджує вчений, історик, журналіст І. Гірич, публікувався матеріал про подібні факти руйнування, які мали місце в Україні. Наприклад, про стан пам'яток архітектури на Волині: Ізяславі, Острозі, Кременці, Почасві, Вишневці, Дубно, Рівно. Видатний український мистецтвознавець і музейник, діяч охорони пам'яток Г. Лукомський писав: «Мало вивчені пам'ятки архітектури старовини Волинської губернії звертали небагато уваги імператорської Археологічної комісії. На свій сумний стан, обурливу реставрацію. Але ще менш бережливим було ставлення до цих пам'яток місцевої адміністрації та приватних власників... Тому нині не існує вже багатьох давніх соборів (Староколястинів, Острог), зруйновані або по-варварському спотворені змінами багатьох костелів. Віддані забуттю палаци, вирубані парки, зачинені монастирі, вигладжуються поступово усі ознаки колишньої величі багатьох садиб, в палацах влаштовані казарми, мури фортець заросли кущами, розібрані, до основи на матеріал для будівництва, замки 16–17 століть» [2].

Не кращою була ситуація і в інших губерніях Правобережної України. Спроби якось покращити ситуацію здійснило Історичне товариство Нестора-літописця (1872–1931). Справа у тім, що у його складі з листопада 1899 р. вже функціонувала спеціальна комісія з опису та видання старожитностей. Вона поширювала діяльність на територію губерній Київського учбового округу. Оскільки Історичне товариство Нестора-літописця було єдиною структурою, яке займалося пам'ятками українських земель, то до його комісії почали надходити письмові звернення щодо ремонту, перебудови й охорони цінних з мистецької та історичної точки зору споруд. Проте Історичне товариство Нестора-літописця не мало офіційних повноважень стосовно проведення будь-яких дій у зазначеній галузі. Воно займалося переважно дослідницькою роботою, організацією відкритих засідань, на яких, зокрема, відбувалися читання лекцій і повідомлень, що згодом публікувалися в його «Чтениях». Але, набутий в галузі вивчення культурної спадщини, досвід став підґрунтям того, що саме Історичне товариство Нестора-літописця на початку ХХ ст. виступило ініціатором створення спеціальної пам'яткоохоронної організації. Цією організацією стало Київське товариство охорони пам'яток старовини і мистецтва [9, с. 16–17].

За дорученням Історичного товариства Нестора-літописця його голова Ю. Кулаковський звернувся за допомогою до генерал-губернатора Київської, Подільської і Волинської губерній Ф. Трепова. Останній підтримав ініціативу вчених, посприявши організації і проведенню низки спільних засідань науковців Києва, які займалися дослідженням вітчизняної історії, з представниками наукових товариств. На цих засіданнях було визнано за доцільне створити нове товариство, яке б мало офіційні повноваження здійснювати пошук, збереження та охорону пам'яток старовини і мистецтва переважно на території, що входила до складу Київської Русі IX–XII ст. [3, арк. 1–9].

Офіційною датою початку діяльності Київського товариства охорони пам'яток старовини і мистецтва вважається 11 березня 1910 р., тоді ж затверджено Статут товариства. Означений науково-громадський осередок ставив собі за мету займатися пошуком та охороною різноманітних об'єктів культурної спадщини на території Київської, Подільської, Волинської, Чернігівської, Полтавської, Херсонської, Катеринославської, Бессарабської, Люблінської, Мінської, Гродненської губерній [7, с. 3].

Важливе значення для ефективного функціонування Київського товариства охорони пам'яток старовини і мистецтва мали його співorganizатори. Перші почесні його члени були обрані на установчих зборах 11 березня 1910 р. Почесним головою обрано Ф. Трепова, головою – єпископа Чигиринського Павла, заступником голови – професора Київського університету В. Іконнікова, секретарем – надвірного

радника К. Бахтіна, скарбником – київського губернатора, камергера двору О. Гірса. Членами ради обрані професори Київського університету М. Довнар-Запольський та Ю. Кулаковський, професор Київської духовної академії В. Завитневич, секретар комісії з перевірки давніх актів при Управлінні генерал-губернатора, статський радник О. Левицький, протоієрей Ф. Тітов, секретар Київського відділу Російського воєнно-історичного товариства, підполковник Б. Стеллецький.

17 осіб затверджено засновниками Товариства. До їх числа увійшли видатні науковці-археологи – директор Київського міського художньо-промислового музею М. Біляшівський та співробітник музею В. Хвойко, професор Київської духовної академії М. Петров [7, с. 17].

Серед 187 осіб, які виявили бажання працювати у КТОПСІМ, були представники різних станів населення: члени наукових товариств, викладачі вищих закладів освіти, гімназій і шкіл, генерал-губернатори, міські голови, військові, судові слідчі, представники міського управління, настоятелі соборів, костелів, священики, повітові лікарі, ін. [4, арк. 5/7–5/9 зв.]. За підрахунками Л. Федорової загальна чисельність членів Товариства у найактивніші періоди його діяльності складала близько 370 осіб [9, с. 265–295].

Члени Київського товариства охорони пам'яток старовини і мистецтва, які безпосередньо займалися здійсненням покладених на них функцій, були фахівцями багатьох сфер і галузей наук. Це давало можливість належно виконувати свої обов'язки і ретельно проводити пам'яткознавчі дослідження. Діяльність щодо вивчення і збереження культурних цінностей, що проводили члени КТОПСІМ, була для них аж ніяк не новою: вони добре усвідомлювали здобутки та недоліки пам'яткознавчої діяльності в тогочасних умовах.

Власне бачення змісту діяльності Товариства і, відповідно, його членського складу, належить київському історичному та журналістському фахівцю з проблем історії культури І. Гиричу [2]. З метою з'ясування значення пам'яткоохоронництва для КТОПСІМ, вчений розділив членів Товариства на окремі групи відповідно до їх фахових компетенцій. І. Гирич умовно виокремив чотири основні фахові групи: архітектори, історики, мистецтвознавці, археологи. Він зазначив, що також можна виділити музейників. Але позаяк «чистих» музейників локалізувати важко, а членами КТОПСІМ були директори міського і церковно-археологічного музеїв М. Біляшівський і М. Петров (обох варто також меншою мірою вважати археологами і мистецтвознавцями) – нібито активної участі в діяльності Товариства не брали, то окремої п'ятої групи І. Гирич не виділяє [2].

На нашу думку першість за професією діяльності як членів КТОПСІМ належить не архітекторам, а археологам та історикам. Уважне вивчення діловодної документації Товариства, напрямів і результатів його роботи неспростовно свідчить, що визначальним у діяльності осередку була пам'яткоохоронна справа. Безперечно, успіх тут належить історикам та археологам. Це, звичайно, аж ніяк не применшує внеску представників інших груп у пам'яткоохоронну справу, яку проводило Товариство. Згідно з цим, подання відомостей про окремих представників членського складу КТОПСІМ можна умовно визначити за дещо іншою схемою: державні службовці, історики, археологи, архітектори, мистецтвознавці.

Серед істориків найактивнішу роль у Товаристві відігравали М. Біляшівський, М. Петров, О. Левицький, І. Каманін, В. Іконников, М. Довнар-Запольський, В. Щербина, Ю. Кулаковський.

Археологами, які працювали у КТОПСІМ, були: О. Ертель, Л. Добровольський, Б. Стеллецький, С. Вельмін, Д. Мілєєв, В. Хвойко.

Когорту архітекторів – членів Товариства – представляли переважно практикуючі архітектори, активні будівничі Києва, які працювали в стилі ретроспективного модерну: О. Скобелев, П. Голландський, В. Обремський, В. Безсмертний, К. Іваницький. У їх число входив й волинський епархіальний архітектор В. Леонтович.

До мистецтвознавців належали Г. Павлуцький, Д. Щербаківський, професор Київської духовної академії, член Церковного історико-археологічного товариства Ф. Тітов, художник В. Кричевський.

Із середовища тогочасної громадської і наукової еліти, яка займала чільне місце в діяльності Київського товариства охорони пам'яток старовини і мистецтва, слід відмітити співзасновника, ініціатора створення комісії з охорони пам'яток, співавтора основних положень Товариства й державного діяча Олексія Мердера (1861–1920).

У 1889 р. О. Мердер став спочатку молодшим, а з 1893 р. – старшим чиновником з особливих доручень при київському, подільському і волинському генерал-губернаторі. Крім основної служби, О. Мердер займався впорядкуванням і вивченням архіву Київського, Подільського і Волинського генерал-губернаторства, виконуючи на добровільних засадах обов'язки його зберігача. У 1911 р. О. Мердер очолював групу державних службовців канцелярії генерал-губернатора, яка мала завданням розібрати документи

архіву канцелярії Київського губернського правління [8, с. 203–202].

Як член Київського відділу Російського військово-історичного товариства О. Мердер брав участь і в збереженні нерухокої частини культурної спадщини. У 1910 р. він дослідив пам'ятку в садибі Й. Добровольського в Луцьку, визначив, що монумент встановлено в пам'ять загиблих у 1812–1814 рр. Вчений опублікував опис пам'ятки у журналі друкованого органу відділу. Також, доповідаючи на засіданні ради КТОПСІМ 27 червня 1913 р., О. Мердер наполягав на необхідності охорони пам'яток, запропонував досить ефективний засіб захисту об'єктів історико-культурної спадщини: призначати опікунів «історичних пам'яток». Природно, що Київський відділ звертався насамперед до начальників військових частин, «розквартированих» у місці розташування пам'яток. Погодившись із цією пропозицією, рада просила начальника 11-ї піхотної дивізії, генерал-лейтенанта М. Федотова взяти монумент у Луцьку під свій захист. До наших днів пам'ятний знак не зберігся [6].

О. Мердер активно готував публікації для журналу «Военно-исторический вестник». Важливим стало те, що дослідник склав довідку про старожитності Луцька та його минуле, опрацював тогочасний план міста й подав його разом зі світлинами Луцького замку і церков [6].

О. Мердер як співзасновник КТОПСІМ вважав, що найпершим і головним напрямом діяльності Товариства має стати віднайдення пам'яток старовини і мистецтва.

Наступним важливим кроком роботи, на його думку, повинні стати опис та фіксація старожитностей у вигляді малюнків або світлин. Не менш цінним для О. Мердера стала охорона старовинних назв окремих урочищ, вулиць, майданів. Для здійснення контролю щодо охорони нерухомих пам'яток дослідник у своїх доповідних записках на адресу КТОПСІМ також акцентував увагу на позначенні відповідними написами місць знаходження нині зниклих фортечних валів, воріт, виїздів, будівель, цвинтарів тощо. З цією метою він пропонував створити відповідну постійно діючу комісію, до складу якої повинні входити учені та аматорів, представники міських державних установ.

Під час активного обговорення Товариством у 1911 р. проекту закону про охорону пам'яток старовини О. Мердера обрали головою комісії, яка повинна була вносити свої зауваження і пропозиції. Як відомо, закон так і не був схвалений Державною думою Російської імперії.

У 1912 р. О. Мердер як голова розпорядчого комітету КТОПСІМ підписав звернення про допомогу Товариству в питаннях пошуку та охорони пам'яток. У клопотанні йшлося про те, що багато об'єктів руйнується, перебудовується, втрачаючи тим самим свою унікальність. Звіт цього ж року інформував про прохання звернутися за допомогою до почесних професорів В. Іконникова, М. Довнар-Запольського та І. Каманіна вирішити питання про передачу давніх архівних справ, які представляють науковий інтерес, до місцевої наукової установи. До цього спонукало наступна обставина: переглядаючи документацію Подільського губернського управління, О. Мердер виявив, що описи архівних справ офіційно направлялися на перегляд до наукової архівної комісії губернії, яка не входила до складу Південно-Західного краю, а тому ця установа не зацікавлена зберегти важливі для краю документи. Факт знищення справ XVIII ст. Подільського будівничого комітету, які представляли велику цінність для Товариства, а саме документів про спорудження доріг, мостів, будівель, довів неминучість втрати надзвичайно цінних архівних пам'яток [4, арк. 11–13].

Велику увагу О. Мердер приділяв збереженню рукописних документів. Вчений був переконаний, що архівні установи гинуть внаслідок недбалого догляду чи незнання власника про їх історичне значення. Багато рукописних пам'яток, вважав О. Мердер, були розпорошені по приватних колекціях, часто також зустрічалися в церквах. Товариство поклало великі надії на місцевих жителів, які могли б повідомляти про пам'ятки. Згодом О. Мердер очолив комісію з реєстрації культурного надбання [4, арк. 11–13].

Дослідник вів широке листування з місцевими українськими кореспондентами, які надсилали відомості й описи пам'яток за зразком анкетної довідки, яку підготувало КТОПСІМ. О. Мердер брав безпосередню участь в обстеженні об'єктів культурної спадщини на місцях [8]. Прикладом служить дослідження, проведене 17 червня 1913 р. разом із членами Товариства В. Жеваховим та О. Ертелем. Було оглянуто підземний хід з відгалуженнями, виявлений під час риття котловану в садибі № 11 по вулиці Микільській Військового Микільського монастиря, де розпочалося будівництво п'ятиповерхового будинку. Вчені припустили, що це військова споруда. Про знахідку повідомили в Київський відділ Російського військово-історичного товариства. Рада останнього звернулася до військового керівництва з проханням здійснити точний обмір ходів і скласти план, зробивши пробні бурові свердловини. Згодом хід закрили, оскільки розчищення виявилось дуже небезпечним [5, арк. 201–203 зв.].

У 1914 р. разом з П. Голландським та О. Ертелем О. Мердер вів переговори з власником садиби у Десятинному провулку, де було виявлено палац великокнязівської епохи. Ця пам'ятка в подальшому

була визначена як палац князя Мстислава. Також за сприяння О. Мердера поблизу згаданого місця було віднайдено частину ювелірної майстерні, яка знаходилася на території садиби М. Петровського. Після переговорів власник маєтку дав згоду на дослідження, при умові, що його майно не постраждає.

О. Мердер також був ініціатором обговорення питання на засіданні розпорядчого комітету КТОПСІМ щодо захисту давньоруських пам'яток на територіях садиб власників Є. Трубецької (на розі вулиць Володимирської і Трьохсвятительської) та М. Петровського (прилягала до території Десятинної церкви з півночі та заходу) [5, арк. 3].

О. Мердер мав значний вплив у керівному середовищі Київського товариства охорони пам'яток старовини і мистецтва. Відомий вчений, дослідник, державний службовець доклав надзвичайно титанічних зусиль для створення, визначення засад діяльності КТОПСІМ, був активним учасником всіх напрямів його роботи [2; 8].

Пам'яткоохоронна діяльність Товариства сприяла формуванню славетної української школи пам'яткознавства. Вона була представлена багатьма видатними вченими, насамперед з київського середовища. До плеяди входили такі особистості як М. Біляшівський (1867–1926), М. Петров (1840–1921), Д. Щербаківський (1877–1927), С. Таранушенко (1889–1976), К. Широцький (1886–1919) та ін. Завдяки цим ученим український пам'яткознавчий рух перетворився у самодостатню й досить політичну течію, яка мала свої традиції, термінологічну систему, цілу низку загальнотеоретичних концепцій. Ученими було визначено об'єкт українського пам'яткознавства, розширено галузі вивчення українського мистецтва і старовини, визначено періоди й стилі, введено до наукового обігу багато мистецьких творів, проведено їх наукову експертизу та художній аналіз, створено музейний фонд України.

Пам'яткоохоронні заходи від імені Товариства здійснювали також його члени з Волині і Поділля – К. Красовська, С. Люба-Радзимінський, Р. Сангушко, Ю. Сіцинській, ін. Ця тема потребує додаткового вивчення шляхом пошуку і опрацювання додаткових джерел на теренах України й поза її межами.

Плеяда потужних українських науковців і державних діячів, які представляли дійсний склад Київського товариства охорони пам'яток старовини і мистецтва, проводила ґрунтовні наукові дослідження, займалася реєстрацією пам'яток, клопотали перед державними відомствами різних рівнів про їх облік, організували археологічні та археографічні експедиції, широко оприлюднювали власну діяльність тощо.

Джерела та література

1. Гаврилук С. В. Історичне пам'яткознавство Волині, Холмщини і Підляшшя (XIX – початок XX ст.) : монографія. Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. нац. ун-ту імені Лесі Українки, 2008. 536 с.
2. Гирич І. Б. Діяльність Київського товариства охорони пам'яток старовини і мистецтва (1910–1919) та його діячі. URL : <https://www.i-hyrych.name/Kyiv/TovOxogonyPamjatok.html>
3. Дело об учреждении Киевского общества охраны памятников старины и искусства и его отделения в г. Умани и переписка с членами общества по организационным вопросам 11 марта 1910 – 9 октября 1915 гг. 26 декабря 1909 года. *ЦДІАК України* (Центр. держ. істор. архів України, м. Київ). Ф. 725. Оп. 1. Спр. 2. 109 арк.
4. Журналы заседаний и постановлений совета Общества. 10 марта 1911 – 7 сентября 1918 гг. *ЦДІАК України* (Центр. держ. істор. архів України, м. Київ). Ф. 725. Оп. 1. Спр. 23. 57 арк.
5. Журнал общих собраний, заседаний совета и распорядительного комитета Киевского общества охраны памятников старины и искусства, постановления совета, отчеты о деятельности Общества за 1910, 1911 и 1912 гг., денежные отчеты. 7 апреля 1910 – 3 марта 1916 гг. *ЦДІАК України* (Центр. держ. істор. архів України, м. Київ). Ф. 725. Оп. 1. Спр. 3. 294 арк.
6. Мердер А. И. Древности Луцка и его прошлое. Справка (с планом Луцка и 6 иллюстрациями). *Военно-исторический вестник*. 1910. № 9–10. Ст. 35–48.
7. Устав Киевского общества охраны памятников старины и искусства. К. : Типография Окружного штаба, 1910. 17 с.
8. Федорова Л. Д. Відомий діяч пам'яткоохоронного руху в Україні (до 150-річчя з дня народження Олексія Мердера). *Архіви України*. 2011. № 5. С. 203–222.
9. Федорова Л. Д. Діяльність Київського товариства охорони пам'яток старовини і мистецтва зі збереження культурної спадщини України : монографія. К. : Ін-т історії України НАН України, 2008. 296 с.

Євгенія Ковальчук,
кандидатка історичних наук, доцентка
кафедри музеєзнавства, пам'яткознавства та
інформаційно-аналітичної діяльності
Волинського національного університету
імені Лесі Українки,
заступниця директорки з наукової роботи
Волинського краєзнавчого музею,
м. Луцьк

ТЕМА ОСОБИСТОСТІ У ВИСТАВКОВИХ ПРОЄКТАХ ВОЛИНСЬКОГО КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ. ДО ПИТАННЯ НАУКОВОЇ КОНЦЕПЦІЇ

У нашому дослідженні торкнемося кількох виставкових проєктів Волинського краєзнавчого музею останніх років, які представляють цікаві неординарні особистості наших сучасників, хоча й невідомі або маловідомі. Свій талант, розум, навички вони віддали улюбленій справі, творчості, науці, однак у нашій історії залишилися непоцінованими. Мета проєкту донести до сучасників їх імена, творчі, мистецькі, наукові надбання і як результат отримати відповідний резонанс у суспільстві.

Ключові слова: проєкт, наукова концепція, виставка, особистість, творчість, митець, музейник, художник, Луцьк, Волинь.

У добу інформаційного «буму» актуальною проблемою експозиційної діяльності сучасних музеїв є прагнення утримати певний рівень суспільної зацікавленості, актуальності й популярності установи серед відвідувачів. Коли говорити дещо ширше, то актуальність нашого дослідження зумовлена сучасними тенденціями в розвитку суспільства, громади, необхідністю визначення місця музею не лише в інфраструктурі регіону, міста чи села, а й у їх духовному житті. Музеї є скарбницею історичної та культурної спадщини, як матеріальної так і духовної, а музейні предмети є носіями інформації про історію, культуру, людей краю. Насущним сьогодні є пошук нових орієнтирів, напрямків розвитку музейного закладу, можливостей донесення інформації до реального і потенційного споживача музейного продукту. Одним із шляхів вирішення цього завдання може служити створення музейних експозицій у виставкових проєктах нового типу як за змістом, так і за формою подачі музейних предметів і їх просування на ринок споживача.

Створення сучасного виставкового проєкту потребує розробки наукової концепції, яка визначається його суспільним призначенням. У науковій концепції експозиції формулюється тема і провідна ідея проєкту, мета і методи досягнення її; вимоги до архітектурно-художнього вирішення й експозиційного устаткування; визначається місце задуманої виставкової експозиції в системі експозицій музею. Підготовка наукової концепції музейної експозиції складається з ряду етапів, а саме:

- визначення мети і завдань;
- визначення профілю виставки;
- характеристика і комплектування музейних предметів;
- проєктування експозиції;
- проєктування художнього оформлення.

Так як, функціонування музею значною мірою залежить від середовища, яке його оточує, визначення мети і завдань впливає з суспільного замовлення створюваної виставки, тобто з його соціальних функцій. Поруч з однією з основних соціальних функцій музею – документуванням, історично усталеними є науково-дослідна, інформаційна й освітньо-виховна. Вони визначають характер призначення виставки в конкретній соціально-культурній ситуації, її локацію і т. ін. Таким чином, функціонування сучасної музейної експозиції потребує визначення її місця і ролі в конкретному середовищі (місті, селі, громаді, школі і т. ін.); використання її як місця чи центру громадської активності; співпраці з органами місцевого самоврядування; роботи з благодійними фондами та неурядовими громадськими організаціями; співробітництва з міжнародними організаціями, центрами для активізації виставкової роботи; впровадження інноваційних підходів у музейному менеджменті; рекламу через засоби масової інформації, соціальні мережі, видання друкованої рекламної продукції (афіш та листівок, проспектів та буклетів, календарів тощо).

Зупинимось на питанні виникнення самої ідеї кількох виставкових проєктів Волинського краєзнавчого музею останніх років і повноти їх реалізації. Вони стосуються окремих особистостей пов'язаних з історією волинського краю в різні історичні періоди та їх внеску у культурну розбудову України.

Причиною для вибору теми виставок стали знаменні та пам'ятні дати в історії Волині [1; 2; 3; 4]. Це, як особисті ювілеї, так і круглі дати з історії краю. Зміст наукової концепції виставки визначається різними даними: біографією особи, місцем створення виставки, часом, метою, наявністю виставкових матеріалів, фінансовими питаннями, ін. Зупинимось на характеристиці двох виставок, які належать до різних наукових проєктів

Першим й успішно реалізованим став проєкт «Митець і місто. Відкриваємо імена» присвячений художниці і педагогу Лесі Каспрук, який є частиною пропонованого великого проєкту «Музей-грумада-суспільство». Ідея даного проєкту – кризь призму життя і творчості митця, відкриваючи нові імена, долучитися до історії художнього життя Луцька другої половини ХХ і початку ХХІ століття. Другий запропонований виставковий проєкт, «Мистецьке кредо і музейне подвижництво Миколи Черенюка», створений у рамках масштабного проєкту «Музейники», започаткованого у 2019 році до 90-річчя Волинського краєзнавчого музею. Його ідея – розкрити через особистість професіонала-музейника роль особи в розбудові музею і його місце в житті громади і суспільства. Він передбачає комплекс фотодокументальних виставок з історії Волинського краєзнавчого музею. У рамках проєкту впродовж 2019–2020 років було створено чотири виставки з різних періодів історії Волинського краєзнавчого музею, а саме: «Півстоліття у музеї» про музейного працівника багаторічного заступника директора Волинського краєзнавчого музею з наукової роботи Тетяну Андрееву; «Три роки у Волинському музеї» про археолога Яна Фітцке, «Шпильки» про екскурсолога Лідію Грицину, «Я хоча і доктор наук...» про відомого мистецтвознавця Павла Жолтовського. Важливим у досягненні мети наукового проєкту, якій об'єднує кілька виставок є наступність.

Повернемось до аналізу двох пропонованих виставок. Об'єкт дослідження різний, хоча біографії особистостей схожі – обоє художники за освітою, мають дві художні спеціальності, постійно в науковому і творчому мистецькому пошуку. Працювали у Луцькій дитячій художній школі. Підхід різний Лесю Каспрук представлено як невідому художницю, Миколу Черенюка вперше чергу як будівничого музею – картинної галереї і, звичайно, як художника. Обидві особистості внесли свій вклад у розбудову культури Волині, відігравали певну (позитивну) роль у культурному середовищі Луцька.

В основу наукової концепції виставки «Митець і місто. Відкриваємо імена» покладена ідея розкрити значення творчої особистості в художньому житті Луцька. Леся Каспрук – художниця-професіонал, людина, яка не отримувала державних нагород, не брала участі у виставкових проєктах, однак разом з тим знана й помітна в Луцьку 1970–1990-х років. Талановита, розумна, інтелігентна, красива й стильна... Вона цікава, як своїм сучасникам, так і нинішнім лучанам. У художньому середовищі Луцька була виразником львівських художніх традицій як у власній творчості, так і в педагогічній практиці. Працюючи в Луцькій дитячій художній школі, викладала рисунок, композицію, історію мистецтва. Молодий художник-педагог стояла біля джерел становлення цього учбового закладу [2; 4].

Виставка «Митець і місто» дозволила вперше побачити творчі напрацювання Лесі Павлівни Каспрук впродовж півстоліття – творчість майстра як живописця, графіка, театрального художника та педагога. Було представлено більше ста авторських художніх творів. Виставку доповнив фотоілюстративний ряд «Луцьк і лучани. 1960–1980-ті».

Поштовхом до створення виставки про художницю Лесю Каспрук стало віднайдення її творчої спадщини. Увагу також привернув ювілей мисткині – 75-річчя від дня народження [2]. Виставка стала справжнім відкриттям творчої спадщини художниці, збереженої в родині її доньки Анастасії. Для широкого загалу, та й навіть для близьких людей, колег по праці у театрі, художній школі об'єм напрацьованого мисткинею вражає. Це – твори живопису, графіки, театральні ескізи, а ще поезія. Її твори вражають як професійним рівнем, так і якоюсь особливою теплою, пошуком різних форм. Натюрморти, пейзажі, портрети в техніці акварелі та олії, свідчать про серйозний фаховий рівень художниці. Цікавими є роботи останніх років, виконані у створеній нею експериментальній «техніці гелевих ручок». Фантастичні композиції, у яких поєднується правдива історія та легенди про невідомі світи, вражають глибиною уяви, вишуканістю, досконалістю техніки виконання, відтворюють багатий духовний світ художниці.

Для створення наукової концепції виставки її авторам Євгенії Ковальчук і Тамарі Левицькій довелося вивчити біографію і творчий доробок мисткині, провести першу атрибуцію її творів.

У ході дослідження вдалося прослідкувати життєвий і творчий шлях художниці, вплив епохи, часу, географії, історичних подій, культурного середовища, інших факторів на формування особистості

художниці.

При створенні наукової концепції виставки було враховано можливі експозиційні площі, які будуть задіяні. На початковому етапі потрібно було віднайти кошти на реалізацію проєкту. У Волинському краєзнавчому музеї (обласному комунальному закладі) таких коштів не було. Музей звернувся до фонду Ігоря Палиці «Тільки разом» з проханням профінансувати проєкт. Першочерговою умовою фонду було те, що проєкт має бути прив'язаний до Луцька, як за змістом, так і місцем локації (перша презентація виставки мала відбутися у виставковому залі фонду). Виставковий проєкт був реалізований поза планом фонду у 2018 році у значній мірі завдяки підтримці його куратора художника Дмитра Зінька.

Наукова концепція виставки вибудовувалась з урахуванням біографії художниці і визначилася її творчим доробком. Структура виставки поділена на три тематичні розділи. Розділ I «На старих фотографіях всі молоді...»: творча біографія». Відправною точкою для розкриття образу митця стали фотографії: краса, молодість, щастя, біль... Роки навчання (1960–1970). Художня школа (1970–1980). Театр (1978–1988).

Розділ II «Театр і майстер: художник-постановник, художник-декоратор, художник по костюмах». Афіші театральних вистав, сценографія – ескізи оформлення сцени, ескізи костюмів.

Розділ III. «Художник». Твори живопису (портрети, натюрморти, квіткові натюрморти, пейзажі), графіки, книжкової графіки (екслібриси, макети видань), картини виконані гелевими ручками (серія: «Древній Єгипет», «Древня Греція»...).

Розділ IV «Вірші – вона ще й поет».

Через свою синтетичність виставка була розрахована на широку вікову аудиторію. Задіяні вибіркові виставкові блоки, об'єднані спільною ідеєю дозволили зробити експозицію цікавою й універсальною для сприйняття. Для розширення пізнавального спектру було запропоновано анотаційний матеріал.

Червоною ниткою через всю виставку проходить теза про високу роль кожного індивідуума в житті суспільства, його життя і потенціал не має загубитися, а його творчість дійде до людей і буде затребувана громадою.

8 серпня 2018 року в Художньому музеї, відділі Волинського краєзнавчого музею відбулося відкриття художньо-меморіальної виставки «Митець і місто. Відкриваємо імена: Леся Каспрук» (до 75-річчя від дня народження української художниці і педагога) [5].

Розробку дизайну запрошення, афіші, обкладинки та кольорової вкладки каталогу виконала Ольга Щерба, яка художніми засобами вдало відобразила ідею проєкту. Було видано каталог виставки [6].

Леся Каспрук стала справжнім відкриттям 2018 року [7]. Виставка може стати частиною великого проєкту «...Відкриваємо імена».

Важливим при створенні наукового проєкту було прогнозувати (планувати, передбачити) його результати, значення для Луцька. Це:

- можливість вперше представити, а містянам побачити творчі напрацювання лучанки Лесі Павлівни Каспрук (творчість майстра як живописця, графіка, театрального художника та педагога);
- пізнати без політичних та ідеологічних нашарувань мистецьку історію міста Луцька 1970-х – 2000 років крізь призму життя і творчості митця;
- розкрити і спробувати зрозуміти місце творчої особистості в художньому житті міста, соціуму;
- стати поштовхом до створення атмосфери свята, духовності, краси, людяності; формування бажання поліпшення свого життя й т. ін.

Проєкт був реалізований при підтримці Фонду Ігоря Палиці «Тільки разом», в рамках програми «Культура і духовність». Виставка продовжила своє життя й за межами Луцька, подорожуючи по Волині. Вона експонувалась у Торчинському народному історичному музеї імені Григорія Гуртового [8], у Ківерцівському краєзнавчому музеї, Колодяжненському літературно-меморіальному музеї Лесі Українки. Роботи Лесі Каспрук були представлені на обласній виставці Співки художників Волині, на авторській виставці книжкової графіки «Абетка» у Волинському краєзнавчому музеї та Волинській державній обласній універсальній науковій бібліотеці імені Олени Пчілки [9].

У 2020 році у літературно-мистецькому та громадсько-політичному часописі «Дзвін» була опублікована стаття про виставковий проєкт присвячений художниці Лесі Каспрук, а мистецька галерея журналу представила понад 20 творів живопису і графіки мисткині [10]. Її імя дійсно відкрилося для широкого загалу, як і задумувалось у виставковому проєкті.

Другим виставковим проєктом, на науковій концепції якого хочемо зупинитися, є виставка «Мистецьке кредо і музейне подвижництво Миколи Черенюка», присвячена 75 річчю від дня народження митця, художника, педагога, музейника. Виставка відкрилась у великому виставковому залі Волинського краєзнавчого музею у листопаді 2020 року [11; 12]. За профілем – це художньо-меморіальна виставка.

Автори наукової концепції (Євгенія Ковальчук і Тамара Левицька) піднімають проблему – ролі і місця творчої особистості в культурному просторі свого часу. Виставка про художника і музейника Миколу Черенюка ставить за мету показати роль професіонала, митця у розбудові музею, формуванні музейних колекцій, створенні колективу однодумців-музейників, наукових дослідженнях, відкритті нових імен у мистецтві; визначити важливість комунікації у формуванні позитивного образу музейного закладу в суспільному середовищі.

Микола Черенюк (1945–2001) – професійний художник, талановитий, мудрий, інтелігентний. [3]. Перша персональна виставка художника (посмертна) була відкрита у 2004 році у Художньому музеї (68 робіт) [13; 14].

Пропонована виставка «Мистецьке кредо і музейне подвижництво Миколи Черенюка» мала об'єднати два образи – митця і музейника-науковця. Виставка дозволила вперше побачити, не лише мистецькі, але й наукові напрацювання Миколи Івановича Черенюка, представивши його з одного боку як митця живописця і графіка; з іншого як науковця-музейника, дослідника, експозиціонера, адміністратора та педагога.

Микола Черенюк посів помітне місце в історії культури та освіти Луцька, Волині, України. Він розбудував одну з перших в Західній Україні картинну галерею, впровадивши прогресивний вітчизняний та європейський досвід. З невеликим колективом однодумців науковими співробітниками Ларисою Войницькою і Тамарою Левицькою він створив науково обґрунтовану, естетично виважену, емоційно багату художню експозицію Саме при Миколі Черенюку у другій половині 1970-х–1980-і роках було сформовано основні колекції національного мистецтва давньоукраїнського, декоративно-ужиткового та сучасного образотворчого мистецтва України ХХ ст. у Волинському краєзнавчому музеї. Наукові дослідження Миколи Черенюка вилились не лише у нові виставки, але й в серйозні наукові публікації. Він є автором першого путівника по експозиції Луцької картинної галереї [15]. До наукового обігу було введено нові імена волинських художників, зроблено професійний аналіз їх творчості, зокрема, дослідження життя, інтерпретація творчості українських художників: О. Шмакова, О. Вольського, О. Лесика, К. Якубека [16; 17]. Він вивчав монументальні розписи Феодосіївської церкви в Луцьку, виконані художницею Лідією Спаською, практично відкрив її ім'я для України й організував її першу персональну прижиттєву виставку у Художньому музеї в Луцьку [18].

Другий період праці Миколи Черенюка у Волинському краєзнавчому музеї (1997–2001 рр.) – це плідний період як для творчості художника, так і наукової, музейної діяльності (статті, виставки, конференції, збереження і реставрація художнього фонду) [19; 20; 21; 22].

Зміст експозиції виставки розкрито через певні теми, що визначаються науковим і творчим доробком музейника і митця.

I. Микола Черенюк – очільник Луцької картинної галереї:

а) будівничий музею (створення колективу однодумців-професіоналів, реставраційна робота, боротьба за виживання закладу);

б) експозиційна та виставкова діяльність 1974–1988 рр. (золота епоха музею), 1997–2001 рр.;

в) науково-дослідницька робота (наукові публікації, конференції, автор першого путівника по Луцькій картинній галереї, інтерпретація творчості і введення до наукового обігу нових імен Л. Спаська, О. Шмаков, О. Вольський, О. Лесик, К. Якубек, ін.) .

II. Формування музейних колекцій:

а) давнього українського мистецтва (експедиції Павла Жолтовського 1981–1984 рр., участь у передачі до музею Холмської Чудотворної ікони Богородиці XII ст.);

б) декоративно-прикладного мистецтва (етнографічні експедиції та окремі виїзди 1974–1986 рр.);

в) сучасного образотворчого мистецтва України ХХ ст.

III. Митець.

Експозиція творів Миколи Черенюка з фондів Волинського краєзнавчого музею (16 од.) та приватних збірок .

Відправним пунктом для розкриття образу музейника і митця стали фотографії та документи (журналістика і мистецтвознавство, літературне обдарування і адміністративні та організаторські здібності, наукові-дослідження). На виставці поєднано фотодокументальні матеріали з творами живопису та виробами декоративно-прикладного мистецтва з фондів Волинського краєзнавчого музею. Окремим блоком представлено виставку творів живопису та графіки Миколи Черенюка.

На виставці застосовано інтерактивні форми подачі окремих тематичних блоків, створено зону відпочинку і спілкування. У проєкті використано матеріали з фондів та наукового архіву Волинського

краєзнавчого музею та родинного архіву Ярослава Черенюка.

У реалізації проекту виставки взяли участь працівники різних відділів Волинського краєзнавчого музею: художнього, етнографії, музейного розвитку, Музею волинської ікони.

Спробуємо також як із попереднім проектом спрогнозувати результат його реалізації для суспільства:

- вперше найбільш повно представлено творчі та наукові напрацювання Миколи Івановича Чернюка – творчість митця як живописця, графіка та його здобутки як музейника, очільника Луцької картинної галереї, відділу Волинського краєзнавчого музею;

- представлено історію музейництва в Луцьку 1970-х – початку 2000-х років крізь призму життя і творчості митця і науковця;

- розкрито місце творчої особистості в художньому житті міста, соціуму.

Найважливіші функції сучасних музеїв: пізнавально-інформаційна, популяризаційна, навчально-просвітницька реалізуються завдяки експозиційній діяльності музеїв. Експозиція виставки має стати науковим й духовним центром, запропонувати нове бачення, нове осмислення події, явища, особистості в історичному процесі (можливо обмеженому конкретними хронологічними чи географічними межами, інше).

У науковій концепції експозиції формулюється тема і провідна ідея проекту, мета і методи досягнення її; вимоги до архітектурно-художнього вирішення й експозиційного устаткування; визначається місце задуманої виставкової експозиції в системі експозицій музею.

Ми розуміємо, що «віддача» від втілення нових сучасних виставкових музейних проєктів не може бути вимірною грошима, але прибуток буде неодмінно – в духовному розвитку суспільства, покращенні якості життя, створенні позитивного психологічного настрою у відвідувачів музею.

Джерела та література

1. Вознюк О. 7 листопада 75 років від дня народження М. І. Черенюка (1945–2001) – українського художника, педагога і музейника. *Календар знаменних і пам'ятних дат Волині на 2020 рік / Волин. обл. рада; Упр. культури. з питань релігій та національностей Волин. ОДА; Волин. краєзн. музей; Волин. ДОНУБ ім. Олени Пчілки; ред.-упоряд. Є. І. Ковальчук, А. А. Понагайба. Тернопіль :Терно-граф, 2020. С. 218–222.*

2. Ковальчук Є. І. 27 березня. 75 років від дня народження Л. П. Каспрук (1943–2015) – української художниці та педагога. *Календар знаменних і пам'ятних дат Волині на 2018 рік / упр. культури Волин. ОДА; Волин. краєзн. музей; Волин. ДОНУБ ім. Олени Пчілки; ред.-упоряд. Є. І. Ковальчук, А. А. Понагайба. Запоріжжя : Мега-Мікс, 2017. С. 81–85*

3. Левицька Т. 7 листопада 70 років від дня народження М. І. Черенюка (1945–2001) – українського художника та музезнавця. *Календар знаменних і пам'ятних дат Волині на 2015 рік / упр. культури Волин. ОДА; Волин. краєзн. музей; Волин. ДОНУБ ім. Олени Пчілки; ред.-упоряд. Є. І. Ковальчук, А. А. Понагайба. Луцьк : Терези, 2014. С. 154–158.*

4. Навроцька З. 27 березня 70 років від дня народження Л. П. Каспрук (1943) – української художниці. *Календар знаменних і пам'ятних дат Волині на 2013 рік / упр. культури і туризму Волин. ОДА; Волин. краєзн. музей; Волин. ДОНУБ ім. Олени Пчілки; ред.-упоряд. Є. І. Ковальчук, А. А. Понагайба. Луцьк : ПВД «Твердиня», 2012. С. 40–41.*

5. Презентація художньо-меморіальної виставки «Митець і місто. Відкриваємо імена: Леся Каспрук (1943–2015)» http://volyn-kray-mus.at.ua/news/prezentacija_khudozhno_memorialnoji_vistavki_mitec_i_misto_vidkrivaemo_imena_lesja_kaspruk_1943_2015_foto_video/2018-08-09-1750

6. Митець і місто. Відкриваємо імена: Леся Каспрук. Художньо-меморіальна виставка до 75-річчя від дня народження української художниці і педагога. Каталог / вступ. ст. Є. І. Ковальчук; укладачі Є. І. Ковальчук, Т. Л. Левицькі. Луцьк : Медіа, 2018. 20 с.

7. Митець і місто. Відкриваємо імена: Леся Каспрук. URL: http://volyn-kray-mus.at.ua/news/mitec_i_misto_vidkrivaemo_imena_lesja_kaspruk/2019-02-11-1911.

8. У Торчинському музеї зустрілися з мистецтвом Лесі Каспрук. URL: http://volyn-museum.com.ua/news/u_torchinskomu_muzeji_zustrilisja_z_mistectvom_lesi_kaspruk/2018-12-07-4362.

9. Виставка «Книжкова графіка Лесі Каспрук» до Всеукраїнського дня бібліотек. URL: http://volyn-kray-mus.at.ua/news/vistavka_knizhkova_grafika_lesi_kaspruk_do_vseukrajinskogo_dnja_bibliotek/2019-10-01-2080

10. Ковальчук Є., Левицька Т. Її ім'я не має забутися. *Дзвін. 2020. № 7. С. 221–230.*

11. Волинський краєзнавчий музей запрошує на презентацію художньо-меморіальної виставки, присвяченої художнику та музейнику Миколі Черенюку. URL: http://volyn-kray-mus.at.ua/news/volinskij_kraeznavchij_muzej_zapros hue_na_prezentaciju_khudozhno_memorialnoji_vistavki_prisvjachenoji_khudozhniku_ta_muzejniku_mikoli_cherenjuku/2020-11-12-2402

12. У Волинському краєзнавчому музеї вшанували митця, завдяки якому було збережено картинну галерею. URL: http://volyn-museum.com.ua/news/u_volinskomu_kraeznavchomu_muzeji_vshanuvали_mitecja_zavdjaki_jakomu

bulo_zberezheno_kartinnu_galereju/2020-11-15-5557

13. Левицька Т. Микола Черенюк : особистість, творчість і діяльність. *Волинська ікона: дослідження та реставрація* : матеріали XI Міжнар. наук. конф. Луцьк, 2004. Вип. 11. С. 45–48.
14. Ковальчук Є. Лицар мистецької палітри. *Волинь*. 2004. 22 черв.
15. Черенюк М. Художній відділ Волинського краєзнавчого музею. Львів : Каменяр, 1982. 33 с.
16. Черенюк М. Філософське і мистецьке кредо Олександра Вольського / підгот. публ. та післямова М. Дьоміна. *Вітчизна*. № 9/10. С. 171–176.
17. Черенюк М. У стінах замку – цілий світ. Віче. 1998. 12 листоп.
18. Черенюк М. Церковні розписи Лідії Спаської. *Пам'ятки сакрального мистецтва Волині на межі тисячоліть : питання дослідження та реставрації* : матеріали VI Міжнар. наук. конф. по волин. іконопису. Луцьк, 1999. С. 124–125.
19. Дьомін М. Мистецьке кредо і музейне подвижництво Миколи Черенюка. *Волинський музей: історія і сучасність* : матеріали IV Всеукр. наук.-практ. конф., присвяч. 80-річчю Волин. краєзн. музею Лесі Українки та 60-річчю Колодажнен. літ-мемор. музею Лесі Українки. Луцьк, 2009. С. 34–38.
20. Дьомін М. Мистецтво і подвижництво Миколи Черенюка : до 60-річчя митця. *Визвол. шлях*. 2006. №. 12. С. 88–93.
21. Дьомін М. Мистецькі обрії Миколи Черенюка. *Вітчизна*. 2002. № 3/4. С. 154–157.
22. Дьомін М. Перервані задуми. *Образотворче мистецтво*. 2002. № 1. С. 31–32.

УДК 58(092)(438)

Людмила Ланшина,
старша наукова співробітниця
науково-експозиційного відділу природи Волині
Волинського краєзнавчого музею, м. Луцьк

ЖИТТЄВИЙ ШЛЯХ ТА НАУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ БОТАНІКА, ДОСЛІДНИКА РОСЛИННОГО СВІТУ ВОЛИНІ ЙОЗЕФА ПАНЕКА (до 140-річчя з дня народження)

Аналізуються основні етапи біографії, наукова і дослідницька робота талановитого ботаніка, музейника, педагога Йозефа Панека. Подані дослідження гербарію, який зберігається у фондах Волинського краєзнавчого музею з 30-х років ХХ століття.

Ключові слова: *Йозеф Панек, Стефан Мацко, ботаніка, гербарій, педагог, флора, Луцьк, Рівне, Польща, Вроцлав, спогади.*

Постановка наукової проблеми та її значення. Серед представників різних національностей, які народились та проживали на Волині було чимало чехів. Деякі з них стали досить яскравими представниками наукової і культурної інтелігенції України. Із впевненістю можемо додати до них ще одну цікаву і неординарну постать Йозефа Панека. Він народився в родині чеських колоністів на Рівненщині, а згодом став одним із талановитих ботаніків України та Польщі. Багато наукових праць, досліджень та зібраний гербарій талановитого ботаніка служить прекрасним методичним посібником для спеціалістів.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Життєвий шлях та наукова робота відомого ботаніка, дослідника рослинного світу Волині, Рівненщини та Тернопільщини Йозефа Панека є малодослідженими. Серед цікавих публікацій можемо назвати роботу польського професора К. Ростанські [5; 6]. Каталог гербарію, який зібрав Панек і передав до ВКМ, упорядкували і опублікували такі дослідники, як Олешко В., Савчук Л., Андрєєва Т. [7]. Аналіз робіт, у яких започатковано розв'язання даної проблеми, свідчить, що загалом науковці досліджували значно ширшу проблематику, тому на співпрацю двох відомих ботаніків Й. Панека та С. Мацка звертали увагу побіжно.

Мета дослідження і завдання: дослідити ймовірні зв'язки й взаємоспівпрацю двох видатних ботаніків, дослідників рослинного світу Волині та Рівненщини – Йозефа Панека і Стефана Мацка.

Виклад основного матеріалу та обґрунтування результатів дослідження. Йозеф Панек народився 15 жовтня 1880 р. в с. Отичка поблизу Рівного в родині чеських колоністів. У другій половині ХІХ століття його родина переселилась на Волинь. Батько Йозефа – Франтішек Панек займався будівництвом водяних млинів на Волині, а дід – Август Панек свого часу був професором Празького університету.

Йозеф навчався в початковій школі в м. Заславль, пізніше в Житомирській класичній гімназії.

У 1901 р. він поступив до Київського університету Святого Володимира, де вивчав природничі науки. Основною спеціалізацією була ботаніка. Під час навчання Йозеф Панек був активним діячем студентських соціал-демократичних організацій, виступав на нелегальних робітничих зібраннях в м. Києві, за що був виключений із університету та ув'язнений до Лук'янівської в'язниці. Пізніше його примусово призвали на півроку до військової служби. Та незважаючи на ці життєві негаразди, Йозеф все ж зумів відновити навчання в університеті. В 1911 р. він одержав диплом I ступеня за наукову роботу «Рослинність Рівненського повіту».

При Київському навчальному окрузі Йозеф закінчив однорічні педагогічні курси.

З 1912 по 1913 рр. Панек працює вчителем природничих дисциплін та географії в гімназії ім. Перетятка в Києві. Пізніше викладає в чоловічій та жіночій гімназії в м. Пириятині поблизу Полтави (1913 – 1918).

У 1918 р. Йозеф Панек переїхав до м. Рівне, де до 1939 року працював вчителем у польській приватній гімназії «Освіта». Саме у цей час він проводив активну роботу по дослідженню рослинного покриву краю, в тому числі унікальної пам'ятки природи Вишневої гори, яка розташована у восьми кілометрах на північний захід від Рівного. Там науковець виявив багато рідкісних для Волині видів степових рослин, зробив їх науковий опис та зібрав гербарій. Він неодноразово порушував питання про необхідність охорони рослинності цього куточку нашого краю.

Результати своїх багаторічних наукових досліджень рослинного світу Волині Йозеф Панек узагальнив і описав у працях: «Рослинність околиць Рівного», яка була опублікована в рівненському науково-краєзнавчому щорічнику «Rocznik Wołyński» в 1939 році [1, 1], «Комплекс вишеньки степової (*Prunetum fruticosae*) і його досягнення» («Rocznik Wołyński», 1931) [2, 2], «Вишнева гора на Волині», опублікована в краківському журналі «Ochrona Przyrody» в 1933 році [3, 3], «Степова та скельна рослинність лесової Волині» («Rocznik Wołyński», 1939) [4, 4].

Унікальна ботанічна колекція, яку зібрав Йозеф Панек наразі зберігається у фондах Волинського краєзнавчого музею в Луцьку та Рівненського краєзнавчого музею. Зібраний гербарій є результатом великої копіїткої праці ботаніка по вивченню флори Волині, Рівненщини та Тернопільщини. Чимало існує припущень як гербарій видатного науковця потрапив у Волинський краєзнавчий музей.

У 30-ті роки Йозеф Панек плідно співпрацював з відомим польським ботаніком, вченим, науковим співробітником Волинського краєзнавчого музею Стефаном Мацко. Науковців єднали спільні подорожі з метою вивчення рослинного покриву краю, обмін досвідом наукових досліджень, а також питання охорони природи. Про їх творчий доробок свідчать передані (на нашу думку) Йозефом Панеком в Луцький музей гербарні аркуші, які суттєво доповнили унікальний гербарій, започаткований Стефаном Мацко [7, 6].

Гербарій Йозефа Панека, який зберігається у фондах Волинського краєзнавчого музею, складається з 578 гербарних зразків [6, 7].

Досить широка географія місцевостей звідки комплектувався гербарій. Відомий ботанік проводив багаторічні дослідження на території сучасних Волинської, Рівненської, Житомирської областей та Кременецького району Тернопільської області (згідно сучасного фізико-географічного районування ця територія відноситься до Волинського лісостепу, Житомирського Полісся та Кременецьких гір на Поділлі).

До складу унікальної колекції входить чимало видів рідкісних рослин, зокрема, горицвіт весняний (*Adonis vernalis* L.) [ВКМ. Інв. № П-889/2], гудайєра повзуча (*Goodyera repens* (L) R. Br.) [ВКМ. Інв. № П-606/2], ковила пірчаста (*Stipa pennata* L. s. str.) [ВКМ. Інв. № П-128/3-4], молочай волинський (*Euphorbia volhynica* Bess. ex Szof) [ВКМ. Інв. № П-1234/1-2], самосил паннонський (*Teucrium pannonicum* A. Kerner) [ВКМ. Інв. № П-1098/5] та інші. Представлені види, окрім останнього, занесені до нового видання Червоної книги України, оскільки мають тенденцію до зменшення чисельності.

Колекція рослинного світу, зібрана Йозефом Панеком має велике наукове значення. Вона дає можливість простежити за зміною рослинності Волині, Рівненщини та Тернопільщини під впливом інтенсивної господарської діяльності людини, вивчати географію поширення рідкісних рослин.

З 1939 по 1941 рр. відомий ботанік викладав природничі дисципліни в середніх школах Рівного.

У 1941 р. та з 1944 по 1947 рр. Йозеф Панек працював науковим співробітником Рівненського краєзнавчого музею. Саме тут розкрився його талант як ботаніка, так і науковця.

Під час гітлерівської окупації він зазнав переслідувань від німецької влади за те, що переховував єврейську дитину.

В повоєнні роки Йозеф Панек опублікував на сторінках рівненської газети «Червоний прапор» ряд краєзнавчих матеріалів про природу Волині та її охорону, а саме: «Азалія понтійська», «Лікарські рослини Ровенщини», «Янтар на Ровенщині», «Мінерали Ровенщини» та інші. У квітні 1947 р. ботанік

емігрував до Чехословаччини. Тут він кілька місяців перебував в осередку для переселенців. У вересні 1947 р. Панек переїхав до Польщі, отримавши запрошення на роботу із Вроцлавського університету (на нашу думку, ймовірно, за сприяння польського ботаніка Стефана Мацко, який на той час працював тут на посаді завідувача кафедрою екології та географії рослин) [7, 7].

Йозеф працював ад'юнктом на кафедрі фармацевтичної ботаніки Вроцлавського університету, а з 1950 р. – хранителем гербарію на кафедрі морфології та систематики рослин. Відомий польський професор К. Ростанські, згадуючи талановитого ботаніка, писав: «Йозеф Панек відзначався надзвичайною працьовитістю та пунктуальністю – кожного дня рівно о 8 годині ранку, можна було бачити як він відчиняв двері свого царства рослин – Гербарію, де, схилившись над гербарними аркушами, каталогізував багаті безцінні збори, врятовані від винищення в час війни, а також не дбаючи про власне здоров'я, систематично обробляв гербарні збори вуглекислотою, щоб знищити шкідників і зберегти гербарій для науки на довгий час» [5, 6].

У 1956 р. Йозеф Панек вийшов на пенсію. Невтомний ботанік й надалі продовжував працювати з гербарієм. Складені ним каталоги рослин Гербарію Вроцлавського університету служать науці до цього часу.

Останні роки свого життя відомий ботанік змушений був провести в будинку опіки, оскільки стан його здоров'я все більше погіршувався. 19 березня 1961 р. життя великого природолюбця обірвалося. Його поховали на Грабишівському цвинтарі у Вроцлаві.

Висновки. Самовіддана дослідницька діяльність науковця Йозефа Панека є свідченням безмежної любові до природи. Його колекція рослин має велике наукове значення. Ймовірні зв'язки та взаємоспівпраця двох видатних ботаніків, дослідників рослинного світу Волині та Рівненщини – Йозефа Панека і Стефана Мацка збагатили музейні фонди. Гербарій талановитого ботаніка, який був переданий до ВКМ, служить прекрасним методичним посібником для спеціалістів і взірцем для молодих ботаніків.

Перелік умовних скорочень:

ВКМ – Волинський краєзнавчий музей

Інв. – інвентарний

КДФ – група зберігання «Книги, документи, фото»

П – група зберігання «Природа»

Джерела та література

1. Panek J. Roślinność ocolic Równego. *Rocznik Wołyński*. 1930. T. 1. S. 57–79.
2. Panek J. Zespół wiśienki stepowej (*Prunetum fruticosae*) i jego sukcesia. *Rocznik Wołyński*, 1931. T. 2. S. 403–452.
3. Panek J. Wiśniowa góra na Wołyniu. *Ochrona Przyrody*. 1933. R. 13. S. 72–78.
4. Panek J. Roślinność stepowa i naskalna lessowego Wołynia. *Rocznik Wołyński*. 1939. S. 26–66.
5. Rostański K. Panek Józef (1880-1961). *Słownik biologów polskich*. Warszawa: PWN, 1987. S. 410.
6. Rostański R. Wspomnienie o Józefie Panku, byłym kustosz zielnika Instytutu botaniki Uniwersytetu Wrocławskiego, w 25 rocznicę jego śmierci. *Acta Universitatis Wratislaviensis*. 1988. № 974. Prace Botaniczne XL. S. 3–5.
7. Олешко В., Савчук Л., Андреева Т. Каталог гербарію Стефана Мацка та Йозефа Панека. Із фондів ВКМ. Луцьк, 2005. 582 с.
8. Червона книга України. Рослинний світ / за ред. Я. П. Дідуха. К.: Глобалконсалтинг, 2009. 900 с.

УДК 069:908(447.82):94(477:47+51:438«1920»)(08)

Яна Лис,

*старша наукова співробітниця науково-експозиційного відділу
новітньої історії Волині Волинського краєзнавчого музею,*

м. Луцьк.

ДОКУМЕНТИ УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКО-РАДЯНСЬКОЇ ВІЙНИ 1920 РОКУ У ФОНДАХ ВОЛИНСЬКОГО КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ

У дослідженні наводиться текст та аналізується зміст трьох документів україно-польсько-радянської війни 1920 року, які стосуються історії Луцька та Західної Волині з фондів ВКМ. Розповідається про їх походження та експонування в музеях Луцька, Києва, Нью-Йорка.

Ключові слова: *Українська революція, україно-польсько-радянська війна 1920 року, Волинський округ, Волинський краєзнавчий музей, Український Музей у Нью-Йорку.*

Українсько-польсько-радянська війна 1920 року є важливою сторінкою Української революції 1917–1921 років. Адже саме за її результатами відбулася остаточна фіксація кордонів, у результаті чого більшість української території розділили між собою Радянська Росія та Польща. Її передумовою стало підписання 21 березня 1920 року II Річ Посполитою і Українською Народною Республікою Варшавського договору про військово-політичну співпрацю. Більшу частину українських військовополонених, зокрема і тих, які перебували у Луцькому і Рівненському таборах, поляки відпустили. Вже 7 травня польсько-українські війська зайняли Київ [8, с. 483–486].

Успіхи Війська Польського і Дієвої Армії УНР на антибільшовицькому фронті були нетривалими. 7 червня Червона армія захопила Житомир, потім зайняла залишений (аби не потрапити в оточення) польсько-українськими військами Київ і продовжила своє просування на території Волині та Галичини [10, с. 25].

В ході боїв 2–10 липня 1920 року радянські 12-та армія на чолі з Гаспаром Воскановим та 1-ша армія на чолі з Семеном Будьонним оволоділи Рівним [15, с. 150–157]. Потому, в ході Дубенсько-Бродівської операції вони розпочали подальший наступ на західні терени Волині. Їм протистояли підрозділи двох польських армій: 2-ої армії Казимира Решевського, разом з якою діяла і 6-та січова стрілецька дивізія Дієвої Армії УНР (Ковель – Рожище – Луцьк) та 6-та армії Яна Ромера, до складу якої входила і 10-та бригада Дієвої Армії УНР (Дубно – Кременець – Вишнівець). Бої були дуже запеклі та тривали майже місяць. Зрештою, 3-4 серпня 1920 року підрозділи радянської 12-ої армії захопили Ковель, який обороняла 6-та СС дивізія Дієвої Армії УНР на чолі з полковником Безручком [14, с. 27–35]. 3 серпня червоноармійці вибили польські підрозділи також і з Луцька та до 10 серпня оволоділи всім Волинським округом [10, с. 25].

У той же день, як більшовики зайняли Луцьк, новопризначений ними комендант міста Г. Родигін видав наказ із 7-ми параграфів: «§1. Сего числа я вступил в исполнения обязанностей коменданта города. §2. Приказом Н-ка Гарнизона город об явлен [так в оригіналі: російська літера «ъ» пропущена] на осадном положении. §3. Все граждане имеющие огнестрельное и холодное оружие (винтовки, револьверы, бомбы, ружья патроны шашки, тесаки), а также военное обмундирование обязаны о сем заявить мне в течение 24-х часов с момента опубликования приказа. Не исполнение сего параграфа приказа влечет суровую кару. Всем военнослужащим польской и петлюровской армии оставшихся в городе Луцке и окрестностях приказываю в 24 часа явиться ко мне в помещение гостинницы “Бель-Вью”. По истечении указанного срока будут преданы суду военно-революционного трибунала. §4. До организации революционного комитета, местному городскому управлению подлежат продолжать свою деятельность причем все распоряжения должны закрепляться моей подписью. §5. Все торгово-промышленные предприятия не должны нарушать своей деятельности. Причем торговля в магазинах и лавках должны производиться до 8 час. ноч., в ресторанах и столовых до 9 ч. в. §6. Все находящиеся воинские части в гор. Луцке в течение 24 час. с момента опубликования сего приказа должны зарегистрироваться в комендантском управлении. Н-ки прибывающих частей также должны являться в управление для регистрации и получением квартир. При выбытии делать отметку о том. §7. Всякие реквизиции, конфискации и обыски без ведома моего воспрещаю. Замеченные в грабеже будут расстреливаться на месте».

Копія даного документа зберігається у науково-експозиційному відділі новітньої історії Волині Волинського краєзнавчого музею та нині експонується на виставці «Волинь в Українській революції 1917–1921 рр.». Цікаво, що і співвідносно Луцька більшовики тут згадують не лише польських військових, але й унерівських («петлюровських»). Те, що на Правобережній Україні війна 1920 року носила не польсько-радянський, а українсько-польсько-радянський характер (що має бути підкреслено і термінологічно) нині визнає низка дослідників та дослідниць [5; 7].

В ході Варшавської битви Війську Польському вдалося розбити частини Червоної армії під керівництвом командарма Михайла Тухачевського. 16 серпня поляки розпочали контрнаступ, в результаті якого більшовики змушені були відступити від польської столиці [13, с. 171]. Однак цього могло й не статися, якби під Замостем частини Дієвої Армії УНР на чолі з Марком Безручком не зупинили будьонівців, які йшли на допомогу червоноармійцям під Варшавою [8, с. 488]. 13 вересня 1920 року Військо Польське знову зайняло Володимир-Волинський, а впродовж наступного тижня Луцьк, Рівне і зрештою весь Волинський округ [11, с. 238].

12 жовтня 1920 року Польща і Радянська Росія підписали договір про перемир'я [9, с. 25]. Опинившись без військової підтримки Варшави, Дієва Армія УНР 21 листопада втратила останню контрольовану нею територію на Поділлі та відступила за річку Збруч на терени зайнятої поляками Західної України. 18 березня 1921 року II Річ Посполита і Радянська Росія підписали Ризький мирний договір, поділивши між

собою більшість українських земель. Західна Волинь та Галичина відійшли до Польщі [10, с. 26].

У Волинському краєзнавчому музеї зберігається два раритетних оригінальних документа з війни 1920 року. Перший, це підшивка журналу «Пастырь – проповедникъ» за 1910 рік [2]. У твердій палітурці чорного кольору з білими прожилками, з синім екслібрисом на форзаці та 1-й сторінці «СВЯЩЕННИКЪ СЕРГІЙ СЪЛЄЦКІЙ» та червоним штампом на 1-й та 15-ій сторінках «БИБЛИОТЕКА № _ ПРОТОІЕРЕЯ СЕРГІЯ СЪЛЄЦКАГО». Розмір підшивки – 16,5X23,5 см. Документ передано до фондів ВКМ радянською владою у 1977 році.

Про Сергія Григоровича Селецького (1872–1940 рр.) відомо, що він був уродженцем села Княгинин Дубенського повіту. У 1894 році закінчив православну Волинську духовну семінарію у Кременці, висвятився у священники. У 1907 році був призначений настоятелем церкви Святої Трійці в містечку Гориньград Рівненського повіту (нині – село Гориньград Перший Рівненського району), в якій служив і під час Української революції. На момент літа 1920 року мав дружину Фаїну та 17-ти річну доньку Катерину [6, с. 13].

Але цікавою цю підшивку робить не так його постать, чи церковний зміст підшивки журналу «Пастырь – проповедникъ», як залишені на її форзаці автографи двох відомих радянських воєначальників: Семена Будьонного та Кліма Ворошилова. Свої підписи вони залишили під наступними, написаними ними від руки реченнями: «Ночевал в этого хозяина. Командующий I Конной армией С. М. Будьонный», «И я тоже ночевал. Член Революционного военного Совета Iй Кон. Кр. Армией. К. Ворошилов». Будьонний написав і дату перебування на постою у священника – «9/VII-20 г».

Ймовірно, що священник попросив їх залишити ці автографи, аби уберегти себе таким чином від можливої реквізиції майна з боку нової атеїстичної влади. Адже тепер у нього на руках, як захист, був документ з підтвердженням своєї лояльності від самого Будьонного і Ворошилова. Але не можна виключати, що попри начебто перебування у двох ідеологічно протилежних таборах між протоієреєм та червоноармійськими командирами могла виникнути і суто людська прихильність.

Другий експонат – один з більшовицьких наказів, виданих у Луцьку після захоплення його Червоною армією [3]. Документ передано до фондів ВКМ радянською владою у 1950 році. Текст його наступний:

[посередині вгорі друкованими великими літерами, виділеними жирним шрифтом] «ПРИКАЗ №1»
[під ним праворуч написано від руки] «Августа 19 дня 1920 г.»

[і далі внизу друкований текст] «В течении семи дней с момента опубликования сего приказа все учреждения и граждане г. Луцка и уезда должны представить в письменной форме в двух экземплярах в Отдел Народного Образования (Подотдел внешкольный, Вольничная 14) точные сведения (с указанием адреса) об имеющихся у них книгах по всем отраслям литературы и знания, (кроме книг религиозного содержания и книг на древних языках) музыкальных инструментах и нотах.

Все скрытое от учета и регистрации будет конфисковано, а виновные будут привлечены к строгой ответственности.

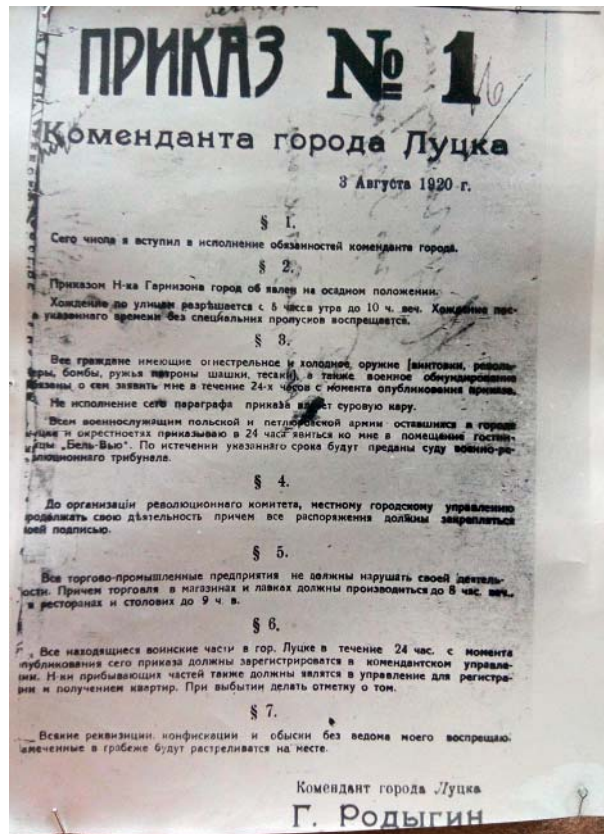
Предр[ев]ком Ф. Белоус[о]в
[...] Зав. Отд. Народн. Образ. С. Файнблит»

У квадратних скобках наприкінці показані втрачені літери (в наказі є дві дірки, а нижній край обірвано). Розмір документа 17,8X19 см. Вочевидь, тут з одного боку йдеться про ідеологічний контроль нової влади над тим, що читають лучани. А з іншого – скоріше за все радянська влада хотіла відкрити якийсь навчальний заклад, чи бібліотеку і для цього вирішила зібрати книги, реквізувавши потрібні їй екземпляри з приватних бібліотек лучан. Звісно, релігійні книги, як і видання на латині, давньогрецькій і церковнослов'янських мовах нова система освіти через ідеологічні моменти не потребувала.

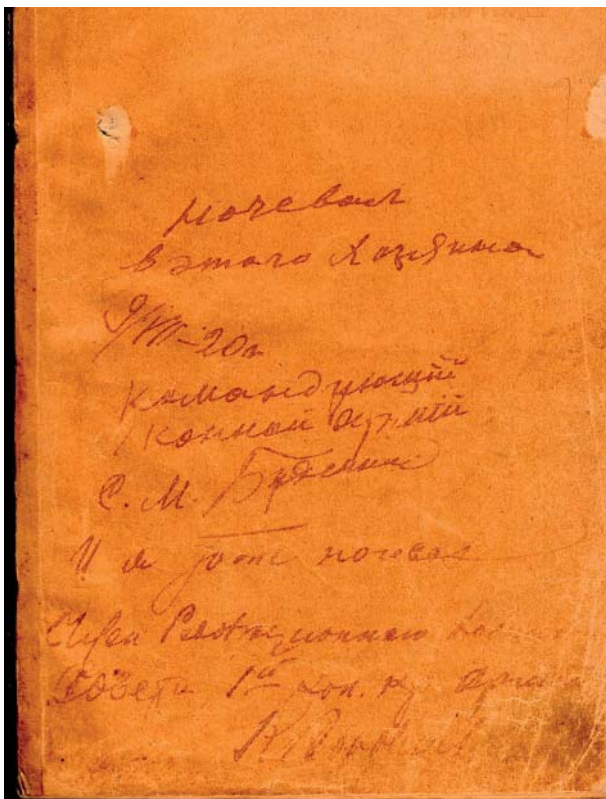
Також зазначу, що і сама назва документу від 19.08.1920 року «Приказ №1» – це був певний ідеологічний штамп. Ще 1 березня 1917 року Петроградська рада робітничих і солдатських депутатів видала свою першу постанову «Приказъ №1»: про перепідпорядкування військових частин з під влади офіцерів виборним комітетам та радам. І відтоді це стало крилатою фразою. До слова, згаданий на початку статті наказ коменданта Луцька Г. Родигіна від 3.08.1920 року теж офіційно називався «Приказ №1».

Документи «Пастырь – проповедникъ» та «Приказ №1» (тут і надалі мається на увазі оригінальний примірник документа від 19.08.1920 р.) у березні 2017 року авторка даної статті представила широкій увазі розмістивши їх на виставці у Волинському краєзнавчому музеї «Волинь в Українській революції 1917–1921 рр.» [4]. Про них кілька разів довелося розповідати журналістам інтернет-видань та телеканалів, велике зацікавлення експонати викликали впродовж 2017–2018 років у відвідувачок та відвідувачів музею. Сама виставка (постійно оновлюючись) діє до 2021 року, в рамках визначеної Указом Президента України п'ятирічки пошанування сторіччя від часу Української революції [17].

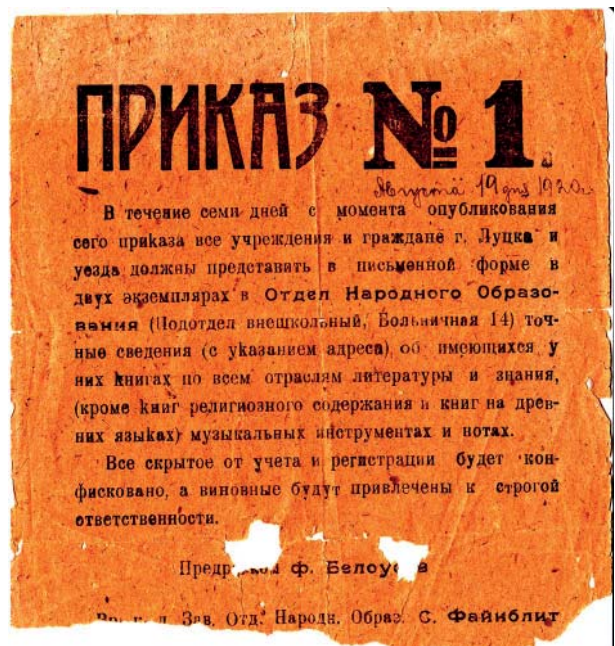

«Приказ №1» від 3.08.1920 р., виданий
 комендантом Луцька Г. Родигінім (копія)

Форзац підшивки журналу «Пастырь –
 проповідник» з написами зробленими С.
 Будьонним і К. Ворошиловим 9.08.1920 р
 (оригінал)

«Приказ №1» від 19.08.1920 р., виданий головою
 ревкому Луцька Ф. Белоусовим (оригінал)

Зрештою, у 2018 році про ці два експонати дізнався старший науковий співробітник Інституту історії України НАН України Юрій Савчук, якого діаспорні кола тоді запросили курувати виставку до 100-річчя Української революції. Він побував у Луцьку та оцінив їх історичну значимість. А тоді запропонував директорці Українського Музею у Нью-Йорку Марії Шуст звернутися до Луцька, з проханням «позичити» ці раритетні документи.

Потому, за посередництва Музею історії міста Києва та її генеральної директорки Лариси Булавіної, Український Музей у Нью-Йорку, в особі директорки Марії Шуст надіслав тодішньому директорові Волинського краєзнавчого музею Анатолію Силюку лист від 22 листопада 2018 року, в якому просили «Приказ №1» та підшивку журналу «Пастирь – проповідник» надати їм на тимчасове експонування на виставку «Українське коло: до сторіччя визвольних змагань (1917–1921 рр.)». Куратором американського музею в Україні зазначено було Юрія Савчука [12].

Директор Волинського краєзнавчого музею, авторка даних рядків, хранителька фондів ВКМ Наталія Пушкар та тодішня зберігачка групи КДФ ВКМ Ольга Корецька погодилися на тимчасовий переїзд експонатів за океан. «Приказ №1» було застраховано на суму 2800 грн., а «Пастирь – проповідник» на суму 5600 грн. Згідно Акту видачі №39 від 15 березня 2019 року експонати передавалися Українському Музеєві у Нью-Йорку на термін до 1 листопада 2019 року [1].

«Приказ №1» та «Пастирь – проповідник» з успіхом експонувалися на виставці «Українське коло: до сторіччя визвольних змагань (1917–1921 рр.)», яка в першому варіанті у 2018 році перебувала у Музеї історії міста Києва [16], а від 6 квітня 2019 року була з доповненнями повторно розгорнута у Нью-Йорку. Київ та Нью-Йорк об'єднали у цьому глобальному проекті 35 музейних, архівних та бібліотечних заклади, а також трьох приватних колекціонерів з п'яти країн: України, США, Польщі, Болгарії та Швейцарії. З українського боку у ньому до співпраці зголосилися 24 провідні музеї, архіви та бібліотеки. Цей історичний виставковий проект став найбільшим за кількістю учасників за всю історію незалежної України [18]. Експонати Волинського краєзнавчого музею, поруч з іншими, були внесені до опублікованого Українським Музеєм у Нью-Йорку каталогу виставки. Короткі наукові описи в каталозі до фотографій цих експонатів здійснила авторка даної статті [19, с. 162–163].

В листопаді 2019 року, отримавши вже міжнародне визнання, «Приказ №1» та «Пастирь – проповідник» повернулися до фондів Волинського краєзнавчого музею. Де зберігаються й зараз. Про перебування ж експонатів у Нью-Йорку також свідчить номер тимчасового вступу на нахзаці «Пастиря – проповідника», присвоєний у Києві перед мандрівкою документів до США. Там олівцем тепер написано МІК ТВ – 11790/2.

Джерела та література

1. Волинський краєзнавчий музей. Акт видачі №39 від 15 березня 2019 р. (Зберігається у фондах ВКМ).
2. Волинський краєзнавчий музей. Інв. №КДФ 4172, КВ 20029. «Пастирь – проповідник» за 1910 р., з автографами С. Будьонного та К. Ворошилова 9.VII.1920 р.
3. Волинський краєзнавчий музей. Інв. №КДФ 4182, КВ 20044. «Приказ №1» (від 19.08.1920 р.)
4. Волинь в Українській революції. *Музейний простір Волині*. Луцьк, 2017. 16 березня. – URL : http://volyn-museum.com.ua/news/volin_v_ukrajinskij_revoljuciji_1917_1921_rokiv/2017-03-16-3096.
5. Голубко В. Українсько-польсько-радянська війна 1920 р. і Східна Галичина. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Львів, 2000. № 408: Держава та армія. С. 11–21.
6. Грицак В., Сичик О. Село моє – душа моя: літопис сіл Гориньград-I та Гориньград-II Рівненського району Рівненської області: Історія. Факти. Сучасність. Харків: ФО-П Залогін С. О. 2013. 336 с.
7. Зінкевич Р. Українсько-польсько-радянська війна 1920 року: С. Петлюра і Ю. Пілсудський. *Молодий вчений*. Херсон, 2017. №3(43). С. 173–178.
8. Киричук М. Волинь у визвольній війні за Українську державність: УНР 1917–1921. *Волинь – земля українська: у 3-ох т.* / М. Киричук. Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2000. С. 430–494.
9. Крамар Ю. Західна Волинь 1921–1931 рр.: національно-культурне та релігійне життя. Луцьк: Вежа-Друк, 2015. 404 с.
10. Лис С. Волинь в Українській революції 1917–1921 років: передумови, перебіг подій, наслідки. Науково-методичні матеріали. Луцьк: Терези, 2017. 30 с.
11. Лис С. Про братське поховання та пам'ятник полеглим під час радянсько-польської війни 1920 року у місті Луцьку. *Минуле і сучасне Волині та Полісся. Ратнівщина в історії України та Волині*: матеріали ХLI всеукраїнської іст.-краєзн. конф.: Науковий збірник. Луцьк, 2012. С. 237–239.
12. Лист Марії Шуст, директорки Українського Музею у Нью-Йорку та Хризантеми Гентиш, Голови Управи УМ до директора Волинського краєзнавчого музею Анатолія Силюка. Зареєстровано у ВКМ: Вх. № 48/1-4 від 28.01.2019 р. (Зберігається у фондах ВКМ).

13. Оксенюк Р. Нариси історії Волині: соціально-економічний розвиток, революційний та національно-визвольний рух трудящих (1861–1939). Львів: Видавництво Львівського університету, 1970. 276 с.
14. Пасюк І. Події більшовицько-польської війни 1920 р. на території Волині. *Наукові записки Рівненського обласного краєзнавчого музею*. Вип. XV. Матеріали наукової конференції «Волинь в Українській революції 1917–1921 рр.». Рівне: ПП Дятлик М., 2017. С. 27–37.
15. Поліщук Я. Події війни та революції. *Рівне. Мандрівка крізь віки: нариси історії міста* / Я. Поліщук. Вид. 2-ге, доповнене. Рівне: Волинські обереги, 2009. С. 132–157.
16. Савчук Ю. Українське коло: до сторіччя визвольних змагань (1917–1921 рр.). Виставковий проект. *Музей історії міста Києва*. Київ, 2018. 5 січня. URL : <http://www.kyivhistorymuseum.org/uk/vystavkovi-proekty/ukrayinske-kolo.html>
17. Указ Президента України №17/2016. Про заходи з відзначення 100-річчя подій Української революції 1917–1921 років. Київ, 2016. 22 січня. URL: <http://www.president.gov.ua/documents/172016-19736>
18. Українське коло: до сторіччя визвольних змагань (1917–1921 рр.). *Національний військово-історичний музей України*. Київ, 2019. 8 квітня. URL: http://nvimu.com.ua/novyny/view_news/291
19. FULL CIRCLE. Ukraine's Struggle for independence 100 Years Ago 1917–1921. New York – Kyiv: Adef-Ukraine, 2019. 312 p.

УДК 069:004.738.1(477.82)

Валентина Надольська,
кандидатка історичних наук, доцентка
кафедри музеєзнавства, пам'яткознавства та
інформаційно-аналітичної діяльності
Волинського національного університету
імені Лесі Українки,
м. Луцьк

РОБОТА МУЗЕЇВ ВОЛИНИ З ІНТЕРНЕТ-АУДИТОРІЄЮ: ФОРМИ МУЗЕЙНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Проаналізовано зміст та структуру інтернет-сайтів музеїв Волинської області, їх функції як мережесих інформаційних ресурсів. Сайти та сторінки музеїв у соціальних мережах розглядаються як важливий інструмент позиціонування музейного закладу на сучасному просторі профільних послуг, форма комунікації з реальними і потенційними відвідувачами музею, засіб забезпечення відкритого доступу дослідників до інформації про музейні фонди і колекції.

Ключові слова: музейний сайт, музей, Волинська область, соціальні мережі, Волинський краєзнавчий музей, комунікація.

В останнє десятиріччя ХХ ст. інформаційно-комунікаційні технології стали одним із найважливіших чинників, який впливає на розвиток суспільства. Процес розбудови інформаційного суспільства, в якому провідна роль відводиться системам збирання, зберігання, обробки та поширення інформації, охоплює й музейну галузь. Важливим завданням музейних працівників у сфері інформатизації музейної справи стала дієва участь у формуванні повноцінного інформаційного простору, включення національної музейної інформації до складу світових інформаційних мереж, створення високо сервісного середовища взаємодії з широким колом користувачів. Можливості забезпечення вільного поширення інформації про музейні фонди й колекції, рівного і вільного доступу до неї лежать лише в сфері розвитку новітніх інформаційних та комунікаційних технологій, широкого їх використання. Потреба аналізу напрацювань музеїв у цій справі та визначення можливих шляхів її удосконалення актуалізують тему дослідження.

Обрана тема наукової розвідки не стала предметом спеціального дослідження. Звертаючи увагу на важливість музейного сайту не лише як засобу просвітництва власного народу, але й популяризації України у світі, сучасні вітчизняні вчені й музейники-практики у своїх наукових публікаціях здебільшого піднімають питання: необхідності використання зарубіжного досвіду функціонування музейних сайтів (О. Зінченко, А. Линник); досягнень і проблем забезпечення сайтів регіональних музеїв якісним контентом (Т. Є. Курченко, А. О. Фененко, І. В. Шевцов, О. О. Шевченко); можливостей використання соціальних мереж у діяльності українських музеїв (С. Ю. Куценко); просування вітчизняного музейного продукту на світовий ринок послуг (Н. Горська, Т. Мажаровська).

Новітня російська історіографія проблеми представлена працями Т. Г. Богомазової, М. В. Легенченка, А. Б. Лагутіна, М. В. Глаголева та ін. Названі автори звертаються до питань формування та функціонування музейних інтернет-сайтів, реалізації за допомогою новітніх технологій базових принципів діяльності сучасного музею.

Вивчення проблеми музейної комунікації з інтернет-аудиторією лише започатковане новітньою історіографією. Тому автор ставить перед собою завдання проаналізувати форми комунікації музеїв Волинської області з інтернет-аудиторією, існуючі у цій царині проблеми та перспективи подальшої роботи.

У наш час інформаційні технології перетворюються у невід'ємний компонент розвитку музейної справи. Одним із виявів таких змін стало активне розгортання в Україні музейного сайтобудівництва, представлення музеїв у соціальних мережах. Використання Інтернет-технологій відкриває широкі можливості для комунікації музею з різновіковою аудиторією відвідувачів, ознайомлення їх з матеріальним і духовним культурним надбанням, розширення міжмузейних контактів.

Поза цим процесом не залишилася й Волинська область. Станом на 2020 р. із функціонуючих у Волинській області 17 комунальних музеїв, 89 музейних закладів на громадських засадах власні веб-сайти створено 2-ма музеями – Волинським краєзнавчим музеєм (далі – ВКМ) (<http://volyn-kray-mus.at.ua/>) [2] та Володимир-Волинським історичним музеєм (<http://volodymyrmuseum.com/>) [3]. Більшість комунальних музеїв краю комунікують із зацікавленою аудиторією через соціальні мережі.

Структура названих музейних сайтів має спільні елементи та свої особливості. Більш наповненим є офіційний сайт ВКМ. Він містить інформацію про керівника музею, завідувачів його відділів і філій. У розділі сайту «Доступ до публічної інформації» розміщуються нормативні документи, що регламентують роботу установи, статuti музею різних років, річні звіти про його діяльність, реєстри договорів та ін. Користувачам надається можливість звернення до працівників музею для отримання необхідної інформації.

Веб-сайт ВКМ включає розділ, що розкриває існуючу організаційну систему установи. Він містить перелік 5 діючих музеїв: це філія – Колодяжненський літературно-меморіальний музей Лесі Українки, та чотири відділи: Художній музей м. Луцька, Музей волинської ікони, Музей історії Луцького братства та Затурцівський меморіальний музей В'ячеслава Липинського. Подаються короткі відомості про історію кожного з них.

У контенті сайту (розділів) найбільш затребуваний користувачами і найпотужніший, особливо в умовах масових карантинних заходів, напрямок –представлення колекцій, експозиції, виставок. Користувач потенційно отримує можливість вирішити, чи відвідувати музей, які музейні предмети можуть стати об'єктом наукових досліджень []. Однак на сайті ця інформація подана лише оглядово і потребує суттєвого розширення.

Важливим ресурсом сайту стали матеріали міжнародних і всеукраїнських наукових конференцій, наукові публікації. Їхні повнотекстові електронні версії представлені у спеціальних розділах «Видання», «Статті». Тут також розміщені «Каталог творів живопису і графіки А. Лазорчука», «Календар знаменних і пам'ятних дат Волині» за окремі роки, наукові збірники та монографії. Цікавими для фахівців будуть публікації документів, зокрема, спогади працівників ВКМ, ґрунтовні дослідження окремих груп музейних предметів. Користувачі можуть on-line ознайомитися із 137 науковими розвідками.

Окрема рубрика сайту ВКМ розповідає про такий важливий напрям роботи установи, як взаємодія музею із шкільною аудиторією (включаючи театралізовані екскурсії-казки; оглядові, тематичні, пішохідні екскурсії; уроки-екскурсії та ін.). Наповненістю і змістовністю характеризується розділ «Новини», який охоплює майже 800 матеріалів. Вони висвітлюють виставкову діяльність музею, розповідають про заходи, присвячені видатним особистостям, історичним датам і подіям.

Сайт містить низку активних посилань на сторінки установ-партнерів (Львівський історичний музей, Рівненський і Житомирський обласні краєзнавчі музеї та ін.), а також перелік п'яти сайтів музеїв Волинської області (Музей волинської ікони, Художній музей у Луцьку, Колодяжненський літературно-меморіальний музей Лесі Українки, Володимир-Волинський історичний музей та Нововолинський народний історичний музей). На жаль, всі вони, за винятком Володимир-Волинського історичного музею, тимчасово відключені.

Офіційний веб-сайт Володимир-Волинського історичного музею складається з 5 розділів. Користувачі можуть отримати детальну інформацію про послуги музею, ознайомитися з новинами музейного життя та опрацювати краєзнавчі і наукові публікації, присвячені різним аспектам минулого Волині (їх кількість є незначною). Різноматичне спілкування в Інтернеті забезпечує вебфорум сайту. Представлення на

головній сторінці сайту Володимир-Волинського історичного музею інформації про установу не лише українською, але й англійською мовами позитивно відрізняє його від сайту ВКМ.

Великою популярністю серед користувачів Інтернету на Волині користується веб-сайт «Музейний простір Волині» [5]. Даний веб-ресурс у 2011 р. було створено Д. Мочкошем. За створення ресурсу у 2012 р. ВКМ отримав диплом лауреата VII Всеукраїнської акції «Музейна подія року», посівши третє місце серед найкращих подій музейного життя України [4].

У структурі ресурсу передбачені розділи із суто професійною інформацією, а також загальні відомості, що можуть зацікавити туристів, будь-кого, хто небайдужий до культурної спадщини краю. Меню сайту містить розділ «Музеї Волинської області», в якому подано коротку інформацію про 53 музейні заклади регіону (у тому числі музеї комунальної власності, музейні заклади на громадських засадах, музеї системи освіти) та 2 державні історико-культурні заповідники («Старий Луцьк», «Стародавній Володимир»). На сторінках кожного з музеїв представлено їх коротку історію, інформацію для відвідувачів про постійну експозицію та виставки, освітні програми, музейні заходи тощо. Відвідувачі можуть дізнатися про режим роботи установи, цінову політику, отримати контактну інформацію. Наявність у вільному доступі інформації про музейну установу дозволяє зацікавити більшу кількість відвідувачів.

«Музейний простір Волині» висвітлює новини музейного життя, тут розміщуються наукові публікації про історію, діяльність музеїв Волині, видатних музейних працівників регіону. Найголовніша функція музейної інтернет-сторінки – це засіб комунікації із найширшою аудиторією, насамперед – зі школярами та молоддю. Змістовно структурований веб-сайт дозволяє зацікавити роботою установи потенційних відвідувачів. Він постійно поповнюється актуальною оперативною інформацією: щоденними новинами та анонсами, хронікою поточних подій, статистичними даними, корисними посиланнями, нормативними актами, методичними документами. Окрема веб-сторінка під назвою «Меню сайту» істотно полегшує орієнтування користувача в масиві інформації. За останні роки на сайті «Музейний простір Волині» розміщено величезний і різноманітний матеріал, зростає інтерактивна взаємодія музею з користувачами сайту.

Веб-сайт «Музейний простір Волині» є типовим прикладом «вертикального», або тематичного ресурсу, потрапивши на який користувач може отримати майже всю необхідну йому інформацію з цієї предметної галузі.

На своїй сторінці сайту волинські музеї починають використовувати новий сервіс – віртуальна екскурсія, як додатковий засіб розширення аудиторії відвідувачів та нову форму представлення музейних об'єктів, запропонувавши користувачеві унікальну подорож, наприклад, екскурсію фондами, освітні програми для школи тощо. Так, у 2009 р. були підготовлені матеріали інтерактивної 3D-екскурсії експозицією Музею волинської ікони. Цей музей першим відзняв і розмістив в мережі Інтернет фільм про свою збірку, який дає можливість самостійно вивчати експонати та відтворювати їх опис у тривимірному просторі, рухаючись по ньому у будь-якому напрямку від першої особи. Підготовлено віртуальну екскурсію Меморіальним музеєм В. Липинського у с. Затурцях.

Разом з тим не всі музеї області мають достатні ресурси для створення повноцінного сайту. Це стосується в першу чергу районних музеїв, музеїв при підприємствах, установах та організаціях. Невеликий штат співробітників, нестача необхідних технічних знань та невисокий рівень фінансування, навіть за наявності цікавих музейних зібрань та побудованих на їхній основі експозицій, ускладнює проведення активної комунікаційної роботи з потенційною аудиторією, в тому числі – створення та підтримку повноцінного сайту музею [7? с. 99].

Тому музеї вирішують проблеми роботи з інтернет-аудиторією шляхом створення сторінки/групи у соціальних мережах. Соціальні мережі можна розглядати як своєрідну платформу для формування і розвитку двосторонніх зв'язків між музеями та їх аудиторією. Сторінка/група у соціальних мережах забезпечує для роботи доступний і досить простий інтерфейс, користування яким не вимагає спеціальних технічних знань і навичок. Така форма популяризації музею не потребує додаткових фінансових витрат та технічної підтримки ресурсу. Хоча співробітники витрачають свій час та зусилля для цілеспрямованої роботи з «розкрутки» відповідних сторінок на основних платформах (зважаючи на невеликий штат працівників музеїв, це часто стає перешкодою для повноцінної комунікації й у соціальних мережах).

Для створення публікацій у соцмережах використовуються усі можливі та популярні способи висвітлення інформації: фото 360-градусів, прямі ефіри, онлайн-екскурсії та лекції і т. д. Так, наприклад, додавання фото 360-градусів для кожної зали музею, створює ефект віртуального музею. Переглянувши такі фото, користувач може «побувати» в музеї. Особливо це актуально для людей із обмеженими можливостями, які не мають змоги відвідати установу. Також для підвищення активності користувачів

використовуються конкурси з реальними призами (квитки в музей, безкоштовна екскурсія, запрошення на захід, подарунок власного видання, фотосесія і т. п.), голосування та опитування серед користувачів для з'ясування зацікавлень, участь у всевітніх флешмобах та інше.

Оригінальні публікації, які зацікавлюють користувачів – це ключ до позитивних результатів одразу в трьох напрямках роботи музею у соціальних мережах: підвищення впізнаваності музею, збільшення активності користувачів та збільшення кількості вподобань сторінки/групи (підписників/учасників).

Така діяльність музею повинна здійснюватися особливо активно на початку роботи у соцмережах, оскільки сторінка/група є новоствореною, то її потрібно розрекламувати, щоб охопити якомога більше користувачів. Коли кількість вподобань збільшиться хоча б до 1 тис., тоді можна працювати лише на аудиторію сторінки/групи.

Цей вид маркетингу передбачає роботу із підписниками на сторінках/ групах, створення якісного тематичного контенту, що призводить до збільшення активності на сторінці, залучення нових людей та розширення бази фолловерів. Завдання та цілі, які ставить перед собою маркетинг у соціальних мережах, можна вдало використовувати і в музейній сфері. Просування музею у соцмережах означає популяризацію власного закладу серед користувачів, поширення повідомлень про заходи, екскурсії, ознайомлення із експозицією та колективом, спілкування із потенційними відвідувачами та ряд інших можливостей.

Серед проблем маркетингу в соціальних мережах варто назвати наступні: просування не є миттєвим, результат стає помітним лише після певного часу; воно потребує постійної присутності у мережі, тобто стабільного інтернет-з'єднання та музейного працівника, який би займався цією діяльністю; це динамічний процес, тому музеям варто завжди слідкувати за зміною зацікавлень користувачів та появою нових трендів.

Проаналізувавши більше 300 анкет користувачів Facebook, дослідниця Н. Дударєва спробувала з'ясувати, чому вони вирішили взаємодіяти зі сторінками музеїв. Вона виокремила п'ять типів відносин: Ентузіаст (найбільша за кількістю група, тісно взаємодіє з музеєм як реально, так і в соціальних мережах, готова ділитися з ним своїми враженнями, а також отримувати знання). Контактуючий (менша за кількістю група з тими ж характеристиками, але з меншими значеннями). Контриб'ютор (розглядає Facebook як вдале місце для того, щоб ділитися думками й особистим досвідом, регулярно відвідує музеї, зацікавлений в отриманні знань на сторінці музею). Зацікавлений (отримує інформацію про музеї переважно зі сторінок соціальних мереж, при цьому взаємодіє з ними пасивно, періодично відвідує музеї, зрідка ділиться думками і досвідом). Інформант (найменша за кількістю група, використовує сторінку музею лише як джерело інформації, з мінімумом взаємодії, зрідка відвідує музеї) [8].

Результати дослідження Н. Дударєвої показали, що Facebook є ефективним рекламним інструментом для музейної маркетингової стратегії. Він пропонує широкі можливості для прямого спілкування з цільовою аудиторією, підтримуючи можливості збільшення відвідуваності музею, особливо виставок і спеціальних проєктів, привертаючи увагу до музейних предметів. При цьому ключовим для підвищення інтерактивності музейних сторінок є вибір релевантного контенту.

Такий інструмент у своїй діяльності використовують й музеї Волині. ВКМ та його відділи, комунальні музеї області мають власні сторінки-представництва у Facebook – найпопулярніший в Україні соціальній мережі з найбільшою кількістю зареєстрованих користувачів. У Facebook сторінки створюються установами, компаніями та брендами для висвітлення своєї діяльності, новин, актуальної інформації. У інтерфейсі Facebook існує ряд спеціальних інструментів для створення сторінок музеїв різного профілю. За допомогою сторінки у соцмережі здійснюється популяризація закладу в Україні та поза її межами, формується його позитивний імідж, у потенційних відвідувачів – мотивація до відвідування музею; здійснюється вплив на зацікавлення музеєм влади; привертається увага спонсорів.

Вказані цілі допомагають досягти збільшення: кількості підписників на сторінках соціальних мереж; активності користувачів (лайки, репости, коментарі, повідомлення); охоплення та відвідуваності сторінок; позитивних відгуків про сторінку та музей; переглядів; комунікації із відвідувачами – користувачами соціальних мереж.

Таблиця 1

**Кількість підписників на сторінки музеїв Волині у Facebook
(станом на 01.10.2020 р.)**

№ з/п	Сторінка музею	Кількість підписників
1.	Волинський краєзнавчий музей	3 001 осіб

2.	Художній музей м. Луцька	1 448 осіб
3.	Нововолинський міський історичний музей	1 133 особи
3.	Музей волинської ікони	999 осіб
4.	Ковельський історичний музей	996 осіб
5.	Колодяжненський літературно-меморіальний музей Лесі Українки	659 осіб
6.	Музей історії Луцького братства, відділ Волинського краєзнавчого музею	477 осіб
7	Ківерцівський краєзнавчий музей	103 особи

Наведені у таблиці дані засвідчують активну роботу із зацікавленими користувачами Facebook у першу чергу ВКМ, Нововолинського міського історичного, Ковельського історичного музеїв.

Існує у Facebook й формат спільноти. На відміну від сторінки, остання створюється для зібрання людей із спільними інтересами для обміну думками. Низка музеїв області використовує цей інструмент для налагодження комунікації із зацікавленою аудиторією.

Таблиця 2

**Кількість учасників груп музеїв Волині у Facebook
(станом на 01.10.2020 р.)**

№ з/п	Сторінка музею	Кількість учасників
1.	Любомльський краєзнавчий музей	2 900 осіб
2.	Volyn-museum – Друзі Волинського краєзнавчого музею	1 572 особи
3.	Володимир-Волинський історичний музей	1 100 осіб
4.	Любешів – Музей минулого та сучасного	506 осіб
5	Торчин: історичний музей	442 особи
6.	Маневицький краєзнавчий музей	320 осіб
7.	Ковельський історичний музей	285 осіб
8.	Шкільні музеї Волині	212 осіб
9.	Горохівський історичний музей	186 осіб

Як видно із таблиці, найбільшу кількість учасників вдалося сформувати спільноті «Любомльський краєзнавчий музей». Упродовж короткого часу завдяки особистій наполегливій праці директора музею Ю. Фініковського у групі було реалізовано проєкт «Фото дня – історія Любомльщини в одному кадрі». Щоденно упродовж 2019 р. відбувалася публікація історичних фото з їх максимальним описом (подія – учасники події – рік – подальший розвиток – підкріплення іншими матеріалами – загальне обговорення у коментарях – подальша публікація у засобах масових інформацій району та області). Результатом проєкту стало поповнення фонду музею 571 музейним предметом (книги, фото, документи, нагороди, тощо). До проєкту було залучено колекції місцевих краєзнавців та колекціонерів. музейною збіркою зацікавилася майже 3 тис. учасників соцмережі.

Експерти обласної рейтингової акції «Музейна подія року на Волині – 2019», яка була проведена управлінням культури, з питань релігій та національностей Волинської обласної державної адміністрації і Волинським краєзнавчим музеєм, віднесла вказану роботу Любомльського краєзнавчого музею до найбільших досягнень та найголовніших подій, які стали головними з точки зору ставлення суспільства до музеїв і музейної справи у Волинській області у 2019 р., нагородивши музей дипломом I ступеня [1].

Також потрібно звернути увагу на наявність музейних сторінок в Інтернет-енциклопедії Wikipedia. З цього веб-сайту відвідувачі отримують інформацію про розміщення музею, графік роботи та основні колекції, які зберігає даний музей. Повнота цієї інформації є різною для кожного музею і потребує для більшості з них розширення. Із 17 комунальних музеїв Волинської області власні сторінки у Wikipedia мають 5. Серед них Волинський краєзнавчий музей, включно із філією та відділами. Любомльський краєзнавчий музей, Володимир-Волинський історичний музей, Ковельський історичний музей та Торчинський історико-краєзнавчий музей імені Григорія Гуртового. Також свої сторінки у Wikipedia мають Музей історії сільського господарства Волині, Музей технічного прогресу, Волинський регіональний

музей українського війська та військової техніки, Аптека-музей [6].

Публікації про волинські музеї можна знайти в мережі Internet, на web-сайтах «Музейний простір України», «Історична Волинь», «VIP», «Волинські новини» та ін.

Вихід музеїв в мережу Internet сприяє істотному розширенню різновікової музейної аудиторії, підвищенню інтересу до музеїв. Музейні сайти, представництво музеїв у соцмережах – не лише зручний засіб міжмузейної комунікації, але й популяризації вітчизняної культурної спадщини, який здатний продемонструвати її об'єкти будь-якому громадянину, сформувати зацікавлене ставлення суспільства до музеїв і виконуваних ними функцій, позитивний імідж музеїв у громадян і суспільства. Інтерактивні можливості сучасних інформаційних і комунікаційних технологій принципово змінюють величину і характер попиту на музейну пропозицію.

Присутність музеїв в Internet середовищі відіграє важливу роль і у повсякденній роботі самих музейних працівників, у професійному інформаційному обміні всередині музейного співтовариства. Вона допомагає обмінюватися досвідом і спрощує міжорганізаційні, міжособистісні комунікації. Публікація методичних і нормативних документів, актуальної контактної інформації різних музейних установ, інформаційних листів від організаторів наукових конференцій, текстів наукових статей, описів різних музейних проєктів – все це перетворює музейні сайти, сторінки музеїв у соцмережах у надійний інструмент повсякденної роботи музейного працівника.

У сучасних умовах активні форми комунікації музеїв з інтернет-аудиторією є не просто потужним сегментом електронних інформаційних ресурсів незалежної держави, але й реальним кроком на шляху формування в Україні інформаційного суспільства. Використання інформаційних технологій також відкриває перед музеями великі можливості для інтеграції в міжнародний інформаційний простір, що формується.

Разом з тим важливим завданням на найближчу перспективу є забезпечення своєчасної актуалізації інформаційної складової музейних інтернет-ресурсів, розширення їх функціональних можливостей, удосконалення інформаційного наповнення, розширення переліку послуг для користувачів, популяризація музейних сайтів в Україні та за її межами.

Таким чином, поряд із традиційними формами презентації музейної діяльності через видання друкованої продукції (буклети, путівники, каталоги, альбоми та ін.), виступи у засобах масової інформації, в умовах інформаційно-технологічного розвитку з'являються сучасні способи взаємодії музею і суспільства, спрямовані на розширення сфери впливу закладів культури серед громадськості.

Дієвими чинниками, які сприяють залученню відвідувачів, розширенню музейної аудиторії (в першу чергу молоді) є реклама музеїв Волині через Internet, впровадження новітніх технологій у роботу музеїв. Комунальні музеї області активно працюють над формуванням у відвідувачів зацікавленості музейництвом, бажання оглянути нові виставки, поспілкуватися та обмінятися думками, зустрітися із відомими особистостями. Все це сприяє туристичній промоції Волинської області та залученню до музеїв як іноземних, так і вітчизняних туристів та екскурсантів.

Джерела та література

1. Визначились переможці одинадцятої обласної рейтингової акції «Музейна подія року на Волині – 2019». URL: http://volyn-museum.com.ua/news/viznachilis_peremozhci_odinadcjatoji_oblasnoji_rejtingovoji_akciji_muzejna_podija_roku_na_volini_2019/2020-06-09-5270?fbclid=IwAR0WXXGy-RP-V3gftWTM_if4CEcx2L8O6yee5fZGE_sh78YFaPFgkFpIZCt8 (дата звернення: 13.10.2020).
2. Волинський краєзнавчий музей. URL: <http://volyn-kray-mus.at.ua/> (дата звернення: 17.09.2020).
3. Володимир-Волинський історичний музей. URL: <http://volodymyrmuseum.com/istorychni/294-volodymyr-volynskiy-i-i-svitovu-viinu-1915-1918-u-fotomaterialakh-ta-dokumentakh-zasluzhenoi-vchytelky-ursr-teodorylishchynskoi> (дата звернення: 26.09.2020).
4. Директору Волинського краєзнавчого музею А. Силюку вручено диплом лауреата VII Всеукраїнської акції «Музейна подія року». URL: http://volyn-museum.com.ua/news/direktor_volinskogo_kraeznavchogo_muzeju_a_siljuk_otrimav_diplom_laureata_vii_vseukrajinskoji_akciji_muzejna_podija_roku/2012-05-30-359 (дата звернення: 26.09.2020).
5. Музейний простір Волині. URL: <http://volyn-museum.at.ua/> (дата звернення: 21.09.2020).
6. Список музеїв Волинської області. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%BF%D0%B8%D1%81%D0%BE%D0%BA_%D0%BC%D1%83%D0%B7%D0%B5%D1%97%D0%B2_%D0%92%D0%BE%D0%BB%D0%B8%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D1%97_%D0%BE%D0%B1%D0%BB%D0%B0%D1%81%D1%82%D1%96 (дата звернення: 29.09.2020).
7. Шевцов І. П., Фененко А. О. Інформаційні системи концентрації музейного контенту як засоби популяризації музейної мережі регіону. *Музейна педагогіка – проблеми, сьогодення, перспективи*. Матеріали Другої науково-практичної конференції (25–26 вересня 2014 р.) / Національний Києво-Печерський історико-культурний заповідник.

К., 2014. С. 99–101.

8. Dudareva N. Museums in Social Media. Copenhagen: Business School, 2014. URL: http://www.studenttheses.cbs.dk/bit-stream/handle/10417/4629/natalia_dudareva.pdf?se-quence=1 (дата звернення: 07.10.2020).

УДК 023:930.25:069]-027.522'125

Валентина Петрович,
кандидатка історичних наук, доцентка
кафедри музеєзнавства, пам'яткознавства та
інформаційно-аналітичної діяльності
Волинського національного університету
імені Лесі Українки,
м. Луцьк

МУЗЕЇ, АРХІВИ, БІБЛІОТЕКИ: КОМУНІКАТИВНИЙ АСПЕКТ

Сьогодні відбувається суміщення функцій музеїв, архівів, бібліотек як соціально-комунікаційних структур, що належать до документно-інформаційних інституцій. Висвітлюється досвід розвитку співробітництва музеїв, архівів та бібліотек. Визначаються перспективи встановлення та посилення системної взаємодії між цими закладами в Україні.

Ключові слова: музей, архів, бібліотека, комунікаційні структури, документно-інформаційні інституції, співробітництво.

Постановка наукової проблеми та її значення. Сучасний етап розвитку соціальних комунікацій характеризується динамічними змінами в суспільних потребах, культурі, науці, освіті. Виникнення системи комунікації за допомогою документів вимагає організації проміжних сховищ, у яких би вони накопичувались і зберігалися в систематизованому вигляді. Музеї, архіви, бібліотеки – це соціально-комунікаційні структури, що належать до документно-інформаційних інституцій, соціальною функцією яких є зберігання історичної пам'яті та історико-культурної інформації протягом всієї історії людства. Документи, що зберігаються в музейних, архівних, бібліотечних фондах є унікальними за змістом, різноманітними за типом та характером і складають невід'ємну частину духовної спадщини українського народу. Ці інституції відіграють ключову роль у здійсненні комунікаційного процесу та виконують три соціальні функції: а) комунікативно-пізнавальну; б) кумулятивно-пошукову; в) ціннісно-орієнтовну. Завдяки виконанню цих функцій забезпечується формування і зберігання документованої соціальної пам'яті [5, с. 69].

Аналіз досліджень цієї проблеми. Аналіз публікацій виявив значний доробок вітчизняної науки з окремих питань організації діяльності музеїв, архівів, бібліотек. Специфіка діяльності, співвідношення функцій цих установ щодо зберігання документів, розмежування різних видів писемних джерел між архівом та бібліотекою, питання про місце музеїв у зберіганні архівних документів тривалий час були об'єктом дискусії як зарубіжних, так і вітчизняних науковців.

Останнім часом музеї, архіви і бібліотеки розглядаються як складник соціальних інститутів, які збирають та зберігають джерела соціальної, історичної та національної пам'яті – Л. А. Дубровіна, А. М. Киридон, І. Б. Матяш [4, с. 3–10].

А. М. Ванєєв розглядав бібліотеку як соціально-комунікативну систему. Архіви досліджували І. Ю. Андреевський, А. М. Большаков, М. М. Васильченко, М. В. Калачев та інші. Зокрема, М. М. Васильченко розглядав функційні трансформації в еволюції архівів, І. Ю. Андреевський та М. В. Калачев – питання опису справ і складання архівних довідників [3].

Комунікаційні моделі стосовно музеїв пропонували вітчизняні та зарубіжні дослідники – В. П. Арзамасцев, О. В. Беззубова, І. В. Іксанова, Д. Камерон, М. Маклюен, М. О. Нікішин, С. В. Пшенична, Е. Хупер-Грінхил, К. Е. Шеннон. Зокрема, І. В. Іксанова розглядала музей як складну цілісну, відкриту, керовану, багатоцільову, соціальну систему, а Д. Камерон вперше застосував термін «комунікація» щодо музею і запровадив у науковий обіг таку категорію, як музейна комунікація. Отже, бібліотеки, архіви, музеї ставали предметом досліджень в різних аспектах. Більшість дослідників застосовували до них системно-комунікаційний підхід [5, с. 69–70].

Мета дослідження – виявити спільне та відмінне в діяльності музеїв, архівів, бібліотек як соціально-

комунікаційних структур, що належать до документно-інформаційних інституцій. Для досягнення цієї мети були поставлені наступні **завдання**: охарактеризувати діяльність музеїв, бібліотек та архівів, окреслити спільне та виявити відмінне в їхній діяльності.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Інтеграційні процеси між різними науковими, освітніми установами призвели до того, що на початку ХХІ ст. знову постало питання співпраці та взаємодії музеїв, бібліотек та архівів.

У музею, архіву та бібліотеки, за всієї їх специфічності, є й багато спільного. Бібліотека зберігає друковані видання, архів – рукописи та машинописні тексти. Суттєвою відмінністю друкованого видання від архівного документа є якісна характеристика тиражованості першого та унікальності останнього. У великій бібліотеці є відділ рідкісної книги, який має характер музею, з тією різницею, що книги менш наочні, ніж звичайні експонати, але безпосередній контакт з ними неможливий. Кожен великий архів має бібліотеку і музей; бібліотека – це, по суті, продовження архіву, тому що книги потрапили сюди разом з рукописами. У музеї виставлені найбільш рідкісні рукописи, і музей архіву нічим не відрізняється від відділу рідкісної книги бібліотеки. І нарешті, у кожному музеї є архів і бібліотека, і деякі екземпляри рукописів і книг виставляються як звичайні експонати [14; 13].

Зі збільшенням обсягів електронних ресурсів і розвитком технологій надання мультимедійної інформації все частіше говориться про суміщення функцій музеїв, бібліотек і архівів як документно-інформаційних інституцій. В середині цих інституцій також відбувається злиття раніше самотійних функцій.

Головна загальна характеристика музеїв, бібліотек, архівів пов'язана з тим, що вони є суспільними інститутами, які підтримують як систему освіти, так і самоосвіту людини.

Музеї розглядаються як науково-дослідні установи, культурно-просвітницькі заклади, що задовольняють широкий діапазон потреб, прагнуть поєднати суспільство з багатою історичною, культурною, науковою спадщиною. Вони збирають, організують та інтерпретують унікальні колекції об'єктів, виставок, експонатів. Музей також є комунікаційною системою, яка включає канали вербальної і візуальної інформації. Останню, наприклад, відвідувач отримує через музейні експонати, а вербальну інформацію – шляхом спілкування з музейними працівниками [5, с. 72]. Проте, в сучасну епоху звернення людей до віртуального світу спостерігається помітне зниження рівня відвідування багатьох традиційних центрів культури, як-от бібліотеки та музеї. Тому, поряд із традиційними формами музейної комунікації, з'являються новітні засоби взаємодії музею і суспільства, спрямовані на розширення сфери впливу закладів культури серед громадськості. Зокрема, невід'ємним напрямом сучасної реалізації та подальшого розвитку музейництва є використання Інтернет-технологій. Вони сприяють ширшій комунікації закладу з аудиторією відвідувачів, ознайомленню їх із матеріальними та духовними культурними здобутками, розширенню міжмузейних контактів, інтеграції вітчизняних музеїв у світове музейне співтовариство. Прикладом використання новітніх форм музейної комунікації є віртуальна екскурсія [10, с. 197; 9, с. 158].

Варто зазначити, що з'являються нові види музейних установ – музей одного експоната, інтерактивний музей, музей під відкритим небом, що поряд з усталеними функціями виконують функції принципово іншого напрямку, наприклад, проведення культурно-освітніх заходів (презентація книг, лекції тощо). У глобальній інформаційно-комунікативній мережі Інтернет існують віртуальні музеї, для створення принципово нових віртуальних продуктів: віртуальних виставок, колекцій, віртуальних версій неіснуючих об'єктів та інше [11]. Віртуальні музеї дають можливість накопичувати, зберігати інформацію про музейні експонати, мати швидкий, легкий та безпечний доступ до них. Це вдалий приклад використання інтернет-технологій [7, с. 187].

Універсальним місцем збирання пам'яток культури – друкованих видань, рукописних документів і матеріальних предметів є бібліотека – установи культури, що організують збирання, збереження, використання творів друку та пам'яток писемності з давніх часів [2]. За багаторічну історію бібліотеками нагромаджено великий досвід не тільки збирання та збереження документів, удосконалення технологій та методик роботи з ними, а й використання документної інформації. Книги завжди були носіями знання. Бібліотека стала першим інформаційним посередником комунікаційних процесів, який представив у своїй бібліотечній пам'яті практично всю документовану соціальну пам'ять. Фонди бібліотек, на відміну від музейних фондів, є доступнішими для дослідників. Бібліотеки намагаються адаптуватися до викликів сучасності. Вони активно залучаються до організації доступу до електронних ресурсів, поступово адаптуються до інформаційно-комунікаційних технологій, які постійно оновлюються [8].

Архів – це сукупність документів, які були цілеспрямовано відібрані та структуровані з метою інформаційного забезпечення освіти, науки, культури, відпочинку. Вони є сховищем людського знання

і досвіду, слугують інтересам держави і суспільства. Сучасні державні архіви нараховують значну кількість документів, що утворилися в результаті діяльності юридичних і фізичних осіб. Архіви, певною мірою, можна розглядати як середовище соціальних комунікацій засобами ретроспективної документної спадщини, через які здійснюється «спілкування» з минулим [3, с. 279]. Від організації архіву залежить полегшення або, навпаки, ускладнення роботи дослідника з архівними документами.

Архіви і музеї, зберігаючи культурне надбання людства, є скарбницями національної пам'яті. Популяризація архівних та музейних фондів відбувається шляхом проведення різноманітних інформаційних заходів. Проте є відмінність між об'єктами експонування: у архівів – документи, у музеїв – «предмет, створений у процесі побутової (інструменти, меблі, одяг тощо) та творчої (твори мистецтва) діяльності людей, а документи використовуються здебільшого як ілюстративний матеріал» [1, с. 10].

Отже, як документно-інформаційні інституції музеї, архіви та бібліотеки, виконують однакові функції – збереження та організації доступу до своїх фондів. У бібліотеках є відділи рідкісної книги, які мають характер музею. Кожен архів має бібліотеку і музей. У музеї виставлені найбільш рідкісні рукописи, як звичайні експонати. І нарешті, у кожному музеї є архів і бібліотека.

Проте, музеї та архіви мають зовсім відмінне від бібліотек ставлення до організації доступу до своїх колекцій та їх використання. Якщо бібліотеки спрямовують діяльність на якість та оперативність інформаційно-бібліотечного забезпечення потреб користувачів, то для музеїв і архівів головним є збереження об'єктів чи документів та розкриття їх спеціальними методами. Документна комунікація в бібліотеках і архівах відбувається шляхом безпосереднього контакту, в музеях – шляхом експонування. Для бібліотечного фонду характерна тиражність, для архівного і музейного – унікальність. Тому організація співробітництва між цими установами має зважати на особливості діяльності кожної [12, с. 168].

У сучасних умовах під впливом новітніх технологій ці установи змінюються, використовуючи цифрові інформаційні технології як цінний інструмент для підвищення якості обслуговування користувачів, розширення їх кола. Саме в цифровому просторі зникають відмінності між цими установами, посилюються процеси конвергенції. Відбувається переплетіння їх основних функцій [6].

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Форми комунікації музею, архіву та бібліотеки із суспільством визначаються специфікою цих установ як центрів науки і культури з великим потенціалом не лише збереження культурної спадщини, але й розвитку духовних засад суспільства. У сучасних умовах відбувається зміцнення співробітництва, зближення та взаємопроникнення функцій цих соціально-комунікаційних структур. Музейна, архівна та бібліотечна комунікація спрямована на те, щоб вони стали партнером для науковців у їх дослідженнях, змістовним співрозмовником для молоді та цікавим місцем відпочинку для широкої громадськості.

Джерела та література

1. Алексєєнко А. О. Сучасні вимоги до оформлення експозиції науково-технічної документації при проведенні архівних заходів. *VI Луцьовські читання. Сучасна музейна експозиція: вимоги часу та нові можливості*: матеріали наук.-практ. семінару. Харків, 2016. С. 8–16.
2. Архівні установи України: довідник. Т. 2, кн. 2. Київ, 2012. XXVII, 602 с.
3. Васильченко М. М. Функційні трансформації в еволюції архівів: студіювання в історикогенетичному дискурсі. *Культура та інформаційне суспільство XXI століття*: матеріали всеукр. наук.- теорет. конф. Харків, 2017. С. 278–279.
4. Дубровіна Л. А., Киридон А. М., Матяш І. Б. Архіви, бібліотеки, музеї – джерельна основа національної пам'яті, культурної спадщини України. *Бібліотечний вісник*. 2017. № 1. С. 3–10.
5. Збанацька О. М. Бібліотеки, архіви, музеї: деякі аспекти спільності та відмінності. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. № 3. 2018. С. 68–75.
6. Кунанець Н. Е. Об'єднані цифрові ресурси бібліотек, архівів та музеїв територіальних громад – фундамент національного інформаційного ресурсу. *Бібліотека. Наука. Комунікація: 100-річчя Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*: матеріали Міжнар. наук. конф. (Київ, 6–8 лист. 2018 р.) / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України, Рада дир. б-к та інформ. центрів – членів МААН. Київ, 2018. С. 61–64.
7. Мироненко В. Віртуальний музей як феномен соціокультурного простору сучасного інформаційного суспільства. *Документно-інформаційні комунікації в умовах глобалізації: стан, проблеми та перспективи*: матеріали IV Всеукр. наук.-практ. конф., м. Полтава, 21 листопада 2019 р. / редкол.: І. Г. Передерій, О. Є. Гомотюк та ін. Полтава, 2019. С. 186–190.
8. Передерій І. Г., Білан Н. В. Сучасна музейна комунікація в Україні та світі: стан і перспективи розвитку. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2018. № 2. С. 72–79.
9. Передерій І. Новітні музейні комунікації в комеморативних практиках постмодерного суспільства. *Документно-інформаційні комунікації в умовах глобалізації*: матеріали III Всеукр. наук.-практ. конф. м. Полтава,

22 листопада 2018 р. / редкол. І.Г. Передерій, О.С. Гомотюк та ін. Полтава: ПолтНТУ, 2018. С. 156–163.

10. Передерій І. Г. Віртуальна екскурсія як сучасна форма презентації музейних колекцій. *Тези 69-ої наукової конференції професорів, викладачів, наукових працівників, аспірантів та студентів університету*. Том 3. (Полтава, 19 квітня – 19 травня 2017 р.). Полтава: ПолтНТУ, 2017. С. 196-199.

11. Роїк Ю. Віртуальний музей як простір соціокультурних взаємодій. *Науковий блог Національний університет «Острозька академія»* URL: <https://naub.ua.edu.ua/>.

12. Шамаєв С. О. Співробітництво бібліотек, архівів музеїв у сучасних умовах. *Вісн. Харк. держ. акад. культури*: зб. наук. пр. 2012. Вип. 36. С. 166–174.

13. Шемаєв С.О. Музей в бібліотеці як напрям інноваційної діяльності. *Культурологія та соціальні комунікації: інноваційні стратегії розвитку*: матеріали між нар. наук. конф. (22-23 листопада 2012 р.), м. Харків. Х.: ХДАК, 2012. С. 186–187.

14. Шемаєв С. О. Створення бібліотечних музеїв: завдання та функції. *Вісн. Харк. держ. акад. культури*: зб. наук. пр. 2012. Вип. 37. С. 113–120.

УДК 069(477.82):355]:004.7

Аліна Пословська,

*кандидатка історичних наук, старша лаборантка, старша викладачка
кафедри музеєзнавства, пам'яткознавства та
інформаційно-аналітичної діяльності
Волинського національного університету імені Лесі Українки,
м. Луцьк*

Василь Карпюк,

*зберігач фондів I категорії Волинського регіонального музею
українського війська та військової техніки – філії
Національного військово-історичного музею України,
м. Луцьк*

Тетяна Трофімук-Кирилова,

*кандидатка історичних наук, доцентка кафедри музеєзнавства,
пам'яткознавства та інформаційно-аналітичної діяльності
Волинського національного університету імені Лесі Українки,
м. Луцьк*

ВИКОРИСТАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ МЕРЕЖІ FACEBOOK У ДІЯЛЬНОСТІ ВОЛИНСЬКОГО РЕГІОНАЛЬНОГО МУЗЕЮ УКРАЇНСЬКОГО ВІЙСЬКА ТА ВІЙСЬКОВОЇ ТЕХНІКИ

У статті розглянуто питання застосування соціальної мережі Facebook у діяльності Волинського регіонального музею українського війська та військової техніки. Проаналізовано практичність та ефективність використання соціальної мережі з метою популяризації музейної установи, залучення нової цільової аудиторії та впливу на неї.

Ключові слова: музей, комунікація, соціальні мережі, Facebook, група, допис, SMM-стратегія.

Сьогодні музейні установи стоять перед новими викликами часу, які спонукають їх у своїй діяльності враховувати динаміку розвитку інновацій, що відбуваються у суспільстві. Музей має ставати трендом і брати до уваги звички людей цифрової епохи. Соціальні мережі стають веб-сайтами з найбільшою відвідуваністю та поступово перетворюються на один із найпопулярніших видів дозвілля. Завдяки масовому використанню соціальних мереж збільшується аудиторія каналів поширення контенту, адже смартфон з можливістю підключення до мережі Інтернет сьогодні є практично у кожного.

Доцільним є використання соціальних мереж і в роботі музеїв. Їх застосування дозволяє інформувати про себе, свою діяльність, а також слугує ефективним методом реклами. Найпопулярнішою соціальною мережею в Україні та світі є Facebook. Аудиторія Facebook складає більше 1,2 мільярди користувачів. Прерогативи цієї платформи в тому, що вона безкоштовна, а також усі підписники мають вільний доступ до інформації, яку розмістили інші користувачі [9]. Також ця соціальна мережа має можливість довготермінового спілкування зі своїми потенційними відвідувачами. Такі переваги дають змогу

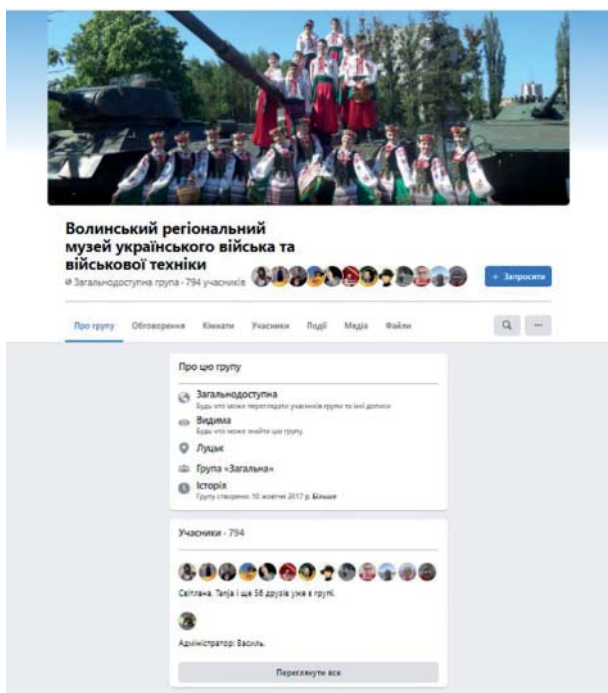

Рис. 1. Група Волинського регіонального музею українського війська та військової техніки у Facebook.

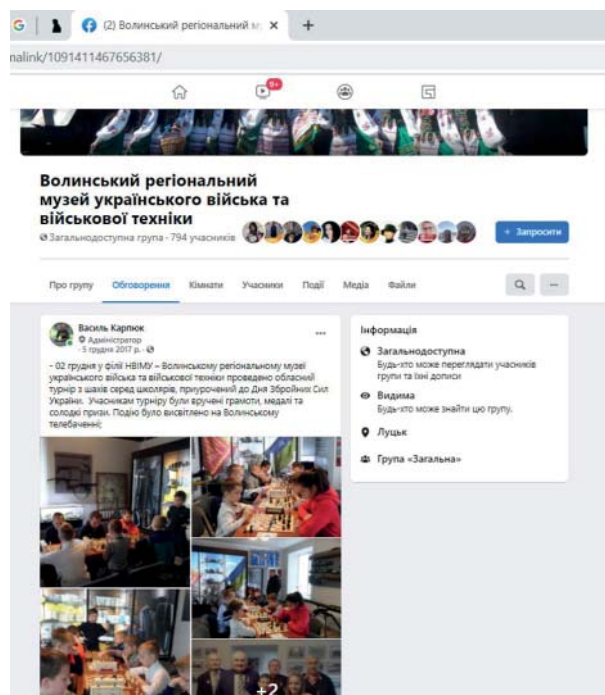

Рис. 2. Обласний турнір з шахів серед школярів, приурочений до Дня Збройних Сил України (5 грудня 2017 р.).

Рис. 3. Святкові заходи, присвячені Дню Державного Прапора України та Дню Незалежності України (23 серпня 2020 р.).

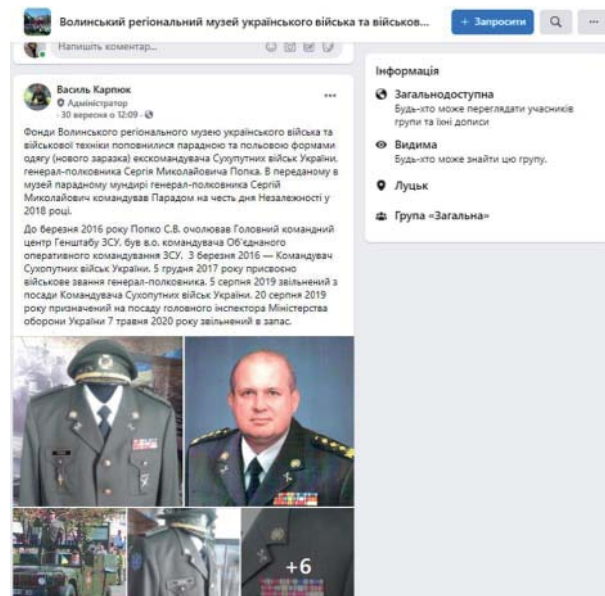

Рис. 4. Поповнення фондів музею парадною та польовою формами одягу генерала-полковника С. М. Попка.

спільнотам у Facebook постійно зростати кількісно.

Серед основних цілей, які може досягти музей, використовуючи соціальні мережі, можна назвати наступні: швидке інформування про заходи, конференції, свята; підвищення популярності через збільшення кількості підписників, тобто зацікавлених потенційних відвідувачів, та зростання їх активності (лайки, репости, коментарі, повідомлення); комунікація із відвідувачами – користувачами соціальних мереж, зворотній зв'язок з іншими закладами; можливість спрямовувати інформацію безпосередньо до профільної аудиторії («таргетінг»); формування позитивного іміджу музею; управління відгуками і думками користувачів (музей може використовувати позитивні відгуки та контролювати негативні); створення враження постійної присутності (користувачі хочуть отримувати відповідь на поставлене запитання якнайшвидше, тому музейні працівники можуть вчасно реагувати на коментар, повідомлення) [3, с.184; 4, с. 148; 5, с. 47–48].

Музеї провідних країн світу успішно використовують маркетинг у соціальних медіа. Його інструментом є створені у популярних соціальних мережах профілі/спільноти/групи. При використанні у музейній роботі соціальних мереж слід враховувати, на які запитання має отримати відповідь їх користувач: 1. Який заклад перед ним? 2. Чим він займається? 3. Який інтерес може викликати? 4. Яку користь в соціальній мережі може принести? [8, с. 12].

Для якісного просування замало лише мати сторінку представництва у певній соціальній мережі. Для досягнення поставлених цілей та результатів потрібно дотримуватись створеної SMM-стратегії та контент-плану. Важливу увагу слід звертати на зміст, актуальність та достовірність інформації, розміщеної у кожному дописі у групі Facebook. Окремі вимоги є до тексту, який має бути чітким, логічним, послідовним, розміром 300-1000 символів [10, с. 68]. Найоптимальніший час виходу публікацій: вранці (у проміжку між 7 і 10 год.), в обідню пору (між 13–15 год.) та ввечері (18–20 год.). Звичайно, що кількість дописів залежить від подій, які відбуваються в музеї. Варто наперед планувати публікації, адже у такий спосіб можна попередити підписників про майбутні заплановані заходи. Для привернення уваги до публікації слід обов'язково додавати візуальний супровід (фото, зображення, відео та ін).

Охарактеризуємо роботу Facebook-сторінки Волинського регіонального музею українського війська та військової техніки, який був створений за наказом Міністра оборони України від 18 березня 1999 року № 83 та є філією Національного військово-історичного музею України. Група Волинського регіонального музею українського війська та військової техніки у Facebook створена 10 жовтня 2017 р. У верхній частині сторінки розташована обкладинка, куди можна завантажувати фото зовнішнього вигляду музею, його експозиції, виставок, заходів (рис. 1). Окремої посади для ведення сторінки у соціальних мережах у штаті музею не передбачено. Адміністратором групи є зберігач фондів музею Василь Карпюк. Зауважимо, що в окремих музейних установах, аби не відволікати персонал від посадових обов'язків, існує окрема посада SMM-менеджера, який займається веденням офіційних сторінок компаній на різних медіа-платформах.

У групі музею у Facebook висвітлюються основні напрями діяльності установи. Дописи про музейні заходи користуються популярністю у користувачів Facebook. Велика кількість дописів стосується роботи із відвідувачами, зокрема, проведення екскурсій для дітей та дорослих, відкриття виставок, організації наукових заходів. Адміністратор групи інформує підписників про перебіг АТО/ООС, особливо військових підрозділів, що мають постійне місце дислокації на Волині. Значна частина дописів містить відомості про проведені заходи, які мають національно-патріотичний характер. Наприклад, 02 грудня 2017 р. було проведено обласний турнір з шахів серед школярів, приурочений до Дня Збройних Сил України. Учасникам турніру були вручені грамоти, медалі та солодкі призи (рис. 2). 23 серпня 2020 р. у Волинському регіональному музеї українського війська та військової техніки відбулися святкові заходи, присвячені Дню Державного Прапора України та Дню Незалежності України (рис. 3).

Важливим у музейній діяльності є поповнення фондів. У групі музею у Facebook публікуються дописи, що розкривають процес надходження нових експонатів. До прикладу 30 вересня 2020 р. до музею була передана парадна і польова форма одягу (нового зразка) екскомандувача Сухопутних військ України, генерала-полковника С. М. Попка (рис. 4).

Також у групі поширюються публікації, які стосуються привітань з нагоди професійних свят на військову тематику (рис. 5), річниць історичних подій чи пам'ятних дат (рис. 6). Окрім основного контенту у групі поширюється новинний контент, тобто основні події із життя музею, держави.

Музеї можуть презентувати свій контент широкій публіці, долучаючись до міжнародних акцій. Ефективним способом залученню нової аудиторії у соціальних мережах є флешмоб Museum Selfie Day, який започаткований у світі з 2013 р. Користувачі отримують запрошення сфотографувати самого себе в музеї, діляться власними фото з улюблених музеїв, прикріплюючи до їхнього опису однойменний

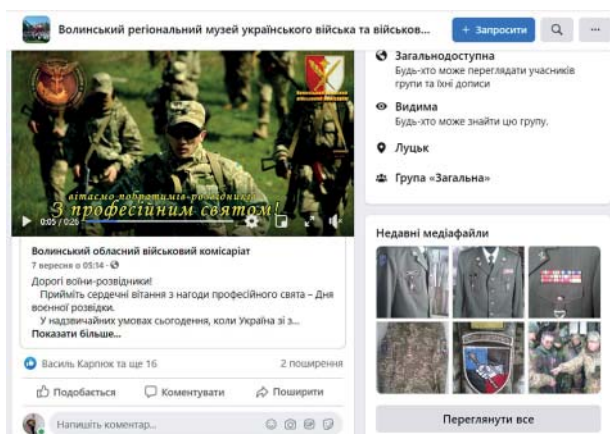

Рис. 5. Привітання у групі музею з нагоди професійного свята на військову тематику.

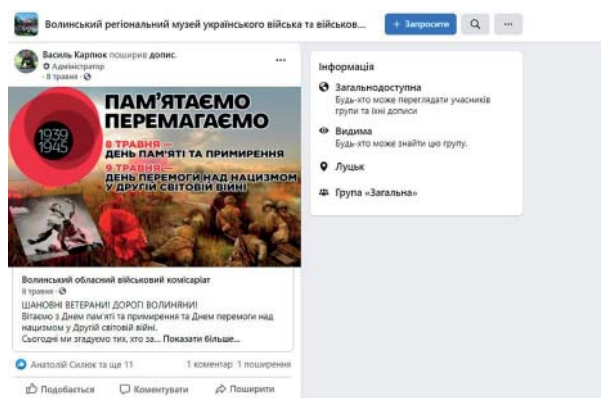

Рис. 6. Вітання у групі музею з нагоди пам'ятних дат.

хештег #MuzeumSelfie. Українські музеї долучились до цієї акції в 2015 р. У групі Facebook Волинського регіонального музею українського війська та військової техніки теж розміщено фото учасників всесвітньої акції.

Це основні напрями, на що звертається уваги під час дописів у групі Facebook. Робота Волинського регіонального музею українського війська та військової техніки у групі Facebook є досить активною та репрезентативною. Адже кожна публікація – це величезна робота усього музейного колективу, його друзів та колег.

Також варто рекомендувати музею урізноманітнити роботу групи у Facebook. Адже, окрім основного контенту (публікації новин про музей, його діяльність) можна також у групу Facebook можна додавати розважальний контент (тематичні загадки, ребуси, опитування, тести), навчальний (книги, інструкції, тренінги) та рекламний (опис та фото товарів – листівок, путівників, власних видань та послуг – екскурсій, квитків у музей). Використання різних типів контенту дозволяє охопити різноманітну аудиторію, задовольнити її зацікавлення та відповісти на поставлені запитання. Контент повинен віддзеркалювати інтереси цільової аудиторії музею, але не відходити від тематики групи.

У групу Facebook Волинського регіонального музею українського війська та військової техніки можна започаткувати рубрику «Знайомство з працівниками музею». Дописи можна супроводжувати їхніми фото, історіями про цікавий факт з життя, пов'язаний з музеєм, їх улюблений експонат. Слід використовувати рубрику привітань працівників з Днем народження.

Вдалим рішенням може стати додання у Facebook рубрики «Інтерв'ю з відвідувачами музею». Після відвідування музею можна порозмовляти з активними відвідувачами різними за віком, статтю, сферою діяльності. Розпитати у них про враження від музею; про те, що сподобалось найбільше; що не сподобалось? За згодою відвідувача опублікувати його роздуми у групі. Бажано було б до публікацій додати фото відвідувачів.

Ще одним напрямом роботи по розбудові акаунту у Facebook може стати рубрика про історію експонату (експонат тижня (місяця)). Особливо це стосується тих експонатів, що знаходяться у фондах, а не в експозиції. Мистецтво споглядання відбувається там, де його глядачі, а вони сьогодні – у соціальних мережах. Веб-сайти як місце презентації поступово починають занепадати, тому виправданим є розміщення історій про певні експонати у групі Facebook. Музеї широко застосовують новітні цифрові технології для розповсюдження відомостей про їхні фонди.

З метою популяризації музею можна проводити прямі трансляції екскурсій у соцмережах. Онлайн-трансляції є ефективним інструментом взаємодії музейного закладу зі своєю аудиторією.

Залучити аудиторію до групи Facebook Волинського регіонального музею українського війська та військової техніки можна за допомогою хештегів та проведення конкурсів у соціальній мережі. Хештег – це ключове слово, якому передусім символ «#», що застосовується у соціальних мережах для полегшення пошуку публікацій з теми). Хештеги дають можливість рекламувати сторінку чи групу поза соціальними мережами. Хештеги можна використовувати, щоб запропонувати аудиторії переглядати історію чи серію публікацій, зосереджуючись на певній темі [8, с. 37–40]. Для просування музею можуть бути

обрані наступні хештеги: #Волинський регіональний музей українського війська та військової техніки, #Військовий музей, # Volyn Regional Muzeum of Ukrainian Army and Military Equipment. Використовувати хештеги слід у міру, варто позначати лише важливі публікації або окремі рубрики для їх систематизації та швидкого пошуку на сторінці.

З метою популяризації закладу паралельно можна зареєструвати акаунт музею в Instagram – популярніший мобільній соціальній мережі, в якій основна увага приділяється візуальному контенту.

Такі рекомендації допоможуть зробити групу Волинського регіонального музею українського війська та військової техніки у Facebook ще більш ефективнішою. Соцмережі стають новим способом популяризації музеїв та дуже корисним інструментом для висвітлення їхньої діяльності, який допомагає оприлюднити інформацію про експонати, в тому числі й ті, що зберігаються у фондах і не представлені в експозиції, розповісти про персонал, нагадати про вагомі історичні події, запросити на заходи, що відбуваються в музеї, розповісти про відкриття виставки та багато іншого.

Таким чином, успішна комунікація в соціальних мережах допомагає музейним закладам ставати частиною глобального інформаційного простору. Використання соціальної мережі Facebook у діяльності Волинського регіонального музею українського війська та військової техніки є виправданим. Наступним кроком діяльності музею повинна бути робота по розбудові акаунту у Facebook. Діалог між відвідувачем та музеєм може відбуватись не лише безпосередньо у приміщенні самого музею, але й в соціальній мережі, яка дозволяє залучити ще більшу кількість цільової аудиторії. SMM-просування для музею означає популяризацію власного закладу серед користувачів, залучення нових відвідувачів, поширення повідомлень про заходи, екскурсії, ознайомлення із експозицією, колективом, спілкування із потенційною музейною аудиторією, встановлення зворотного зв'язку та ряд інших можливостей.

Джерела та література

1. Акаунт філії Національного військово-історичного музею України –Волинського регіонального музею українського війська та військової техніки у Facebook. URL: <https://www.facebook.com/groups/1061072470690281> (дата звернення: 08.10.2020).
2. Банах В. М. Музейні інновації та інтерактивність у теорії та практиці музейної справи. *Historical and Cultural Studies*. 2016. Vol. 3. № 1. Р. 1–5.
3. Бойко-Гагарін А. С. Застосування соціальних мереж в музейному маркетингу. *Дунайські наукові читання: європейський вимір і регіональний контекст: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 75-річчю Ізмаїльського державного гуманітарного університету*. Т. II. Філологія. Мистецтвознавство, 15–17 жовтня 2015. Ізмаїл, 2015. С. 183–185.
4. Куценко С. Ю. Можливості використання соціальних мереж у діяльності музеїв України. *Праці Центру пам'яткознавства*. Київ, 2014. Вип. 26. С. 145–157.
5. Малкова Е. В., Сизова И. А. Применение информационных технологий в классических художественных музеях: учеб. пособие. Томск: Изд-во Том. ун-та, 2017. 108 с.
6. Маньковська Р. Сучасні музейні комунікації та перспективи їх розвитку. *Краєзнавство*. 2013. № 3. С. 75–84.
7. Музейний маркетинг: методичний посібник / [автор – А.С. Бойко-Гагарін]. Київ: Видавництво: «НАККІМ», 2016. 68 с.
8. Социальные сети: методическое пособие для специалистов учреждений культуры. 2019. 140 с. URL: https://pro.culture.ru/documentation/SMM_metodicheskoe_posobie.pdf (дата звернення: 10.10.2017)
9. Соціальні мережі, найпопулярніші в Україні і країнах світу 2020. <https://marketer.ua/ua/the-most-popular-social-networks-in-the-world/>
10. Халилов Д. Маркетинг в социальных сетях. М. : Манн, Иванов и Фербер, 2017. 229 с.

Світлана Чибирак,
кандидатка історичних наук, доцентка кафедри
музеєзнавства, пам'яткознавства та
інформаційно-аналітичної діяльності
Волинського національного університету
імені Лесі Українки,
провідна наукова співробітниця
науково-експозиційного відділу етнографії
та народних промислів Волині
Волинського краєзнавчого музею,
м. Луцьк

ІНФОРМАЦІЙНА КУЛЬТУРА ВІДВІДУВАЧА ВОЛИНСЬКОГО КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ

У публікації здійснено спробу проаналізувати музейну аудиторію в інформаційному середовищі. Шляхи поширення інформації та способи її отримання споживачами культурного продукту. Порівняти вікову категорію активних шанувальників Волинського краєзнавчого музею в соціальних мережах та реальних відвідувачів, на прикладі виставки «Панство на дозвіллі».

Ключові слова: інформаційна культура, Волинський краєзнавчий музей, музейна аудиторія, сайт, соціальні мережі.

Постановка наукової проблеми та її значення. Нині в Україні на законодавчому рівні закріплено право людини на інформацію. Так, згідно статі п'ятої Закону України «Про інформацію»: «кожен має право на інформацію, що передбачає можливість вільного одержання, використання, поширення, зберігання та захисту інформації, необхідної для реалізації своїх прав, свобод і законних інтересів» [7]. Цей закон формує умови для створення в Україні інформаційного суспільства. Проте можливість зреалізувати своє право на інформацію у громадянина є не завжди, зокрема це зумовлено й карантинними обмеженнями. Особливого значення у цьому відношенні набуває й доступність закладів культури щодо отримання інформації та шляхи і форми задоволення потреб відвідувача у культурному продукті, особливо у музейному.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Поняття «інформаційна культура» є відносно новим. Його застосовують у різному контексті, але найчастіше як ступінь обізнаності у цифровому світі, як «уміння користуватися інформаційними технологіями, комп'ютерна грамотність; знання про інформацію та інформаційне середовище; вміння та навички працювати з інформацією; будувати свою інформаційну діяльність та поведінку в умовах постіндустріального суспільства» [1, с. 13].

Зазначимо, що сьогодні науковці виокремлюють інформаційну культуру індивідуума, осіб за професійною чи віковою ознакою, тому вважаємо доцільним застосувати це поняття і щодо відвідувачів музею.

Мета і завдання статті. Метою статті є аналіз відвідуваності офіційного сайту Волинського краєзнавчого музею та його соціальних мереж, на прикладі виставки «Панство на дозвіллі». Завданням ж публікації є виявлення найбільш продуктивних ресурсів для поширення інформації про музейні заходи серед музейної аудиторії.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Сьогодні важко уявити роботу будь-якого музею без наявності інформації про нього у мережі Internet. Адже висвітлення його діяльності, місця розташування, годин роботи – це основні питання, що можуть постати у потенційного відвідувача, додатковий інтерес може викликати представлення колекцій чи окремих експонатів, заходів та ін. У цьому відношенні Волинський краєзнавчий музей використовує різні можливості для свого представлення в інформаційному середовищі. Зокрема, музей популяризує власні заходи за допомогою розміщення інформації на дошці оголошень, офіційних сторінках музею (сайтах – volyn-kraju-mus.at.ua та vkm.org.ua) та на сторінці «Музейний простір Волині» (<http://volyn-museum.com.ua/>), сторінках в соціальних мережах Facebook та Instagram, а також працівники музею здійснюють розсилку рекламних матеріалів для засобів масової інформації за допомогою електронної скриньки. Варто зауважити, що новини та події, які відбуваються у музеї, розміщуються і на офіційній сторінці Волинської обласної державної адміністрації (<https://voladm.gov.ua/>), що є додатковим ресурсом для

популяризації музею.

Зазначимо, що Волинський краєзнавчий музей нині має два сайти, що розміщені на сторінках volyn-krau-mus.at.ua та vkm.org.ua. Перша сторінка – це «старий» сайт музею. Його ще використовують для наповнення контентом, та у зв'язку із обмеженням інформації, що можна розміщувати на ньому, виникла необхідність розробити «новий» сайт (сторінка – vkm.org.ua). Зауважимо, що цей сайт розроблений нещодавно (близько місяця). Тому коли в Google-пошукач ввести запит «Волинський краєзнавчий музей» новий сайт «не підтягує» одразу. Його можна знайти аж на четвертій сторінці (32 місце у списку пропонуваніх сторінок до огляду за ключовим словом). У зв'язку із цим правильним було рішення використовувати «старий» сайт для інформування суспільства про події, що відбуваються у музеї, доки «новий» сайт не почне відображатися на першій сторінці у Google-пошуковикі та не стане більш відомим та доступним широкому загалу.

Якщо звернутися до статистичних даних, то сайт Волинського краєзнавчого музею, що розміщений на сторінці volyn-krau-mus.at.ua, в середньому у місяць відвідує 430 осіб. Загальна кількість осіб, що зацікавилась «новим» сайтом за місяць його існування, становить 372 особи. Варто зауважити, що за останніх 28 днів (саме за такий проміжок часу можна побачити статистику у соціальних мережах) Facebook-сторінку відвідало 658 чоловік, а Instagram-сторінку – лише 37. Якщо переглянути статистику Facebook-сторінки за 28 днів жовтня 2020 р. відносно використання пристроїв для пошуку інформації, то 79,1% користувачів використовувало настільний комп'ютер, а 20,9% – мобільні пристрої. Ці дані опосередковано свідчать про те, що вікова категорія зацікавлених осіб музеєм є дорослим населенням, оскільки школярі та молодь для пошуку інформації найчастіше використовують мобільний телефон.

Візьмемо до розгляду виставку, яка вже тривалий час відкрита у музеї. Так, 27 лютого 2020 р. у Волинському краєзнавчому музеї відкрили виставку «Панство на дозвіллі». 79 відвідувачів сайту музею переглянули новину про відкриття виставки, що становить біля 18% від загальної кількості відвідувачів сайту.

Про виставку «Панство на дозвіллі» також написало досить велика кількість різних засобів масової інформації, зокрема й Internet-видання. Так, анонс виставки опублікували «Хроніки Любарта» [2] з посиланням на сайт Волинського краєзнавчого музею, «Волинська газета» [5] з посиланням на сторінку «Музейний простір Волині», ресурс «СВОЇ. Сайт добрих новин» [10] з посиланням на інформацію з соціальної мережі Facebook. Як бачимо, засоби масової інформації користуються різними джерелами для отримання даних.

Електронні видання активно писали про відкриття виставки, зокрема газета «Волинь» [9], «Волинські новини» (223 особи уподобали цю новину) [4], «Суспільне/новини» [3], «Район. Луцьк» (переглянули цю новину 1442 читача) [6]. Виокремимо відео сюжет «Суспільне. Волинь», що розміщений на Youtube, який переглянули 44 особи [8].

Новину на сторінці Волинського краєзнавчого музею в Facebook про відкриття виставки «Панство на дозвіллі» побачило 1500 осіб, з яких 156 її «лайкнули» (уподобали), 46 людей вказали на те, що вони – «у захваті». Допис мав 60 поширень на особисті сторінки та сторінки груп, що є дуже позитивним, так як сприяє поширенню інформації у суспільстві. Крім того, поширення дозволило переглянути інформацію про захід друзям осіб, що поширили її. Окремі з них переходили за посиланням та ознайомились із запланованою подією.

Відзначимо, що музейні працівники створили подію про майбутнє відкриття виставки в соціальній мережі Facebook, яку подивились 9014 користувачів цієї мережі. Зауважимо, що з цієї кількості: 32% були чоловіки, 68% – жінки. Вікова категорія людей, яка найбільше переглянула подію, становить 25–34 роки. Дольова частина складає 33,1%, з яких 12,8% чоловіки, а 20,3% жінки. Друга вікова група, яка має високий показник, охоплює осіб, яким 35–44 років. Їх результат 29,27%, з яких – 8,87% чоловіки, 20,4% жінки. На основі цих даних можемо зазначити, що жіноча аудиторія є більше зацікавлена у культурних подіях, що відбуваються у Волинському краєзнавчому музеї. Варто зауважити, що виявило інтерес до події 90 людей, а вказали, що її відвідають 19 осіб. Зазначимо, що з 109 людей, що прореагували на подію, близько 20 є працівниками Волинського краєзнавчого музею.

Щодо соціальної мережі Instagram, то інформацію про виставку побачило 256 осіб, з яких 45 вподобали дану інформацію. Особливістю Instagram є те, що вона зорієнтована на опублікування фотографій, а не поширення текстової інформації.

Якщо ж проаналізувати реальних відвідувачів виставки (без врахування присутніх на відкритті), то станом на 27.10.2020 р. (вісім місяців як діє виставки) їх було 338 осіб. Усього учнів, що відвідало виставку було 129 (38,17%), студентів – 20 (5,92%), людей працездатного віку – 149 (44,08%), інших

(пенсіонери, діти нешкільного віку) – 40 (11,83%). Найбільше відвідувачів виставки було у березні 209 людей. Що зумовлено активною популяризацією її у інформаційному просторі. Низькі показники інших місяців спричинені закриттям Волинського краєзнавчого музею на карантин, а також подальшими карантинними обмеженнями.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Волинський краєзнавчий музеї намагається максимально поширити інформацію про свої заходи, виставки, події, майстер-класи та ін. Для цього в мережі Internet розміщуються афіші, прес-релізи та пост-релізи подій на сайтах музею: volyn-kray-mus.at.ua та vkm.org.ua, ресурсі «Музейний простір Волині» (<http://volyn-museum.com.ua/>), офіційній сторінці Волинської обласної державної адміністрації (<https://voladm.gov.ua/>).

Інформаційна культура відвідувачів Волинського краєзнавчого музею є на досить високому рівні, про що свідчить використання різних шляхів та засобів для отримання інформації.

Актуальним та доступним джерелом отримання інформації споживачами культурного продукту можемо вважати соціальні мережі, які також дають можливість комунікувати з музейними працівникам, швидко отримувати необхідну інформацію на поданий запит. Попередній аналіз музейної аудиторії, що використовує для пошуку інформації соціальні мережі, показав, що найбільше зацікавлені у музейних подіях жінки, вік яких 25–44 роки. Картина безпосередніх відвідувачів виставки також вказує, що її активно відвідували особи працездатного віку (44,08 %).

У подальшому необхідно відстежити коло відвідувачів сайту та соціальних мереж, які постійно стежать за новинами музею, щоб зрозуміти їх потреби (на що реагують, які новини залишають поза увагою і т. д.), а також співвіднести кількість осіб, що побачили подію у мережі Internet, зокрема в соціальних мережах, та прийшли на неї.

Джерела та література

1. Беляков К. І., Онупрієнко С. Г., Шопіна І. М. Інформаційна культура в Україні: правовий вимір. Монографія / за заг. ред. К. І. Белякова. К. : КВІЦ, 2018. 169 с.
2. Волинян запрошують на виставку про аристократичні розваги XIX – початку XX століття. URL: <https://www.hroniky.com/news/view/18474-volynian-zaprosuiut-na-vystavku-pro-arystokratychni-rozvahy-xix-pochatku-xx-stolittia>
3. Літвицька Л. У Волинському краєзнавчому музеї відкрилась виставка «Панство на дозвіллі». URL: <https://suspilne.media/16810-u-volinskomu-kraeznavcomu-muzei-vidkrilas-vistavka-panstvo-na-dozvilli/>
4. Панські забави у Луцькому музеї. Фоторепортаж. URL: <https://www.volynnews.com/news/all/panski-zabavy-u-lutskomu-muzei-fotoreportazh/>
5. «Панство на дозвіллі». URL: <http://volga.lutsk.ua/view/31002/>
6. «Панство на дозвіллі» : у Луцькому музеї показали, як розважалися аристократи. URL: <https://lutsk.rayon.in.ua/news/223733-panstvo-na-dozvilli-u-lutskomu-muzei-pokazali-ia-rosvazhalisia-aristokrati>
7. Про інформацію : Закон України від 02.10.1992 р. № 2657-XII. URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>
8. У Волинському краєзнавчому музеї відкрилась виставка «Панство на дозвіллі». URL: <https://www.youtube.com/watch?v=uOLqHniSDKw>
9. Як відпочивало волинське панство. URL: <https://www.volyn.com.ua/news/147110-ia-vidpochyvalo-volynske-panstvo>
10. Як гуляло «Панство на дозвіллі» покажуть в Луцьку. URL: <https://svoi.media/2020/02/27/%D1%8F%D0%BA-%D0%B3%D1%83%D0%BB%D1%8F%D0%BB%D0%BE-%D0%BF%D0%B0%D0%BD%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE-%D0%BD%D0%B0-%D0%B4%D0%BE%D0%B7%D0%B2%D1%96%D0%BB%D0%BB%D1%96-%D0%BF%D0%BE%D0%BA%D0%B0%D0%B6/>

Микола Юхимчук,
молодший науковий співробітник
сектору маркетингу та комунікації
відділу музейного розвитку та екскурсійного забезпечення
Волинського краєзнавчого музею,
м. Луцьк

ВПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ДІЯЛЬНІСТЬ ВОЛИНСЬКОГО КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ ПІД ЧАС КАРАНТИНУ

Охарактеризовано роботу Волинського краєзнавчого музею під час карантину, її основні напрямки та впровадження різних інноваційних технологій в діяльність музею. Розглянуто проекти, реалізовані під час карантину, а саме: онлайн виставки, 3D моделі та онлайн пазли.

Ключові слова: інтерактивний музей, онлайн виставки, 3D моделі, віртуальний музей, онлайн пазли, музейний сайт, Волинський краєзнавчий музей.

Постановка наукової проблеми. Розвиток інноваційних технологій зумовлює необхідність постійного пристосовування музеїв до використання віртуальних засобів для показу своєї роботи. В нашій час це стало дуже актуальним через пандемію, яка кардинально змінила / витіснила традиційні форми роботи музеїв. Через карантинні обмеження вони повинні переформатувати свою роботу і виходити за рамки будівлі.

Аналіз дослідження проблеми. Сучасні реалії заохочують вчених до вивчення проблематики використання інноваційних технологій у музейній справі, для того щоб розвивати музейництво. Використання віртуальних технологій у музеях розширює його аудиторію, а також дає можливість більшій кількості людей ознайомитися з його колекціями та експонатами.

Історіографія. Питання застосування цифрових технологій та мультимедіа для віртуалізації екскурсійної діяльності музеїв почало вивчатися ще на початку XXI століття, але в часи карантину воно стало дуже актуальним. Питаннями застосування інноваційних технологій у музеї займалися такі вчені як Т. Смірнова, В. Банах, Т. Яцечко-Блаженко та інші науковці [1–2; 9–10].

Мета та завдання. Метою статті є висвітлення роботи Волинського краєзнавчого музею в умовах карантину, у зв'язку з чим розглядаються можливості використання віртуальних засобів як сучасних форм показу музейної роботи.

Однією з основних форм представлення музейної інформації в умовах карантину став віртуальний музей, поява якого позначила різноманітні погляди щодо ризиків і перспектив його розвитку. За допомогою сучасних технологій, а саме мережі інтернет, музей може комунікувати зі своїм відвідувачем за допомогою своєї Facebook-сторінки, або ж музейного сайту, який стає важливим елементом в роботі музею під час карантину.

Розробка та заповнення нового сайту стало однією з форм роботи нашого музею в час карантину. «Віртуальний музей» – назва одного з підрозділів сайту, в якому розміщуються різноманітні онлайн-матеріали для роботи музею з відвідувачем [3], а саме:

- Віртуальні екскурсії та виставки
- 3D експонати
- Онлайн-пазли

Віртуальні екскурсії. Сьогодні виникла необхідність саме у віртуальних екскурсіях та онлайн виставках, які є одним з варіантів застосування нових інформаційних технологій в експозиційній та популяризаторській роботі музею.

Серед безлічі мережевих ресурсів, які об'єднують освітній процес з реальним життям і забезпечують людині, через її безпосередні спостереження, знайомство з предметами і явищами в їх природному оточенні, служать віртуальні екскурсії [4].

Однією з таких виставок є виставка «Панство на дозвіллі» Волинського краєзнавчого музею [5].

«Панство на дозвіллі» – тимчасова виставка Волинського краєзнавчого музею. Періодизація виставки кінець – XIX – перші десятиліття XX століття. На виставці можна дізнатись про азартні ігри, полювання, музичні вподобання, моду, початки фотомистецтва того часу.

У рамках освітнього простору віртуальна екскурсія може стати одним з дієвих методів організації

роботи музею, що дозволяє відійти від стереотипного сприйняття екскурсії як пізнавального процесу виключно в художній та історичній галузі. Технології віртуальних екскурсій дозволяють по новому поглянути на експозицію музею.

3D Експонати. У комп'ютерній графіці 3D-моделювання – це процес розробки математичного представлення будь-якої тривимірної поверхні об'єкта за допомогою спеціалізованого ПЗ (програмного забезпечення). Продукт моделювання є 3D-модель. Вона може бути представлена у вигляді програмного коду або відображена у переглядачеві, як 3D-модель, а також за допомогою двовимірного зображення, що створюється за допомогою процесу рендерингу.

Першою моделлю стала бронзова скульптура Любарта, яка знаходиться в постійній експозиції відділу давньої, середньовічної та нової історії Волині. Для Волині Любарт є знаковою постаттю, оскільки заснував Луцький замок. Також він був останнім правителем єдиного Галицько-Волинського князівства.

Автором скульптури є Артур Слалсіс, литовський скульптор, 1962 р. н., автор великої кількості мистецьких творів, які зберігаються в музеях і приватних колекціях Литви, України, Канади, Великобританії та інших країн. За активну діяльність удостоєний багатьох державних нагород [7].

Онлайн-пазли. Ще однією формою роботи музеїв у період карантину є музейні онлайн-пазли. Jigsawplanet – безкоштовний онлайн-сервіс, за допомогою якого можна створювати власні пазли або збирати пазли-головоломки, вже створені кимось із користувачів, та ділитися ними у соціальних мережах чи вбудовувати у власний сайт. За допомогою цього сервісу Волинський краєзнавчий музей розробив серію пазлів по експозиції і не тільки [6].

Можливості цього сервісу:

- налаштування рівнів складності відповідно до кількості пазлів та необхідності обертання фрагментів зображення;
- можливість створення власних пазлів із будь-якого зображення (можна обрати кількість пазлів від 1 до 300, форми пазлів та необхідність їх обертання);
- наявність плагінів, які дозволяють вбудувати створений пазл на сторінку власного сайту чи блогу [8].

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Отож, інноваційні технології все більше розвиваються та стають доступнішими для загалу. Музеї не повинні стояти осторонь а починати переймати сучасні технології у своїй роботі. Важливим аспектом для створення так званих віртуальних музеїв є їх доступність, та комфортність перегляду. Створення онлайн виставок, розробка 3D моделей та онлайн пазли стали одними з основних напрямів роботи музею під час карантину. Дана проблематика є актуальною та має великі перспективи на подальше дослідження. Музеї повинні переймати у свою діяльність інноваційні технології, щоб крокувати в ногу з суспільством.

Джерела та література

1. Андрощук Г. COVID-19 і музеї: економічний вплив, цифровізація, комунікація, безпека. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/covid19-i-muzeyi-ekonomichniy-vpliv-cifrovizaciya-komunikaciya-bezpeka.html>.
2. Банах М.В. Музейні інновації та інтерактивність у теорії та практиці музейної справи. Львів, 2016. URL: <http://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2017/oct/6320/170519verstka.pdf>.
3. Волинський краєзнавчий музей. UKR: <https://vkm.org.ua/Бюст-Lubartas/>.
4. Волинський краєзнавчий музей. UKR: <https://vkm.org.ua/Виставка-Панство-на-дозвіллі/>.
5. Волинський краєзнавчий музей. UKR: <https://vkm.org.ua/Віртуальний-музей/>.
6. Волинський краєзнавчий музей. UKR: <https://vkm.org.ua/Онлайн-виставки/>.
7. Волинський краєзнавчий музей. UKR: <https://vkm.org.ua/Онлайн-пазли/>.
8. Сервіс онлайн пазлів. URL: <https://www.jigsawplanet.com/>.
9. Смірнова Т.А. Музей в 21 веке: интеграция цифровых технологий в экспозиционное пространство. 2012. URL: <http://emag.iis.ru/arc/infosoc/emag.nsf/BPA/fb59b993f07873d144257a79004c0818>.
10. Ячечко-Блаженко Т. В. Музейний продукт в добу цифрових технологій. Луцьк, 2013. URL: https://www.google.com/search?client=firefox-b-d&sxsrf=ALeKk01ZrqMZUOcf0mkt5V8Qnr3OPUeg_Q%3A1604424017344&ei=UZGhX461FMKWjgbe_IC4Dg&q=9.

РОЗДІЛ 3.
«ПРОВІДНА ВЕРСТВА» ТА ЇЇ РОЛЬ У ЖИТТІ НАРОДУ.
МАТЕРІАЛИ ДЕВ'ЯТНАДЦЯТИХ ЧИТАНЬ
ПАМ'ЯТІ В'ЯЧЕСЛАВА ЛИПИНСЬКОГО

Валерій Бортніков,
доктор політичних наук,
професор кафедри політології,
управління та державної безпеки
Волинського національного університету
імені Лесі Українки,
м. Луцьк

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЕЛІТОКРАТІЇ
У ТВОРЧОСТІ В. ЛИПИНСЬКОГО

Історичний досвід свідчить, що зміна правлячих еліт є необхідною умовою переходу від однієї суспільно-політичної системи до іншої. Тим більше, коли йдеться про перехід від авторитарних порядків до демократичних. В Україні, після здобуття незалежності, в силу певних причин, такої зміни практично не відбулося.

Нова політична еліта, яка була б загартована тривалою політичною боротьбою, мала б досвід державного управління в умовах політичної свободи, була би здатна мислити категоріями державного, а не егоїстичного вузькопартійного, групового або приватного інтересу, ще не встигла сформуватися. Ця обставина суттєво гальмує поступ країни до народовладдя. Представники нових політичних сил, що діставалися влади, послідовно демонструють відсутність бажання і вміння працювати консолідовано на благо держави, цивілізовано вирішувати спірні питання та розв'язувати конфлікти. Якщо об'єднатися «проти» і перемогти політичного суперника ще вдається, то об'єднатися і поступитися часткою своїх прав в інтересах загального блага – ні. Це яскраво продемонстрували кризові періоди в житті українського суспільства упродовж усього існування незалежної України.

Здається слушним зауваження вітчизняного політолога Г. Зеленько про те, що тривала залежність України від Російської імперії і тоталітарного СРСР, відсутність повноцінної державності «фатально загальмували процеси консолідації суспільства та національної еліти, яка була здебільшого елітою культурно-науковою, а не політичною» [2, с. 200].

У цьому контексті актуальними вбачаються погляди теоретиків елітарних теорій демократії і, зокрема, В'ячеслава Казимировича Липинського.

Одним з головних протиріч процесів демократизації суспільства залишається протиріччя між масовістю та компетентністю. Чим складніше питання, тим, як правило, менша кількість людей в ньому розуміється. В той же час, чим вужче коло спеціалістів, що впливають на прийняття рішень, тим менше масовість і, відповідно, демократичність процесу управління. Над розв'язанням цього протиріччя працювало багато теоретиків демократії, однак суперечки з цього питання не вщухають досі. Концептуальні моделі демократії, в яких представлені цілком протилежні погляди можна умовно поділити на дві групи: елітарні та партісіпаторні (участі).

Перші стверджують, що широка участь в місцевій та державній політиці знаходиться у протиріччі з природним поділом праці в суспільстві. Воно звужує ефективність управління, породжує безвідповідальність і безініціативність посадових осіб, заважає пошуку оптимальних рішень. Широки маси населення, в силу їх недостатньої компетенції, аполітичності, неврівноваженості, надмірної емоційності та деяких інших якостей не можуть виступати конструктивним фактором політики. З метою забезпечення стабільності та ефективності влади їх функції повинні зводитися до контролю за політиками, партіями і бюрократією, що здійснюється за допомогою виборів. Керувати ж державою повинні професійні політики – еліта. Це люди спеціально підготовлені, що мають необхідні знання, відповідні розумові та психологічні якості тощо.

Початок створення елітарних теорій демократії пов'язують з іменами Вільфредо Парето, Гаetano Москі та Роберто Міхельса, які досліджували феномен приходу до влади еліти суспільства. Цей напрямок

у соціології Італії домінував на початку ХХ ст. і отримав назву «макіавеллізм», або теорія захоплення влади правлячою верхівкою.

Р. Міхельс започаткував серію соціологічних досліджень з питань функціонування політичних партій і дійшов певних висновків. На його думку, говорити про партію – «це означає говорити про правлячу верхівку»: будь-якою організацією керує меншість, яка користується привілеями, що їй дає її влада над більшістю; правляча меншість приділяє значну увагу збереженню влади і, якщо це можливо, посиленню своїх позицій; захоплення влади правлячою верхівкою є незворотним процесом («залізний закон олігархії»); вказаний процес характерний також і для демократичних партій; звичайно, демократи намагаються приховати або узаконити елітарну практику [1, с. 119].

Г. Моска узагальнив теорію Р. Міхельса, поширивши її на суспільство в цілому. Вчений вважав, що будь-яка держава або режим керується панівним «політичним класом», який прагне узаконити й раціоналізувати своє верховенство; поділ на еліту та маси є характерним для будь-якого суспільства, незалежно від політичного режиму. Влада завжди утримується панівною верхівкою, якої існує два основних типи: «аристократична», або «закрита» еліта, яка опирається будь-яким змінам, та «демократична», або «відкрита», яка все ж допускає мінімальне розширення своїх лав за рахунок представників з мас. Кореляція «еліта закритого типу» – «еліта відкритого типу» не обов'язково збігається із кореляцією «диктатура» – «демократія». Традиційна еліта може бути «відкритою» (наприклад Католицька церква на деяких етапах історії), так само, як республіканська еліта може бути «закритою» (деякі партії, робітничі профспілки) [1].

У подальшому В. Парето у своїй психосоціологічній теорії значно збагатив модель Г. Моски. Поділ на здатну до управління еліту і решту населення він вважав істотною рисою всіх людських суспільств, а «кругообіг» еліт, тобто їх стабілізацію та наступну деградацію, – рушійною силою суспільного розвитку. В. Парето обґрунтував зверхність еліти до мас. Він пояснював, що ця зверхність є цілком природною, оскільки вона базується, перш за все, на психологічних якостях еліти, якій властива енергійність, мужність, добросесність та ін. Проте, зверхність не є стійкою: за відсутності якостей, які підносять еліту над масами, їй загрожує занепад.

Вчений надавав виняткового значення змінам всередині самої еліти, так званій «циркуляції» або «кругообігу» еліт. На його думку, правлячі кола можуть допускати до себе нових членів, і тоді у них з'являється більше можливостей зберегти своє панування. В. Парето вважав, що помірна інтеграція до правлячої верхівки вихідців з нижчих прошарків суспільства є найкращим засобом попередження революційних потрясінь.

На початкових етапах створення елітистських концепцій, правління еліти розглядалося як альтернатива правління народу, тобто професійно підготовлена меншість протиставлялася малоосвіченої та некомпетентній більшості. За таких умов спотворювалася сама сутність західної демократії як правління народу. Це протиріччя певною мірою знімають концепції «демократичного елітизму» та «плюралізму еліт» (Й. Шумпетер, Г. Ласвел, Р. Даль, Р. Арон та ін.), згідно яких правляча еліта не перетворюється на замкнену касту, а відкрита до ротації її членів. Більш того, представники правлячої верхівки не лише мають відповідні якості для здійснення управлінських функцій, а й готові до збереження та відстоювання демократичних цінностей.

В основі таких поглядів було покладено критичне переосмислення Йозефом Шумпетером класичної теорії демократії як правління народу. Розуміння та пояснення сутності демократії, як системи, в якій «окремі громадяни здобувають право вирішувати, змагаючись за голоси виборців» остаточно підірвало основи класичної демократії, яка базувалася на легітиматії права і волі більшості [6, с. 334]. Й. Шумпетер аргументовано спростовував тезу класичної демократії про усвідомлені і раціональні дії, які маси нібито здійснюють у політиці. За його спостереженнями, послабленим почуттям відповідальності та браком результативного прагнення пояснюються «невігластво звичайного громадянина і брак розважності у питаннях внутрішньої та зовнішньої політики». Він доводив, що якби на типового громадянина не намагалися впливати ніякі політичні групи, у політичних питаннях «він однаково піддавався б впливові позараціональних або ірраціональних забобонів та імпульсів» [6, с. 325, 326].

На переконання Й. Шумпетера, «люди не ставлять і не розв'язують ніяких питань, а навпаки, питання, що вирішують їх долі, звичайно ставлять і розв'язують інші» [6, с. 329]. Він стверджував, що існування партій та політиків свідчить про те, «що виборці нездатні на інші дії, крім масового переходу на бік того чи іншого кандидата, тобто намагання регулювати політичну боротьбу шляхом точного повторення практики торговельної асоціації» [6, с. 351].

Головною умовою успішного функціонування демократії, вчений вважав не лише наявність певної кількості людей з відповідними здібностями та моральними якостями, не просто відбір серед населення,

а лише «серед тієї його частини, яка придатна для політичної діяльності...». Проте, недоліки існуючої практики конкурентної боротьби за посади ускладнюють процес забезпечення країни здібними політиками, що приводить його до думки про необхідність створення шляхом суворого відбору «соціальної верстви... з природним потягом до політики». Якщо ця верства не буде ні надто замкненою, ні надто доступною для сторонніх і матиме в собі доволі сили для асиміляції більшості поглинутих елементів, то вона «не тільки поповнить шеренги політиків людьми, які витримали численні випробування в інших галузях..., а й зробить цих людей придатнішими для політичної кар'єри...» [6, с. 359–360].

Прихильники плюралістичної теорії політичної діяльності досить критично ставляться до розуміння керівної еліти як однорідного панівного прошарку, здатному до самовідтворення. Вони визнають існування у суспільстві керівної еліти, проте вважають, що слід говорити не про одну «еліту», а про «еліти» в множині. Представниками теорії плюралізму еліт в США є Роберт Даль, а у Франції – Реймон Арон.

На думку Р. Даля не існує єдиної еліти, є об'єднання різних еліт: політичної, економічної, адміністративної, профспілкової, еліт різних асоціацій і та ін. Керують не маси, керує не еліта: жодній владній структурі не вдається монополізувати владу у всіх сферах життя суспільства; керує суспільством конгломерат з диференційованих і спеціалізованих елітних груп, які є одночасно і суперниками, і спільниками, на чолі яких стоять підприємливі лідери [1, с. 130].

В контексті світової політичної думки слід згадати про ту важливу роль у розбудові держави, що відводив еліті видатний український політолог В'ячеслав Липинський. Дебатуючи із своїми опонентами навколо питань: чому не вдалася будова національної незалежної держави і хто несе за це відповідальність, вчений дійшов висновку, що саме відсутність «провідної верстви», яка була б державницька та національно зорієнтована, призвела до цього. В. Липинський прагнув до створення аристократії, «але здорової, міцної, до творчості здатної, а не штучного консервування аристократії здегенерованої і безсилої» [3, с. 104]. Провідник українського державотворення вбачав нагальну потребу в організації «сильної і авторитетної групи», навколо якої могла б об'єднатись (як колись у варязько-князівській чи шляхетсько-козацькій добі) і політично організуватись українська нація. «Без теоретичного і практичного розв'язання цього проблему ніякі, навіть найкращі орієнтації не допоможуть нам стати нацією ані державою» [3, с. 68]. Важливим джерелом формування нової української еліти В. Липинський називав хліборобський клас. Однак він не обмежував нову еліту окремо визначеним класом: «найкращі між хліборобами, найкращі між військовими, найкращі між робітниками, найкращі між інтелігентами, найкращі між промисловцями і т.д. – ось нова українська аристократія» [3, с. 104].

Серед проблем, що стоять на заваді створення повноцінної еліти, В. Липинський бачив деякі особливості національного характеру, історичні традиції та брак аристократичних чеснот. Він виокремлював «дві рівності авторитету»: рівність демократичну, «яка руйнує авторитет», і рівність аристократичну, «яка будує авторитет». Пояснюючи їх принципову відмінність, він зауважував, що в часах дегенерації Запоріжжя своїм виборним отаманам, по виборі, мазали болотом голову і в руку замість булави вкладали очеретину. В такий спосіб вони символізували «принцип демократичної рівності авторитету, мовляв, хоч Ти і на чолі, але Ти таке саме нічтожество і сміття, як і ми, і ми кожної хвилини можемо тебе скинути. Цей принцип пройшов у плоть і кров нашої нації і став предметом похвальних гімнів для наших істориків, політиків і цілої нашої демократії» [4, с. 200]. У лицарства, яке побудувало всі великі держави, продовжував свою думку вчений, був звичай «при пасуванню на лицаря ставати на коліна перед старшим, а так саме ставати завжди на коліна перед першим лицарем в державі, перед Монархом. І той Монарх міг дати наказ карати провинившогося лицаря, але не міг оддати наказу дати йому сто нагаек, як це завжди робили сильні запорожські отамани зі свободолюбивими демократичними запорожцями» Підсумовуючи, вчений наголошував на тому, що коли ми хочемо сотворити Українську державу, «ми мусимо творити все зростаючи, а не так, як наша демократія, все падаючи авторитети». Крім того, як завжди, так і тут, «ми повинні пам'ятати, що ми хочемо сотворити Україну, а не захопити в свої руки... владу» [4, с. 200, 201].

В. Липинський, розмірковуючи над долею державності в Україні, вважав, що однією з головних причин того, що не вдалося побудувати українську незалежну державу є, насамперед, відсутність консолідації серед української еліти, її низькі моральні якості, отаманство, «брак любові до своєї громади, натомість любов тільки до себе, свого «я»» [5, с. 63]. Мислитель в ім'я України закликав до єдності, яка базується на «безкомпромісовій внутрішній моралі. Яки ж основи цієї моралі? Любов – що не значить коров'яче взаємозізнання, а тоді раптом рогом в бік. Покора, – що не значить хитрість і низькопоклонство. Вірність – в серці, а не на язичі. І почуття спільності, а не злобне вишукування в оці ближнього пилінки... Коротко: шляхетність, благородство» [5, с. 74].

Отже, той, хто хоча б побіжно спостерігає за формуванням політичних відносин в Україні, погодитися з думкою, що проблема консолідації української громади на базі високих моральних якостей ще залишається актуальною.

Джерела та література

1. Бодуен Ж. Вступ до політології / пер. з фр. Київ: Основи, 1995. 174с.
2. Зеленько Г. «Навздогінна модернізація»: досвід Польщі та України. Київ: Критика. 215 с.
3. Липинський В. Листи до братів-хлеборобів. Про ідею і організацію українського монархізму. Повне зібрання творів, архів, студії. Т. 6. Кн. 1 / ред. Я. Пеленський. Київ Філадельфія, 1995. 470 с.
4. Липинський В. Мораль і політична дія. Консерватизм: антологія / упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. Вид-во «Смолоскип», 1998. С. 196–201.
5. Липинський В. Хам і Яфет. З приводу десятих роковин 16/29 квітня 1918 р. Сучасність. 1992. № 6. С. 63–76.
6. Шумпетер Й. Капіталізм, соціалізм і демократія / пер. з англ. Київ: Основи, 1995. 528 с.

Наталія Гатальська,
старша наукова співробітниця
Затурцівського меморіального музею
В'ячеслава Липинського,
відділу Волинського краєзнавчого музею,
с. Затурці

ЗАТУРЕЦЬКИЙ АВГУСТИНСЬКИЙ МОНАСТИР СВ. МАРІЇ МАГДАЛИНИ ТА СВЯТОТРОЇЦЬКИЙ КОСТЕЛ У С. ЗАТУРЦІ: ІСТОРІЯ І СЬОГОДЕННЯ

Кожен поважний ювілей заслуговує на увагу. Особливо, коли це стосується історії невеликого населеного пункту, де такі дати трапляються не дуже часто. Чотири століття тому в невеликому поселенні Затурці біля витоку річки Турії з'явився католицький монастир і костел. Тодішні власники Затурець мали маєтності не лише на Волині, а й у Галичині, і все ж вибір заснування обителі упав на Затурці. Вважаємо, що місце було визначено не випадково, адже село розташоване над давнім, т. з. Королівським шляхом з Києва до Кракова, рівновіддалено від старовинних волинських міст Володимира і Луцька.

Донині найдавнішою історико-архітектурною пам'яткою села Затурці Локачинського району є костел Святої Трійці (в архівних джерелах від 1658 року названо монастирським «костелом Марії Магдалини» [1, с. 275], який височить на пагорбі по лівий берег річки Турії. Ще напочатку 1930-х років неподалік цього католицького храму проходив зигзагоподібний відтинок шляху з Луцька до Володимира-Волинського, напрямком якого було дещо відкоректовано у зв'язку з реконструкцією траси вже у ХХ столітті.

Сучасний мурований костел Св. Трійці в Затурцях знаходиться на початку вулиці села, яка здавна називається «Кляштиркою». Отже, місцева топоніміка також зберегла відомості про давній кляштор (монастир), який своє літочислення веде від 1620 до 1832 років.

На місці нинішньої пам'ятки на початку ХУІІ століття було засновано Затурецький августинський монастир Св. Марії Магдалини і збудовано дерев'яний костел. Засновником і фундатором обителі став волинський каштелян Ян Лагодовський. 26 листопада 1620 року був наданий фундушний запис [1, с. 274], у якому значилось, що на землях Затурецьких засновується монастир зі значними землеволодіннями та підданими з місцевих селян. Для потреб мешканців обителі з десяти ченців необхідно збудувати три житла, кухню, льох, комору з дерева та крамничку для братії. Дерев'яний костел, зазначалось у названому документі, треба підмурувати, а цвинтар гарно обгородити. Монастиреві відведено земельний наділ під город, у ставку дозволено ловити рибу. В Озютицькому млині монахи могли молоти збіжжя, а з Вічинського лісу щотижня возити по десять возів дров. Шельвівський і Затурецький фільварки, крім всілякої живності, повинні були поставляти чорне сукно для монастиря. Ченці додатково мали отримувати 50 мац жита, 5 — вівса, 5 — гречки, а також 15 возів сіна із Затурецького, Роговицького, Твориницького та Шельвівського фільварків. Відомо, що окрім того, з Вічинського фільварку монастир Св. Марії Магдалини мав щорічно отримувати 20 золотих, 10 корів, 10 свиней, 30 овець, 20 гусей і 60 курей. При тому Лагодовський застерігає ченців від відкриття шинку чи корчми і вимагає щотижня, крім інших служб, відправляти службу за здоров'я фундатора. Затурецький монастир, як зазначалось вище, мав свою землю, а також підданих з місцевих селян, які виконували певні повинності стосовно монастиря.

Як свідчать документи, до початку національно-визвольної війни під проводом Богдана

Хмельницького затурецька обитель мала 10 димів.

Уже в перші роки діяльності монастиря заможні прихожани католицького храму офірували для потреб кляштора сотні золотих, дзвони, книги, орган, столове срібло. Цікаво зауважити, що й ікона Матері Божої Затурецької, яка перебувала у нинішньому Святотроїцькому костелі (зараз знаходиться в костелі села Терагин на Грубешівщині (Польща), куди переселилась переважна більшість поляків із Затурець та навколишніх сіл у 1943 році), датується початком XVII століття. Валер'ян Подгороденський з дружиною, наприклад, заповіли обителі 10 000 золотих зі своїх маєтків Вічині, Затурці, Качин та Шельвів. Серед інших жертводавців у документах значаться імена Федора Білостоцького, Андрія Линевського, Павла Обидовського, Катерини Чорної, Яна Кореневського, Станіслава Подгороденського, Миколая Окорського, Теофілії Фаренсбахової, Андрія Заленського.

Близько середини XVII століття з'являються відомості про монастирський шпиталь. Можливо, цей притулок було засновано й раніше, проте перша виявлена згадка датується 1650-им роком.

Непоодинокі випадки, коли маєтні католики заповідали поховати їх на території кляштора, ще за життя переказуючи на це певні кошти. Зафіксовано 11 свідчень про дійсні або можливі усипальниці на території монастиря. Переважна більшість похованих тут вірних католиків була жертводавцями, які за життя суттєво фінансували життєдіяльність святині, тому хотіли знайти вічний спочинок саме тут.

Монастир більш чи менш активно функціонував не лише завдяки спонсорам, а й старанням його керівників та рядових ченців. Історичні документи зберегли імена тринадцяти настоятелів обители і шістнадцяти монахів. Першим серед пріорів називається Миколай Вербицький (1920 р.), останнім – Валентій Вітославський (1661 р.). Зауважимо, що настоятелі Затурецького монастиря перебували на цій посаді переважно впродовж одного-трьох років, і лише про Августина Більського відомі згадки 1633, 1635, 1637, 1642, 1648 і 1653 років. Серед інших прізвищ згадуються, наприклад, Цибульський, Вечоркович, Гнатовський, Братковський. Ченці називаються в одному випадку лише по імені (Григорій), в іншому – по імені і прізвищу (Блажей Порембський) або по імені та псевдо (Марціян «кантор»). Один із місцевих ченців – Петро Рогальський – став навіть пріором монастиря.

Як зазначає історик Сергій Горін, у повсякденному житті між чернецою братією і прихожанами, а то і жертводавцями храму, спалахували суперечки переважно майнового характеру, відкривалися судові справи. Здебільшого йшлося про те, що нащадки фундатора монастиря Яна Лагодовського та інших меценатів ігнорують заповіді покійних, не поставляючи належних коштів чи майна на утримання обители, не добудовують, не ремонтують, не утримують в належних умовах монастирські будівлі. Іноді й самі жертводавці позивалися з монастирем, відстоюючи свої права. Крім того, відбувалися сутички між ченцями і місцевим людом. Особливо це протистояння загострилось під час Хмельниччини: при деяких іменах значиться, що чернець убитий у 1648 році.

Серед описів культових споруд початку 19 століття наявні відомості і про Затурецький монастир. Зокрема, згадується про те, що у цей період будівля монастиря була двоповерховою, мурованою, приєднаною з півдня до костельної стіни. На першому поверсі розташовувались дві келії, комора та кухня; під кухнею знаходились підвал та їдальня. У спеціальній келії знаходилась бібліотека, у якій було 198 книг. На другому поверсі було ще шість келій і звідси можна було вийти на хори і на дзвіницю. На схід від монастиря розташовувалось господарське подвір'я з колодязем, пивоварнею, пекарнею, амбаром та конюшнею.

У храмі було дев'ять віттарів, підлога у яких покрита мармуровими плитами, в той час в іншій частині храму викладена цеглою. Стояло шість лавок для парафіян та одинадцять лавок – для монахів. Костел мав також дві великі і дві малих сповідальні [2].

Протягом століть старовинний католицький храм і монастир то зазнавали руйнувань, то відроджувались. Це було пов'язано не лише з козацько-селянськими повстаннями, але й з політикою Російської імперії, Речі Посполитої та Радянського Союзу, під владою яких у різні історичні періоди знаходилась територія Волині. Крім того, значних руйнувань зазнав костел у роки Першої світової війни. Проте ще на початку 1960-х років біля нього існували залишки мурованої стіни, яка в давнину обмежувала монастирське подвір'я.

Після завершення функціонування монастиря діючим залишався костел, приміщення якого, правда, іноді набувало іншого призначення. У другій половині XIX століття католицьку культову споруду використовували як православний храм. За радянських часів після пристосування колишнього костелу спочатку під районний будинок культури, а згодом – під складське приміщення місцевого колективного господарства (задля чого з південного боку споруди у стіні було зроблено отвір для заїзду машин з вантажем) рештки названої вище монастирської стіни знищили.

Важливо зауважити, що впродовж століть костельна споруда залишалась духовним центром для католицьких родин з усієї околиці. Як відомо, всі власники маєтків у Затурцях разом з родинами відвідували богослужіння в Затурецькому костелі: Мартиновські, Качковські, Липинські. Молитись у Затурці приїжджали і власники холопицьких земель заможні Старчевські, окорський дідич Рихлінський та інші. Парафіянами місцевого храму були й інші польські селянські родини.

Особливо тісно з діяльністю католицького храму пов'язана родина Липинських – найзаможніших власників села. «Сім'я Липинських регулярно відвідувала богослужіння у місцевому римо-католицькому костелі...» [3, с. 8]. Тут після відбудови храму, який зазнав великих руйнувань у період воєнних дій Першої світової війни, хрестив своїх дітей Станіслав Липинський, тут відспівували померлого В'ячеслава Казимировича, маленького сина Липинських Зигмунта, дружину Станіслава Марію. У Затурцівському музеї, крім численних документів стосовно католицького храму у ХІХ столітті, книг, де є відомості про костел, фотоматеріалів відповідної тематики, знаходяться масивні вхідні двері до храму, через які виносили домовину з тілом В'ячеслава Липинського під час його похорону в Затурцях. Цей предмет в разі успішної реставрації буде прийнято до фондів нашого музею.

У 1992 році приміщення костелу рішенням Волинської обласної ради було передано зареєстрованій католицькій громаді, а 1994 року освячено та відкрито для богослужінь як діючу культову споруду. В урочистостях узяли участь, крім місцевих жителів, гості з інших регіонів України і навіть Польщі. Зокрема, до Затурець прибули нащадки Станіслава Липинського – одного з організаторів відбудови зруйнованого храму в роки Першої світової війни. [5, с. 139]. У костелі біля того місця, де молилась родина власника Затурець, розташована меморіальна таблиця в пам'ять про Станіслава і Марію Липинських. Починаючи з 1994 року, крім щонедільних богослужінь, відправлення урочистостей у дні церковних свят, панахид у пам'ять померлих католиків, у костелі відбувались вінчання та хрещення дітей.

В останні роки приміщення відреставровано із заміною вхідних дверей та вікон на сучасні металопластикові, спорудженням нового даху дзвіниці у готичному стилі. Костел залишається найвищою спорудою села Затурці. Звичайно, дзвіниця після відповідної реконструкції могла б стати чудовим оглядовим майданчиком села та його околиць, що додатково приваблювало б туристів. У країнах з високою культурою такий об'єкт, звичайно, використовувався б відповідно. Проте реалізація цієї заманливої ідеї є водночас небезпечною з огляду на неадекватну поведінку деяких молодих місцевих жителів.

Незважаючи на те, що Затурці є селом, де серед кількох релігійних конфесій переважну більшість складають православні віруючі, затурчани шанобливо ставляться до давньої історії свого поселення, а старовинний католицький храм є однією з візитівок села, де бере початок річка Турія. «Маючи в своїй нації і Схід, і Захід, і одну, і другу церкву... ми мусимо, коли хочемо бути нацією, ці два напрями під гаслом єдності та індивідуальності нашої національної в собі весь час гармонізувати. Без такої гармонізації ми гинемо як нація...» [4, с. 48].

Джерела та література

1. Горін С. Монастирі Західної Волині. Друга половина ХУ–перша половина ХУІІ ст. Львів, 2007. С.274–283.
2. Кошицька О. Костел Святої Трійці. *Затурці в історії України та Волині*. Науковий збірник. Луцьк, 2004. С. 42–47.
3. Кушнір В. В'ячеслав Липинський і Волинь. Луцьк: Медіа, 2007.
4. Липинський В. Релігія і церква в історії України. Луцьк: Терен, 2010.
5. Stachyra H. Nad Turia I Stochodem. Z dziejow polskiej wlasnosci ziemskiej na Wolyniu (1918–1939). Lublin, 2008. S.139.

Акаш Крішан,
магістр історії, експерт з проектної
діяльності АТ «Фармак»,
м. Київ

РАНЬОМОДЕРНЕ «ЗЕМЕЛЬНЕ» ЛИЦАРСТВО: БОЯРИ-ЗЕМ'ЯНИ НА УКРАЇНСЬКИХ ТЕРЕНАХ У XV-XVI ст.

На сьогодні соціально-економічна історія та суспільна стратифікація населення українських земель у XV–XVII ст. є достатньо актуальною серед вітчизняних науковців. На посідання у цьому плані чільного місця претендує і тема дослідження витоків та шляхів формування на теренах Великого князівства

Литовського (далі – ВКЛ), а пізніше й Речі Посполитої (далі – РП), особливого прошарку тогочасного населення – напівпривілейованого стану дрібного шляхетства, представники якого небезпідставно можуть вважатися східноєвропейським зразком західноєвропейського військового класу – рицарства. Якщо говорити про українські терени як складову частину ВКЛ, а потім і РП, то цей регіон є унікальним з-поміж інших інкорпорованих земель, оскільки саме тут чи не вперше відбувалася апробація і впровадження політичних, юридичних, економічних та соціальних реформ, що мало на меті утвердити новий напівшляхетський стан суспільства багатонаціональної країни.

У 1413 році у ВКЛ було затверджено Городельській привілей, який і заклав наріжний камінь для юридичного оформлення нового прошарку суспільства держави – шляхетства, до якого увійшли представники польської та окатоличеної литовсько-руської знаті. Згодом згідно з привілеями королів Ягайла (1432 р.) та Сигизмунда (1434 р.) більшість значних руських князів та бояр, а також члени їхніх сімей були зрівняні у правах з польсько-литовськими феодалами, причому ознакою шляхетства стала не лише приналежність до герба, а й просто відбування «боярської» служби без герба [5, с. 114]. Однак, питання про приналежність до шляхетського стану прошарку нижнього боярства – нащадків княжих дружинників та слуг – залишалося відкритим і викликало неабияке занепокоєння серед представників вищої шляхти ВКЛ, яка вбачала у них реальну небезпеку для своєї влади та повноважень. Ці дрібні шляхтичі через відсутність відповідних документів або свідків, які б підтверджували їхню приналежність до розряду шляхти, не мали вибору, окрім як перейти до соціальної групи служилих (залежних) людей, яка складала другу з найбільших категорій населення володінь крупних шляхтичів і за своїми ознаками найбільше були близькою, хоча й не належала до залежного селянства, яке відбувало різні повинності при маєтках вищої шляхти. Основу цього «рицарського класу» складали «отроки та гридні», тобто нащадки молодших дружинників за часів Київської Русі та подальшого періоду роздробленості, чия служба руським князям або й старшій дружині (старшим боярам) була обумовлена «неписаною конституцією феодалізму», відповідно до якої вони в обмін за свою службу отримували захист і патронат з боку представників вищої гілки панівної верхівки Русі [9, с. 26].

Отже, на землях колишньої слов'янської імперії закладалися основи для формування нового військовозобов'язаного напівпривілейованого прошарку населення, деякі особливості внутрішнього устрою якого були притаманні традиціям західноєвропейського рицарства і як наслідок цього феодальній системі шляхетського васалітету, яка успішно діяла у багатьох середньовічних країнах.

Незважаючи на певну залежність від власника землі, на якій вони проживали, бояри ніколи не трактувалися як залежні люди і протягом XV–XVI ст. зберігали своє ексклюзивне право на несення військової служби своєму господарю за умови звільнення від усіх інших повинностей, які б прирівнювали їх до селянства. Хоча тут необхідно зауважити, що землеволодіння таких служилих бояр вважалися власністю їхнього сюзерена, і вони не могли переходити на службу до іншого, якщо тільки це не було зазначено у відповідних документах угоди між власником та його васалами. Водночас ці напівшляхтичі користувалися гарантіями невід'ємності своїх володінь, але могли потрапити у залежність від одного сюзерена чи іншого. Подібні ситуації доволі часто виникали за умови передачі маєтків великокнязівською владою від одних до інших крупних шляхтичів [5, с. 130–131].

Зі зміною локальних урядів у системі адміністрування земель ВКЛ було трансформовано коло прав та обов'язків шляхти як вищої (князів, панів), так і нижчої (бояр-рицарів, боярських слуг). З другої половини XV ст. обсяг шляхетських повинностей визначають земські уставні привілеї (грамоти), в яких юридично було закріплено основні обов'язки шляхти, особливо служилої, укладені ще за часів Великого князя Вітовта. У цих привілеях були задекларовані такі «служби», що їх мали відправляти бояри: передусім, це військова служба, а разом з цим супровід послів адміністрації великого князя та великих шляхтичів, несення «сторожі» на прикордонних теренах держави і поїздки з листами від своїх господарів до інших князів і панів. Земський привілей залишав за боярами право не бути покараними без судового слідства і не дозволяв воеводам чинити утиски служилій шляхті й скасовувати її колишні заслуги перед зверхниками ВКЛ [9, с. 8]. Крім цього, бояр звільняли від сплати волощини або подимщини – спеціального податку від кожного господарства на користь Великого князя.

Щодо самого терміна «боярин», то варто зазначити, що у XV столітті він вживався у двох значеннях:

- 1) з давньоруського контексту – це була особа, наближена до князя;
- 2) у загальному розумінні на територіях ВКЛ – професійний воїн, «*armiger sive boiarin*» [9, с. 34].

Проаналізувавши цей факт, можна зробити висновок, що звичне давній традиції Київської Русі слово за часів перебування її земель у складі ВКЛ відтепер вже позначає не лише князівського слугу знатного походження, але й вимальовує в уяві тогочасного суспільства образ вояка, основним заняттям якого є

військова служба та наближені до неї види діяльності. А співставлення цих відомостей з інформацією про бояр-військовиків як залежних від центральної та місцевої магнатської влади служилих шляхтичів дає обґрунтування факту функціонування цього соціального прошарку як одного з основних у системі обороноздатності держави від зовнішніх ворогів і їхню неабияку роль у політично-економічних процесах, пов'язаних з наявністю у ВКЛ територіальних ополчень, значний відсоток яких становлять саме такі професійні бояри-лицарі.

Становище служилого боярства у період становлення його як нового напівпривілейованого класу (XV ст.) змінювалося в залежності від тих чи інших внутрішніх політичних обставин у ВКЛ. Певною мірою це залежало і від привілеїв, що їх видавали Великі князі литовські та польські королі, і від спрямування зовнішнього курсу ВКЛ. Відповідно до вже згаданого нами привілея 1413 р. не всі взагалі литовські бояри, або військові люди, мали права польської шляхти, а тільки обрані сімейства, які одержали герби й клейноди, а також були адаптовані польською шляхтою у свої гербові братства. Таке звуження кола майбутньої шляхти ВКЛ пояснюється намаганням влади надати шляхетські привілеї значення нагороди за приєднання до унії з Коронаю Польською: шляхтою вважалися саме ті бояри, від яких на той час найбільше залежало встановлення «братського союзу» ВКЛ і Польської держави [4, с. 429].

Наступними привілеями короля Ягайла та князя Сигизмунда Кейстутевича відповідно 1423 і 1425 р. було засвідчено, що ознакою шляхетства може бути «проста боярська служба без герба» [4, с. 429]. Особи, які довели своє право на шляхетські клейноди одержали відповідні листи, за допомогою яких їх нащадки у подальшому могли легко відновлювати своє шляхетство [4, с. 444]. У 1447 р. Віленський привілей Казимира IV закріпив шляхетські права і вольності не лише за панами і боярами-католиками, а й усі інші представники рицарського стану як литовської, так і руської національностей, які сповідували християнство [4, с. 444], а ще раніше, у 1434 р. було видано відповідну постанову про недоторканість особи шляхтича, що красномовно свідчило про поширення впливу нового стану у суспільстві. Хоча привілей 1447 р. закріплював права лише «благородної» шляхти, у той же час він обґрунтовував засади існування на території ВКЛ соціальної групи, яка вивищувалася не завдяки міцності давньої звичаєвої бази, а за допомогою законодавчого акту [9, с. 42–43]. Визначальним для боярства як соціальної групи ВКЛ став 1528 рік, коли за короля Сигизмунда I у державі було проведено «Попис земський». Особи, що увійшли до списків цього документу, визнавалися на офіційному рівні представниками шляхетства із збереженням та гарантуванням усіх своїх прав і вольностей. Це ж саме підтвердив і відповідний розділ I Литовського статуту у 1529 році [5, с. 115].

Загалом, у литовсько-руського боярства, визнаного в привілеях першої половини XV століття шляхтою, благородного і знатного стану, у своїх нижні прошарки близько підходили за суспільним станом до верхніх прошарків селян-простолюдинів і часом зливалося з ними. Головною ознакою боярства, як вже було зазначено, була військова служба з землі, або земська служба [7, с. 148–151].

Але потреба державної оборони змусили литовсько-руську владу залучати на боярську службу заможних селян, звільняючи при цьому їх від сповнення усіх інших повинностей. Отже, боярське звання, крім шляхетних військовозобов'язаних землевласників носили і прості землевласники, які відбували військову повинність, хоча боярами і не були. Такі особи та їхні нащадки повинні були нести винятково військову «боярську» службу [4, с. 431–432]. Водночас, окрім військової служби, досягнення шляхетства відбувалося через придворну та канцелярську діяльність. Господар надавав право на шляхетство своїм слугам та канцеляристам, що вели свій рід з простолюду [4, с. 460].

Таким чином, формувався особливий напівпривілейований стан, який користувався шляхетськими привілеями і вольностями і звільнявся від повинностей, звичних для залежного селянства, а також від сплати грошового податку – среббизни. Водночас ці бояри мали право голосу на сеймі і могли брати участь у процесі обрання нового Великого князя. У випадках, пов'язаних із судовим слідством над служилою шляхтою, її представники викликалися виключно за судовими позовами. Їм гарантувалося володіння успадкованими та придбаними маєтками та вільного і безперешкодного користування ними [4, с. 466–467].

У законодавчій системі ВКЛ на початок XVI століття сталися зміни: дрібна служила шляхта була позбавлена основного фундаменту, на якому базувався її добробут, – землі. Справа полягала в тому, що у Литовсько-руській державі існували такі форми власності на земельні угіддя:

- у тимчасове користування «до волі господаря»;
- у «доживотне» користування без права передачі ділянки у спадок;
- передача у власність з привілеєм на успадкування володіння нащадками-особами чоловічої статі (так зване «ленне право»);

- передача у власність землі з правом успадкування нащадками обох статей [6, с. 394].

Всі ці законодавчі постанови, які регламентували відносини крупних і дрібних землевласників-шляхтичів, зобов'язували одержувачів (бояр) земельних наділів відбувати військову «службу конем» своєму сюзерену, який роздавав частки своїх маєтностей слугам з метою заселити пустинні землі, віддячити їм за вірну службу і водночас забезпечити собі могутню політично-соціальну підтримку на випадок несприятливих або й небезпечних обставин для подальшого здійснення ним своїх повноважень. Разом з тим земельні володіння могли передаватися на «тримання» «до живота», тобто одній особі на весь час її життя, «до двох животів» - їй та її дітям, а також «до трьох животів» – їй, дітям та онукам [5, с. 120]. Такі методи роздачі землі були запроваджені вищою шляхтою задля того, щоб заново колонізувати терени, спустошені татарськими набігами, і відродити економічне життя у поруйнованих селах. Перші згадки про таку практику сягають часів володарювання князів Коріатовичів на Поділлі [1, с. 47].

З другої третини XV століття, коли соціально-економічні зв'язки ВКЛ з Коронаю Польською погортаються, у панівних колах литовсько-руської держави закріплюється польський варіант терміну «бояри» - «зем'яни». Так у Польському Королівстві (а згодом і у Речі Посполитій) називалися особи, які не змогли довести свою приналежність до шляхетського стану, але не вважалися залежним селянством і виконували військову повинність, а по суті несли «боярську» службу [3, с. 541–542]. В актах першої третини XVI століття, зокрема у I Литовському статуті, литовсько-руські та польські бояри-слуги, які несли військову службу та тримали на ленному праві земельні володіння у маєтках великих шляхтичів або князів, вже згадуються під загальним терміном «зем'яни» [8, с. 15–17]. Ці залежні бояри повинні були вирушати у похід власним коштом, а деякі з них (коморники) мали ще й додаткову повинність – супроводжувати власника їхньої землі у його поїздках. Так, в інвентарі Володимирського повіту 1590 року згадуються 2 коморники, які складали супроводжуючий «почт» невідомого нам шляхтича [2, с. 8].

Протягом XVI століття загальна система влади і структура суспільства ВКЛ зазнали змін, пов'язаних з Люблінською унією 1569 року, внаслідок чого Литовська держава об'єдналася з Польським королівством. Ця та подальші політичні події не зіграли визначну роль у житті вищих та нижчих прошарків населення новоутвореного державного об'єднання, але залишили помітний слід серед залежного служилого боярства-зем'янства, представники якого, перш за все, прагнули зберегти свої права привілеї на землю як основне джерело їхнього економічного добробуту. Тому бояри-слуги намагалися забезпечити себе та своїх нащадків листами – привілеями від впливових можновладців на тримання на «ленному праві» або передачу у «доживотне» пожалування земельних угідь, на яких вони були осаджені раніше [3, с. 590].

Зростання соціально-економічного потенціалу Речі Посполитої наприкінці XVI століття призводить до того, що задля вирішення воєнних конфліктів виникає потреба в утриманні найманого регулярного війська, на що у подальшому виділялася четверта (так звана «кварта») частина всіх прибутків держави. З постановням кварцяного війська для військовозобов'язаного боярства-зем'янства настали скрутні часи, і на багатьох землях Речі Посполитої цей клас починає поступово здавати свої позиції та споріднюватися із селянством, але незважаючи на таку ситуацію в деяких регіонах держави феномен служилого боярства продовжував існувати аж до кінця XVII століття.

Опрацьовані матеріали дали змогу долучитися до процесу дослідження генези нового для суспільства Великого князівства Литовського та Речі Посполитої середньовічного і ранньомодерного часу напівпривілейованого прошарку населення, яким у XV–XVI ст. у багатьох регіонах вищезазначених держав виступили представники дрібної служилої шляхти, які, головним чином, відбували військову повинність на користь великих можновладців, що, у свою чергу, надавали їм як своїм васалам привілеї на тримання певної частини їхніх землеволодінь на деякий час. Цей термін міг коливатися від кількох років до кількох десятків років, і це було, передусім, пов'язано як з намаганнями нижчої шляхти утвердитися в ролі залежних землевласників і не бути прирівняними до категорії безправного селянства, таким чином, потрапивши у повну залежність до великих князів та панів, так і власників земельних угідь, які походили з вищої шляхти і повинні були дбати про обороноздатність кордонів і своїх власних маєтків, і всієї держави.

Цікавим є той факт, що у середовищі бояр-зем'ян розрізнялося декілька «підгруп» служилого населення, у кожній з яких були свої специфічні риси та обов'язки, але, незважаючи на це, усі вони були військовозобов'язані і повинні були брати участь у вирішенні як локальних воєнних конфліктів за наказами своїх господарів та місцевої великокняжої і королівської адміністрації, так і широкомасштабних військових дій з метою організації нападу на території сусідніх держав чи оборони теренів своєї власної країни. У зв'язку з нагальною потребою збільшити збройні сили ВКЛ у XVI столітті до прошарку боярства отримали змогу потрапити представники не лише нижчої шляхти, але й заможні селяни та ремісники, а також слуги магнатів, які могли у якості нагороди за вірну та сумлінну службу отримати від свого

господаря право нести «боярську» службу, тобто виконувати військову повинність, і натомість повністю або ж частково звільнялися від сплати різних податків та виконання інших обов'язків щодо нього.

Джерела та література

1. Леонтович Ф. Правоспособность литовско-русской шляхты // Журнал министерства народного просвещения. Спб., 1909. Ч. 20. С. 44-89.
2. Леонтович Ф. Крестьянский двор в Литовско-русском государстве // Журнал министерства народного просвещения. Спб., 1897. Ч. 311. С. 1-44.
3. Любавский М. Областное деление и местное управление Литовско-русского государства ко времени издания I Литовского статута. М., 1892. 884 с.
4. Любавский М. Литовско-русский сейм. М., 1901. 850 с. (без додатків)
5. Любавский М. Очерки истории Литовско-русского государства до Люблинской унии включительно. М., 1910. 884 с.
6. Собчук В. Крем'янецька волость у XVI ст. *Записки Наукового Товариства імені Т. Г. Шевченка*. Львів, 1996. Т. 231. С. 384-394.
7. Яковенко Н. Еволюція складу шляхти-землевласників Волині протягом XVI – першої третини XVIII ст. *Минуле і сучасне Волині*: Тези доповідей і повідомлень III Волинської історико-краєзнавчої конференції. Луцьк, 1989. С. 148-151.
8. Яковенко Н. Состав волинского землянства середины XV в. (по данным книги земельных данин Казимира). *Литовская метрика*: Тезисы докладов межреспубликанской научной конференции (апрель 1988 г.). Вильнюс, 1988. С. 15-17.
9. Яковенко Н. Українська шляхта з кінця XIV до середини XVII ст. (Волинь і Центральна Україна). К., 1993. 412 с.

Віталій Кушнір,

старший науковий співробітник

Затурцівського меморіального музею

В'ячеслава Литинського,

відділу Волинського краєзнавчого музею,

с. Затуриці.

ВЛАСНИКИ СЕЛА ЗАТУРЦІ (1503–1939 рр.)

Визначити конкретний вік поселення біля витоку річки Турії проблематично та й не можливо. Археологічні знахідки вказують на доволі тривалий період обживання цієї території нашими предками, починаючи з доісторичних часів. Свідком княжого періоду залишається давньоруське городище з південного боку села, за яким закріпилася місцева назва «Городець». На жаль, про власників давнього замку та поселення інформації немає.

Перші конкретні прізвища та імена володарів Затурець подаються у найдавнішому з відомих документів, датованому 21 березнем 1503 року. Грамота великого литовського князя Олександра підтверджує право спадкової власності на Затурці для Михна Івановича Верещатича по смерті його бездітного дядька Олехна Глібовича. Вивчення ситуації доручено луцькому старості, маршалку Волинської землі, наміснику каменецькому, князю Семену Юркевичу: “абы ся того довѣдалъ, близькій ли онъ есть къ тому имѣнію дядка своего, чи ль не близькій, и о томъ до насъ отписаль” [6, с. 11].

Після опитування “всихъ князей и пановъ и землянъ Волинское земли” було отримано інформацію, що Михно Верещатич доводиться найближчим родичем покійному. А тому: “Ино мы, зъ ласки наше, на чолобитіе, подлугъ повѣданія князя Семенова, то вчинили и его к тому допустили и тоє имѣніе дядка его Затурци, дѣдину и отчину его, потвержаємъ симъ нашимъ листомъ вѣчно и непорушно єму самому и его жонѣ и ихъ дѣтям и его ближнимъ и напотомъ будучимъ щадкомъ съ людьми и съ служебными и тяглыми и зъ ихъ чинши и зъ землями и пр. Воленъ онъ тоє имѣніе отдати и продати и пр.

Писанъ у Вилни, в лѣто 7011, мис. Мар. 21 день. Индиктъ.” [6, с. 11].

Як довго володів Затурцями Михно Верещатич — не відомо. Як не відомо і те, чи залишалися власниками села його нащадки, чи маєток був проданий. Адже в документі значиться: “Воленъ онъ тоє имѣніе отдати и продати и пр.” Якщо спадщина (ймовірно) перейшла до дочки, то через шлюб власником міг стати її чоловік, а пізніше хтось із онуків Верещатича. Це все залишається за завісою таємничості.

Вже під 1545 роком згадується “в Затурцохъ Богдан Затурецкий по полгроша мыта берет” [21, с. 55].

Деякі дослідники висувають версію, що Богдан Гулевич Затурецький і є тим самим Федором Гулевичем, який по смерті своєї дружини прийняв монаший постриг з ім'ям Феодосій та став пізніше луцьким єпископом. І логіка в цьому є. Адже “Теодор” у перекладі з грецької означає “Богдан”. Відомо, що рід Гулевичів гербу “Новина”, представники якого відігравали помітну роль у житті краю ще за часів княжіння Свидригайла [18, с. 52], володів Затурцями впродовж тривалого періоду. Документи фіксують цей факт ще й у першому десятилітті ХУІІ віку.

У 1570 році Затурці придбав володимирський військовий Василь Гулевич, наймолодший син Федора, який “облаштував тут фільваркове господарство, з якого мав великі прибутки” [14, с. 14–15]. Він згадується другим по заможності з волинських панів. Про це свідчать численні літописні джерела. З них довідуємося, що Василь Гулевич спроваджував з цієї території у порти Балтики (зокрема, в Гданськ) доволі великими об'ємами озиму пшеницю. При тому, транспортування збіжжя здійснювалося і сухопутним, і водним транспортом. Наприклад, лише протягом 1574–1576 роках митними документами фіксується 89 лаштів (приблизно 180 тонн) зерна, експортованого власником Затурець Василем Гулевичем [18, с. 92–94]. З архівних документів давнішого часу видно, що торгівлею збіжжям він займався і раніше. Так 19 липня 1566 року у володимирський магістрат надійшла заява від імені панів Михайла Малинського, Василя Гулевича і Хацька Чувата Туличівського про те, що на ріці Бугзь (Буг, - В. К.) біля Бреста зазнало аварії і потонуло одне судно, а декілька інших були пошкоджені: «В заявленнію подробно перечисляется весь хлебный транспорт, шедший водою в г. Данциг» [4]. Дослідники сходяться на думці, що в маєтку свого батька Василя Гулевича, у Затурцях, 18 грудня 1575 року народилася відома українська меценатка, фундаторка Києво-Могилянської академії Галшка Гулевичівна Лозчина [14, с. 14].

Галшка Затурцями не володіла. Вийшовши заміж за Христофора, наймолодшого сина “Брестського каштеляна Адама Львовича Потія, який згодом став православним єпископом, а ще пізніше – уніатським митрополитом Іпатієм” [14, с. 17], вона отримала у посаг від батька село Несвіч. Через рік Галшка овдовіла. А вже у 1606 році документи фіксують її дружиною мазирського маршалка Стефана Лозки у Києві. Маєток Затурці, як стверджує Галина Лозко, перебував у власності Василя Гулевича до 1607 року [14, с. 18].

У своєму дослідженні Андрій Байцар повідомляє, що місцева власність шляхом купівлі-продажу переходить того року до українського галицького шляхтича, урядника Речі Посполитої, католика, володаря Винник у кінці ХУІ – початку ХУІІ століття, волинського каштеляна (1617–1622 рр.) Івана (Яна) Лагодовського гербу «Корчак». Ян Лагодовський, маючи маєток у Винниках біля Львова, бував там дуже рідко. «Основна його діяльність пов'язана з Волинню. На Волині він купує у Гулевича села Затурці і Жельвів (Шельвів, –В.К.). У Затурцях збудував дерев'яний костел (1620 р.) і створив тут августинський монастир» [2, с. 2/4]. Інше джерело подає: «У 1607 р. Ян і Єва Лагодовські купують в Андрія Васильовича Гулевича с. Затурці» [7, с. 284]. З цього випливає, що власником маєтку в Затурцях на той час був уже не Василь Гулевич, а його син Андрій.

Тут доречно буде навести історичну довідку про рід Лагодовських: «Лагодовські (землянський рід, у ХУ–ХУІІ ст. землевласники у Львівській та Подільській землях. Володіли Винниками понад сто років (бл. 1515–1631 рр.), але основним місцем проживання цей населений пункт міг бути для них лише у кінці ХУІ на початку ХУІІ століття. Рід Лагодовських походив від славного роду Корчак, який бере свій початок від короля Данила Галицького. Федір Любартович (бл. 1351–1431 рр.) – великий князь Волинський, син князя Любарта-Дмитра, надав землі навколо сучасного села Лагодів славному і заможному лицареві Лагодовському, «пану на Лагодові». За це славний Лагодовський був зобов'язаний з дружиною надавати князеві Федору Любартовичу допомогу обороняти княжі села і міста, будувати замки, лагодити дороги, давати підводи та платити податки» [20]. За М. Грушевським: «Наприкінці ХУІ ст. в Україні залишилося вже мало не спольщеної шляхти. Найбільше було такої шляхти в Галичині, але це була лише дрібна шляхта, бо більш-менш заможна була спольщена. Шлюбні з поляками, з католиками викликали переходи на католицтво. Із старих тубільних родів тільки магнати Лагодовські зберегли українську національність в середині ХУІ ст. і довели її опікою над православним Унівським монастирем» [20]. Нашадок цього роду Ян, як бачимо, уже був католиком.

Дослідники припускають, що у Яна Лагодовського від першого шлюбу з Євою народився син Станіслав, який дослужився до чину ротмістра у королівському війську. Вдруге Ян був одружений з княжною Ізабеллою Олександрою Вишневецькою, донькою Волинського воєводи та каштеляна Андрія Вишневецького, першою дружиною луцького старости князя Юрія Чорторійського, з яким розлучилася. У неї від шлюбу з Яном Лагодовським народилося шестеро дітей: Олександр, Марко, Микола, Андрій, Юрій і Анна [2, с. 2/4]

Після смерті Яна Лагодовського у 1622 році Затурці, напевно, залишаються у власності його найстаршого сина Станіслава, який був ротмістром. Бо ж фактично маєтком управляла його дружина Гальшка Лагодовська (у дівочтві Хрінницька). Документи свідчать, що осідок в Затурцях на цей час був досить потужним і в господарському і в оборонному плані. Тут був замок, у брамі якого було встановлено досить дорогу гармату, що коштувала 800 золотих: «дѣло великое, которое в бране стояло» [8, с. 549].

Гальшка Лагодовська 7 липня 1626 року подала скаргу на Олександра та Марка Лагодовських, які на ґрунті майнових суперечок вбили 4 квітня у Львові її чоловіка Станіслава, що доводився їм братом по батькові, а потім у червні того ж року ще й здійснили грабіжницький наїзд на затурецький маєток. Документ свідчить, що при цьому вони «вбили тамтешніх слуг і пограбували всю маєтність, що зберігалася у “скарбці” (привілеї, клейноди, золото, срібло, цин), а на фільварку забрали карети, коней-візників, всю худобу, зброю. Усе те відвезли до свого маєтку в селі Свойчеві (нині с. Свійчів Володимир-Волинського р-ну). Щодо згаданої гармати, то, наславши вночі своїх підданих “на тот же замочок Затурецкий, .. сторожов двох... улапивши и губи им аби не волали повезавши”, її також забрали і відвезли до Свойчева, а звідти вже до іншого свого маєтку Новоселець під Львовом» [8, с. 549–550].

За деякий час після пограбування маєтку вдова Станіслава Лагодовського Гальшка Хрінницька вийшла заміж за мінського воєводича Павла Паца, а власність у Затурцях переходить до Андрія (одного з синів Яна Лагодовського від другого шлюбу) – дерптського підкоморія і бібрецького старости, володаря Винник, військового діяча. Як пише дослідник Андрій Байцар: «Свою молодість він провів у воєнних походах. Служив в іспанській армії Філіпа II, воював у Швейцарських Альпах, був у Бельгії. Там у м. Лювен написав латинською мовою гучний панегірик (похвальну промову) на честь Зигмунта III, надрукувавши його у 1620 р. Повернувшись на батьківщину, продовжує боротися, але вже з родиною, сусідами, монахами, міщанами, селянами та й з усіма, з ким мав тільки якісь стосунки» [2, с. 3/4]. Андрій Лагодовський володіє селом Затурці аж до продажу його у 1642 році волинському мечнику Валеріану Подгородинському.

Відразу ж на території Затурецького августинського монастиря новий власник заклав будівництво мурованого костелу Святої Трійці і Марії Магдалини замість існуючого дерев'яного храму. Цікаво, що свої документи Подгородинський скріплював восьмикутною печаткою, на якій зображено також герб «Корчак» (до якого, як згадувалось вище, належали попередні власники Затурець Лагодовські) і латинські літери PWW [19], що не складно розшифрувати, як «Подгородинський Валеріан – мечник волинський».

Відомо, що в середині XVII століття в місцевому католицькому храмі була чудотворна ікона Матері Божої Замилування. (Поляки називали її «Matka Boża Pocieszenia»). Про її походження, автора та рік створення інформації не знаходимо. Як і не відомо, хто із власників подарував цю святиню для затурецького костелу: були це Лагодовські чи Подгородинські? Можна навіть припускати, що «примандрувала» вона з Унівського монастиря, що біля Львова, яким опікувалася у XV–XVI століттях родина Лагодовських. Як стверджують фахівці, це була високохудожня робота. «Звертає увагу єдиний у своєму роді прегарний, дівочий лик Марії... Образ Матері Божої Затурецької виняткової вроди і рідкісного укладу постаті. Дуже темна шаль і світло-коричневий колір обличчя можуть вказувати на впливи українського малярства» [15]. Під час Другої світової війни чудотворну ікону із Затурець було вивезено до костелу в село Тератин Грубешівського повіту (РП). І тепер: «Obraz z Teratyna to jeden z najpiękniejszych wizerunków Maryi w Polsce» [15].

27 червня 1646 року Валеріан Подгородинський зі своєю дружиною Мариною Тростянівною визначив для обителі в Затурцях 100 золотих щорічно: «...żeby się chwala Boża nie tylko za żywota mego, ale u po śmierci moiey odprawowana była, tedy na dobrach moich wieczystych siele u zamku Zaturcach» [5, с. 277]. А вже у 1649 році документи фіксують невиконання цього заповіту його спадкоємцями. Скарга від 7 листопада 1656 р. на нащадків за порушення зобов'язань, зазначених Валеріаном Подгородинським у фундуші про забезпечення монастирського шпиталю продуктами (житом, гречкою, маслом і сиром) та грішми (кожні три роки по 5 злотих на кожухи) [5, с. 279], в черговий раз підтверджує, що його вже не було серед живих. З нащадків Подгородинського у 1658-1660 рр. згадується, зокрема, Томаш [5, с. 263–264].

В'ячеслав Липинський, збираючи матеріали до своєї брошури “Історія Затурець”, занотував, що козацьке повстання, яке вибухнуло у 1648 році, докотилось і до Затурець. Внаслідок козацьких походів Затурці були повністю знищені. І «Т.зв. Руїна тривала аж до початку 1659 року» [1]. Із записів В.Липинського виходить, що все-таки частина села залишалася ще у власності Лагодовських. Як прочитуємо з його нотаток: “Część Podhorodyńskich przeszła wówczas do Raciborowskich ... część Łahodowskich do Łomowskich, a od nich do Bieczkowskich. Jako po baby Emilji Bieczkowskiej, ktura wyszła

za Włodzimierza Lipińskiego właściciela z Podola, Zaturce przeszły do Lipińskich (“Частка Подгородинських перейшла тоді до Рациборовських ... частка Лагодовських до Ломовських, а від них до Бечковських. По бабці Емілії Бечковській, яка вийшла за Володимира Липинського землевласника з Поділля, Затурці перейшли до Липинських”)[1].

Не вказується конкретно рік, з якого Рациборовські гербу «Сліта» володіли частиною села Затурці та які родинні зв'язки у них були з попередніми власниками села. Відомо лише, що пізніше (ймовірно, в першій половині 1870-х рр.) один із синів Володимира Липинського – Юзеф – одружився з Марцеліною Рациборовською, дочкою Францішка, власника частини Затурець [13,45].

У своєму нарисі про церкви Локачинського району “Світільники отчої віри” Харитон Сегейда, посилаючись на “Клірові відомості”, пише, що на кошт місцевого поміщика Рациборовського у 1770 році в Затурцях збудовано церкву Св.Параскеви[17,61]. Величний мурований храм[16] по інший від августинського монастиря бік річки Турії, ніби конкурував з римо-католицьким костелом Св.Трійці і Марії Магдалини. По рельєфу, порівняно з костелом, церква знаходилась значно вище і висотою до хреста сягала 29 м., тоді як дзвіниця костела мала 31 м. Рік будівництва церкви свідчить, що вона на той час була греко-католицькою. З певністю можна говорити про те, що фундатор храму належав до цієї конфесії.

Перед Першою світовою війною, як стверджували у своїх спогадах старожили села, «збанкрутілий поміщик» [16] Антоній Рациборовський передав до маєтку тодішнього власника частини Затурець Тадеуша Мартиновського цілий ряд родинних портретів. Серед інших був портрет Міхала Рациборовського, що єдиний з великої кількості уцілів після воєнної завірюхи. Як описує польськомовний квартальник «Wolyn blizej»: «Podczas wojny (1914-1918) majątek Zaturce uległ zupełnemu zniszczeniu i z dużej liczby portretów Raciborowskich ucalał tylko jeden. Jest to wielkich rozmiarów płótno nieznanego malarza, przedstawiające Michała Raciborowskiego herbu Jelita. Portret powstał prawdopodobnie w końcu XVII w. według tradycji rodzinnej tuż przed wyprawą wiedeńską 1683 r.

Obraz przedstawia mężczyznę w czerwonym kontuszu w postawie stojącej, z ręką opartą o krzyż, obok którego leży załakowana koperta. U góry znajduje się herb Jelita». (Під час війни (1914–1918) маєток Затурці був повністю знищений. І з великої кількості портретів Рациборовських уцілів лише один. Це великих розмірів полотно невідомого художника, на якому зображено Міхала Рациборовського. Вірогідно портрет створено в кінці ХУІІ століття згідно з родинною традицією саме перед віденською воєнною кампанією 1683 року.

На портреті зображено у повний зріст чоловіка в червоному кунтуші з опертою на хрест рукою, побіч якого лежить запечатаний конверт. Вгорі зображено герб «Сліта» [3].

Отже, можемо з певністю стверджувати, що власність у Затурцях після Подгородинських якимось чином перейшла до Міхала Рациборовського. Важко сказати: сталося це через купівлю-продаж чи внаслідок одруження. Ким був цей вельможа? Можливо, дипломатом чи сенатором? Адже конверт із сургучевою печаткою, пишний одяг та герб вказують на високе становище власника маєтку. І, як впливає з інформації, поданої істориком Х. Сегейдою, спадкоємці Міхала Рациборовського (теж Рациборовські) володіли маєтністю в Затурцях ще й у кінці ХVІІІ століття, вкладаючи свої кошти у будівництво храму.

Не маємо відомостей про те, ким доводився для Францішка Рациборовського Тадеуш Мартиновський, якому довірено успадкувати цілу галерею портретів як родинну реліквію? На нашу думку, тут мусили існувати близькі кровні зв'язки.

Про Тадеуша Мартиновського згадує В'ячеслав Липинський у своєму листі до Василя Доманицького, який у той час лікувався в Закопаному: «Завтра, т.т. 27 в середу, приїдуть до Закопаного оці сусіди, про яких я Вам згадував: він, вона і «провожающий» якийсь приятель – звуться Мартиновські; це, як я Вам писав, гречкосій – панок собі середньої руки, єдно слово: хutorянин. Їм там в Закопаному, м. б., важко буде собі дати раду, отже я їм порадив їхати просто до «Єжева», може п.Генрик зразу возьме його в свою опіку та десь їх примістить. У всякім разі, може б, Ви були ласкаві допомогти їм на стільки, що як не буде місця в «Єжеві», то порадьте їм, де заїхати тощо. Очевидно, водити і показувати не треба — на це є отой приятель, а так тільки розказати та піддержати духа у земляків «заграницею». Вони «поляки» (хоч і Мартиновські), але Ви говорите до них по українськи. Хutorянин, здається, «тяжкий». Ну, але яких див в «Єжеві» тепер (як самі пишете) не буває. За сповнення цього прохання дуже Вам дякуватиму, бо вони дуже мене просили, щоб їм якимось допомогти” [11, с. 540–541].

З монографії Казимира Пуласького отримуємо інформацію про те, що частина Затурець вже у 1839 році належала Емілії Бечковській гербу «Дрия». Саме тоді з нею взяв шлюб представник давнього шляхетського роду гербу «Бродзіч» Володимир Липинський 1814 р.н., який після закінчення Кременецького лицю та відбуття служби в Харківському уланському полку проживав на Поділлі, володіючи успадкованими по

батькові чималими маєтками. Це були, зокрема, села Саражинка, Стратіївка, Лоївці, Демівка, Юзефівка та Любомирка. Стративши внаслідок нещасливого збігу обставин подільську власність, він переїхав на Волинь. Шлюб з власницею Затурець відбувся 26 листопада 1839 року в костелі містечка Порицьк (тепер волинське село Павлівка Іваничівського р-ну). Свідками шлюбу були князі Миколай Сапіга, Володимир Цешковський та граф Віктор Чацький [13, с. 44]. Цим актом започатковано волинську гілку Липинських. Як уже відомо, від їхнього шлюбу народилося не троє дітей, як вказує К. Пулаский, а четверо: один із двійні, народженої 1840 року, Казимир Олександр Липинський ще юнаком вкоротив собі віку через заборону батьків одружитися з покоївкою [10, с. 206]. Можливо, саме через цю трагедію Володимир виїхав на Смоленщину, де 1883 року помер і похований у місті Гжатськ (тепер м.Гагарін Брянської обл., РФ). Доля його дружини Емілії не відома.

З інформації, поданої Казимиром Пуласким, виходить, що маєток перейшов від матері у спадок до молодшого сина Казимира Сильвестра Антонія, народженого 1844 року, який закінчив військове училище в Петербурзі та в чині штабс-капітана саперних військ вийшов у відставку після кримської кампанії. Він зайнявся впорядкуванням і відбудовою господарства. У 1871 році ним закладено фундамент під родинний палац. Впродовж багатолітньої наполегливої праці Казимир Липинський довів господарство до стану високої культури а в останніх роках життя навіть спромігся розширити його за рахунок маєтку в Торчині Луцького повіту, придбаного від графині Морштин.

1881 року Казимир Липинський одружився з представницею шляхетського роду гербу «Роголя» з Уманщини Кларою Апполінарівною Рокицькою. В Затурцях у них народилося четверо дітей, які залишили помітний слід в історії Волині та України. Найстаршому з синів В'ячеславу (1882–1931) судилося прославити Україну в світі. Здобувши вищу агрономічну освіту та захопившись минувиною, він утвердився не тільки як талановитий історик, публіцист і громадсько-політичний діяч та успішний дипломат, а й також як оригінальний мислитель-державник, чії думки і принципи побудови держави актуальні й сьогодні.

Молодший від В'ячеслава на два роки Станіслав (1884–1954) – відомий вчений, талановитий агроном-селекціонер став останнім власником маєтку. Він підняв господарство буквально з попелища після Першої світової війни та довів до високого ступеня розвитку, що стало підставою для удостоєння його найвищої нагороди Речі Посполитої – «Золотого Хреста Заслуги». Господарство Станіслава Липинського на конкурсній основі визнано серед 50-ти найрентабельніших та найкраще організованих у тодішній Польщі. З Волині до цього переліку, крім затурецького, потрапило ще два маєтки: «Порицьк-Ляхів» графа Чацького та «Замличі» Тадеуша Сумовського [9, с. 851–868].

Із наступом Червоної Армії 17 вересня 1939 року Станіслав Липинський змушений був покинути родинне гніздо і з дітьми виїхати за Буг на територію сучасної Республіки Польща. (В родинному гробівці на католицькому цвинтарі в Затурцях, крім брата В'ячеслава, залишилися похованими дружина Марія та найменший із синів – немовлятко Зигмунт). Решту свого життя вчений присвятив селекції картоплі. Працював у різних польських наукових закладах. Створив потужну лабораторію, де з іншими науковцями, у т.ч. з дочкою Ядвігою, працював над виведенням нових сортів картоплі стійких проти фітофторозу та пошкодження колорадським жуком. Він виховав цілий ряд науковців-послідовників, підготував до видання підручник з вирощування картоплі, який побачив світ уже після смерті вченого. Помер Станіслав Казимирович Липинський 5 квітня 1954 року. Похований у Сопоті [12, с. 31–34].

Крім Липинських і Мартиновських, у 1920–1930 рр. частина земельної власності в Затурцях належали також Качковським гербу «Наленч» та Перетятковичам власного герба. Проте, на розвиток поселення ці власники особливого впливу не мали.

З приходом радянської влади у 1939 році на базі основних маєтків (Липинського, Мартиновського та Качковського) було створено радгосп. У 1941 році німці підпорядкували господарство до потреб виробництва та постачання сільськогосподарської продукції для свого війська. Наївними виявилися сподівання Яна Липинського (одного із синів Станіслава) повернути собі втрачену власність. Приїхавши (без відома батька) до Затурець влітку 1941 року, він застав тут «нових повноправних господарів». Його, як людину обізнану зі специфікою та особливостями виробництва, а також знайому з мешканцями села, примусили працювати в ролі помічника керуючого цим об'єктом німця Міллера.

Від 1946 року на базі маєтку Станіслава Липинського створено державне підприємство, яке в різні роки спеціалізувалося на розведенні племінних коней, породистої великої рогатої худоби та свиней. Маєтки Мартиновського та Качковського заклали основу для організації місцевого колгоспу.

Джерела та література

1. Автограф В'ячеслава Липинського. (Фонди ЗМЛ, Д-2).
2. Байцар А. Володарі Винник. Український шляхетний рід Лагодовських Ч. П. Львів, 2003.
3. «Wolyn bliżej». Kwartalnik Spolcowego Komitetu Pomocy Parafii Rzymskokatolickiej w Ruwnem na Wolyniu ul. M. Kopernika 49. Nr. 3(31) Sierpien 2001 г.
4. Володимирський Гродський суд. Подокументнальні описи актових книг / Наукова редакція: Г. Борак, Л. Демченко. Державний комітет архівів України. Центральний державний історичний архів України. м. Київ. К., 2002. Випуск 1: Справи 1–5. 1566–1570. 228 с. *Архівні зібрання України*. Спеціальні довідники.
5. Горін С. Монастирі Західної Волині (друга половина XV – перша половина XVII століть). Львів : видавництво Отців Василіан «Місіонер», 2007. 336 с.
6. Затурці в історії України та Волині. Науковий збірник. Упорядники Г. Бондаренко, А. Силюк. Матеріали науково-практичної конференції, приуроченої 500-й річниці першої писемної згадки про с. Затурці Локачинського району Волинської області. с.Затурці, 16 листопада 2003 року. - Луцьк, 2004. 199 с.,іл.
7. Календар знаменних і пам'ятних дат Волині за 2018 рік / упр. культ. Волин. ОДА; Волин. краєзн. музей; Волин. ДОУНБ ім. Олени Пчілки; ред.-упоряд.: Є.І.Ковальчук, А.А.Понагайба. Запоріжжя : Мега-Мікс, 2017. 324 с.
8. Кравченко Володимир. Село Затурці в документах гродських книг другої половини XVI – першої половини XVII ст. *В'ячеслав Липинський в історії, теорії і практиці українського державотворення*. Матеріали Міжнар. Конф., 26–27 квіт. 2007 р./ Уклад. А. Г. Шваб. Луцьк: РВВ «Вежа» Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2007. 572 с.
9. Księga pamiątkowa na 75-lecie «Gazety Rolniczej»)1861–1935. Księga wsi polskiej – źródła, dzieje i kierunek jej kultury. Pod redakcją d-ra Jana Lutosławskiego. Tom II. Warszawa, 1938.
10. Кушнір В. Таємниця поховання в парку колишньої садиби Липинських у Затурцях. *Минуле і сучасне Волині та Полісся. Розвиток краєзнавства і краєзнавчої освіти*. Наук. зб. Матеріали 66–67 Всеукраїнської наукової історико-краєзнавчої конференції, присвяченої 30-річчю від часу створення Волинської обласної організації Національної спілки краєзнавців України, 6–7 грудня 2019 року, м. Луцьк. Упоряд.: Г.Бондаренко, О.Каліщук, А.Силюк, А.Шваб, І.Пасюк, С.Чибирак. Луцьк, 2019. 346 с.
11. Листування В. Липинського / Редактори Я. Пеленський, Р. Залуцький, Х. Пеленська та ін. Т. 1. К. : Смолоскип, 2003. 960 с. («Архів»).
12. Липинський Я. Станіслав Липинський – власник маєтку Затурці Горохівського повіту на Волині. «*Воляння з Волині*». Ч. 3 (52). 2003. Травень-червень. 48 с.
13. Lipinsky herbu "Brodzicz" I herbu "Gozdawa". Monografia historyczno-Genologiczna przez Kazimieža Pułaskiego. (Wydano jako rękopis w ilości 100 egzemplarzy. Wiedeń, 1922 г., 47s.
14. Лозко Г. С. Галшка. Лозки та Гулевичі в XV–XVII ст. : історичний нарис. *Мандрівець*. Тернопіль. 2015. 48 с.
15. Madonny. Teratyn (Zaturce) – Święta Pani. «*Gazeta Wjborcza*». 2009. 20 sierpnia
16. Польові записи (1990–2007 рр.).
17. Сегейда Х. П. Світильники отчої віри: нариси про церкви Локачинського району. Луцьк : Надстир'я, 2002. 228 с.
18. Троневиц П. О. Волинь в сутінках української історії XIV–XVI століть. Луцьк : Місійна книжкова фабрика «Християнське Життя», 2003. 112с.
19. ЦДІАК, ф.2228, сп.1, спр.407, арк.54; спр.421, арк.1v.1645–1648рр.
20. Шляхта руських земель 1350–1650 рр. Лагодовські. (Вікіпедія).
21. Шульгач В. П. Ойконімія Волині: Етимологічний словник-довідник. К. : «Кий», 2001. 192 с.

Наталія Семергей,

кандидатка історичних наук,

доцентка кафедри філософії і суспільних наук

Української медичної стоматологічної академії,

м. Полтава

РЕЛІГІЙНО-ЦЕРКОВНИЙ СКЛАДНИК ІСТОРІОСОФІЇ В'ЯЧЕСЛАВА ЛИПІНСЬКОГО В СУЧАСНОМУ ІСТОРИЧНОМУ ДИСКУРСІ

У новітній історіографії постать В. Липинського виформувала окремий предмет досліджень. Інтерес становить передусім його багатогранна інтелектуальна спадщина, у якій центральне місце належало суспільно-політичній, історичній та філософсько-релігієзнавчій проблематиці. Самобутність наукового доробку історика полягала у сміливості поєднувати розгляд історичних, політичних та релігієзнавчих проблем, його здатність бачити та пояснювати взаємозв'язок між різними сферами соціокультурного життя. На окрему увагу заслуговують його історіософські висновки про місце і роль релігії та церкви у розвитку українського національного руху кінця XIX – початку XX століття.

Пріоритет в осмисленні релігієзнавчої спадщини В. Липинського належить таким дослідникам як С. Кагамлик [8], Л. Кондратик [12-15], Ю. Марченко [16] та іншим. Натомість історіософію В. Липинського розглядали такі історики як О. Андрієвський [1], Л. Білас [2], К. Галушко [3], М. Гордієнко [4], М. Горелов [5], І. Гошуляк [6], В. Ісаїв [7], Л. Кирик [10], К. Колесников [11], В. Масненко [17], Я. Пеленський [19], В. Потульніцький [20], І. Тукаленко [21-23], О. Ясь [24-25] та інші. Відповідний історичний наратив дає змогу виявити сутність поглядів В. Липинського на місце і роль релігії та церкви в історичному поступі українського народу, розглянути розуміння істориком функціональність релігії та церковних інституцій у піднесенні українського національно-культурного руху. Наше завдання – концептуально проаналізувати основні положення сучасної історіографії, які розкривають розуміння В. Липинським значення релігійно-церковного складника в українському історичному процесі.

Дослідники зазначають, що у творчій спадщині В. Липинського осмислення церковно-релігійної проблематики займало окреме місце. Так, один із провідних українських дослідників релігієзнавчої спадщини В. Липинського Л. Кондратик з'ясував, що під поняттям «релігія» історик розумів виявлений в обряді та репрезентований церквою такий спосіб містичного єднання особи чи спільноти з вищими силами, що є підставою досконалих форм соціального і морального життя й убезпечує їх від руйнування [15, с. 6]. Релігія, на думку В. Липинського, є формою містицизму, ірраціональною вірою в Бога та означає такий стан буття людини, коли вона вірить в те, що зв'язок із вищими силами забезпечить їй досягнення життєвої мети. Відтак розуміння сутності містичного змісту релігії невіддільне від розуміння його функціональності [15, с. 16]. Більше того, липинськівське бачення релігії ґрунтується на ідеї про те, що неминучість віри у вищі сили є зворотною стороною недосконалості людини, її неспроможності до самостійної творчості, до побудови власних траєкторій індивідуального розвитку. Соціальність людини здобуває завдяки єднанню з вищими силами, які дозволяють їй упорядкувати власне буття, вибудовувати державні та культурні системи тощо [12, с. 50].

Розуміючи релігію у містичному ключі, В. Липинський уважав, що церква та духовенство у суспільному бутті відіграють вагоме значення передусім у контексті гармонізації суспільних взаємин та утвердженні певного морально-релігійного клімату, який зміцнює цілісність соціуму. Саме духовенство залишає за собою провідну роль у житті церкви, а паства є пасивною більшістю, яка засвоює науку активної меншості [15, с. 7, 8]. В. Липинський уважав, що до основних функцій церковної інституції належать зокрема формування у суспільства певних ціннісно-сміслових пріоритетів; розробка догматичної та канонічної систем; обґрунтування правової бази власної духовно-культурної ініціативи; інтегративна функція об'єднання віруючих певної конфесії; гуртування людей у містичному єднанні з Богом як із першоджерелом буття, а також з усіма живими і померлими; раціональна організація ірраціональних прагнень; формування у суспільстві органічної солідарності; консолідація нації в умовах іноземного поневолення тощо [15, с. 22].

Дослідники зазначають, що характерною ознакою релігієзнавчих рефлексій В. Липинського був розгляд релігії та церкви у тісному зв'язку із проблематикою творення держави та нації. Відомий соціолог притримувався думки про провідну роль релігії у творенні культури та побудові держави. Виняткове значення релігійного складника соціокультурного розвитку В. Липинський пояснював тим, що саме релігія організовує людські інстинкти, утверджуючи правдиві уявлення про те, що є добро і зло у суспільному житті. Через те, що у кожній державі є люди, які правлять і які підпорядковуються, то міцна державна організація і нагромадження культурної традиції можуть постати лише за умови, що відносини між організаторами і організованими ґрунтуватимуться на законних нормах, які знаходять оперття в загальноприйнятих уявленнях про добро і зло. Саме релігія формує ці законні норми, вибудовує загальнообов'язкові поняття моралі, які обмежують людські інстинкти та упорядковують думки [12, с. 51].

Історики звертають увагу на те, що значний інтерес становлять підходи В. Липинського до аналізу взаємин релігії та держави, які він розглядав в межах трьох політичних моделей – охлократії, демократії та класократії. В умовах охлократії, коли влада належить різнокласовим елементам, релігію намагаються поставити на службу політиці, підпорядковуючи релігійну владу світській. Релігію та віру використовують для власного збагачення, а також у якості інструментарію обмеження прав громадян. Натомість в умовах демократії різні релігії конкурують між собою за вплив на народну більшість. У той же час, демократи не розглядають релігію як суспільно організуючий чинник. Нарешті у класократичній моделі, за якої влада належить кращим представникам еліти (аристократії), релігія займає належне місце. Світська влада визнає важливість релігії, всіляко підтримує її авторитет серед широких верств суспільства [12, с. 52–53].

В сучасних дослідженнях оприлюднено думку про те, що В. Липинський уважав за доцільне використовувати громадсько-організуючий авторитет церкви для політичного та державного відродження

нації. Саме релігійним вихованням, освітою, дисциплінованістю, ідеалізмом та містичним релігійним захопленням, витривалістю та волюнтаризмом духовних провідників нації історик пояснював чимало державотворчих здобутків в українському історичному процесі [18, с. 56]. Точка зору мислителя щодо позитивної ролі православ'я, ґрунтується на тому, що сприятливими в історії України були періоди, особи та течії, які долали релігійну та культурну виключність, проявляти змагальність у справі гармонійного наближення і зрівноваження на українському ґрунті різних християнських церков [18, с. 57].

Окреме місце в сучасній історіографії належить вивченню підходів В. Липинського до співвідношення релігії та національного аспекту життя суспільства. На думку Л. Кондратика, історик не був прихильником ідеї національної церкви, наголошуючи на тому, що духовенство повинно насамперед популяризувати та проповідувати вічні і загальнолюдські закони громадської моралі [15, с. 27]. У той же час, дослідники відзначають, що в релігієзнавчій спадщині В. Липинського прослідковується ідея месіанського покликання українського християнства у контексті розвитку європейської цивілізації. Історик уважав, що через межове розташування України на кордоні західної та східної цивілізацій, вона може здійснити згуртування сил для творення Української Держави заради світової місії досягнення єдності між Сходом і Заходом, зокрема у релігійній сфері [8, с. 36].

Цінність становлять висновки Ю. Марченка про те, що В. Липинський значної уваги приділяв осмисленню проблем взаємодії релігії та еліт. На його думку, релігія виконує роль могутньої підтримки аристократії, яка править певною нацією, є стримуючим чинником для владної верхівки, відділяє матеріальну силу від духовної. Духовенство є духовною інтелігенцією, моральним цензором. У той же час, В. Липинський наголошував, що духовенство зобов'язано дотримуватися чесності і релігійності, бути моральним авторитетом для світської влади, не намагаючись при цьому захопити впливи на державне управління [16, с. 195]. Цілком доречним вважаємо уточнення Я. Калакури про те, що В. Липинський статус духовенства розглядав у категоріях еліти. У центрі його досліджень була провідна верства (еліта), якій соціолог відводив місце провідного чинника українського державотворення [9, с. 195].

Як бачимо, релігію та її інституційний репрезентант церкву В. Липинський розглядав як вагомий складник історичного поступу народу. Функціональність релігії дослідник вбачав передусім в упорядкуванні морально-етичної сторони життя суспільства, у формуванні необхідних для життя норм та етичних законів. У концепції аристократичної держави В. Липинський окреме місце відводив духовенству, завдання якого полягає не тільки у підтриманні моральної атмосфери в суспільстві та гуманізації суспільних відносин, але й в обґрунтуванні панування національної аристократії. Історик скептично ставився до поняття національної церкви, адже уважав, що пріоритетом священників є духовно-культурний розвиток суспільства. Значення церкви В. Липинський вбачав більше не в національному, а державотворчому контексті. Він підкреслював, що в умовах класократії церква здатна здійснити легітимізацію суспільних взаємин, стати активним чинником творення та захисту держави.

Джерела та література

1. Андрієвський О. Правно-політичний і філософський світогляд Вячеслава Казимировича Липинського. *В'ячеслав Липинський та його доба : наукове видання / упоряд. Т. Осташко, Ю. Терещенко*. Київ ; Житомир, 2007. С. 219–227.
2. Білас Л. В'ячеслав Липинський – історик. *В'ячеслав Липинський : історико-політологічна спадщина і сучасна Україна : матеріали Міжнар. наук. конф., Київ-Луцьк-Кременець, 2–6 червня 1992 року*. Київ ; Філадельфія, 1994. С. 36–39.
3. Галушко К. Європейський контекст соціально-політичних ідей В'ячеслава Липинського. *В'ячеслав Липинський та його доба : наукове видання / упоряд. Т. Осташко, Ю. Терещенко*. Київ ; Житомир, 2007. С. 357–374.
4. Гордієнко М. Г. Сутність та основні засади концепції української державності В'ячеслава Липинського : автореф. дис. ... канд. політ. наук : 23. 00. 01 / Київський ун-т імені Т. Шевченка. Київ, 1999. 20 с.
5. Горелов М. Місцевий патріарх у державницькій теорії В. Липинського. *Історія України*. 2001. Травень. № 18. С. 4–5.
6. Гошуляк І. П'ять уроків В'ячеслава Липинського. *Віче*. 1997. № 3. С. 35–40.
7. Ісаїв В. Політична соціологія В'ячеслава Липинського. *Сучасність*. 1984. № 6. С. 81–95.
8. Кагамлик С. Релігійний чинник інтеграції українського суспільства в оцінці В. Липинського та сучасних дослідників. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2008. № 12. С. 36–38.
9. Калакура Я. С. Рец. на вид. : В'ячеслав Липинський та його доба / за ред. Ю. Терещенка ; упоряд. Т. Осташко, Ю. Терещенко. Кн. 1-5. Київ : Темпора, 2010-2017. *Український історичний журнал*. 2017. № 3. С. 191–196.
10. Кирик Л. Еволюція концепції українського державотворення в історико-політологічній спадщині Вячеслава Липинського. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2008. № 12. С. 38–41.
11. Колесников К. М. Інтелектуальна еліта в історіософії В'ячеслава Липинського. *Вісник Київського*

- державного лінгвістичного університету. Серія : Історія, економіка, філософія. Київ : Вид. центр КДЛУ, 2006. Вип. 11-12. С. 11–17.
12. Кондратик Л. Внесок В'ячеслава Липинського у скарбницю українського релігієзнавства. *Релігія та Соціум* : міжнар. часопис. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2015. № 3 (19). С. 49–55.
13. Кондратик Л. Михайло Грушевський і В'ячеслав Липинський про вплив реформаційних ідей на українську суспільність та організаційні форми релігійного життя. *Релігія та Соціум* : міжнар. часопис. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2017. № 2 (26). С. 69–75.
14. Кондратик Л. Й. Релігієзнавча концепція В'ячеслава Липинського : монографія. Луцьк : Надстир'я, 2002. 260 с.
15. Кондратик Л. Й. Філософсько-соціологічний аналіз релігієзнавчої спадщини діячів українського національного Відродження початку ХХ століття : автореф. дис. ... д-ра філос. наук : 09.00.11 / Ін-т філософії імені Г. С. Сковороди НАН України. Київ, 2005. 40 с.
16. Марченко Ю. Релігія і церква в історії України : погляд В. Липинського. *Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія : Історія, економіка, філософія*. Вип. 14 : Український консерватизм і гетьманський рух: історія, ідеологія, політика. Київ, 2008. С. 193–197.
17. Масненко В. Історичні концепції М. С. Грушевського та В. К. Липинського. Методологічні і суспільно-політичні виміри української історичної думки 1920-х років. Київ ; Черкаси : Брама-УСУЕП, 2000. 284 с.
18. Новіцька Ю. Й. Історіографічна спадщина В'ячеслава Липинського в оцінці сучасних істориків. *Історія. Філософія. Релігієзнавство* : наук. журн. Київ : Антросвіт, 2007. С. 54–58.
19. Пеленський Я. В'ячеслав Липинський – засновник державницької школи в українській історіографії. *Український історичний журнал*. 1992. № 2. С. 139–145.
20. Потульницький В. А. Політична доктрина В. Липинського. *Український історичний журнал*. 1992. № 9. С. 37–45.
21. Тукаленко І. «Безхребетні» країни Ортеги-і-Гасета й Липинського. *Молода нація*. 1998. № 8. С. 172–178.
22. Тукаленко І. Правляча верства, добірні меншість чи родовий титул : погляд на проблему еліт у творчості В. Липинського. Київ : ТОВ «Міжнар. фін. агенція», 1998. 20 с.
23. Тукаленко І. А. Проблема держави в історіософській концепції В. Липинського в контексті європейської консервативної думки : автореф. дис. ... канд. філос. наук : 09. 00. 05 / Київський університет імені Т. Шевченка. Київ, 1998. 20 с.
24. Ясь О. Архітектоніка та техніка викладу «Листів до братів –хліборобів». *Молода нація*. 2002. № 4. С. 161–201.
25. Ясь О. Історик і стиль. Визначні постаті українського історіописання у світлі культурних епох (початок ХІХ – 80-ті роки ХХ ст.) : монографія : у 2 ч. / за ред. В. А. Смолія. Київ : НАН України ; Ін-т історії України, 2014. Ч. 1. 587 с.

Олександр Титаренко,
студент ІІІ курсу факультету історії,
політології та національної безпеки
Волинського національного
університету імені Лесі Українки,
м. Луцьк

Наталія Кінд-Войтюк,
кандидатка історичних наук, доцентка
кафедри історії України та археології
Волинського національного університету
імені Лесі Українки,
м. Луцьк

ЛЕОНТІЙ ГРИЦАН ЯК ЛІДЕР ХАРИЗМАТИЧНОГО РУХУ ЛЕОНТІЇВЦІВ

Постановка проблеми. Наприкінці ХІХ – поч. ХХ століття в Україні починають виникати різноманітні течії харизматичного спрямування, діяльність яких сприймалася виключно як ворожий компонент. Обожнення засновників таких релігійних об'єднань було настільки авторитетним, що течіям давали назви за іменами духовних керівників.

Мета дослідження полягає в тому, щоб відтворити життєвий шлях та основні аспекти діяльності Л. Грицана, визначити його внесок у контекст релігійних процесів Православної Церкви в Україні в

XX ст. У зв'язку з поставленою метою визначені наступні завдання: з'ясувати стан наукової розробки проблеми та джерельну базу дослідження; висвітлити особливості становлення отця, проповідницької та культурно-просвітницької діяльності; показати особливості харизматичного культу отця.

У результаті дослідження з'ясовано, десятки років про Леонтія Грицана – релігійного діяча, вихідця з Великої Волині, діяльність якого припала середину XX ст. – час завершення синодального періоду в житті Церкви та радянсько-атеїстичний етап релігійних процесів, ніхто не згадував. На початку XXI ст., після засідання Синодальної Богословської комісії УПЦ МП, з'явився неабиякий інтерес до низки духовно-релігійних ідей та проповідницької діяльності даної непересічної особисті.

Леонтій Грицан (1897–1973) – мандрівний проповідник, є уродженцем села Нова Мощаниця (сучасний Здолбунівський район Рівненської області).

Формування церковно-релігійних принципів досліджуваного отця розпочалося ще з дитинства за сприяння близьких родичів. Вирішальний вплив на становлення духовного світу Л. Грицана справило батьківське виховання та паломництво у Почаївську лавру 1921 р. [5].

Початок його самостійної діяльності припав на 1933 р., коли після чергового паломництва він заявив брату Дмитру про рішення залишити домівку і йти у «мандри» проповідником.

1939 року Леонтій Грицан уже став серед волинського селянства авторитетним проповідником: крім релігійного настановлення до своїх проповідей додав агітування проти діючої влади, називаючи її «сатанинською», послідовникам навіть заборонив брати паспорти. Мав своїх послідовників, 12 учнів, які називалися «апостолами». [3, с. 16].

З поверненням радянського режиму на діячів на зразок Леонтія Грицана чекали переслідування. З 1945 по 1968 роки знаходився на засланні в Мордовії, де прийняв чернечий постриг з іменем Серафима. Час перебування на засланні набув більшого розширення кола послідовників, надання йому «сану мученика за гріхи своїх сподвижників» [6, арк. 95].

Помер 17 січня 1973 р. На похоронах лідера харизматичного культу були присутні тисячі його послідовників. [2, 53].

Формування навколо Леонтія Грицана прихильників його вчення є харизматичним культом, що виник як самостійне, самобутнє явище, зумовлене обставинами другої половини XX століття.

Доведемо свої міркування. По-перше, харизмою наділений засновник цього руху Леонтій Грицан, що 1970 році відкрито назвав себе «Богом Саваофом». Серед трьох дарів, т. зв. харизм, йому притаманні були дари одкровення, зцілення і чудотворення. Наведемо приклад зі спогадів односельців отця. «До нього люди їхали не лише для того, щоб послухати проповідь, а й зцілитися. До цього часу могила отця є місцем для паломництва: земля з неї цілюща» [4].

Також, як свідчать архівні джерела, характерним було вшанування чернецтва й обряду покаяння, харчові заборони: абсолютна заборона вживати м'ясо. За вияв істинного благочестя і святості вважалося утримання від шлюбу і подружнього життя [7, арк. 47].

По-друге, переважання колективних дій над індивідуальними (спільні молитви, слухання Божого Слова). Яскравим доказом є спільні молитви у людних місцях та настанови для покаяння.

По-третє, зв'язок з Православною Церквою (на відмінну від секти, яка є закритим утворенням). Підтвердженням є документи із ЦДАВО, де уповноважений у справах релігій при Раді міністрів В. Сулима повідомляє: «Леонтій поширював і повсюдно звертався до віруючих із проповідями і закликом всіляко наслідувати у вірі і богослужінні ченців, здійснювати паломництва у монастирі і церкви, не займатися трудовою і суспільною діяльністю, а лише навчати людей правильно здійснювати всі обряди Православної церкви, пристрасно служити їй. Леонтіївці стоять на монархічних позиціях, антирадянських позиціях; визнавали і визнають діючу Православну церкву» [6, арк. 77].

За роки своєї діяльності Леонтій вибудував своєрідну ієрархію релігійної громади. Своїх помічників і помічниць він називав апостолами і мироносицями, а простих парафіян «дітками» [1].

Сучасний рух послідовників Леонтія у своєму ставленні до ідей Леонтія, його практики є неоднорідним, тому що по-різному сприймається його особистість. Теперішні послідовники Леонтія розділяються між собою за ступенем його шанування.

Висновки. Отже, життя та діяльність Леонтія Грицана, з огляду на вищесказане, становила окрему сторінку релігійного життя Західної України. Ідейний натхненник діяв в межах православної традиції, відновивши форму мандрівного проповідництва, що зумовило підготовку широкого кола однодумців. Попри репресії і переслідування леонтіївці збереглися як православна течія і нині є об'єктом внутрішньоцерковних турбот УПЦ МП.

Джерела та література

1. Борщевич В. Т. Мандрівний проповідник Леонтій Грицан і його послідовники. *Сумський історико-архівний журнал*. 2008. №4-5. С. 86–93.
2. Доповідна уповноваженого Ради у справах РПЦ при РМ СРСР у Рівненській області П. Дубовика «Про діяльність на території Рівненської області релігійної течії, так званої Істинно православної церкви або «Леонтіївців», №122–19, 6 лютого 1958 р. *ДАРО* (Держ. архів Рівненської області). Ф. Р-204. Оп.11. Спр. 110. Арк. 54.
3. Історія релігій в Україні. Т. 10: *Релігія і церква років незалежності України* / За ред. А.Колодного. Київ-Дрогобич : «Коло», 2003.
4. Опитано автором Грицак Любов Дмитрівну, 1947 р. н., м. Здолбунів Рівненської області, 19.08.2018 р.
5. Покровский В. Жизнеописание подвижников Западной Украины. К : Киевская духовная семинария, 1992. 54 с.
6. ЦДВО (Центр. держ. архів вищ. органів влади та упр. України). Ф. 4648. Рада в справах релігії при Міністерстві у справах міграції і національностей України та її попередники (об'єднаний фонд). Оп. 8. Спр. 330. Уповноважений Ради в справах релігійних культів при РНК РМ СРСР по УРСР. 1958. 112 арк.
7. ЦДВО (Центр. держ. архів вищ. органів влади та упр. України). Ф. 4648. Рада в справах релігії при Міністерстві у справах міграції і національностей України та її попередники (об'єднаний фонд). Оп. 8. Спр. 330. Уповноважений Ради в справах релігійних культів при РНК РМ СРСР по УРСР. 1960. 94 арк.

Віктор Шостак,

*кандидат історичних наук, доцент
кафедри культурології та хореографічного мистецтва
Волинського національного університету
імені Лесі Українки,
м. Луцьк.*

В. К. ЛИПІНСЬКИЙ ПРО МИНУЛЕ І СУЧАСНЕ УКРАЇНИ: КУЛЬТУРНІ ЦІННОСТІ ЯК ОСНОВА ФОРМУВАННЯ ЕЛІТИ, ГРОМАДЯНИНА І ЦЕРКВИ

Питання формування, розвитку і функціонування української національної еліти завжди були актуальними в нашій історії. Всі здобутки і невдачі українського народу у великій мірі пов'язані з діяльністю його провідної верстви, з її цінностями і фаховими характеристиками. Проблеми взаємовідносин широких верств суспільства з невеликим прошарком людей, які приймають доленосні рішення залишаються малоусвідомлюваними і недостатньо вивченими. В цьому контексті життєвий шлях В. Липинського, його теоретична спадщина, думки та ідеї мають величезне значення для подальшої позитивної цивілізаційної еволюції України.

Для В. Липинського характерне власне бачення функціонування державної влади. Він, опираючись на аналіз загальнолюдського і власне українського досвіду, визначає світоглядні принципи організації управління країною. Ці орієнтири пронизують всі його наукові здобутки і практичну діяльність. Так у праці про роль релігії і церкви в історії України автор переконує, що не можна маніпулювати настроями населення у своїх корисливих, вузько партійних інтересах. В. Липинський застерігає українців від зайвої довірливості популярним гаслам і лозунгам. Цілком слушно він попереджає, що зовнішню демократичну процедуру і риторику можуть використовувати діячі, інтереси яких дуже далекі від реальних потреб суспільства. Такі висновки він робив, спостерігаючи революційні події в 1917–1922 роках. Події новітньої української історії після 1991 року, на жаль, у багатьох випадках підтверджують правдивість його слів. Особливо актуальними виявились ці застереження останнім часом, коли за допомогою засобів масової інформації стало можливим маніпулювати свідомістю мільйонів людей.

В. Липинський зазначає, що він не демократ, бо вважає псевдонародовладний демократичний метод організації громадського життя непродуктивним і згубним для України. Такий спосіб спілкування з громадянами, на думку В.Липинського, опирається на спекуляції найгіршими інстинктами мас і веде власне народ до загибелі. Автор зазначає: «люблю народ, але не живу з «народної любови». І не вірю в те, щоб правда і добро ішли від розпалених агітаторами хвилимих пристрастей випадкової арифметичної більшості, а навпаки вірю в досвід історії людства, який вчить, що всі громадські цінності були завжди сотворені уміючою панувати над своїми та чужими пристрастями, організованою та непохитною в своїх переконаннях меншстю»[1].

Таким чином, В. Липинський бачить серйозні вади виборчої системи, що опирається на здобуття простої більшості голосів виборців. Така система в певній мірі формує відповідні характеристики потенційної політичної еліти, яку визначає виборець своїм голосуванням. Автор слушно передбачає

складності цього процесу. Адже не всі громадяни мають достатній рівень освіти, життєвого досвіду, моральної культури та відповідальності. Часто емоційна природа людини штовхає її на прийняття легких рішень, а політики говорять те, що подобається пересічному громадянину. Не можна применшувати зрілість і мудрість українців, але В. Липинський у великій мірі правий, коли зазначає, що «люди звичайно хочуть того, що їм подобається, подобається ж звичайно те, що вимагає найменшої праці, найменшої прикраси, найменшого зусилля, то кандидати на ласку самодержавного народу мусять оцих найбільше популярних – найбільше милих для більшості – способів у своїй боротьбі за народню прихильність вживати. Отже коли мої противники перед народом брешуть, то і я мусів би брехати; коли вони підлещуються до народу, то і я мусів би підлещуватись; коли вони цькують людей проти мене, граючи на їх темноті і на їх зlobі, заздри, зажерливості, ненависті – то і я мушу цькувати народ проти них, так само використовуючи його неосвідомленість і граючи на тих самих – найгірших інстинктах. Инакше я конкуренції не видержу; народніх голосів, чи то пак популярності, для своїх поглядів не здобуду, і, будучи народолобцем, стану «ворогом народнім», тільки завдяки більшій зручності моїх противників в обдурюванні цього народу» [1]. По суті, автор додає штрихів до розуміння поразки українців у змаганні з історією протягом багатьох віків. Його критичне ставлення до народних мас і до вибраних лідерів імпонує своєю реальною оцінкою ситуації та намаганням її змінити. Автор пропонує українцям без зайвих образ подивитись на себе у дзеркало, побачити власні вади і раціонально осмислити себе та навколишній світ, свою історію, культурні стереотипи, особливості ментальності. Прикро, але ситуація знову повторюється. Люди обирають політичних лідерів згідно власних уподобань, ті орієнтуються на масові настрої, а потім самі ж люди розчаровуються в їх діяльності. Недовіра наростає, що призводить до чергової поразки. Липинський спостерігав це у першій половині 20 століття. Подібні речі, на жаль, можемо фіксувати і в першій половині 21 століття. Наші вибори – це скоріше уникнення відповідальності, передача безвідповідальності і бажання помститися попередній владі з боку пересічного виборця. Хтось це розуміє і пропонує «нову політичну еліту», яка більш цікава, молода, креативна. Телевізор і інтернет «переконують» у цьому суспільство і через легітимні вибори відбувається чергова зміна еліт. Хоча насправді ніяких якісних змін не відбувається, настає нове розчарування.

Це передбачав В.Липинський, який наголошував, що через такі псевдо вибори до влади приходять меншість, яка не несе жодної політичної відповідальності. Ця відповідальність перекладається нею на народню більшість, завдяки якій новий політичний клас приходять до влади. Обрана політична еліта оглядається на підтримку народу, а той усувається від конкретних дій і сподівається на компетентність нової влади. Вони звинувачують одне одного і система управління стає ще більш неефективною. У концепції В. Липинського – це демократична меншість, «яка править іменем народньої більшості і тому не несе за свої діла ніякої відповідальності, бо вся відповідальність тоді перекладається на «суверенний народ», який її вибрав, а вона сама необхідну піддержку і признание більшості здобуває собі тим, що вона до народу облесливо говорить, а не тим, що вона для народу добре робить». Тому автор наголошує, що ефективна діяльність провідної верстви «полягає не в «найдемократичнішим» пристосовуванню себе до змінливих і нерозумних примх розпорошеної більшості, а в найбільшій, послідовній і непереривній зусиллю своєї волі, свого розуму, своєї власної організованості» для вирішення важливих проблем суспільства.

В. Липинський ставить ще одне важливе питання про сутність політичної еліти. Вона повинна бути національною аристократичною верствою, яка бачить українську державу в її історичній еволюції, відчуває свою єдність з народом, знає ефективні засоби для його організації і руху вперед. Народ є єдиним зі своєю провідною верствою, бо довіряє їй і бачить спільні перспективи у власній державності. В. Липинський переконаний, що держави здобуваються тільки спільним, організованим зусиллям громадян і влади, які однаково думають, діють, мріють. Їх об'єднує велика мета, що потребує великих зусиль духу і повсякденної праці.

В. Липинський, поляк за національністю, своїм життєвим прикладом по-казав власну прихильність українській державності. Він досить слушно застерігав українців від згубної ідеї, що головне для людини є матеріальні блага, які можна здобути і без власної держави. Подальші події показали, що така формула в кінцевому підсумку призводить до втрати не тільки державності, але й до повної матеріальної і культурно-духовної деградації. Про це слід пам'ятати сьогоднішнім поколінням українців, щоб трагічні події не повторилися на українських землях через сто років.

В цьому контексті цікавими є думки В. Липинського щодо ролі і значення релігії та церкви в житті суспільства. З однієї сторони він зазначає, що питання розвитку церковних структур не терплять некомпетентного втручання із зовні. Мислитель переконаний, що політики не можуть визначати статус

тієї чи іншої церкви, вказувати на духовно-релігійні пріоритети в діяльності тієї чи іншої конфесії. Складається враження, що автор виступає за широку автономію служителів церкви, надання їм повної свободи дій. Однак ця свобода передбачає відповідний рівень усвідомлення себе і суспільства в координатах ефективної української держави. Тобто діяльність церкви вмонтована в інтереси удосконалення громадянського суспільства. Таким чином церква стає потужним інститутом виховання морально і соціально відповідального громадянина. Такий громадянин головними для себе бачить вищі духовні цінності, а не швидкоплинні спокуси матеріального життя. Утворюється єдине ціннісне розуміння призначення людини і влади перед вищими смисложиттєвими сенсами. Звідси якісно нова парадигма відношення до своїх практичних дій. В такій системі місця для соціальної демагогії і низьких інстинктів юрби, про які попереджав В. Липинський, стає все менше. Як результат – принципово нове розуміння призначення політичної еліти, яка проходить через прискіпливу оцінку громадян і несе з ними солідарну відповідальність за свої дії.

Саме це мав на увазі В. Липинський, коли розумів ефективну діяльність органів державної влади. Він закликав розрізняти справжню політичну діяльність і її імітацію через безкінечні обговорення, безглузді дискусії, намагання замінити конкретні дії агітаційними промовами та яскравими шоу. Тобто справжня політика для В. Липинського це глибока теорія і доцільні засоби діяльності державної влади. Тому він попереджає читача: «коли говоритиму про «політику», то розумітиму під цим словом не газетну, вічеву чи парляментарну партійну лайку та бійку, а науку і штуку будування та зберігання держав, науку і штуку способів державної організації громадського життя. І коли говоритиму про релігію, то розумітиму під цим словом всяку – виразною догмою окреслену, певним ритуалом виявлену і окремою духовною організацією репрезентовану – громадську віру в Вищі Сили, послух яким і виконання їх законів єсть потребою і обов'язком людей, що до даної релігії належать»[1].

Отже призначення церкви: 1) вироблення досконалих богословських і теологічних концепцій, що відповідають вимогам часу і суспільства; 2) досконала система культів і ритуалів, які передбачають прилучення до духовного єднання віруючих та їхню співпричетність до сакральних вічних істин; 3) виховання у громадян розуміння дії Вищих Сил в суспільстві та потреби бути і діяти згідно духовних законів, що розгортаються в суспільстві через усвідомлення своїх обов'язків окремою людиною у своїй повсякденній практичній діяльності.

В. Липинський бачить три моделі взаємовідносин державної влади з церковно-релігійними структурами. Ці відносини і саме сприйняття церкви у великій мірі визначаються рівнем інтелектуального і культурно-духовного розвитку правлячих кіл. Перший варіант розвитку подій – повна концентрація влади в руках державних чиновників. Ніяких компромісів бути не може, церква стає частиною державного апарату і виконує всі вказівки існуючої влади. Правляча еліта зосереджує в своїх структурах всю повноту світської і духовної компетенції. На думку В. Липинського в такій системі відбувається заміна звичних понять і уявлень. Правляча верхівка перетворюється на своєрідну касту недоторканих духовних авторитетів, які знають абсолютну правду і істину. Лише ці люди перебувають в містичному єднанні з вищими силами і ведуть народ до всеосяжного щастя. Тому їм дозволяється все, в тому числі і право знищувати ворогів, які заважають всенародному руху до царства справедливості і свободи. Створюється своєрідна релігія з відповідними кльтами святих вождів і принесенням жертв в умовах загальної істерії. Великі репресії виправдовуються великими цілями і величними завданнями. Тобто «державна влада світська єсть разом з тим і найвищою владою духовною. Меч та ідея сполучені тут в одних руках правляча організуюча верства складається з елементів войовничих, але таких, які не належать до якогось матеріально продукуючого класу, які не беруть персонально участі в продукції, не творять нових матеріальних цінностей... така правляча войовнича меншість здобуває собі авторитет тим, що вона репрезентує не тільки силу людську, матеріальну, але й силу надлюдську, духовну»[1]. В. Липинський описує подібний приклад в умовах більшовицької Росії: «горстка большевиків править багатомільонною Росією не тому, що вони єсть «найчистішими» представниками соціалістичної віри. Ніхто не визнає авторитету большевиків, як найкращих хліборобів чи найкращих промисловців і не для цього вони в очах «народу» потрібні. Весь їх авторитет, вся їх потрібність держиться на цьому, що вони своїм виконанням всемогучих та єдино істинних «наукових законів» соціалістичної віри мають ущасливити людскість. І хто в Росії не вірить в таку надприродну силу большевицьку і хто відважується про це голосно говорити, того большевицька держава при допомозі своєї поліції, своєї світської сили, переслідує і замикає в «чрезвычайку». При такому способі організації державного життя, влада світська і влада духовна, держава і церква, поліція і духовенство нероздільні і нерозлучні. Так зрештою буває в багатьох інших державах – з тою одначе великою різницею, що ті колишні держави використовували для своїх світських, матеріальних цілей

ту чи іншу, але людям вроджену, стихійну ірраціональну віру в Бога, містицизм релігійний, а держава більшовицька використовує містицизм матеріалістичний, дуже подібний до містицизму магії»[1]. Таким чином В. Липинський узагальнює світовий досвід державно-церковних відносин. Особливо вдало він змальовує специфіку більшовицької Росії, яка в багатьох елементах продовжується в Росії 21 століття. Тільки ідея всесвітньої більшовицької революції замінюється гаслами «русского мира», а «закони соціалістичної віри» перетворюються на «истинную православную духовность и скрепы». Російська влада популяризує містичну віру в особливий євразійський шлях, який вимагає фанатичної підтримки громадян, агресивності і нових військових завоювань. Ну і звичайно – постійна боротьба з внутрішніми і зовнішніми ворогами, які хочуть забрати в росіян віру в святого царя-визволителя всіх пригноблених російськомовних мешканців в усіх куточках світу. Як наслідок – абсолютна влада силових структур, яким дозволяється все, і виправдовується якоюсь незрозумілою псевдо сакральною доцільністю та освячується вищою владою.

В Україні спроби створення правлячої войовничої меншості отримують спротив громадянського суспільства. Хоча і ефективна система державного управління не створена. А церковні інститути не стали морально-духовною альтернативою світській владі.

Суть наступної концепції державно-церковних відносин, на думку В. Липинського, полягає у тому, що держава відмовляється визнавати церкву повноцінним суб'єктом життя країни. Релігійні-моральні почуття вважаються досить відносними і релятивними. Питання духовності залишаються приватною справою, в яку світська влада не повинна втручатися. Тому політики відмовляються від допомоги церкви, бо переконані, що для регулювання життя держави достатньо ефективних світських законів і правильних дій чиновників від влади. На думку мислителя «місце релігії, церкви і духовенства в таких державах займає «наука», преса та партійна інтелігенція, яка репрезентує не одну громадську віру, а тисячі різних «вір», що завзято між собою конкурують і б'ються за «народню більшість». Релігія в цьому методі організації державного життя відіграє роль таку саму як всяке інше “переконання”, як всяка інша світська віра. Коли хтось думає, що в «народні вибранці» вискочити і собі на життя заробити лекше при допомозі пропаганди якоїсь нової релігії і нової церкви, ніж при допомозі торгівлі, чи біржевої спекуляції, ніхто йому не забороняє таку «нову церкву» закладати і самого себе в ній «папою» проголосити. При такому способі організації громадського життя, опертому на «вільній конкуренції», все зводиться до сприту в інтересах. І вільно кожному робити свій інтерес, чи на партійних програмах, чи на торгівлі, чи на боксі, чи на релігії так, як він вважає для себе найкращим – при чім, розуміється, цей інтерес вільно робити чесно і не чесно, бо поняття про мораль, які звичайно нормує церква і релігія, тут це діло “приватної совісти кожного»[1]. Липинський немов описує короткими тезами сьогоденну українську дійсність. Коли, прикриваючись гаслами свободи і вільної конкуренції, процвітають шахраї від політики, бізнесу, освіти, культури і духовності. Відбувається те, про що попереджала відома українська письменниця і громадський діяч Марія Матіос, а саме «тихий, але послідовний демонтаж декоративної держави в обгортці нібито інтенсивної побудови її різноманітних інституцій, під прикриттям густого туману тотальної неправди, продукуюваної всіма можливими зомбувальними каналами дезінформації» [2, с. 312].

В. Липинський зазначає, що в такій системі культивується певний тип особистості, який дослідник називає спекулянтом. «Спекулянт, чи на торгівлі, чи на промислі, чи на релігії, чи на політиці, хоче мати завжди при найменшій зусиллю як найбільші зиски; хоче вибитись всіма засобами на верх. Для цього йому потрібна як найбільша свобода. Релігія і церква, яка своїми обов'язуючими всіх наказами моралі обмежує свободу; релігія, яка не дозволяє свобідно ошукувати, брехати, визискувати, грабити; релігія, яка наказує слухати авторитетів і здержувати свої егоїстичні зажерливі інстинкти; релігія, яка проповідує найбільше зусилля в боротьбі зі злом і кличе до жертви та посвяти для цілої громади, не може бути приємна такого типу організаторам державного життя і тому вони всіма силами стараються її вплив обмежити, державне громадське життя з під її контролюючого і обмежуючого впливу увільнити і зробити з неї, до нічого таких державних політиків не обов'язуюче, приватне підприємство» [1]. Ці характеристики В. Липинського у великій мірі змальовують ціннісну систему координат, які сформували значну частину політичних еліт України доби незалежності. Характерні вони і для значної частини правлячих кіл та священнослужителів церковного середовища. Трагізм ситуації у тому, що все це є відображенням світоглядних орієнтацій широких верств громадянського суспільства України, яке приймає активну участь в легітимізації правлячого політичного класу. Значна частина цього класу розглядає Україну саме як приватне підприємство для власного збагачення.

Всі ці процеси чітко передбачав В. Липинський. Тому він пропонує третій шлях взаємовідносин держави і церкви, коли політики розуміють великий морально-духовний потенціал церкви та всіляко

сприяють його розвитку та поширенню в суспільстві. «Такі політики думають, що в громадському життю не можна обійтись без церкви і без Бога. Вони думають, що добре організувати громадське державне життя одним лиш терором, або одною лише «свободою» неможливо. Такі політики знають, що кожній людині – отже і тим, що правлять і тим, якими правлять: і сильнішим і слабшим – вроджений інстинкт егоїстичний, інстинкт поширювання себе, побільшування своїх прав і своєї влади. Щоб збудувати і зберігти державу треба ці інстинкти егоїстичні обмежити, однаково як у тих, що правлять, так і у тих, ким правлять. Бо необмежений егоїзм правлячих веде до руйнуючого державу зловживання владою і силою. Одних лише політичних, світських засобів для обмежування людських егоїзмів не вистачає. Зроблене людьми, людьми може бути легко поповане і знищене. Тільки понад всіми людьми стоячий, для всіх людей однаковий і однаково їх обов'язуючий Божий закон громадської моралі і тільки авторитет влади духовної, яка цей Божий закон береже і за його виконанням стежить, в стані обмежити людські егоїзми, однаково як сильніших так і слабших. Тільки релігія і церква в стані своєю владою духовною, владою «не од мира цього», примусити сильніших та здатніших вживати свою більшу силу та здатність не тільки для себе а й для добра слабших. І тільки вона, обмеживши владу сильніших обов'язуючими всіх законами громадської моралі, в стані привчити слабших авторитет влади визнавати» [1]. Так видатний волинський мислитель визначає роль релігії та церкви в історії України і, що особливо важливо, в сучасних суперечливих процесах українського державотворення.

Джерела та література

1. Липинський В.К. Релігія і церква в історії України. URL : uk.wikisource.org/wiki/Релігія_і_церква_в_історії_України.
2. Матіос М. В. Вирвані сторінки з автобіографії. Львів, ЛА «Піраміда», 2011. 368 с.

Богдан Янович,

науковий співробітник

Володимир-Волинського історичного

музею імені Омеляна Дверницького,

м. Володимир-Волинський

СВЯЩЕНИК ЄВГЕН ГЕРШТАНСЬКИЙ: ПОРТРЕТ НА ТЛІ ЕПОХИ

«Не входячи в саму суть релігії – в її науку і її правду – я визнаю, що в громадському, політичному життю релігія це добро, яке треба всіма силами берегти кожному, хто хоче організованість, єдність та силу своєї громади (своєї нації і держави) установити і збільшувати. Що до самої суті релігії, то я вірю в Бога і хочу виконувати його закони так, як мене навчила та церква і та Богом об'явлена релігія, в якій я уродився».

В'ячеслав Липинський

Релігія – важлива складова частина духовного світу людини, один з історичних типів світогляду, її джерела сягають початків людської цивілізації і підтвердженням цьому є дослідження учених археологів, істориків, культурологів, філософів, релігієзнавців. З вище наведеної цитати ми можемо зрозуміти, що важливу роль релігії у суспільному житті кожної держави вбачав і В'ячеслав Липинський [2, 10].

Релігійне життя Волині дуже багате і різноманітне, зокрема, історія християнства на Волині сягає давніх часів і на наших теренах воно поширювалося ще до офіційного прийняття його князем Володимиром. Про це писав відомий волинський історик, сучасник Липинського Олександр Цинкаловський [8, 20].

Про релігійні інституції і роль їх в історії Волинського краю можна дізнатися, вивчаючи життєвий шлях священнослужителів. Одним з таких самовідданих релігійних діячів у Володимирі-Волинському був Євген Герштанський, і якщо про його родича, сенатора і священника Дем'яна Герштанського вже писали волинські краєзнавці, зокрема Наталія Пушкар, то життєвий шлях і діяльність отця Євгена досліджені ще не повністю.

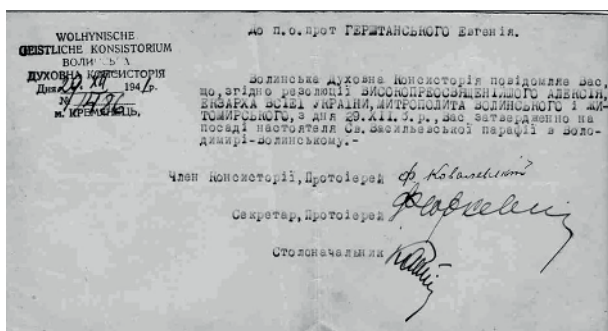
Про о. Євгена Герштанського розповіла нам його онука Ольга Волчак (Горун).

Євген Герштанський народився 21 січня 1904 року у смт Шацьку на Волині в сім'ї священника Іосифа Герштанського, який був сином священника Василя Герштанського. Тобто він походив зі священницького

5. Документ про призначення о.Євгена настоятелем Василівської церкви.

6. Василівська церква у Володимирі-Волинському. 1917 р.

7. Похорон о.Є.Геританського м.Володимир-Волинський.
17.05.1968 р.

роду. Мама отця Євгена – Тетяна Аксентіївна – з роду Назаркевичів, походила також з сім'ї духовенства (мала 9 сестер). Батько Іосиф помер у молодому віці.

Євген Герштанський навчався у Луцькій гімназії. З досліджень знаних волинських краєзнавців Наталії Пушкар і Тетяни Ядечко-Блаженко дізнаємося, що Луцька українська гімназія функціонувала у 1895–1939 роках. Спочатку вона була виключно чоловічою, згодом там стали навчатися і дівчата. Цей освітній заклад був осередком згуртованості національно-патріотичних діячів, серед її вихованців була і відома сенаторка Ірина Левчанівська.

Після закінчення Луцької гімназії Євген Герштанський навчався у Кременецькій духовній семінарії, як і всі чоловіки – священики з його роду, який нараховував понад 300 років. У 1925 році Герштанський закінчує Кременецьку духовну семінарію по першому розряду. В тому ж році отець Євген вступає на теологічний факультет Варшавського університету, у якому навчається до 1930 року. У той час студенти православного віросповідання могли навчатися лише на факультеті теології Варшавського університету, решта ж факультетів були доступні виключно католикам...

У Варшавському університеті отець Євген навчався разом з ще одним видатним володимирчанином – істориком і археологом Олександром Цинкаловським. Дослідник Владислав Роговий писав, що у 20-30-их роках 20 ст. у варшавських вищих навчальних закладах навчалося понад 400 студентів з України, багато з них перебували у скрутному матеріальному становищі, тому з метою їх підтримки було створено Варшавське товариство допомоги українським студентам. До діяльності товариства долучився відомий науковець Іван Огієнко. У документах товариства згадується колега отця Євгена – Олександр Цинкаловський, котрий отримував стипендію від згаданої інституції [2, 5].

Можемо припустити, що і Євген Герштанський теж міг очікувати на таку допомогу, адже його батько рано помер, а з розповідей онуки священика Ольги Волчак, ми дізналися, що отець жив бідно упродовж усього життя [4].

Цікавим для краєзнавців документом з варшавського періоду в житті отця Євгена є програма святкування дворічного ювілею факультету теології Варшавського університету. Цей документ, який датується 1927 роком зберігається у сімейному архіві онуки священика. У цій програмі згадуються тогочасні духовні особи, викладачі православного відділення факультету, зокрема, такі науковці як професор Ф. Кшишталовіч. З доповіддю про діяльність факультету теології виступив голова студентського товариства С. Кирилович, серед промовців також був митрополит Діонісій – куратор факультету православної теології, Митрополит Варшавський і Волинський усієї Православної церкви в Польщі. З документа стає зрозумілим, що на урочистостях виконувалися духовні пісні, як українські, так і польські. Зокрема, виконувалися духовні пісні «Цей день» (на музику Бортнянського), «Благослови душа моя Господа», «Збережи від хвороб» (музика Архангельського), «Найсолодший Ісусе» (на музику Фатєєва), канти (духовні пісні) на честь Почаївської Божої Матері і Святого Миколи, польська колядка «Серед нічної тиші», українські колядки «Ой бачить Бог», «Три товариші» та щедрівка «Щедрий вечір». Ці твори співали, як студентський хор, так і хор Митрополита Діонісія [4].

Наприкінці усі виконали духовний гімн Польщі «Боже, бережи Польщу», який після здобуття у 1918 році Польщею незалежності був дуже популярним і згідно з розпорядженням міністра освіти виконувався у всіх навчальних закладах. Проаналізувавши цю інформацію, можемо дійти висновку, що хоча у тогочасній Польщі викладання велося польською мовою і на провідних факультетах вишів навчалися католики, все ж і православні студенти могли задовольнити свої духовні потреби.

У 1934 році отець Євген отримує ступінь магістра богослов'я Варшавського університету. У 1929–1930 роках він був учителем Закону Божого у містах Почаїв і Кременець. У лютому 1930 року архієпископом Олексієм Громадським наш земляк висвячується у сан ієрея і служить у м. Барановичі в Білорусії. А з березня 1933 по березень 1936 року Євген Іосифович служив священиком у білоруському місті Городище. Проте, йому хотілося повернутися до рідної Волині, спочатку він служить у селі Колодинка, а від 1936 року – вікарним священиком в Успенському соборі у м. Володимирі-Волинському.

У грудні 1941 року отець Євген був призначений настоятелем Василівської церкви у м. Володимирі. У його особистому архіві є документ, який це підтверджує, зокрема, в документі йдеться: «Волинська духовна консисторія повідомляє Вас, що згідно резолюції Високопреосвященішого Олексія – Екзарха всієї України, митрополита Волинського і Житомирського від 29 грудня 1941 р. Вас призначено настоятелем Василівської церкви у м. Володимирі-Волинському». Документ має кутовий штамп, з нього довідуємося, що консисторія знаходилася у м. Кременеці, написи на штампі зроблені українською та німецькою мовами, адже в той час наш край вже знаходився під нацистською окупацією. Проте, як бачимо, навіть німецька окупаційна влада не забороняла діяльності релігійних організацій на Волині у воєнний час.

Зовсім інша ситуація склалася після 1944 року – з приходом радянської влади релігійні діячі зазнали утисків і переслідувань.

Про шляхетність героя нашого дослідження і його оточення свідчить документ з особистого архіву священнослужителя, а саме лист його майбутньої дружини Варвари Майбороди до його матері, датований 1929 роком.

Варвара Іванівна Майборода народилася в селі Скірче Луцького району в сім'ї священника Івана Майбороди. Її мама померла при пологах, тож дівчину виховували тітки Феоктіста і Неоніла. Молода Варвара закінчила інститут благородних дівиць, добре знала німецьку і французьку мови, правила етикету і обов'язки жінки в сім'ї. У 1929 році Євген і Варвара одружилися і перед весіллям жінка написала лист до майбутньої свекрухи з проханням прийняти її як доньку, документ сповнений почуття любові і поваги, є свідченням багатого духовного світу його авторки. Нижче подаємо його текст мовою оригіналу:

«Дорогая мама! Простите, что я еще совсем чужая осмелилась Вас так называть. Но любя Вашего сына, я и Вас заочно полюбила. Родной матери своей я не имею, поэтому была бы очень счастлива, если бы могла получить Ваше материнское расположение к себе. Малейшую надежду буду иметь на то лишь тогда, когда вы не откажете в моей искренней просьбе приехать к нам на свадьбу и поблагословить нас, заменив мене мою родную мать. Искренне любящая и уважающая Вас Варвара Майборода» [4].

Отець Євген заслужив повагу, як людей, так і духовного начальства. Доказом цьому є документ, який виданий 16 жовтня 1942 року Володимир-Волинським єпископом Мануїлом. У документі виголошується таке: «Всечесному отцю Євгену Герштанському. Маю честь повідомити Вас, що своєю резолюцією від дня 16 жовтня 1942 р. за № 46 його Преосвященство Преосвященіший Мануїл, Єпископ Володимир-Волинський нагороджує Вас золотим хрестом з оздобами» [4].

Важливим штрихом до портрета священника Є. Герштанського є спогади його внучки Ольги Ігорівни Волчак (Горун), яка написала: «Жити було важко, дідусь з бабусею ніколи не вирізнялися з поміж своєї пастви, жили дуже скромно.

Я пам'ятаю, як моя бабуся штопала вечорами ризи і підряники дідусеві. Але тоді всі люди бідно жили. Бабуся розповідала, що дідуся викликали до КДБ і намагалися залучити до співпраці, але він відмовився. Мабуть, тому він не мав високих звань, яких не можна було тоді отримати без дозволу партії. Я добре пам'ятаю як часто до нього приходили люди за порадою. Дідусь завжди допомагав людям. Поговоривши з людьми, він зачинався в кімнаті. Йому треба було помислити над тими питаннями і я бачила, як його поради допомагали людям. Він дуже багато молився, поважав усі конфесії. Я пам'ятаю, як я дівчинкою ішла з ним по місту, він зупинявся біля кожного храму. І не важливо чи то був костел, чи кірха, чи навіть церква, де були склади, він знімав капелюха. Він був дуже освіченою людиною. Пригадую, як ми з молодшим братом приходили до нього і він запитував: «Тобі розповісти казку чи правду?» І ми просили розповісти правду. Він нам дуже цікаво розповідав. З ним було дуже цікаво і легко спілкуватися. Він завжди був з книжкою. Любив читати. Любив працювати в саду. Коли він помер, мені було 13 років. Було то в 1968 році. На похорон прийшло чи не все місто, хоч людей ніхто не кликав...» [6].

Варто кілька слів сказати і про храм, у якому служив отець Євген Герштанський. Василівська церква-ротонда у Володимирі-Волинському – унікальна пам'ятка архітектури національного значення, збудована у 14-15 ст. [1, с. 3].

Церква ротондного типу, у плані нагадує квітку з восьми пелюстками – цей ефект досягнутий завдяки тому, що невідомий архітектор, який зводив споруду, зробив по периметру церкви вісім контрфорсів (виступів), тому складається враження, що стіни мають хвилеподібний вигляд, отож церква нагадує круглий храм з хвилястими стінами. Вважається, що аналогів їй немає в Україні.

Унікальною реліквією Василівської церкви є ікона Богородиця – Одігітрія, яка датується 16 століттям. У перекладі з грецької мови «Одігітрія» означає «та, яка показує шлях». Дослідник Микола Теодорович писав, посилаючись на греко-католицького монаха Ігнатія Кульчицького, що згадана ікона була привезена з Візантії, але коли і ким – невідомо [7, с. 77].

Вагомим в історико-культурному значенні є й іконостас церкви, який датується 18 століттям. У 1914 році у північній стіні Василівської церкви була знайдена дошка з написом. Учений Ізмаїл Срезневський прочитав із цього напису такі слова: «Боже, допоможи князю. 1192 р.». Нині ця дошка зберігається у музеї Загребського університету в Хорватії.

На подвір'ї церкви знаходиться поховання Даміана Герштанського (1854–1936), який був священником Василівської церкви до 1936 року, а також депутатом Української фракції у Другій Держдумі Російської імперії і сенатором польського Сейму – захищав там інтереси простих володимирчан. Євген Герштанський був родичем о. Даміана, однією з гілок великого священницького роду Герштанських.

Особистість отця Євгена Герштанського – яскраве свідчення непростого життя волинської духовної інтелігенції, духовної аристократії у 20 столітті. Отець Євген народився у 1904 році – у часи Російської імперії, до складу якої в той час входила і Волинь, походив з давнього релігійного роду духовенства, історія якого нараховує не одне століття (!). Його студентські роки припали на кінець 20-их – початок 30-их років 20 століття – період, коли наш край належав до Другої Речі Посполитої, час його становлення як священика, настоятеля власної пастви – припав на період нацистської окупації. Довелося священику служити і у важкі часи радянського атеїстичного режиму, зазнати переслідувань зі сторони КДБ. Попри усі життєві труднощі, які наклали відбиток на його долю, отець Євген вистояв і залишився сильною особистістю, заслужив повагу і визнання від жителів Володимира-Волинського, парафіян Василівської церкви, а це дуже важливо для справжнього духівника, священнослужителя, яким був Євген Герштанський.

Проаналізувавши документи з особистого архіву священика, які датуються різними історичними періодами, послухавши розповіді його родичів і сучасників, ми дійшли висновку, що його життєвий шлях і служіння – це своєрідний портрет на тлі різних епох.

У Біблії сказано: «Є багато покликаних, але мало вибраних». Безперечно, отець Євген належав до вибраних, високодуховних особистостей, він довів віру у вищі ідеали своїм власним життям і тому заслужив визнання людей, залишився світлою особистістю у їх пам'яті.

Джерела та література

1. Логвин О. Ротонда во Владимире-Волынском. Санкт-Петербург, 1947.
2. Марунчак М. Погляди В. Липинського на питання релігії і церкви в Україні. *Патріярхат. Греко-католицьке аналітичне видання*. 1980 р. № 5.
3. Пушкар Н., Янович Б. Даміан Герштанський – священик і сенатор. *Минуле і сучасне Волині і Полісся. Олександр Цинкаловський і край*. Луцьк, 2008.
4. Родинний архів Євгена Герштанського (1904–1968).
5. Роговий В. Діяльність Варшавського товариства допомоги українським студентам наприкінці 20-х – на поч. 30-х років 20 ст. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. К., 2008.
6. Спогади Волчак (Горун) Ольги Ігорівни, 1956 р. народження, жительки м. Володимира-Волинського. *Володимир, яким ми його пам'ятаємо*. Новоград Волинський, 2015.
7. Теодорович М. История города Владимира-Волынского в связи с историей Волынской иерархии. Почаев, 1893.
8. Цинкаловський О. Княжий город Володимир. Львів, 1935.
9. Церкви Стародавнього Володимира / упоряд. Б. Янович, О. Петрунін. Львів, 2012.

РОЗДІЛ 4. МЕТОДИЧНІ ТА ІНФОРМАЦІЙНІ МАТЕРІАЛИ

УДК 069.29

Олександр Вернидубов,
*старший науковий співробітник
науково-методичного відділу
Волинського краєзнавчого музею,
м. Луцьк*

ТЕКСТИ ТА ЕТИКЕТКИ ЯК ЧАСТИНА НАВІГАЦІЇ МУЗЕЙНОГО СЕРВІСУ. МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

Методичні рекомендації написані з метою узагальнення матеріалів, інформації та багаторічних напрацювань фахівців музейної справи України та світу по вказаній темі.

Музеї – унікальні місця, що зберігають, передають інформацію та демонструють відвідувачам візуальні матеріали з метою відтворення життєво важливих моментів минулих епох та сучасності. Жоден науковий чи культурний простір не пропонує видовища, які гарантує музей, оскільки це всеосяжна текстова та візуальна енциклопедія. Музейний сервіс зараз перебуває на історичному повороті – стати актуальним для сучасної аудиторії, виконуючи місію збереження людської культури. Сьогодні відвідувачі хочуть максимізувати свій день у музеї, а навігація допомагає зробити кожне їх відвідування приємним та незабутнім. У більш загальному сенсі, системи навігації повинні бути доступними всім відвідувачам, незалежно від їх здатності бачити, читати або розуміти письмові позначення. Подібно наставнику, тон, в рамках якого ви будете ділитися інформацією та інструкціями, повинен бути позитивним і гостинним, а не обмежувальним. Для цього слід поставити себе на місце відвідувача, який прийшов до музею вперше, і використати просту зрозумілу мову, гру літерами та їх графічним зображенням для підкреслення ієрархії тем, рівня важливості поданої інформації, єдності стилю та візуальної привабливості. Навігація потрібна у будь-якому музеї, навіть якщо там тільки один виставковий зал.

Матеріал розкритий згідно наступного змісту

1. Елементи навігації у музеї.
2. Тексти.
  - 2.1. Види текстів
  - 2.2. Рекомендації щодо написання текстів
3. Етикетки.
  - 3.1. Етикетаж.
  - 3.2. Оформлення етикеток.
  - 3.3. Рекомендації щодо написання етикеток.
4. Список використаних джерел і літератури.

І. ЕЛЕМЕНТИ НАВІГАЦІЇ В МУЗЕЇ

Навігація в музеї – це вказівники при вході в музей і значки-підказки (піктограми), тексти і етикетки, анотації, путівники, інтерактивні стійки та аудіо-гіди, мобільні додатки.

Анотація – інформаційний опис, що дозволяє ідентифікувати музейний предмет та обґрунтувати його цінність. Музейну анотацію пишуть грамотною мовою у лаконічній, конкретній формі, без цитат та невиправданого використання музейної термінології.

Вказівники (покажчики) – тексти в експозиції, що застосовуються для полегшення відвідувачам самостійного перегляду експозиції. Для цього використовують різноманітні дизайнерські рішення, які надають можливість відвідувачам орієнтуватись та рухатись за задуманим авторами експозиційним маршрутом. Це таблички «Початок огляду», «Продовження огляду», «Закінчення огляду», План-схема експозиційних залів із зазначенням їх назви та маршруту, що встановлюється у вестибюлі музею або на початку експозиції. Спростити навігацію допомагають буклети-плани музеїв, які можна видавати при вході. У деяких випадках навігаційний план друкують прямо на зворотному боці квитка. Крім текстів, вказівники бувають у вигляді стрілок, слідів ніг та рук, що розміщуються на підлозі або стіні, та задають

маршрут. Ще один варіант – розміщення покажчиків поблизу важливих розв'язок експозиції – на сходових маршах або у коридорах музею. Наступним варіантом вказівників є наскрізна наочна нумерація експонатів в експозиції від входу до виходу.

Текст – об'єднана смисловою єдністю послідовність знакових одиниць, основними властивостями якої є зв'язність, цілісність, наявність текстового об'єкту (предмету показу) і текстового предикату (опису, що характеризує об'єкт).

Тексти в експозиції – систематично організована сукупність заголовків до розділів і тем, анотацій, етикеток та вказівників, що використані в експозиції, не являються експонатами і виконують службову функцію.

Цитати – вислови вчених, письменників, художників, історичних постатей, що використовуються для розкриття окремих питань, ілюстрацій, документів, літописів. При введенні цитати в експозицію потрібні лапки. «Український правопис» (у редакції 2019 року) допускає вживання «кутових (французьких)» лапок у друкованому тексті та „звичайних (німецьких)“ – у рукописному. У випадку цитати всередині іншої цитати, рекомендується вживання «лапок-ялинок» як зовнішніх лапок, а „лапок-лапок“ – як внутрішніх. Цитати, що виступають як самостійні висловлення, лапками не виділяються. Якщо цитату наводимо не повністю, а з пропусками, їх позначаємо трьома крапками. Обов'язковим для цитати є посилання на джерело.

Для навігації у музеях також використовуються піктограми – знаки, що схематично зображують об'єкти експозицій і схеми маршруту. Інформаційні системи дозволяють відвідувачу заздалегідь обирати перелік експонатів до перегляду, а спеціальний розділ сайту сформує йому індивідуальний маршрут.

На даний момент тексти в експозиції не обов'язково повинні існувати тільки на паперових, картонних, металевих або інших носіях. В сучасних умовах запити музейної аудиторії на отримання інформації змінилися та збільшилися, тому музей повинен не тільки відповідати цим запитам, але і формувати принципово новий рівень надання інформаційних послуг. Впровадження сучасних технологій допоможе музеям відкрити двері для більшої аудиторії, стати захопливим атракціоном для дорослих та дітей, а не просто сховищем витворів мистецтва. Цифрова епоха активно взаємодіє з текстовою інформацією, тому в останні роки стало популярним використання:

- QR (Quick Response) коду - двомірного двокольорового квадратного штрих-коду, що вміщує до семи тисяч цифр, або понад чотири тисячі букв закодованої інформації. Використовуючи QR-код в експозиціях музею, можна вирішити відразу кілька завдань:

- надавати відвідувачам можливість самостійно знайомитися з експонатами, обираючи мову отримання інформації;

- розширювати можливості екскурсовода, який зможе в ході екскурсії доповнити свою розповідь матеріалами;

- проводити з дітьми ігри та інтелектуальні змагання, де кожен QR-код - це питання-завдання по музейній експозиції, відповідь на яке надає ключ до наступного завдання.

- AR-коду (augmented reality) – мітки доповненої реальності. При наведенні на неї камери смартфона, встановлена програма зчитування дозволяє перетворити експонат у його інтерактивну тривимірну модель.

- VR (virtual reality) – віртуальна реальність – занурення у змодельоване комп'ютером інтерактивне віртуальне середовище за допомогою окулярів віртуальної реальності.

Інший варіант – спеціальні інтерактивні стійки з інформацією про експозиційна екрані за запитом відвідувача.

Великі можливості для навігації в музеї та передачі інформації про окремі експонати дає використання мобільних додатків. Сучасні комп'ютерні технології дозволяють музеям, виходячи із специфіки і особливостей їх експозицій, розташовувати в експозиції короткі друковані етикетки із назвою предмету, а більш детальну інформацію про експонати перенести у мобільні додатки.

Успішне відвідування музею може критично залежати від того, чи достатньо в музеї елементів навігації, і чи зможе відвідувач знайти потрібні йому на даний момент (про це знає кожен, хто коли-небудь відвідував музей із дітьми).

2. ТЕКСТИ

У сучасній музейній практиці тексти, як правило, є невід'ємною частиною загального художнього рішення експозиції і одним із ключових засобів, якими музеї діляться з відвідувачами. Питання про тексти завжди було одним із суперечливих в експозиційній роботі. Наявність текстів розглядалась одними фахівцями як свідчення недостатньої майстерності музейників, невміння донести «мову речей»,

маскування відсутності певних експонатів і відволікання уваги відвідувачів від розгляду експонатів. Інші вважали, що правильно опрацьована система текстів підвищує дієвість експозиції, а пояснювальні матеріали допомагають розкрити її зміст та характер, і тому до цієї групи матеріалів слід ставитись із належною увагою.

Правильне використання текстів збагачує зміст експозиції, надає їй індивідуальності, ритму та життя. Реальність така, що скільки б відвідувач не розглядав виставлений в експозиції чи на виставці предмет, він не зможе побачити те, що лежить за межами його зорового сприйняття. Текст повинен містити в собі всю необхідну інформацію, бути зрозумілим і впливати емоційно.

Тексти зрозумілі тоді, коли вони:

- прості: короткі речення, проста структура;
- наочні: конкретні слова, образний стиль;
- упорядковані: логічні переходи між окремими частинами, структурованість;
- інформаційно насичені: відповідна пропорція між мовним висловом і змістом;
- відвідувач сприймає їх так, як це задумував автор.

2.1. Види текстів

Тексти в експозиції зазвичай поділяють на:

- заголовні, завданням яких є привернути увагу відвідувачів та допомогти їм орієнтуватися в експозиції. Такі тексти мають назву від залів, тематичних розділів, експозиційних комплексів (ансамблів);
- провідні – виражають основну ідею експозиції в цілому, окремих розділів, тем, залів, комплексів (ансамблів). Ці тексти можна порівняти з епіграфом до художнього твору. Провідні тексти, зазвичай, обсягом не більше одного аркуша друкованого тексту і розміщуються на початку експозиційного залу чи тематичної групи пам'яток;

- пояснювальні або експлікації (від лат. *explicare* – пояснюю) містять основні характеристики та пояснення палітри експонатів, представлених у тому чи іншому залі музею. Мета таких текстів — пояснити концепцію того чи іншого залу, звернути увагу, зацікавити та здивувати відвідувачів маловідомими фактами, дати цікаві відомості про експонати та колекції. Розміщення пояснювальних текстів визначається їх призначенням. Текст, що охоплює зміст всього залу, розміщують на початку експозиції, де, зазвичай, розкриваються основні моменти змісту, даються вказівки на історію виставлених предметів, залучається увага до найцікавіших експонатів. Пояснювальний текст може бути використаний і як підсумок всієї експозиції чи будь-якого її розділу. В сучасних експозиціях пояснювальний текст може бути замінений кураторським. Куратор, як правило, є знавцем певної теми і має більш широкий панорамний погляд на конкретну тему. Тому кураторський текст завжди авторський та індивідуальний, йому складно задати параметри і чітко прописати їх як інструкцію.

Складаючи тексти до експозиції, важливо пам'ятати про те, якою є побудова загальної експозиції, яку інформацію потрібно показати в окремих відділах та кого стосується ця інформація.

2.2. Рекомендації щодо написання текстів

Розробка текстів — важлива частина наукового проектування музею в цілому і окремої експозиції зокрема, і вимагає великої, кропіткої, а у більшості випадків справжньої дослідницької роботи.

Чітких правил щодо написання музейних текстів немає, але існує декілька загальних рекомендацій:

- перш ніж почати писати, слід бути впевненим в тому, для кого та про що ви пишете;
- починати написання тексту слід заздалегідь, щоб залишилось достатньо часу на опрацювання (для деяких текстів рекомендовано до семи редагувань перед представленням їх відвідувачам);
- завжди важливими є перші рядки тексту. Письменник Вільям Зінсер стверджує: «Найважливішим реченням будь-якої статті є перше, і якщо воно не спонукало читача перейти до другого речення, ваш текст мертвий»;
- працюючи над текстом, потрібно пам'ятати про експозицію в цілому, адже цей текст буде її важливою складовою;
- тексти стилістично узгоджують між собою та з іншими експозиційними матеріалами, які є органічною частиною художнього вирішення експозиції;
- секрет хорошого тексту полягає у легкості, спонтанності та переконливості;
- хороший текст повинен спровокувати або здивувати відвідувачів;
- пишіть те, що розумієте самі;
- пишіть образно, застосуйте приклади;

- експозиційний текст завжди виграє, коли у ньому використовуються знахідки із літератури;
- розповідайте передісторію;
- шукайте влучні слова;
- називайте імена – з них краще почати речення;
- подумайте про іменники, дієслова та прикметники, які ви використовуєте;
- підмет – зазвичай на початку речення;
- уникайте заплутаних, складних речень;
- використовуйте просту розмовну мову та загальнозвичайні слова;
- можна починати речення в минулому часі, а потім переходити на теперішній час – але в жодному разі не навпаки;
- не захоплюйтесь іншомовними словами;
- відпрацюйте граматику;
- уникайте одноманітних повторів і однотипних конструкцій;
- відмовтесь від багатослівних риторичних формулювань;
- за потреби використовуйте цитати;
- важливою є довжина та форма слова, його цілісність, а не комбінація окремих літер;
- варіюйте довжину речень, чергуючи довгі та короткі – це робить текст живим;
- тип та розмір шрифту обирайте виразний, добре читабельний на відстані та під кутом, як це зручно відвідувачам;
- найважливіші тексти подають більшими літерами, менш важливі — дрібнішим шрифтом;
- жирний друк не варто використовувати для всього тексту;
- курсив сповільнює читання;
- текст написаний тільки великими літерами (Caps Lock) читається важче, тому основну частину тексту слід набирати, чергуючи великі та малі літери;
- декоративні шрифти використовуйте лише у виняткових випадках;
- текст слід подавати темним шрифтом на світлому матовому тлі; зазвичай використовують чорний текст – на білому;
- між кольором тла та шрифтом повинен постати добрий, але не різкий контраст; слід уникати комбінації кольорів з незначним контрастом яскравості (наприклад, червоний і синій або синій і зелений);
- арабські цифри в тексті читаються легше і впевненіше, ніж римські;
- дроби і відсотки зрозуміліші, ніж конкретні цифрові дані;
- розмір крапки має становити 30 відсотків, а коми 55 відсотків висоти малої літери “о”;
- після заголовків та в кінці експозиційних текстів крапка не ставиться, знаки питання та оклику ставляться, якщо цього вимагає зміст;
- однією із найважливіших вимог, що визначають підхід до тексту, є лаконізм;
- важливо не перевантажувати експозицію зайвими та незрозумілими текстами – це тільки знижує її пізнавальне значення;
- по можливості, слід уникати засилля запозичених спеціальних наукових термінів (те, що музейному співробітнику здається зрозумілим та очевидним, не повинно бути для відвідувача нерозв’язаною загадкою);
- однак, це не означає, що потрібно спрощувати складні думки. Потрібно вміти донести їх на доступній мові;
- сучасні уявлення про музейні тексти, як про комунікаційні системи, допускають можливість задавати запитання відвідувачам у тексті, запросити до гри або дискусії;
- запитання не лише заохочують відвідувачів до аналізу об’єктів експозиції, але й можуть, за даними досліджень, знижувати втомлюваність відвідувачів, спрямовувати та фокусувати їх увагу;
- привабливість текстів експозиції знижується пропорційно до кількості використаних у них слів;
- кількість слів у текстах є спірною, але більшість фахівців схиляється до коротких текстів;
- довжина речень не повинна перевищувати 15 слів;
- провідний текст повинен обмежуватись 75 словами;
- пояснювальний текст містить до 65 слів;
- розширені дані про музейний експонат повинні містити до 25 слів;
- підзаголовки або короткі коментарі містять до 20 слів;
- заголовки або короткі тексти – не більше ніж 5 слів;
- один рядок може містити не більше 10 слів;

- використовуйте короткі абзаци та невеликі блоки інформації;
- існує магія абзацу, якщо він складається із 45 слів;
- простота та структурованість тексту допомагають його зрозуміти;
- надмірна стислість тексту чи його надмірна докладність, однаково негативно позначаються на розумінні;
- пояснюйте скорочення;
- технічних термінів варто уникати; якщо ж без них не обійтись, потрібні детальні пояснення;
- текст повинен давати відповіді на запитання, але не роз'яснювати очевидне;
- якщо читання текстів експозиції – з яких би причин це не було – становить проблему, відвідувач знеохочується. Якщо ж читання дається легко, стає нудно;
- коли у вас закінчиться енергія та ентузіазм, відкладіть текст і поверніться до нього наступного дня;
- роздрукуйте свій текст і прочитайте його вголос, сидячи, стоячи; прочитайте через декілька годин, наступного дня та ще через день, поверніться до нього через п'ять днів, дайте почитати колегам, щоб почути їх думку перед тим, як тексти будуть готові для показу відвідувачам.

3. ЕТИКЕТКИ

Знайомство з експозицією музею чи виставкою має бути комфортним та зручним для відвідувачів, тому неодмінним елементом будь-якої експозиції є етикетки – короткі підписи кожного експоната.

Що шукають відвідувачі на етикетці? Зрозумілий текст, що пояснює, доповнює, містить атрибутивні дані, анотацію експоната та легко читається від початку до кінця. Відвідувачі, як правило, проводять декілька секунд, читаючи етикетку, тому вона повинна бути інформаційно насиченою, чіткою, стислою, зрозумілою та допомагати у перегляді експозиції.

У музейній практиці кожна етикетка включає, як правило, три основних компоненти:

1. Назву експоната, а саме:

- власну назву предмета літературною українською мовою у називному відмінку;
- визначення, що розкриває, доповнює, пояснює назву предмета;
- вказівку на належність предмета особі або групі осіб, організації, установі.

2. Атрибутивні дані – відомості про матеріал, розмір, спосіб виготовлення експонату, авторську приналежність, соціальне та етнічне середовище побутування, історичне та меморіальне значення, написи на предметі (якщо їх не видно), дату.

3. Додаткові дані, які залежать як від теми експозиції в цілому, так і від складу та змісту експозиційного комплексу або самого експоната. Їх мета – підвищити інформативність експозиції, пояснити, доповнити, а в необхідних випадках розшифрувати «приховану» інформацію, що закладена у предметі.

Відвідувачі вважають наявність етикеток дуже заспокійливою, тому що тоді вони можуть отримати відповіді на всі свої запитання.

3.1. Етикетаж

Комплекс етикеток до експонатів, що входять до складу експозиції – етикетаж, який розрізняють:

номенклатурний – заголовки стендів, назви розділів і тем;

анотаційний – підписи до експонатів із зазначенням їх назви, часу створення або появи, автора чи виробника, матеріалу, техніки виготовлення, походження.

орієнтувальний – покажчики порядку огляду експонатів, таблиці, маршрути залів;

дитячий – створення комплексу дитячих музейних етикеток. Діти мислять образами, а значить, такий етикетаж повинен апелювати до створення образного сприйняття і бути причетним до стихії гри. Дитячий етикетаж може бути у формі загадки або історій, вкладених в уста казкових, ігрових персонажів або простих людей;

«пучковий» – є комплекс експонатів за однією темою, тоді музейний матеріал, який входить до комплексу, нумерують та виносять на одну етикетку, тобто в один «пучок».

У тому випадку, якщо кількість музейних предметів в експозиції незначна, можна обмежитись однією груповою етикеткою, складеною на групу предметів різного виду, але об'єднаних походженням чи приналежністю одній особі.

Про експонати потрібно надавати якомога більше інформації, якою володіє музей, та виявляти різні сторони музейного предмета: меморіальність, рідкісність або, навпаки, типовість експоната, його зв'язок із місцевою історією.

Основну інформацію про експонат слід розмістити на початку етикетки, а в нижній частині вказати

відомості про оригінальність предмету. При цьому існує одне методичне правило: якщо в експозиції представлені переважно оригінали, то в етикетажі можна відзначати тільки копії. Коли ж експонуються головним чином копії, позначають оригінали.

При складанні етикетажу, доцільно включити в текст характеристики предмета, які надають йому особливу музейну цінність, наприклад «З колекції ...», «Передано в дар музею ...», «Експонується вперше», «Рідкісний», «Унікальний» т.п. Інформація про реставрацію, переписування тощо, в етикетці не є обов'язковою. За бажанням музею можна вказати ім'я дарувальника, дату надходження (дрібним шрифтом, в кінці етикетки), інвентарний номер (переважно для зручності працівників музею).

3.2. Оформлення етикеток

Вичерпну інформацію про експонати в експозиції можна отримати лише при наявності кваліфіковано оформленої етикетки, яка іноді має не меншу цінність, ніж самі експонати.

Формулювання етикеток повинно відповідати експозиційному задуму і залежить від того, яке значення має і яку роль відіграє той чи інший експонат в експозиційному комплексі, які нові знання повинен отримати відвідувач музею. Зміст етикетки залежить від експозиції (археологічна, історична, художня, етнографічна чи природнича). Один і той же предмет, розміщений у різних експозиціях, має відмінності в оформленні етикетки.

Для експонатів з палеонтології на етикетці вказують назву предмета із біологічної номенклатури українською мовою та обов'язково латиною, дату знахідки, після якої, у дужках, позначають період, в якому існувала тварина або рослина (назву періоду пишуть з великої літери) та місце знахідки.

Для археологічного матеріалу в етикетках зазначають: назву, матеріал, з якого виготовлено експонат, техніку виготовлення, дату виготовлення (якщо встановлено), в іншому випадку зазначається приблизна дата у квадратних дужках або знак запитання, якщо дослідження дати продовжуються. Далі потрібно позначити період чи епоху, назва яких пишеться з великої літери, та місце знахідки - курган, могильник, поселення, садиба. Деякі предмети, що зовсім рідко зустрічаються або вийшли з ужитку (соха, прядка, інструменти ручної видобутку вугілля та ін.), крім відомостей про їх призначення і побутування, історії створення та місця знахідки, потребують більш докладного анутовання із зазначенням назви окремих частин і деталей та поясненням їх дії.

У музеях природознавчого напрямку рекомендується наступний порядок оформлення етикеток для предметів флори та фауни:

- назва предмета українською мовою;
- назва предмета латиною;
- місце та дата знахідки;
- особу, яка причетна до знахідки (таксидерміст, колекціонер, науковець), вказують за потребою.

В історичних музеях етикетки до образотворчого матеріалу починаються з назви твору, а не з ініціалів та прізвища автора, як у художніх музеях.

Для етикетажу предметів декоративно-ужиткового мистецтва характерне таке оформлення: назва предмету, ім'я та прізвище автора, назва виробництва, матеріал, техніка, коли, як і чому вони були виготовлені, використання, чому і коли стали частиною експозиції музею.

В етикетках до посуду вказується: назва предмета, матеріал, розмір, використання, місце виготовлення, дата виробництва, власник чи автор, місце знахідки експоната.

В етикетажі особистих речей, предметів побуту, знарядь праці, подарунків, сувенірів вказується назва експонату, призначення, місце і дата виготовлення, підприємство, що виготовило даний предмет, автор або майстер, іноді – приналежність власнику, характерні особливості експоната, техніка виготовлення, матеріал, типовість предмета для епохи. Якщо в експозиції представлені муляжі, про це вказується додатково. Для експонатів-моделей та макетів повідомляються ініціали та прізвище автора, дається загальна анотація, а якщо необхідні додаткові пояснення, окремі предмети з цього комплексу забезпечуються етикетками.

Етикетка до зображень різноманітних історичних подій, життєвих явищ, може додатково містити вказівки на найважливіші об'єкти, а до картини військових дій – на розстановку військ, характер укріплень тощо.

При складанні етикетки до письмових джерел, до уваги береться форма експонування предмета: розкритий документ чи лише його титульний лист. В етикетці зазначають: тип документа (лист, рукописні чи друковані, установчі та особисті матеріали, періодичні та неперіодичні видання, книги, указ, маніфест), його точну назву, автора, якщо він відомий, час і місце написання документа, рік видання. Слід врахувати

каліграфічні особливості руки автора, і якщо документ не читабельний або його важко прочитати, коротко охарактеризувати зміст та значення.

Етикетки на книги, монографії, збірники, брошури, інші друковані видання складаються в наступній послідовності: ініціали та прізвище автора, назва твору, при цьому етикетаж не повинен копіювати титульну сторінку. В анотації слід зазначити характерну особливість кожної книги. Іноді важливо показати автограф автора, підкреслити унікальність видання, місце видання, тираж. Якщо книга представлена в експозиції обкладинкою або титульним листом, видно її назву і атрибутивні дані, етикетка до неї може не складатися. При експонуванні книги в розкритому вигляді, в етикетці має бути зазначено назву та стислий зміст тексту на розкритій сторінці, місце і дата видання книги.

Етикетки до документів включають: назву (лист, повідомлення, постанова), автора (установа, особа); адресат (у випадку адресування); короткий зміст та дату створення. В етикетках до важливих писемних матеріалів вказують їх значення. Нерозбірливий текст важливих документів наводиться в анотації повністю. Якщо в експозиції є документи іноземними мовами, то в етикетках роблять адаптований переклад українською мовою, або коротко викладають їх зміст.

При експонуванні періодики – якщо текст знаходиться не на першій сторінці – в анотації наводяться ініціали та прізвище автора статті, її назва, число, місяць, рік видання, короткий зміст – лише у разі необхідності. Якщо ж стаття розміщена на відкритій сторінці, наводиться назва газети, число, місяць, рік видання. При експонуванні розвороту газети, обкладинки або титульного аркуша журналу, необхідно в додаткових відомостях етикетки коротко охарактеризувати зміст та їх значення для розкриття теми експозиції. При експонуванні статті, замітки з газети або журналу, в етикетці вказується назва матеріалу (стаття), назва видання, короткий зміст матеріалу, місце і дата видання. Якщо ж експонується офіційний документ, опублікований у газеті або журналі (указ, постанова, рішення), вказується його назва, назва видання, де опубліковано документ і дата.

Для фотографій, етикетку слід починати з ініціалів та прізвища особи. Залежно від змісту експозиції, можна підкреслити характерні особливості, історичне значення тієї чи іншої особистості, назву фотографії, дату, час зйомки та автора (якщо відомо). В окремих випадках вказується місце або умови зйомки. Якщо в експозиції представлені фотокопії, це оговорюється в анотації. Для копій унікальних фотографій, можна підкреслити, що оригінал зберігається у фондах музею. Особливу увагу слід звернути на датування. Якщо важко або неможливо встановити дату, необхідно ставити її у квадратних дужках приблизно. Якщо вивчення фотоматеріалів ще не закінчено і датування не встановлене, ставиться знак запитання. Етикетки історико-документальних фотографій та ілюстрацій даються із зазначенням приналежності до цієї події та локації. При експонуванні на одному стенді або планшеті декількох фотопортретів, дається загальна (групова) анотація або короткі етикетки під кожним портретом. В анотаціях потрібно підкреслити характерні особливості, історичне значення тієї чи іншої особистості. Якщо в експозицію включено багато портретів, для них встановлюється єдина схема анотацій із зазначенням ініціалів та прізвищ, дат життя або року народження, короткої характеристики наукової діяльності та видатних заслуг. Для стислості тексту, вчені та почесні звання, займані посади можуть не вказуватись. Оскільки світлини є авторськими творами, якщо це можливо, слід вказувати ініціали та прізвище фотографа (якщо відомо). В анотаціях групових фотографій всі особи перераховуються зліва направо та зверху вниз – ті, хто стоять і ті, хто сидять, у такій послідовності: ініціали, прізвище, місце та дата зйомки.

Для сюжетних або подієвих світлин етикетки подаються у загальновідомій послідовності: назва, атрибутивні відомості, дата.

В етикетках до меморіальних матеріалів зазначають: назву, власника, місце знахідки, відношення до меморіальної особи.

В групі образотворчого матеріалу етикетки бувають кількох видів. Так, до картин із зображенням подій в етикетці вказують: назву події, дату, місце та короткий зміст. В етикетках до портретів вказують: прізвище, ім'я та роки життя зображеної особи, відношення її до експонованої теми, прізвище художника (скульптора або гравера), місце і час виконання портрета, обов'язково зазначають характер експонатів та техніку виконання, за потреби додатково позначають: копія чи муляж.

При експонуванні предметів мистецтва, етикетка включає: назву предмета, ініціали та прізвище автора, дату народження або роки його життя, місце, дату створення, матеріал. Якщо авторство невідоме, вказується лише час створення та/або місце створення із найбільшим ступенем наближення. А також є ряд особливостей: як правило, подається назва картини, малюнка, скульптури тощо, дана автором. В окремих випадках назва розшифровується, дається більш повна. Якщо експонується начерк, ескіз, варіант, етюд, авторська копія, автолітографія і т.д., про це додатково повідомляється.

Для пам'яток історії в етикетці вказують: назву предмета, місце його виготовлення, дату, автора або майстра, кому належав експонат, характерні особливості, матеріал, з якого виготовлено предмет, техніку виготовлення. До маловідомої назви предмета необхідно додавати детальні пояснення.

3.3. Рекомендації щодо написання етикеток

Чітких вимог до написання етикеток в музейній експозиції немає, але існують певні рекомендації:

- перш ніж почати писати етикетки, слід ретельно та уважно продумати усі написи;
- завжди враховуйте усіх своїх відвідувачів: від наймолодших – до людей поважного віку, від експертів – до тих, хто мало, що знає;
- уявіть собі, що ви спілкуєтесь із відвідувачами. Поговоріть з ними;
- відвідувач не повинен напружуватися, щоб прочитати всі етикетки;
- врахуйте, що втома відвідувачів при читанні етикеток настає приблизно на 45 секунд;
- етикетки читаються по-різному, залежності від того, чи ви зручно сидите за комп'ютером, чи стоїте у виставковій залі;
- детально опрацюйте методологічну та спеціальну літературу;
- напишіть ефективні, цікаві та інформативні заголовки, які допоможуть привернути увагу відвідувачів та залучити їх до читання тексту етикетки;
- дизайн етикеток має бути витриманий в єдиному стилі з іншими експозиційними матеріалами;
- використовуйте прийом, коли кожна етикетка розміщена самостійно. Відвідувачі не обов'язково читатимуть етикетки у бажаному порядку, і мало хто прочитає їх усі;
- кожна етикетка повинна мати сенс, якщо її читають окремо, і відповідати загальній матриці;
- надайте малюнки, силуети та фотографії, що доповнюють текст етикетки, для розуміння тим, хто має труднощі із читанням;
- уникайте послідовно довгих етикеток — короткі етикетки читають ретельніше, ніж довгі;
- розділіть довгі етикетки на декілька коротших, щоб відвідувачі могли сканувати, а не читати кожне слово;
- два або три абзаци легше читати чи сканувати, ніж один довгий текст;
- короткі абзаци в етикетці збільшують ймовірність їх прочитання;
- пишіть так, щоб етикетки були легкими для сприйняття відвідувачами;
- оптимальна довжина рядків складає 50 – 60 символів;
- пропишіть прості речення, які починайте з іменника, також використовуйте сильні, точні, активні дієслова;
- кожному частину етикетки рекомендується починати з нового рядка;
- текст етикетки має бути чітким, однозначним, лаконічним, об'єктивним, неприпустимими є авторські оцінки;
- вкажіть максимум відомостей про експонат, його походження та побутування;
- для предметів, які мають особливу цінність, проте не володіють яскраво вираженою атрактивністю (зовнішньою привабливістю), дайте більш докладну анотацію;
- визначте цікаві особливості експонатів, які не можна побачити, розкажіть речі, які не є очевидними;
- позбудьтеся несуттєвої інформації;
- визначте технічні терміни, поясніть складні поняття у звичних термінах;
- уникайте складних пропозицій і складної структури речень;
- рядки діляться за змістом, без переносів (як виключення, допускається не більше одного переносу на етикетку);
- уникайте жаргонів та зайвих аббревіатур;
- хорошою стратегією є використання запитань в етикетках;
- у всіх експозиціях музею для етикеток бажано встановити єдиний шрифт та розмір етикеток, які обираються залежно від величини залів та розмірів експонатів;
- використовуйте шрифти, що легко читаються і є зручними для людей із вадами зору та когнітивними вадами;
- пропорції шрифтів сприяють розбірливості етикетки;
- виберіть оптимальний розмір шрифту, відповідний відстані огляду. При обчисленні фактичної відстані огляду експонатів, враховуйте вплив натовпу;
- встановлюйте етикетки на висоті, яка зручна як для стоячих, так і для сидячих, тобто 1,2-1,6 м, для дітей – 1,0 м. Оптимальною для всіх є висота 1,3м над рівнем підлоги;

- розміщуйте етикетки так, щоб відвідувачі могли наблизитися до них і прочитати, не перекриваючи собою світло;
- щоб відвідувачі зрозуміли текст етикетки, освітлення в експозиції має бути від 100 до 300 люкс;
- етикетки, розміщені під кутом 45 градусів, є більш доступними;
- послідовні пробіли між літерами та словами полегшують читання етикеток;
- вирівняйте текст етикетки по лівому краю;
- не центруйте більше трьох рядків тексту етикетки;
- для виділення важливої або цікавої інформації, допускається використання двох шрифтів;
- назву предмета можна виділити укрупненим шрифтом;
- для атрибутивних даних, що містяться безпосередньо під назвою або в кінці етикетки, можна використовувати курсив;
- додаткові відомості даються звичайним шрифтом, зручним для прочитання;
- важливим елементом етикетки є контраст між текстом та фоном. Дослідження показують, що темне на світлому працює трохи краще, і найефективнішим є контраст 70%;
- уникайте відблисків на поверхнях етикеток – це робить їх нечитабельними;
- краще друкувати етикетки на матовій або інших не глянцевиx поверхнях;
- якщо експонат виконаний у різних техніках та матеріалах, необхідно відобразити ці нюанси;
- назва матеріалу, з якого виготовлено експонат, при скороченні пишеться в етикетці з великої літери, наприклад: П(полотно), О (олія);
- не зовсім сприймаються етикетки, що використовують «ми» і «ви», дають забагато інструкцій, як ось «Погляньте на це» або «Зверніть увагу», і закінчуються знаками оклику (вони ніби кричать на відвідувачів);
- в етикетках дозволяються загальноприйняті скорочення: нар. (народився), тон. (тонований), акв. (акварель) і т.д.; у географічних назвах: м(місто), смт(селище міського типу), с (село), р-н (район), обл (область), у датах: ст (століття), р (рік), рр (роки), поч (початок), к (кінець); у числах: тис (тисяча), млн (мільйон) тощо;
- етикетки, які виглядають однаково, стають нудними для читання;
- творчий підхід до формату етикетки допомагає у спілкуванні з аудиторією та надає візуальні підказки;
- строкатість етикеток недопустима, але робити їх непомітними теж не варто;
- в експозиції неприпустимі різкі переходи від одного кольору до іншого, якщо тільки це не обумовлено художнім задумом;
- важливо, щоб колір паперу (картону) відповідав кольорам стенду, вітрини;
- перед остаточним розміщенням в експозиції, роздрукуйте етикетки у масштабі 100%, помістіть їх у виставковий простір і прочитайте ще раз, переконавшись, що їх зручно читати;
- основне правило –не слід класти етикетки на експонати! Їх розміщують поруч з речовими експонатами на підставці, полиці, на стінці вітрини.

Як правило, експонати для експозицій чи виставок відбираються надзвичайно ретельно. А от тексти та етикетки, навпаки, часто-густо готуються поспіхом, з меншою старанністю, хоча залишаються на роки, і бачать їх тисячі людей. Нерідко до експозицій навіть переносять тексти із наукових каталогів. А експозиційні тексти та етикетки вимагають високоякісного написання та редагування для отримання відвідувачами оптимальної користі. Середньостатистичний відвідувач музею читає, як правило, зовсім мало. Більшість людей любить просто пройти залами музею, без якихось намірів чогось навчитись. На противагу їм існує 5 відсотків “літературних” відвідувачів, які ретельно вичитують кожнісіньке слово кожного тексту чи етикетки, без огляду на те, наскільки вони довгі чи професійні. Є ще 5 відсотків відвідувачів, які взагалі нічого не читають, навіть коротких, розумних і професійних текстів. А цільовою аудиторією експозиційних текстів та етикеток мають стати 90 відсотків відвідувачів, які часто затримуються біля тексту лише на декілька секунд, аби вирішити, чи варто взагалі читати його уважніше. І, якщо тексти та етикетки написані правильно, цікаво та ефективно, вони не лише пояснюють музейні предмети та їх контекст, але й тримають відвідувачів, спонукаючи їх поглянути на експозицію ще раз, уже іншими очима.

Список джерел та літератури

1. Вайдакер Ф. Загальна музеологія: Посібник. Львів: Літопис, 2005. С. 391-401.
2. Загулло Є., Циба О. Короткий посібник з етикетажу (складений співробітниками Донецького обласного

- краєзнавчого музею, м. Краматорськ). URL: <https://muzey-dokm.pp.ua/wp-content/uploads/2020/02/Metodychka.-Etyketazh.pdf>.
2. Корсун С. А. Музейные этикетки и проблемы атрибуции предметов из старинных коллекций. МАЭ, 1999. С. 59–189.
  3. Селедкова О. Музейные этикетки и настенные тексты: по материалам международного семинара: Содержание. Интерпретация, презентация (музейные этикетки и настенные тексты), 17–21 января 2000. С. 1–3.
  4. Bitgood S. Alphabet label design. *Visits: Theory, Research and Practice*. 1991. 115 p.
  5. Bitgood S. Practical guidelines for the development of interpretive labels: *Visitor behavior*, 1996. P. 4–15.
  6. Bitgood, S., Benefield A., Patterson D. *Visitor Studies: Theory, Research and Practice. Volumes 3 and 4.* (Proceedings of 1990 and 1991 Conferences of Visitor Studies Association.) Jacksonville, AL: Center for Social Design. 1991. P. 88–110.
  7. Ferguson L., MacLulich C., Ravelli L. Meaning and message: language guidelines for museum exhibitions. Sydney: Australian Museum: 1995. 66 p.
  8. Kelly L. Search for evidence of visitor learning. *Report presented at the seminar Musing on Learning, Australian Museum*. 1999. April. 25–29 p.
  9. Litvak J. Using questions as titles on museum exhibition labels to direct visitors' attention and increase learning. Unpublished doctoral dissertation, Minnesota: University of Minnesota. 1996. 44 p.
  10. Longenry S. Labels of modern art: *Museum Practice*. 1999. 18 p.
  11. Mclean K. Planning people at exhibitions. Washington: Association of Research Centers-Technology Centers. 1993. 43 p.
  12. Maculich C. Behind the wall: new perspectives on the language of exhibition texts. *Evaluating and Researching Museum Visitors*: Sydney: Powerhouse Publishing, 1995. P. 105–115.
  13. Mcanus P. Oh, yes, they do: how museum visitors read labels and interact with exhibits.: *Curator*. 1989. 32 (3). P. 174–189.
  14. Samson D. Reading strategies used by visitors to the exhibition. Text in the exhibition environment. *Quebec: Museum de la Civilization*. 1995. P. 10–12.
  15. Serrell B. *Exhibit Labels: An Interpretive Approach Second Edition* Published by Rowman & Littlefield. 2015. P. 5–55.
  16. Serrell B. Please note: the duration and distribution of visitors' time at museum exhibitions. *Curator The Museum Journal*. 1997 P. 108–125.
  17. Serrell B. *Making Exhibition Labels – Step by Step*. Exhibition labels: interpretive approach; second edition. 2015. P. 33–56.
  18. Screven B., Motivating G., Visitors To Read Labels. *ILVS Review: A Journal of Visitor Behavior*. 1992. P. 183–212.

УДК 069(477.87):39

Алла Дмитренко,
кандидатка історичних наук,
доцентка кафедри музеєзнавства, пам'яткознавства
та інформаційно-аналітичної діяльності
Волинського національного університету
імені Лесі Українки,
м. Луцьк

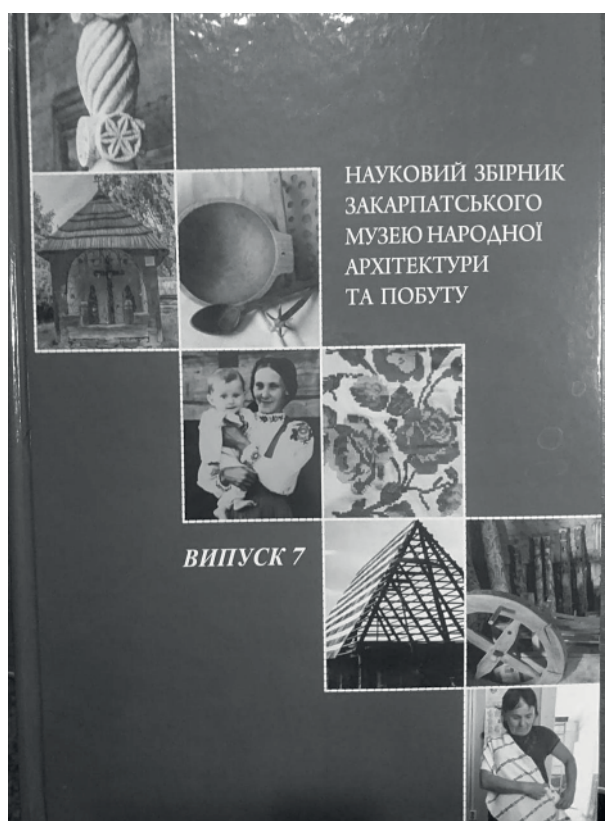
КОНФЕРЕНЦІЯ ДО ЮВІЛЕЮ ЗАКАРПАТСЬКОГО СКАНСЕНУ

Аналізується проблематика виступів ювілейної наукової конференції, вміщених у збірнику Закарпатського музею народної архітектури та побуту, приуроченого його 50-річчю. Розглядаються теоретичні і практичні проблеми музейництва, різноманітні форми роботи музеїв та місце традиційної культури в системі культурної спадщини України.

Ключові слова: *Закарпатський музей народної архітектури та побуту, культурна спадщина, музеєзнавство, пам'яткознавство, традиційно-побутова культура.*

У червні 2020 року своє 50-річчя відсвяткував один із перших музеїв-скансенів України – Закарпатський музей народної архітектури та побуту. З цієї нагоди в музеї проведена Міжнародна науково-практична конференція «Музей як науковий, культурно-освітній та комунікативний простір» і виданий збірник матеріалів конференції [1].

У конференції взяло участь 60 науковців, музейних працівників і представників сфери туризму з різних регіонів України:

- Національного музею народної архітектури та побуту України (НМНАП) (О. Ануфрієв, С. Гайова, Л. Главацька, Р. Дубина, Л. Костенко, В. Коткова, Л. Назаренко, Т. Русінова);
- Музею народної архітектури та побуту у Львові імені Климентія Шептицького (МНАП у Львові) (Н. Боренько, Р. Сірий, О. Сіра);
- Національного історико-культурного заповідника «Переяслав» (НІКЗП) (Н. Костюк, С. Тетеря);
- Музею етнографії та художнього промислу Інституту народознавства НАН України (Л. Булгакова);
- Національного історико-культурного заповідника «Чигирин» (НІКЗЧ) (Я. Діденко, А. Перепелиця, І. Чепурна, Т. Шульженко);
- Національного науково-природничого музею НАН України (Д. Кепін);
- Музейного комплексу «Старе село Колочава» С. Аржевітін);
- КЗ «Закарпатський музей народної архітектури та побуту» ЗОР (ЗМНАП) (О. Зейкан, В. Король, В. Коцан, К. Лошак, Д. Магальяс, М. Мегела, Т. Рачкулинець, В. Симкович, Т. Сологуб-Коцан, А. Тайглер, М. Рекрутяк);
- Косівського музею народного мистецтва та побуту Гуцульщини (Л. Маречко, В. Яремін);
- Музею «Криївка підпільної типографії УПА» в с. Басівка Львівської області (І. Попович);
- КЗ «Краєзнавчий музей м. Перечин» (М. Попович);
- Іршавського історико-краєзнавчого музею (А. Світлинець);
- Державного наукового центру захисту культурної спадщини від техногенних катастроф та Музею-архіву Українського Полісся (МАУК) (О. Боряк, О. Васянович, Н. Телегей, Ю. Крикун, С. Довгань, О. Кондратюк);
- «Українського етнологічного центру» Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнології імені М.Т. Рильського НАН України (В. Горова, А. Кудінова, М. Олійник);
- Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнології імені М.Т. Рильського НАН України (З. Косицька, Р. Радович, В. Сивак, І. Черленяк)
- Інституту народознавства НАН України (А. Зюбровський, О. Козакевич, Т. Куцир, У. Мовна);
- Львівського національного університету імені Івана Франка (М. Глушко);
- Волинського національного університету імені Лесі Українки (А. Дмитренко)
- Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут» (М. Красиков);
- ДВНЗ «Ужгородський національний університет» (П. Леню);

- Ужгородського інституту культури і мистецтв (П. Федака);
- Туроператора «Ажіо-Тур» Д. Аржівін.

До «Збірника» увійшло 57 статей з різноманітних проблем музейництва і традиційно-побутової культури, розділених на 14 тематичних напрямів розділів.

Перший розділ «Історія створення та перспективи розвитку музеїв» містить публікації про окремі музеї (Музей однієї вулиці, Музей «Криївка підпільної організації УПА»); музейні фонди (Документи часів Карпатської України у фондах Іршавського історико-краєзнавчого музею); інноваційний проект «Краєзнавча школа Аржевітінних» (на прикладі села Колочава); напрямки їх роботи.

В. Коцан у статті «Музей як науковий, культурно-освітній центр та відкритий громадський простір (на прикладі ужгородського скансену), висвітлює досягнення музею в науково-дослідній роботі, використання в роботі інтернет-технологій, грантові проекти та ін. Звертає увагу на досвід музейної комунікації, зокрема проведення різноманітних світ, фестивалів, майстер-класів, дегустації та ін.

До другого розділу «Збірника» – «Принципи організації, формування експозицій та фондкових колекцій музеїв» увійшли статті про:

- історико-етнографічні експедиції, організовані кафедрою музеєзнавства, пам'яткознавства та інформаційно-аналітичної діяльності ВНУ імені Лесі Українки як форму комплектування музейних фондів і підготовки студентів спеціальності «Музеєзнавство, Пам'яткознавство»;

- особливості побудови музейної експозиції «Закарпаття» в НМНАП України, де представлені об'єкти культурної спадщини з різних територій регіону;

- окремі музейні колекції: предмети із с. Зарічево Перечинського р-ну та вишивка у ЗМНАП; ткани вишивки (рушники, настільники, постілки, рядна, коци) з Чернігівщини у МАНКУП; музичні інструменти та кахлі у НМНАПУ; колекція предметів палеонтології, геології, археології та побуту священика О. Єрмовича, зібрана впродовж 1902–1937 рр. в басейні річки Тясмин, у НІКЗЧ;

- участь українського історика та народознавця М. Зубрицького у формуванні етнографічних збірок музеїв у Львові, Відні, Базелі;

- оцифрування музейних колекцій у МНАП у Львові: досвід роботи у програмному забезпеченні норвезької фірми Foto Ware, зокрема, в обліковому модулі FotoStation по занесенню метаданих та адаптацію для потреб фондово-облікової роботи.

У третьому розділі – «Культурно-освітня робота як форма збереження та популяризації культурної спадщини» вміщена стаття І. Чепурної про культурно-освітню діяльність Музею археології НІКЗЧ.

Четвертий розділ – «Проблеми збереження, реставрації та консервації пам'яток культурної спадщини» містить дослідження про шляхи збереження нерухомих пам'яток в умовах невизначеної політичної та економічної ситуації, автор якого наголошує на необхідності залучення приватних коштів для збереження таких пам'яток. К. Лошак розглядає методи боротьби із шкідниками деревини, що необхідно для збереження дерев'яних об'єктів у ЗМНАП. К. Денищич висвітлила практичні методики дослідження, очищення та збереження виробів з текстилю у ЗМНАП. Авторка класифікує музейні тканини за ступенем збереженості і видом забрудненості і пропонує методики водного очищення різних тканин (з льону, бавовни, конопель, вовни, шовку), безводного очищення, превентивних заходів та заходів щодо знищення біологічних шкідників.

П'ятий розділ «Збірника» – «З історії вивчення традиційної народної культури» містить статтю П. Федаки про дослідження українськими і зарубіжними (чеськими, словацькими, румунськими, польськими, угорськими та ін.) вченими етнографічних матеріалів Закарпаття другої половини 60-х рр. XIX – 40-х рр. XX ст.

У шостому розділі – «Фольклор як форма збереження та популяризації культурної спадщини» опублікована стаття О. Ануфрієва, в якій, на основі широкого кола джерел, у т. ч. польових матеріалів, здійснено соціокультурний аналіз культурної диверсифікації народів Українського Подунав'я.

У сьомому розділі опубліковані статті про народне житло і храмову архітектуру. Б. Радовича про будівельну обрядовість гуцулів Рахівського р-ну, зокрема, комплекс магічних обрядів і дій, що поєднують у собі раціональні та ілюзорні елементи, які мають багато спільних рис із загальноукраїнським комплексом, що поєднуються з регіональними та локальними обрядами. В. Сивак зібрав інформацію про архаїчне пристосування для освітлення карпатського житла – світильник-скіпку, що була характерна і для нашого волинського та поліського житла. Н. Боренько простежила історію будівництва та процес відтворення у Львівському скансені бойківської хати. М. Мегеда історію церкви із с. Шелестово та її перевезення у ЗМНАП. Досить цікавим є дослідження про основні етапи розвитку житлового будівництва затоплених у 1950-х рр. сіл правого берега Дніпра.

У восьмому розділі висвітлюються окремі аспекти традиційного та сучасного одягу, зокрема, оздоблення буковинського вбрання мереживом і вишитий декор жіночих сорочок західних регіонів України і Литви. Також досліджуються весільні жіночі головні убори 1920-1950-х р., характерні для Косівщини. М. Олійник висвітлила особливості сучасної самодіяльної моди з етнічним маркуванням, що є невід'ємною складовою сучасної одягової культури.

До наступного розділу – «Традиційні заняття, ремесла та промисли» увійшли статті про традиційне бджільництво бойків; народне ткацтво Виноградівщини; витинанки ужгородської майстрині Емми Левадовської; колекцію вибійки у Львівському скансені; українську ярмаркову культуру.

Десятий розділ умістив дослідження про святково-обрядову культуру, родинний побут, світоглядні уявлення і народні знання українців. Це стаття локальні особливості різдвяно-новорічних обрядів Східної Бойківщини та нововведення, що з'явилися у структурі свят Різдва, Нового року, Василя і Водохреща наприкінці ХХ – початку ХХІ ст. Л. Главацька проаналізувала традиційні масничні страви українців, відзначивши, що основними були вареники, а млинці характерні лише для районів, що межують з Росією; звернула увагу на особливості святкових страв на Поліссі. Т. Сологуб-Коцан розглянула весняний цикл лемківських свят, зокрема звичаї та вірування, приурочені до Стрітіння, Сорока Святих, Благовіщення, Вербної неділі, Великоднього циклу та Юрія.

У трьох статтях розглядаються особливості родильних обрядів Закарпаття. У дослідженні О. Боряк представлені карпато-поліські паралелі знакових елементів родильних обрядів, міфологічних уявлень та фольклорних мотивів. У статті використані польові записи авторки із сіл Череваха і Четвертня, Годовичі, Матейки, Новосілки, Черськ Маневицького р-ну та багатьох ліс сусідньої Рівненщини. Комплекс родинної (родильної, весільної і поховальної) обрядовості Мукачівщини на основі польових матеріалів коротко проаналізований у публікації Д. Магальяса. Л. Костенко висвітлила особливості весільного хліба Переяславщини, звичаї та обряди, пов'язані з його виготовленням та розподілом між гостями.

Структура гуцульських родин висвітлена на прикладі сіл Стебний, Луги та Говерла, проаналізовані спільні і відмінні риси богданівських та ясінянських сімей. О. Кондратюк, на основі польових записів та архівних матеріалів розглянула повсякденне життя сільських родин Східного Полісся, зокрема: приготування їжі, режим харчування та етикет споживання їжі, система праці та її статево-вікове розмежування, особливості відпочинку та відпочинку, санітарно-гігієнічні норми та ін.

Народній метеорології Східного Полісся присвячена стаття О. Васяновича, який, на основі польових матеріалів, проаналізував календарні метеопрогнози мешканців Чернігівщини, виокремивши групи прогнозуючих та констатуючих метеорологічних прикмет та способи запам'ятовування метеопрогнозів за допомогою римованих прикмет.

В одній із статей опубліковані замовляння, зібрані на території Черкаської області. Авторки аналізують окремі сюжети, мотиви, теми, функціональність і призначення лікувальних і соціально-побутових замовлянь. У додатку подають тексти записаних замовлянь.

Нижча міфологія мешканців окремих регіонів Карпат висвітлюється у статтях М. Красикова та В. Короля. Автори аналізують персональний склад демонологічних вірувань та розглядають апотропейні ритуали та обряди, спрямовані на захист від шкідливіх дій демонічних персонажів. В. Король подає записи про нечисту силу (чорт, перелесник, повітрула та ін.) із с. Зарічево Перечинського р-ну.

А. Зюбровський пропонує таку малодосліджену загалом проблему, як народні уявлення про дефектний та нестандартно випечений хліб, характерні для етнографічної Волині. На основі літературних та польових матеріалів дослідник з'ясує причини невдач у випіканні хліба та наслідки приготування нестандартних хлібин. Використані матеріали з різних районів етнографічної Волині, у т. ч. із Горохівського р-ну Волинської області. Зокрема, згадується село Стійло, Богунівка, Перемиль, Кутрів та ряду сусідніх сіл Радивилівського р-ну Рівненської обл.

Дуже цікаву тему підняла Л. Булгакова-Ситник, яка розглянула іконографію як джерело дослідження куріння тютюну в Україні. На основі аналізу картин та малюнків на кахлях авторка виокремила три види люльок та основні осередки їх походження, регіони найбільшого побутування куріння та роль чумацтва у поширенні цієї звички.

У статті Ю. Крикун висвітлені традиційні норми соціокультурного життя сільської громади Середнього Подніпров'я, які базувалися на звичаєвому праві, що регулювало адміністративний устрій, звичаї взаємодопомоги, морально-етичні норми, народне судочинство та ін. прояви громадського побуту. Авторка простежує збереження окремих реліктових елементів народного права у сучасному житті.

П. Леню розглянув основні форми та методи масово-політичної роботи на Закарпатті у 1964–1982 рр.

Директор ужгородського скансену В. Коцан опублікував рукописні матеріали про вишивані узори на сорочках та рушниках Закарпаття, записані і впорядковані М. Парлагом.

Вчений серкретах ЗМНАП вмістив хроніку музею за 2019 рік: фестивалі, майстер-класи, виставки, дегустації, лекції, презентації, конференції, симпозіум, експедиції, дні окремих сіл, проекти, благоустрій музею та ін. Про співпрацю музею і Закарпатської академії мистецтв свідчить публічний захист магістерських робіт випускників окремих спеціальностей, проведений у музеї.

Варто відзначити, що науковий збірник, вданий ужгородським музеєм, ілюстрований різноманітними тематичними світлинами до тієї чи іншої статті.

Матеріали «Збірника» можуть стати в нагоді музейникам, студентам, усім, кого цікавлять проблеми музеєзнавства, пам'яткознавства, традиційно-обутової культури.

Джерела та література

1. Науковий збірник Закарпатського музею народної архітектури та побуту. Вип. 7: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Музей як науковий, культурно-освітній та комунікативний простір», присвячений 50-річчю Закарпатського музею народної архітектури та побуту / Відпов. за вип. В. Коцан. Ужгород: В-во Олександрів Гаркуші, 2020. 644 с.: іл.

УДК 019.942:001.811(072)

Валентина Надольська,
*кандидатка історичних наук, доцентка
кафедри музеєзнавства, пам'яткознавства та
інформаційно-аналітичної діяльності
Волинського національного університету
імені Лесі Українки,
м. Луцьк*

НАУКОВА БІБЛОГРАФІЯ: ЦИТУВАННЯ ТА ПОСИЛАННЯ НА ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

Науково-дослідна робота є багатоетапним складним процесом, який вимагає від вченого не лише ґрунтовних фахових знань, але й сформованої інформаційно-бібліографічної культури. Розуміння структури бібліографічної інформації як важливого посередника у системі соціальних комунікацій, вміння укладати різні елементи бібліографічного запису, списки бібліографічних посилань відповідно до вимог національних стандартів та найпоширеніших міжнародних стилів цитування, є обов'язковою компетенцією сучасного дослідника.

При написанні наукової роботи вчений повинен посилатися на джерела, матеріали або окремі результати з яких наводяться в дослідженні. Такі посилання дають змогу відшукати документи і перевірити достовірність відомостей про цитування документа, дають необхідну інформацію щодо нього, допомагають з'ясувати його зміст, мову тексту, обсяг. Бібліографічні відомості у публікації мають також наукометричне значення.

Якщо використовують відомості, матеріали з монографій, оглядових статей, інших джерел з великою кількістю сторінок, тоді в посиланні необхідно точно вказати номери сторінок, ілюстрацій, таблиць, формул з джерела, на яке є посилання у дослідженні.

Посилання в тексті наукової роботи на джерела зазвичай зазначають порядковим номером за переліком посилань, виділеним двома квадратними дужками, наприклад, «... у працях [1–7]...».

Коли у тексті наукової розвідки необхідно зробити посилання на конкретні сторінки відповідного джерела у квадратних дужках вказують порядковий номер джерела за переліком посилань та сторінку, наприклад, [19, с. 7].

На всі таблиці, ілюстрації дослідження повинні бути посилання в тексті, при цьому в тексті пишуть, наприклад: «...у табл. 1.2». «рис. 1.2».

Для підтвердження власних аргументів посиланням на авторитетне джерело або для критичного аналізу того чи іншого друкованого твору слід наводити цитати. Будь-який текст, який дослівно цитується в роботі, повинен подаватися в лапках. Науковий етикет потребує точного відтворення цитованого тексту, бо найменше скорочення наведеного витягу може спотворити зміст, закладений автором. Пропуск слів,

речень, абзаців при цитуванні допускається без перекручення авторського тексту і позначається трьома крапками. Вони ставляться у будь-якому місці цитати (на початку, всередині, наприкінці). Якщо перед випущеним текстом або за ним стояв розділовий знак, то він не зберігається. Кожна цитата обов'язково супроводжується посиланням на джерело. При непрямому цитуванні (переказі, викладі думок інших авторів своїми словами), що дає значну економію тексту, слід бути гранично точним у викладенні думок автора, коректним щодо оцінювання його результатів і давати відповідні посилання на джерело.

Коли автор публікації, наводячи цитату, виділяє в ній деякі слова, то робиться спеціальне застереження, тобто після тексту, який пояснює виділення, ставиться крапка, потім тире і вказуються ініціали автора випускної роботи, а весь текст застереження вміщується у круглі дужки. Варіантами таких застережень є: (курсив наш. – М. Х.), (підкреслено мною. – М. Х.), (розбивка моя. – М. Х.).

Дотримання загальних правил цитування та обов'язкове посилання на використані джерела дозволяють уникнути підозри в плагіаті.

Кожне наукове дослідження обов'язково супроводжує список використаних джерел – елемент бібліографічного апарату, котрий містить бібліографічні описи використаних джерел і розміщується після висновків.

Бібліографічний опис складають безпосередньо за друкованим твором або виписують з каталогів і бібліографічних покажчиків повністю без пропусків будь-яких елементів, скорочення назв (при цьому враховують відповідність бібліографічного опису вимогам чинного державного стандарту). Завдяки цьому можна уникнути повторних перевірок, вставок пропущених відомостей.

Джерела можна розміщувати одним із таких способів: у порядку появи посилань у тексті, в алфавітному порядку прізвищ перших авторів або заголовків.

Відомості про джерела, включені до списку, необхідно подавати відповідно до вимог міжнародних і державного стандартів з обов'язковим наведенням назв праць (див. приклади). Потрібну інформацію щодо згаданих вимог можна отримати з таких стандартів: ДСТУ ГОСТ 7.1:2006 «Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання», ДСТУ3582–97 «Інформація та документація. Скорочення слів в українській мові у бібліографічному описі. Загальні вимоги та правила», ГОСТ 7.12–93 «СИБИД. Библиографическая запись. Сокращение слов на русском языке. Общие требования и правила». У списку джерел наводять також відомості про кожний архів, документи якого проаналізовано при написанні роботи.

Опис складається з елементів, які поділяються на обов'язкові та факультативні. У бібліографічному описі можуть бути лише обов'язкові чи обов'язкові та факультативні елементи. Обов'язкові елементи містять бібліографічні відомості, які забезпечують ідентифікацію документа. Їх наводять у будь-якому описі. Проміжки між знаками та елементами опису є обов'язковими і використовуються для розрізнення знаків граматичної і приписаної пунктуації.

Приклади оформлення бібліографічного опису у списку джерел, які наводять у науковій роботі

Книги

Один автор

1. Бичківський О. О. Міжнародне приватне право : конспект лекцій. Запоріжжя : ЗНУ, 2015. 82 с.
2. Бондаренко В. Г. Немеркнуча слава новітніх запорожців: історія Українського Вільного козацтва на Запоріжжі (1917-1920 рр.). Запоріжжя, 2017. 113 с.
3. Бондаренко В. Г. Український вільнокозацький рух в Україні та на еміграції (1919-1993 рр.) : монографія. Запоріжжя : ЗНУ, 2016. 600 с.
4. Вагіна О. М. Політична етика : навч.-метод. посіб. Запоріжжя : ЗНУ, 2017. 102 с.
5. Верлос Н. В. Конституційне право зарубіжних країн : курс лекцій. Запоріжжя : ЗНУ, 2017. 145 с.
6. Горбунова А. В. Управління економічною захищеністю підприємства: теорія і методологія : монографія. Запоріжжя : ЗНУ, 2017. 240 с.
7. Гурська Л. І. Релігійзнавство : навч. посіб. 2-ге вид., перероб. та доп. Київ : ЦУЛ, 2016. 172 с.
8. Дробот О. В. Професійна свідомість керівника : навч. посіб. Київ : Талком, 2016. 340 с.

Два автори

1. Аванесова Н. Е., Марченко О. В. Стратегічне управління підприємством та сучасним містом: теоретико-методичні засади : монографія. Харків : Щедра садиба плюс, 2015. 196 с.

2. Батракова Т. І., Калужна Ю. В. Банківські операції : навч. посіб. Запоріжжя : ЗНУ, 2017. 130 с.
3. Білобровко Т. І., Кожуховська Л. П. Філософія науки й управління освітою : навч.-метод. посіб. Переяслав-Хмельницький, 2015. 166 с.
4. Богма О. С., Кисильова І. Ю. Фінанси : конспект лекцій. Запоріжжя : ЗНУ, 2016. 102 с.
5. Горошкова Л. А., Волков В. П. Виробничий менеджмент : навч. посіб. Запоріжжя : ЗНУ, 2016. 131 с.
6. Гура О. І., Гура Т. Є. Психологія управління соціальною організацією : навч. посіб. 2-ге вид., доп. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2015. 212 с.

Три автори

1. Аніловська Г. Я., Марушко Н. С., Стоколоса Т. М. Інформаційні системи і технології у фінансах : навч. посіб. Львів : Магнолія 2006, 2015. 312 с.
2. Городовенко В. В., Макаренков О. Л., Сантос М. М. Судові та правоохоронні органи України : навч. посіб. Запоріжжя : ЗНУ, 2016. 206 с.
3. Кузнецов М. А., Фоменко К. І., Кузнецов О. І. Психічні стани студентів у процесі навчально-пізнавальної діяльності : монографія. Харків : ХНПУ, 2015. 338 с.
4. Якобчук В. П., Богоявленська Ю. В., Тищенко С. В. Історія економіки та економічної думки : навч. посіб. Київ : ЦУЛ, 2015. 476 с.

Чотири автори

1. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України : станом на 10 жовт. 2016 р. / К. І. Беліков та ін. ; за заг. ред. О. М. Литвинова. Київ : ЦУЛ, 2016. 528 с.
2. Бікулов Д. Т., Чкан А. С., Олійник О. М., Маркова С. В. Менеджмент : навч. посіб. Запоріжжя : ЗНУ, 2017. 360 с.
3. Операційне числення : навч. посіб. / С. М. Гребенюк та ін. Запоріжжя : ЗНУ, 2015. 88 с.
4. Основи охорони праці : підручник / О. І. Запорожець та ін. 2-ге вид. Київ : ЦУЛ, 2016. 264 с.
5. Клименко М. І., Панасенко Є. В., Стреляєв Ю. М., Ткаченко І. Г. Варіаційне числення та методи оптимізації : навч. посіб. Запоріжжя : ЗНУ, 2015. 84 с.

Автор(и) та редактор(и)/упорядники

1. Березенко В. В. PR як сфера наукового знання : монографія / за заг. наук. ред. В. М. Манакіна. Запоріжжя : ЗНУ, 2015. 362 с.
2. Бутко М. П., Неживенко А. П., Пепа Т. В. Економічна психологія : навч. посіб. / за ред. М. П. Бутко. Київ : ЦУЛ, 2016. 232 с.
3. Дахно І. І., Алієва-Барановська В. М. Право інтелектуальної власності : навч. посіб. / за ред. І. І. Дахна. Київ : ЦУЛ, 2015. 560 с.

Без автора

1. 25 років економічному факультету: історія та сьогодення (1991–2016) : ювіл. вип. / під заг. ред. А. В. Череп. Запоріжжя : ЗНУ, 2016. 330 с.
2. Криміналістика : конспект лекцій / за заг. ред. В. І. Галана ; уклад. Ж. В. Удовенко. Київ : ЦУЛ, 2016. 320 с.
3. Миротворення в умовах гібридної війни в Україні : монографія / за ред. М. А. Лепського. Запоріжжя : КСК-Альянс, 2017. 172 с.
4. Міжнародні економічні відносини : навч. посіб. / за ред.: С. О. Якубовського, Ю. О. Ніколаєва. Одеса : ОНУ, 2015. 306 с.
5. Науково-практичний коментар Бюджетного кодексу України / за заг. ред. Т. А. Латковської. Київ : ЦУЛ, 2017. 176 с.
6. Службове право: витоки, сучасність та перспективи розвитку / за ред.: Т. О. Коломоєць, В. К. Колпакова. Запоріжжя, 2017. 328 с.
7. Сучасне суспільство: філософсько-правове дослідження актуальних проблем : монографія / за ред. О. Г. Данильяна. Харків : Право, 2016. 488 с.
8. Адміністративно-правова освіта у персоналіях : довід. / за заг. ред.: Т. О. Коломоєць, В. К. Колпакова. Київ : Ін Юре, 2015. 352 с.
9. Підготовка докторів філософії (PhD) в умовах реформування вищої освіти : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., м. Запоріжжя, 5–6 жовт. 2017 р. Запоріжжя : ЗНУ, 2017. 216 с.

10. Країни пострадянського простору: виклики модернізації : зб. наук. пр. / редкол.: П. М. Рудяков (відп. ред.) та ін. Київ : Ін-т всесвітньої історії НАН України, 2016. 306 с.

11. Антологія української літературно-критичної думки першої половини ХХ століття / упоряд. В. Агеєва. Київ : Смолоскип, 2016. 904 с.

Багатотомні видання

1. Енциклопедія Сучасної України / редкол.: І. М. Дзюба та ін. Київ : САМ, 2016. Т. 17. 712 с.

2. Лодий П. Д. Сочинения : в 2 т. / ред. изд.: Н. Г. Мозговая, А. Г. Волков ; авт. вступ. ст. А. В. Синицына. Киев ; Мелитополь : НПУ им. М. Драгоманова ; МГПУ им. Б. Хмельницкого, 2015. Т. 1. 306 с.

3. Новицкий О. М. Сочинения : в 4 т. / ред. изд.: Н. Г. Мозговая, А. Г. Волков ; авт. вступ. ст. Н. Г. Мозговая. Киев ; Мелитополь: НПУ им. М. Драгоманова ; МГПУ им. Б. Хмельницкого, 2017. Т. 1. 382 с.

4. Правова система України: історія, стан та перспективи : у 5 т. / Акад. прав. наук України. Харків : Право, 2009. Т. 2 : Конституційні засади правової системи України і проблеми її вдосконалення / заг. ред. Ю. П. Битяк. 576 с.

5. Кучерявенко Н. П. Курс налогового права : в 6 т. Харьков : Право, 2007. Т. 4 : Особенная часть. Косвенные налоги. 536 с.

Автореферати дисертацій

1. Бондар О. Г. Земля як об'єкт права власності за земельним законодавством України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06. Київ, 2005. 20 с.

2. Гнатенко Н. Г. Групи інтересів у Верховній Раді України: сутність і роль у формуванні державної політики : автореф. дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02. Київ, 2017. 20 с.

3. Кулініч О. О. Право людини і громадянина на освіту в Україні та конституційно-правовий механізм його реалізації : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Маріуполь, 2015. 20 с.

Дисертації

1. Авдєєва О. С. Міжконфесійні відносини у Північному Приазов'ї (кінець ХVІІІ - початок ХХ ст.) : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / Запорізький національний університет. Запоріжжя, 2016. 301 с.

2. Левчук С. А. Матриці Гріна рівнянь і систем еліптичного типу для дослідження статичного деформування складених тіл : дис. ... канд. фіз.-мат. наук : 01.02.04. Запоріжжя, 2002. 150 с.

3. Вініченко О. М. Система динамічного контролю соціально-економічного розвитку промислового підприємства : дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.04. Дніпро, 2017. 424 с.

Законодавчі та нормативні документи

1. Конституція України : офіц. текст. Київ : КМ, 2013. 96 с.

2. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. Голос України. 2017. 27 верес. (№ 178-179). С. 10–22.

3. Повітряний кодекс України : Закон України від 19.05.2011 р. № 3393-VI. Відомості Верховної Ради України. 2011. № 48-49. Ст. 536.

4. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII. Дата оновлення: 28.09.2017. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (дата звернення: 15.11.2017).

5. Деякі питання стипендіального забезпечення : Постанова Кабінету Міністрів України від 28.12.2016 р. № 1050. Офіційний вісник України. 2017. № 4. С. 530–543.

6. Про Концепцію вдосконалення інформування громадськості з питань євроатлантичної інтеграції України на 2017-2020 роки : Указ Президента України від 21.02.2017 р. № 43/2017. Урядовий кур'єр. 2017. 23 лют. (№ 35). С. 10.

7. Про затвердження Вимог до оформлення дисертації : наказ Міністерства освіти і науки від 12.01.2017 р. № 40. Офіційний вісник України. 2017. № 20. С. 136–141.

8. Інструкція щодо заповнення особової картки державного службовця : затв. наказом Нац. агентства України з питань Держ. служби від 05.08.2016 р. № 156. Баланс-бюджет. 2016. 19 верес. (№ 38). С. 15–16.

Архівні документи

1. Лист Голови Співки «Чорнобиль» Г. Ф. Лепіна на ім'я Голови Ради Міністрів УРСР В. А. Масола щодо реєстрації Статуту Співки та сторінки Статуту. 14 грудня 1989 р. ЦДАГО України (Центр. держ.

архів громад. об'єднань України). Ф. 1. Оп. 32. Спр. 2612. Арк. 63, 64 зв., 71.

2. Матеріали Ради Народних комісарів Української Народної Республіки. ЦДАВО України (Центр. держ. архів вищ. органів влади та упр. України). Ф. 1061. Оп. 1. Спр. 8–12. Копія; Ф. 1063. Оп. 3. Спр. 1–3.

3. Наукове товариство ім. Шевченка. Львів. наук. б-ка ім. В. Стефаника НАН України. Ф. 1. Оп. 1. Спр. 78. Арк. 1–7.

Патенти

1. Люмінісцентний матеріал: пат. 25742 Україна: МПК6 C09K11/00, G01T1/28, G21H3/00. № 200701472; заявл. 12.02.07; опубл. 27.08.07, Бюл. № 13. 4 с.

2. Спосіб лікування синдрому дефіциту уваги та гіперактивності у дітей: пат. 76509 Україна. № 2004042416; заявл. 01.04.2004; опубл. 01.08.2006, Бюл. № 8 (кн. 1). 120 с.

Препринти

1. Панасюк М. І., Скорбун А. Д., Сплошной Б. М. Про точність визначення активності твердих радіоактивних відходів гамма-методами. Чорнобиль : Ін-т з проблем безпеки АЕС НАН України, 2006. 7, [1] с. (Препринт. НАН України, Ін-т проблем безпеки АЕС; 06-1).

2. Шилияев Б. А., Воеводин В. Н. Расчеты параметров радиационного повреждения материалов нейтронами источника ННЦ ХФТИ / ANL USA с подкритической сборкой, управляемой ускорителем электронов. Харьков : ННЦ ХФТИ, 2006. 19 с.: ил., табл. (Препринт. НАН Украины, Нац. науч. центр «Харьк. физ.-техн. ин-т»; ХФТИ2006-4).

Стандарти

1. ДСТУ 7152:2010. Видання. Оформлення публікацій у журналах і збірниках. [Чинний від 2010-02-18]. Вид. офіц. Київ, 2010. 16 с. (Інформація та документація).

2. ДСТУ ISO 6107-1:2004. Якість води. Словник термінів. Частина 1 (ISO 6107-1:1996, IDT). [Чинний від 2005-04-01]. Вид. офіц. Київ : Держспоживстандарт України, 2006. 181 с.

3. ДСТУ 3582:2013. Бібліографічний опис. Скорочення слів і словосполучень українською мовою. Загальні вимоги та правила (ISO 4:1984, NEQ; ISO 832:1994, NEQ). [На заміну ДСТУ3582-97; чинний від 2013-08-22]. Вид. офіц. Київ : Мінекономрозвитку України, 2014. 15 с. (Інформація та документація).

Каталоги

1. Горницкая И. П. Каталог растений для работ по фитодизайну / Донец. ботан. сад НАН Украины. Донецк : Лебедь, 2005. 228 с.

2. Историко-правовая спадщина України : кат. вист. / Харків. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка; уклад.: Л. І. Романова, О. В. Земляніщина. Харків, 1996. 64 с.

3. Пам'ятки історії та мистецтва Львівської області : кат.-довід. / авт.-упоряд.: М. Зобків та ін. ; Упр. культури Львів. облдержадмін., Львів. іст. музей. Львів : Новий час, 2003. 160 с.

Бібліографічні покажчики

1. Боротьба з корупцією: нагальна проблема сучасності : бібліогр. покажч. Вип. 2 / уклад.: О. В. Левчук, відп. за вип. Н. М. Чала ; Запорізький національний університет. Запоріжжя : ЗНУ, 2017. 60 с.

2. Микола Лукаш : біобібліогр. покажч. / уклад. В. Савчин. Львів : Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2003. 356 с. (Українська біобібліографія ; ч. 10).

3. Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича в незалежній Україні : бібліогр. покажч. / уклад.: Н. М. Загородна та ін.; наук. ред. Т. В. Марусик; відп. за вип. М. Б. Зушман. Чернівці : Чернівецький національний університет, 2015. 512 с. (До 140-річчя від дня заснування).

4. Лисодєд О. В. Бібліографічний довідник з кримінології (1992–2002) / ред. О. Г. Кальман. Харків : Одісей, 2003. 128 с.

5. Яценко О. М., Любовець Н. І. Українські персональні бібліографічні покажчики (1856–2013). Київ : Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського, 2015. 472 с. (Джерела української біографістики ; вип. 3).

Частина видання: книги

1. Баймуратов М. А. Имплементация норм международного права и роль Конституционного Суда Украины в толковании международных договоров. Зб. наук. пр. до 55-річчя проф. М. О. Баймуратова

/ упоряд. та відп. ред. Ю. О. Волошин. К., 2009. С. 477–493.

2. Гетьман А. П. Екологічна політика держави: конституційно-правовий аспект. Тридцять лет с экологическим правом : избранные труды. Харьков, 2013. С. 205–212.

3. Коломоєць Т. О. Адміністративна деліктологія та адміністративна деліктність. Адміністративне право України : підручник / за заг. ред. Т. О. Коломоєць. Київ, 2009. С. 195–197.

4. Алексєєв В. М. Правовий статус людини та його реалізація у взаємовідносинах держави та суспільства в державному управлінні в Україні. Теоретичні засади взаємовідносин держави та суспільства в управлінні : монографія. Чернівці, 2012. С. 151–169.

Частина видання: матеріалів конференцій (тези, доповіді)

1. Антонович М. Жертви геноцидів першої половини ХХ століття: порівняльно-правовий аналіз. Голодомор 1932–1933 років: втрати української нації : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 4 жовт. 2016 р. Київ, 2017. С. 133–136.

2. Анциперова І. І. Історико-правовий аспект акту про бюджет. Дослідження проблем права в Україні очима молодих вчених : тези доп. всеукр. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 24 квіт. 2014 р.). Запоріжжя, 2014. С. 134–137.

3. Кононенко Н. Методология толерантности в системе общественных отношений. Формирование толерантного сознания в обществе : материалы VII междунар. антитеррорист. форума (Братислава, 18 нояб. 2010 г.). Киев, 2011. С. 145–150.

4. Микитів Г. В., Кондратенко Ю. Позатекстові елементи як засіб формування медіакультури читачів науково-популярних журналів. Актуальні проблеми медіаосвіти в Україні та світі : зб. тез доп. міжнар. наук.-практ. конф., м. Запоріжжя, 3–4 берез. 2016 р. Запоріжжя, 2016. С. 50–53.

5. Соколова Ю. Особливості впровадження проблемного навчання хімії в старшій профільній школі. Актуальні проблеми та перспективи розвитку медичних, фармацевтичних та природничих наук : матеріали III регіон. наук.-практ. конф., м. Запоріжжя, 29 листоп. 2014 р. Запоріжжя, 2014. С. 211–212.

Частина видання: довідкового видання

1. Кучеренко І. М. Право державної власності. Великий енциклопедичний юридичний словник / ред. Ю. С. Шемшученко. Київ, 2007. С. 673.

2. Пирожкова Ю. В. Благодійна організація. Адміністративне право України : словник термінів / за ред.: Т. О. Коломоєць, В. К. Колпакова. Київ, 2014. С. 54–55.

3. Сірий М. І. Судова влада. Юридична енциклопедія. Київ, 2003. Т. 5. С. 699.

Частина видання: продовжуваного видання

1. Коломоєць Т. О. Оцінні поняття в адміністративному законодавстві України: реалії та перспективи формування їх застосування. Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки. Запоріжжя, 2017. № 1. С. 36–46.

2. Левчук С. А., Хмельницький А. А. Дослідження статичного деформування складених циліндричних оболонок за допомогою матриць типу Гріна. Вісник Запорізького національного університету. Фізико-математичні науки. Запоріжжя, 2015. № 3. С. 153–159.

3. Левчук С. А., Рак Л. О., Хмельницький А. А. Моделювання статичного деформування складеної конструкції з двох пластин за допомогою матриць типу Гріна. Проблеми обчислювальної механіки і міцності конструкцій. Дніпропетровськ, 2012. Вип. 19. С. 212–218.

4. Тарасов О. В. Міжнародна правосуб'єктність людини в практиці Нюрнберзького трибуналу. Проблеми законності. Харків, 2011. Вип. 115. С. 200–206.

Частина видання: періодичного видання (журналу, газети)

1. Кулініч О. О. Право на освіту в системі конституційних прав людини і громадянина та його гарантії. Часопис Київського університету права. 2007. № 4. С. 88–92.

2. Коломоєць Т., Колпаков В. Сучасна парадигма адміністративного права: генеза і поняття. Право України. 2017. № 5. С. 71–79.

3. Коваль Л. Плюси і мінуси дистанційної роботи. Урядовий кур'єр. 2017. 1 листоп. (№ 205). С. 5.

4. Біленчук П., Обіход Т. Небезпеки ядерної злочинності: аналіз вітчизняного і міжнародного законодавства. Юридичний вісник України. 2017. 20–26 жовт. (№ 42). С. 14–15.

5. Bletska D. I., Glukhov K. E., Frolova V. V. Electronic structure of 2H-SnSe₂: ab initio modeling and

comparison with experiment. *Semiconductor Physics Quantum Electronics & Optoelectronics*. 2016. Vol. 19, No 1. P. 98–108.

Електронні ресурси

1. Влада очима історії : фотовиставка. URL: <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/photogallery/gallery?galleryId=15725757&> (дата звернення: 15.11.2017).
2. Шарая А. А. Принципи державної служби за законодавством України. Юридичний науковий електронний журнал. 2017. № 5. С. 115–118. URL: http://lsej.org.ua/5_2017/32.pdf.
3. Ганзенко О. О. Основні напрями подолання правового нігілізму в Україні. Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки. Запоріжжя, 2015. № 3. – С. 20–27. – URL: <http://ebooks.znu.edu.ua/files/Fakhovivydannya/vznu/juridichni/VestUr2015v3/5.pdf>. (дата звернення: 15.11.2017).
4. Яцків Я.С., Маліцький Б.А., Бублик С.Г. Трансформація наукової системи України протягом 90-х років ХХ століття: період переходу до ринку. Наука та інновації. 2016. Т. 12, № 6. С. 6–14. DOI: <https://doi.org/10.15407/scin12.06.006>.

Словники

1. Географія: словник-довідник / авт.-уклад. Ципін В. Л. Харків : Халімон, 2006. 175, [1] с.
2. Тимошенко З. І., Тимошенко О. І. Болонський процес в дії: словник-довідник основ. термінів і понять з орг. навч. процесу у вищ. навч. закл. Київ : Європ. ун-т, 2007. 57 с.
3. Українсько-німецький тематичний словник / уклад. Н. Яцко та ін. Київ : Карпенко, 2007. 219 с.
4. Європейський Союз : словник-довідник / ред.-упоряд. М. Марченко. 2-ге вид., оновл. Київ : К.І.С., 2006. 138 с.

Атласи

1. Україна: екол.-геогр. атлас : присвяч. всесвіт. дню. науки в ім'я миру та розвитку згідно з рішенням 31 сесії ген. конф. ЮНЕСКО / наук. редкол. : С. С. Куруленко та ін. ; Рада по вивч. продукт. сил України [та ін. Київ : Варта, 2006. 217, [1] с.
2. Анатомія пам'яті: атлас схем і рисунків провідних шляхів і структур нервової системи, що беруть участь у процесах пам'яті : посіб. для студ. та лікарів / О. Л. Дроздов, Л. А. Дзяк, В. О. Козлов, В. Д. Маковецький. 2-ге вид., розшир. та доповн. Дніпропетровськ : Пороги, 2005. 218 с.
3. Куерда Х. Атлас ботаніки / пер. з ісп. В. Й. Шовкун. Харків : Ранок, 2005. 96 с.

Ірина Сафулько,

*молодша наукова співробітниця
сектору маркетингу та комунікації
відділу музейного розвитку та екскурсійного забезпечення
Волинського краєзнавчого музею,
м. Луцьк*

МУЗЕЇ ЗА РІВНІСТЬ: РІЗНОМАНІТТЯ ТА ІНКЛЮЗІЯ

(у рамках святкування Міжнародного дня музеїв, який у 2020 році за пропозицією і рекомендацією ICOM проходить у світі під егідою рівності та інклюзивності)

Міжнародний день музею – це всесвітнє святкування, яке проводиться щорічно 18 травня. ICOM (Міжнародна Рада Музеїв) координує цю подію. Захід завжди висвітлює тему, яка щороку змінюється, що лежить в основі завдань міжнародної музейної спільноти. У 2020 році задля безпеки відвідувачів музейні події до Міжнародного дня музеїв перенесено на 14–16 листопада у зв'язку з пандемією коронавірусної хвороби SARS-CoV-2. Міжнародний день музеїв дає професіоналам музейної справи можливість зустрітися з людьми та інформувати їх про виклики, з якими стикаються музеї.

Згідно з визначенням музеїв, яке надає ICOM, вони є некомерційними установами на службі суспільству, а також його розвитку. Музеї відкриті для громадськості у плані здобування, збереження, дослідження, спілкування та демонстрації матеріальної та нематеріальної спадщини людства, а також його навколишнього середовища для пізнавальних, навчальних та естетичних цілей. Тому Міжнародний

день музею слугує платформою для підвищення обізнаності громадськості щодо ролі, яку сьогодні відіграють музеї в удосконаленні суспільства, на міжнародному рівні.

Щороку музейні заклади зі всього світу запрошують взяти участь у Міжнародному дні музеїв для просування їх ролі в усьому світі, створюючи унікальні, безкоштовні та цікаві заходи навколо теми, яка визначається у спільноті Міжнародної Ради Музеїв спеціально для цього особливого дня.

З часу його заснування в 1977 році Міжнародний день музею привертає все більше уваги. У 2009 році він залучив 20 000 музеїв для участі та проведення заходів у понад 90 країнах. У 2010 році у святкуванні взяли участь уже 98 держав. У 2012 році цифри зросли до 30 000 музеїв у понад 120 країнах. З 2012 року офіційний плакат Міжнародного дня музеїв перекладається на 38 мов.

2020 року Міжнародний день музею пройде під темою «Музеї за рівність: різноманіття та інклюзія». Цьогоріч він має на меті як відзначення різноманітності перспектив, що стоять перед громадами та працівниками музеїв, так і інструментів для виявлення та подолання упередженості у тому, що вони демонструють, та історії, яку вони розповідають.

Потенціал музеїв створювати значущий досвід для людей будь-якого походження та досвіду є центральним у їх суспільній цінності. Як агенти змін та довірені інститути музеї мають гарний шанс продемонструвати свою актуальність, конструктивно залучившись до політичних, соціальних та культурних реалій сучасного суспільства.

Питання інклюзії, різноманітності та труднощі орієнтування у складних соціальних проблемах у все більш поляризованому середовищі, хоча і не властиві лише музеям та культурним установам, є важливими через високу повагу, якою музеї користуються у суспільстві.

Зростаюче суспільне очікування соціальних змін спричинило розмову про потенціал музеїв до підвищення соціального блага у вигляді виставок, конференцій, виступів, освітніх програм та створених ініціатив. Однак залишається ще багато зробити для подолання свідомої та підсвідомої діяльності, яка може створити розбіжності як між музеями, так і між музеями та їх відвідувачами. Зазначені розбіжності стосуються багатьох тем, включаючи етнічну приналежність, стать, сексуальну орієнтацію та ідентичність, соціально-економічне походження, рівень освіти, фізичні можливості, політичну приналежність та релігійні переконання.

Джерела та література

1. Матеріали з офіційного сайту Міжнародної Ради Музеїв ICOM URL: <https://icom.museum/en/>
-

ЗМІСТ

Розділ 1.

Дослідження з музеєзнавства, пам'яткознавства та історії Волині

Андрейчук Тамара , м. Луцьк Музейна інтеграція в туристичну інфраструктуру Волинської області	3
Борис Тетяна , м. Луцьк Православна парафія церкви Святої Трійці м. Устилуг Володимир-Волинського повіту Волинської губернії (1834–1913 рр.)	9
Карліна Оксана , м. Луцьк Боротьба за міські землі Луцька в першій половині XIX ст.	14
Карпюк Людмила , м. Луцьк Атрибуція та реатрибуція творів іконопису XVI–XIX ст. зі збірки Волинського краєзнавчого музею.....	20
Климчук Андрій , м. Вроцлав, Польща Діяльність польського Товариства опіки над пам'ятками старовини щодо українських пам'яток	29
Лис Яна , м. Луцьк Бійці Крут (1918 р.) із західних повітів Волинської губернії: Володимир-Волинського, Ковельського та Луцького	31
Лис Яна , м. Луцьк Ідеологічний тиск на Волинський обласний музично-драматичний театр імені Т. Г. Шевченка в умовах радянського «застою» (1964–1985 рр.).....	38
Охріменко Григорій, Маркус Ігор, Локайчук Світлана , м. Луцьк Старожитності готів на Волині.....	43
Пахолок Зінаїда , м. Луцьк Хроніка розвідки про Миколая Крушевського	39
Семенович Олена , м. Рівне З історії Іоанно-Богословської церкви с. Острівці Луцького повіту	59
Степанюк Софія , м. Луцьк Державна система охорони та збереження пам'яток Республіки Польща.....	66

Розділ 2.

Музейна справа на Волині: історія, теорія і практика.
Матеріали Десятого круглого столу з нагоди Міжнародного дня музеїв
(м. Луцьк, 11 листопада 2020 року)

Андрєєва Аліна, Самчук Вікторія , м. Луцьк «Зооморфні мотиви в українському народному мистецтві»: виставка Волинського краєзнавчого музею і Музею етнографії Волині та Полісся при ВНУ імені Лесі Українки.....	71
Бондаренко Геннадій , м. Луцьк Інформаційне забезпечення бібліотечних і музейних краєзнавчих заходів: підготовка, проведення, підсумки	75

Верба Тарас, м. Луцьк Діяльність Зигмунта Леського із дослідження та збереження археологічної спадщини на Волині (1929–1938 рр.).....	80
Гаврилюк Світлана, м. Луцьк Музеї світу в умовах пандемії COVID-19: проблеми і досвід виживання.....	83
Дмитренко Алла, м. Луцьк Матеріали сайту «Музейний простір Волині» як засіб комунікації з музейною аудиторією та його місце в підготовці студентів спеціальності «Музеезнавство, пам'яткознавство»	87
Зозуля Адріана, м. Луцьк Тематико-структурний план побудови виставки «Їсти, пити, хороше походити» (сільський шинок ХІХ ст.).....	96
Качковська Леся, м. Луцьк Київське товариство охорони пам'яток старовини і мистецтва: формування теоретичних засад і проведення практичної пам'яткоохоронної роботи (1910–1914 рр.).....	98
Ковальчук Євгенія, м. Луцьк Тема особистості у виставкових проєктах Волинського краєзнавчого музею. До питання наукової концепції	103
Ланшина Людмила, м. Луцьк Життєвий шлях та діяльність відомого ботаніка, дослідника рослинного світу Волині Йозефа Панека (до 140-річчя з дня народження науковця)	108
Лис Яна, м. Луцьк Документи українсько-польсько-радянської війни 1920 року у фондах Волинського краєзнавчого музею.....	110
Надольська Валентина, м. Луцьк Робота музеїв Волині з інтернет-аудиторією: форми музейної комунікації	115
Петрович Валентина, м. Луцьк Музеї, архіви, бібліотеки: комунікативний аспект	121
Пословська Аліна, Карпюк Василь, Трофімук-Кирилова Тетяна, м. Луцьк Використання соціальної мережі Facebook у діяльності Волинського регіонального музею українського війська та військової техніки	124
Чибирак Світлана, м. Луцьк Інформаційна культура відвідувача Волинського краєзнавчого музею.....	129
Юхимчук Микола, м. Луцьк Впровадження інноваційних технологій у діяльність Волинського краєзнавчого музею під час карантину.....	132

Розділ 3.

«Провідна верства» та її роль у житті народу.

Матеріали Дев'ятинадцятих читань пам'яті В'ячеслава Липинського

Бортніков Валерій, м. Луцьк Теоретичні засади елітократії у творчості В. Липинського	134
--	-----

Гатальська Наталія , с. Затурці Затурецький августинський монастир Св. Марії Магдалини та Святотроїцький костел у с. Затурці: історія і сьогодення.....	137
Крішан Акаш , м. Київ Ранньомодерне «земельне» лицарство: бояри-зем'яни на українських теренах у XV–XVI ст.	139
Кушнір Віталій , с. Затурці Власники села Затурці (1503–1939 рр.)	143
Семергей Наталія , м. Полтава Релігійно-церковний складник історіософії В'ячеслава Липинського в сучасному історичному дискурсі.....	148
Титаренко Олександр, Кінд-Войтюк Наталя , м. Луцьк Леонтій Грицан як лідер харизматичного руху леонтіївців	151
Шостак Віктор , м. Луцьк В. К. Липинський про минуле і сучасне України: культурні цінності як основа формування еліти, громадянина і церкви	153
Янович Богдан , м. Володимир-Волинський Священник Євген Герштанський: портрет на тлі епохи.....	157

Розділ 4.

Методичні та інформаційні матеріали

Вернидубов Олександр , м. Луцьк Тексти та етикетки як частина навігації музейного сервісу. Методичні рекомендації.....	163
Дмитренко Алла , м. Луцьк Конференція до ювілею Закарпатського скансену	172
Надольська Валентина , м. Луцьк Наукова бібліографія: цитування та посилання на використані джерела	176
Сафулько Ірина , м. Луцьк Музеї за рівність: різноманіття та інклюзія (у рамках святкування Міжнародного дня музеїв, який у 2020 році за пропозицією і рекомендацією ICOM проходить у світі під егідою рівності та інклюзивності).....	182

**Волинська обласна рада
Управління культури, з питань релігій та національностей
Волинської обласної державної адміністрації
Волинський краєзнавчий музей
Кафедра музеєзнавства, пам'яткознавства та інформаційно-аналітичної
діяльності Волинського національного університету імені Лесі Українки**

Наукове видання

Волинський музейний вісник

Науковий збірник

Випуск 10

Друкується в авторській редакції.

Відповідальність за достовірність фактів, цитат, власних імен, географічних назв та інших відомостей несуть автори публікацій.

Технічний редактор – Олександр Трофімук.

Виготовлення оригінал-макету – Олександр Трофімук.

Здано на виробництво 17.12.2020 р. Підписано до друку 29.12.2020 р.
Формат 60x68 1/8. Гарнітура Times.
Папір друкарський. Офсетний друк. Ум. друк. арк. 41,5. Обл.-вид. арк. 60,1.
Накладом 50 прим. Вид. №. 513. Замовне.

Виготовлювач – Вежа-Друк (43000, м. Луцьк, вул. Бойка, 1).
Свідоцтво Державного комітету телебачення та радіомовлення України
ДК № 4039 від 30.08.2013 р.

Волинський музейний вісник: Наук. зб.: Вип. 10. / Упр-ня культури, з питань релігій та національностей. Волин. ОДА; Волин. краєзн. музей; каф. музеєзнавства, пам'яткознавства та інформ.-аналіт. діяльн. ВНУ імені Лесі Українки; упоряд. Є. І. Ковальчук. Луцьк, 2020. – 188 с.

У випуску вміщено статті з історії та практики музейної та пам'яткоохоронної справи на Волині та в Україні. В окремих розділах опубліковано матеріали Десятого круглого столу «Музейна справа на Волині: історія, теорія і практика» і Дев'ятнадцятих читань пам'яті В'ячеслава Липинського ««Провідна верства» та її роль у житті народу».

Видання розраховане на науковців, музейних, освітніх працівників, студентів, краєзнавців.

УДК 069.01